Prof. Dr. OSMAN TURAN

Türkiye'de Manevi Buhran

Din ve Lâiklik

NAKIŞLAR YAYINEVİ
Babıâli Caddesi No: 14
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel : 26 82 01

NAKIŞLAR YAYINEVİ'NİN YAYIN NUMARASI : 20

Kapak ressamı : MUSTAFA KAR

Dizgi - Baskı : ÖZAL MATBAASI
İSTANBUL — 1978

TAKDİM

«Her şeye rağmen ecdatlardan bize intikâl eden büyük mânevî hazine tükenmiş değildir» demiş ve bu inançla yaşamış, öğretmiş, yazmış olan bu büyük ilim adamı, bu medenî cesaret sahibi haysiyetli insan; kader çizgisinin bitiş noktasına kadar gece - gündüz çalışarak millî ve manevî hazinelerimizi sakladıkları yerlerden, mahzenlerden çıkarmış ve tekrar sahiplerine iade edebilmiş müstesna ilim adamlarımızdan birisiydi.

Onu tanıdığım günden beri şahsiyeti ve karakteri hakkında değişmez şu neticeye varmıştım. Birçok eyyamcılar gibi «Ne yaparsın ki evde evlâd-u ayal var» dememiş, zulme karşı başeğmemiş, haksızlıkların karşısına dikilmiş, mevkiye - makama, servete iltifat etmemiş, meşrû ve şerefli olmayan her teklife ayağının ucuyla dokunmuş geçmiş, millî ve manevî değerlerimizi tahrip etmiş ve devam ettirmek isteyen zihniyetlere karşı da mücahit olmuş; daha bir çok üstün meziyetlere de sahip bulunuşuydu.

Ücret veya mevki karşılığı gerçekleri tahrif etmiş bir çok tarihçiler biliriz. İşte bunun içindir ki onlar gibileri veya benzerleri hiç bir zaman «TÜRK CİHAN HAKİMİYETİ MEFKÛRESİ TARİHİ» gibi iki ciltlik bir şaheseri yazamamışlar ve yazamazlardı da. Çünkü böyle bir eseri yazabilmeleri için yalnız bilgiye değil; Rahmetli Prof. Dr. OSMAN TURAN Bey'in bütün meziyetlerine, imanına, vatan ve millet sevgisine, mazisine bağlılığına da sahip olmaları icap ederdi.

Bu eserini ikinci baskı için yarısına kadar tekrar gözden geçirmiş; yer yer çıkıntılar ve ilâveler yaptıktan sonra da öyle zannediyorum ki kendi kendine: «Âlem yine ol âlem, devran yine ol devran.» Şimdilik değişen bir şey yok demiş ve dizgiye vermem için de lütfetmişlerdi.

Düşmanlarımız tarafından plânlı ve proğramlı olarak eğitim yolu ile tozlandırılmış, miskinleştirilmiş, gayesinden uzaklaştırılmış ruhları millî kültürümüze yaptığı hizmetlerle yine asli temizliğine ve dinamizmine kavuşturmak için güneş ışıkları gibi pırıl pırıl, yeni bir nesille yüzbinlerce OSMAN yetiştirmiş bu büyük insanı rahmetle, hürmetle anıyoruz.

NAKIŞLAR YAYINEVİ

BU ESER HAKKINDA

Bu kitap Türkiye'de ilmî bir görüş ve hazırlığa dayanmayan, gittikçe istikamet ve gayesini kaybeden bir takım içtimaî, kültürel ve ideolojik teşebbüslerin, mukadder olarak, nasıl bir buhran doğurduğunu gösteren mes'elelerle meşguldür. Gerçekten, ilmî ve millî gayelere aykırı bir istikamette zorlandıkları için, Türk kültür ve mefkûresini kısırlaştıran, mânevî kıymetlerimizi sarsan ve husûsiyle yeni nesillerin ruh ve muhâkemelerini bozan bu teşebbüsler ve doğurduğu neticeler karşısında duyulan endişe ve üzüntülere tercüman olmak ve hataları belirtmek maksadiyle, türlü tarihlerde yazılmış, birtakım makaleler burada toplanmıştır. Fakat bu münasebetle derhal belirtmeliyiz ki, bu eser «Türkiyed'e mâneviyat buhranı» nın şum»lüne giren bir çok mühim meseleleri kavramaktan çok uzaktır. Meselâ Türkiye'nin Medeniyet dâvâsında en mühim mesleleri ilim ve kültür sahasında bulunduğu, memleketin insan gücü ve uzun vâdeli kaderi üzerinde üniversite ve maarif müesseseleri başlıca rol sahibi olduğu halde bu teşekküllerin ilim ve memleket ihtiyaçlarına göre kurulmamasından ve vazifelerini yapamamasından ileri gelen buhranlara ve islah çarelerine dair henüz neşredilmemiş yazılarımız da burada yer almamıştır. Halbuki buhranın menşelerini bulmak ve Medeniyet dâvâmızın esaslarını meydana koyabilmek için daha derin meselelerin tedkîkine ihtiyaç vardır. Filhakîka Türklerin medeniyet tarihi, millî kültürün mahiyeti, medeniyetlerin teşekkül, inkişaf ve karşılıklı tesirleri, başka milletlerin medenî tesir ve istihâ-

lelerinden elde edilen ilmî neticeler araştırılmadan verilen hükümler ve girişilen teşebbüsler ilmî bir değer kazanamaz ve âkibetlerinden de ümitlenmek mümkün olamaz. Burada şunu da ehemmiyetle ve tekrarla kadedelim ki, Türkiye'de girişilen bir çok tecrübeler ilme dayanmadığı gibi, bazı ciddî yazılar müstesna, bunların ilmî bir muhâkeme ve muhasebesi de yapılmış değildir. Hattâ bunca ilerilik gayret ve iddialarına rağmen, bu gayenin tam zıddı olarak, yaratılan tersine bir taassup, böyle bir ilmî muhâsebe ve tenkîdin karşısına çıkacak kadar kuvvetlenmiş ve sâdece bu durum muvaffakiyetsizliği ve çıkmazı meydana koymuştur.

Bu eser, buhranı bu şumûlü ile ele almadığı gibi burada bahis mevzuu meseleler de bâzan menşeleri ve zarûri neticeleri ile işlenmiş değildir. Meselâ eserde bir bahisle Dil felâketine işâret edilmiş ise de Türkçenin Kanunlarına aykırı inat ve zorlamaların ciddiyetsizliğini ve gülünçlüklerini, filolojik bakımdan, meydana koyan makalelerimiz buraya alınmadığı gibi dil meselesinde tutulması gereken ilmî yol da henüz yazılmamıştır. Öte yandan «Türkiye'de Mânevî Buhran» adını alan birinci bölümde, çok geniş bir tarihî tafsilâta muhtaç olduğu halde, çok teksif edilmiş ve bu sebeple de bâzı yerlerde herkes için gereken aydınlatma temin edilememiştir. Edebiyat ve san'at sahalarında mânevî sukût istikametinde devam eden gayretlere ve tahribata da ancak bâzı vesîlelerle temas edilmiştir.

Buna mukabil bu eserde «Din ve Lâiklik» bahsi oldukça etraflı bir şekilde ele alınmıştır. Gerçekten memlekette lâikliğin din aleyhtarı tatbikatına ve, Demokrasinin yerleşmesi gayretlerine rağmen yine de ilmî, millî ve insanî gayelere aykırı bu anlayışın ideal olarak gösterilmesi ve bu maksatla da ilmîlik ve ilericilik iddiaları ile girişilen yorulmaz ve sonu gelmez safsatalar bu zarureti meydana koyuyor; hiç olmazsa bu mânevî tahribat ve zulmun temellerini sarsmak gerekiyordu. Türk Yurdu'nun (1959 - 1960) çıkan bu yazılar ile, din düşmanlığı faaliyetleri du-

raklamadı ise de safsataların hızını mühim bir nisbette kaybettiği de müşahede edilmiştir. Fakat daha mühimmî din düşmanı ideal lâiklik kâbusu yıkılmış ve mukaddesata bağlı mücadelelerde, ilmin akl-i selim ile birlik olduğu kanaatını kuvvetlendirmiş; dinî hak ve duyguların müdafaası cesaretini artırmıştır. Derecesi ne olursa olsun bu ilerleyiş ve neticelerin tesbiti memleket için şükre ve kayde şâyândır. Esasen bu kitabın neşri de bu hususta gösterilen umumî arzu ve teşvik ile gerçekleşmiştir. Lâiklik üzerinde gösterilen müsbet ve menfi aşkın hassâsiyete rağmen yeni Anayasa'nın lâikliğe aykırı bir hüviyet kazandığı görülmüş ve bu husus da, düzeltilir ümidi ile, bir bahis halinde bu bölüme eklenmiştir. Bu kitaba geçen bir kısım makalelerde mâneviyat buhranının gittikçe artan şiddetinden ve onun endişe verici âkibetlerinden bahsederken sarsıntının sür'atle maddileşmek istidadını kazandığı ve âcil tedbirler alınamazsa memleketin tehlikelere mâruz bulunduğu da sık - sık belirtilmiştir, ki son yılların hâdiseleri bu teşhisin isâbetini meydana koymuştur.

Makaleler kitap haline getirilirken bâzılarında tekerrür eden aynı fikirlerin yeni bir terkiple âhenkleştirilmesi gerektiği halde, vaktin bulunmaması yüzünden, bu mahzur giderilememiştir. Zaten bir işe girişilse idi, biraz da şahsî mizac dolayısı ile, eserin yeniden yazılması ve yukarıda işaret edilen şumûllü meseleler ile birlikte çıkması gerekecek idi. Halbuki böyle bir eserin neşri henüz mümkün olamayacağından bu kitap da vücuda gelmeyecekti. Kitabın baskısında bazı eksikler ve, cedvelinde gösterilecek olduğu üzere, yazarına olmasa da eserine aid, bazı dizgi hatalarını da üzülerek ve özür dileyerek arzederim.

Prof. Dr. Osman TURAN
Bahçelievler 60. Sok. 11/7
1964 ANKARA

Türkiye'de Manevi Buhran
Din ve Lâiklik

GİRİŞ

Tarih ve sosyoloji, yalnız istihale değil, medenî tesirlerin bile, cemiyet bünyesinde ve mânevî kıymetler manzumesinde, bir sarsıntı veya buhran âmili olduğunu meydana koymuştur. Bu sebeple, türlü ve köklü tezahürlerine rağmen Türkiye'de böyle bir buhranın mevcudiyet veya ehemmiyetini kavrayamayanlara sadece bu ilmî hakikatı hatırlatmak kâfidir.

Türk Milleti, İslâm medeniyetine girişinden ve bin yılı aşan çok şanlı devirler yaşadıktan sonra, Avrupa medeniyetine intisap etmek teşebbüsile, tarihinin en mühim dönüm noktalarından biir üzerine gelmiş bulunmaktadır. Bununla beraber, endişemiz bu dönüm noktasına gelmekten veya bu buhranın içine girmekten ziyâde medeniyet dâvâmızın, ne başlangıçta ve ne de daha sonraları, ilmî bir programa ve malûm hedeflere göre, cereyan edememiş ve hattâ giriştiğimiz bunca inkılâp hamlelerinin müsbet ve menfi neticeleri hakkında, henüz ilmî bir muhasebenin dahi yapılamamış olması ile alâkalıdır. Halbuki milletimizin hayâta kaderile bağlı bir istihalenin tarihi, hâli ve istikbali hakkında pek çok ilmî neşriyatın meydana çıkması, türlü fikir ve tezlerin umumî efkâra mal olması icab ederdi. Medenî bir millet olmak dâvâmıza rağmen, bugünkü durum, âdetâ, Türk mefkûresi ve kültürünün belirsiz ve meçhûl bir istikamette sürüklenmesine ve kaderimizin bir nevi tesadüfe bırakıldığına hükmetmekten başka bir mânâya delâlet etmez.

Bugün Türkiye'de mahiyeti ve tedâvisi meçhûl, mânevî bir istikrarsızlık ve huzurluzluğun mevcudiyeti, hattâ bazen de bir nevi içtimaî doğum sancısı zannı müşahade edilmemiş; fakat bu hususa dair birbirine zıd çeşitli fikir ve temayüller henüz ilmî ve kurtarıcı bir hüviyet ve istikâmet kazanmamış; gittikçe artan bir fikir ve femkûre kargaşalığı da başlamıştır. Bununla beraber, fikir adamları ve aydınların, mânevî meseleler üzerinde bir birlerine zıt bir inanca sahip bulunmalarından daha fazla, birbirlerinin fikir ve temayüllerine, karşılıklı saygı ve müsamahadan gittikçe uzaklaşmaları endişe verecek bir manzara arz etmektedir. Halbuki iddialara göre inkılâp da taassup yerine fikir hürriyeti kurmak emelindeydi.

Medeniyet dâvâmızın ilerlemesinde ve mânevî meselelerin hallinde aydınlar arasında bir anlaşmaya varmak ve isabetli yol ve fikirlerin zaferini sağlamak bugün için zorlaşmış gözükmektedir. Lâkin Avrupa ilminin Türkiye'ye nakil ve sesisinde, sağ-sol dahil, münevverler arasında bir ihtilâfın mevcudiyeti asla vârit değildir. İşte bu husus, her şeye kâfi ve şükre şâyân bir kurtuluş imkânını bize bahşedecek bir ehemmiyet taşır. Bununla beraber dâvânın selmetini gören mahdut mütefekkir ve teşriyat halâ tesirini icra edememekte; kısmî ve isâbetli bâzı görüşler de âdetâ bir umman içinde kaybolmaktadır.

Bütün mânevî meselelerimizi ilmin kuruluşuna irca ettikten sonra on-yirmi senelik bir program ve şuûrla ve yeni bir seçkin zümre yetiştirmekle Türkiye'nin medeniyet dâvâsını hal yoluna koymak ve istikbali emniyet altına almak mümkündür. Bu sâyede, bugün müphem ve zıd fikirlerle karşımıza çıkan bütün meseleler ilmin otoritesiyle, düşündüğümüz istikamette, hal olacaktır. Hattâ, medeniyet tarihimizin milletimize bahşettiği mânevî mirâs ve hasletlerin kıymeti bilinip, bunları işleyebildiğimiz takdirde, Türkiye yalnız bir medeniyet yolunda ilerlemeyecek;

daha büyük ölçüde olarak, yeni bir medeniyet kurulmasına da sahne olabilecektir. Bununla yaratıcı bir hüviyeti olmayan, taklit değil, bir medeniyet sentezinin kasdedildiği aşikârdır.

Türk milliyetçiliği bu ana dâvânın gerçekleşmesi fikrini ihmal etmemekle beraber asıl mevzu olan hars buhranında kendisine bir vazife terettüp ettiğini düşünmekte; bununla beraber daima ilim ve aklı selimi, bu uğurdaki mücadelesinin rehberi yapmaktadır. Filhakika bugün Türk ruhu, mefkûresi, millî dil, edebiyat, sanat, din, ahlâk ve an'anelerimiz, yâni, bir kelime ile, milletimizi ayakta tutan bütün mânevî kıymetler manzumesi, görünür - görünmez, şuûrlu - şuûrsuz, iç - dış, öyle bir takım kemirici ve yıkıcı tesirlere mâruzdur, ki hiç bir cemiyet ilmî ve kültürel bir müdafaa teşkilâtı kurmadıkça veya tarihî küçük medeniyet mîrâsımızı modern ilmî aşılarla canlandırmadıkça bizzat hâiz olduğu insiyakî mukavemet kuvvetleriyle, bunlara karşı dayanacak bir kudrette değildir. Fakat yabancı kültür unsurlarının müsbet ve yaratıcı tesirleriyle bu türlü tahribatı, asla birbirine karıştırmamalıdır. Zira cemiyet, şuûrla veya insiyakî olarak, şahsiyetini muhafaza ettikçe, bir ayıklama ameliyesiyle, yabancı tesirleri yaratıcı bir unsur haline sokar; aksi takdirde tarih, manevî bir istilânın yıkıcı olduğunu meydana koymuştur. İşte kültür ve mefkûre sahiplerine veya bu türlü müesseselere düşen vazife bu millî şahsiyeti korumak ve canlandırmaktır.

Türk milliyetçiliğinin dâvâsını belirtmek ve hüviyetini meydaan koymak maksadile bazı mühim meselelerimize de işaret etmek yerinde olacaktır. Meselâ Tanzimatla başlayarak ve çeşitli safhalar geçirmekle beraber nihâyet verimli bir şekilde, gelişmekte olan yeni Türk edebiyatının bugün daha yüksek ve orijinal bir hüviyet kazanması icab ederdi. Halbuki bugünkü edebiyatın bir kısırlaşma manza-

rası arz etmesi bizim için çok düşündürücü ve yabancı tesirlerin hangi şartlar içinde faydalı veya zararlı olduğunu meydana koyucu bir hâdisedir. Gerçekten Tanzimatla başlayan Türk edebiyatı, Garbın millî kültüre yaptığı kısmî aşının bir filizlenmesi idi. Garbın daha kuvvetli ve yaygın tesirlerine rağmen bugün bu aşı bile kurumakta ve bugünkü edebiyat bir çöküş manzarası arzetmektedir. Bu, millî kültür hazinesinden mahrum kalmanın bir neticesidir. Eğer bu hazine ile bağlar kopmasa ve hele kültür mîrâsımız ilmî metodlarla işlense idi edebiyatımızın yüksek ve orijinal eserlere kavuşması normal olurdu.

Halbuki bugünkü edebi sukut bundan da ibâret değildir. Gerçekten bir milletin şiir, edebiyat ve sanatı o milletin yüksek irâde ve duygularını dile getiren, fikir ve mefkûre kuvvetlerini harekete geçiren bir vasıta olmak icabederken bu millî ve insanî mefhumlarla istihza eden bir edebî sapıklık revâç bulmaktadır. Bundan başka insan denilen bu ilâhî varlığı âdi hayata ve behîmî hislere sürüklemeye çalışan bu sapıklık sanat kabiliyetinden dahı mahrûmdur. İşte Türk münevveri, milletlerin yükselme ve sukutlarında şiir, edebiyat ve sanatın hâiz olduğu kudreti düşünerek, bir taraftan bunları millî kültür hazinesine bağlamak, diğer taraftan da millî mefkûre buhranı dolayısiyle meydana çıkan, yıkıcı temayül ve cereyanlarla mücadele etmek suretile bir hamlenin imkânlarını hazırlamak zorundadır.

Kültür hazinemizden mahrûmiyet, millî mefkûrede sarsıntı yanında Türk dilinin mâruz kaldığı tahribat ve kısırlaştırıcı tesirler de edebî sukutun balşıca âmillerinden biridir. Filhakika yüksek bir kültür dili seviyesine yükselmekte olan Türkçenin, ilim ve mantıkla istihzâ eden bir zorlama ile bugünkü duruma düşürülmesi dil dâvasını, Türkiye için, birinci mesele haline getirmiştir.

Tarih dini, cemiyet ve medeniyetlerin kurulması, ge-

lişmesi ve bekasında temel unsur olarak meydana koyar. Avrupa medeniyetine girerken veya bizim fikrimize göre modern bir sentez yaparken ilk millî meselemiz onunla İslâmiyeti uzlaştırmak icab eder. Bu ifâde, Avrupalıların Hıristiyan olması münasebetile, İslâmiyetin bu medeniyete girmemize engel teşkil ettiğine dair mevcut bir takım batıl inanışlar yüzünden kullanılmıştır. Buna dair İslâmiyetin esaslarını değil sadece büyük bir vak'ayı hatırlatmak kâfidir. Filhakika İslâm medeniyeti eski Yunan, Yakın Şark ve biraz da Uzak Şark medeniyetlerinin bir sentezi olduğu halde, Yunan medeniyetinin tabiî vârisi olmak icabeden Avrupalılar, bütün Orta - Çağlar boyunca bu medeniyetten uzak kalmışlar ve ancak İslâm medeniyeti vasıtasile, Rönesans'tan sonra, eski Yunana nüfuz edebilmişlerdir. Bizim anladığımız avrupalılaşmanın ise tamamile manevî kıymetlerimizi korumak, yâni bir kültür sentezi yapmak manâsında olduğuna da ehemmiyetle işaret etmeliyiz.

Türkiye'de İslâmiyetin ilim ve kültürle teçhiz edilerek gelişmesi sağlam, ileri ve muvazeneli bir cemiyet kurabilmek için ilk şattır. Aksi takdirde cemiyet içinde muvazenesizliklerin, tezatların, ahlâkî sarsıntı ve hattâ içtimaî uçurumların zuhûru mukadderdir. Dinin ilim ve kültürden uzak kalarak hurafe içinde boğulması da Komünizm ve irticaa âmil olacağından şüphe edilemez. Komünist Rusya'dan başka otuz sene yeni neslini dinî tahsil ve terbiyeden mahrum bırakan Türkiye'den başka bir memleketin de mevcut olmadığını unutmayalım. Böylece din müessesesi karşımıza ilmî, millî, insanî ve demokratik bir ihtiyaç olarak çıkmaktadır. Fakat, hiç bir zaman, bu ihtiyacın vicdan hürriyetini de zorlamaması icabeder; yâni ne dinin baskısı ve ne de dine tahakküm bahis mevzuudur. Bu düşünce münevverler arasındaki zıddiyetleri hal ve endişeleri bertaraf eden selâmet yolunu gösterir. Za-

ten İslâmiyet gibi akla, ilim ve vicdan hürriyetine değer veren başka bir din de tarihin mechûlüdür.

Millî şuûr ve birliğin yükselmesinde ve yaratıcı bir kültürün gelişmesinde Türk tarihinin müstesnâ bir hazîne teşkil ettiği aşikârdır. Bu da mâzi ile istikbal arasındaki bağların kuvvetlenmesile ve daha sonra da bu büyük mîrâsın ilmî bir şekilde işlenmesile mümkündür. Mâzi ile irtibat sağlamlaşmadıkça millî şuûr ve mefkûrenin kuvvetlenmesini, kültürün gelişmesini, edebiyat, sanat ve sahne hayatının yaratıcı eserler vermesini beklemek beyhûdedir. Mimarî âbidelerimizin heybeti tarihimizin azametile müvazi olduğu halde modern mimarlarımız henüz millî şahsiyetini bulamamış; hattâ milletimizin bu en yüksek san'at kabiliyeti de yıkılmıştır. Klâsik ve folklorik müzik hazînemiz çok zengin, son misâllerin gösterdiği üzere de, millî kabiliyetimiz çok ileridir; fakat henüz yaratma devrini idrâk edememişizdir. Daha garîbi, mimârî gibi şâhıkasma yükselen Türk müziği resmen tahsil imkânlarından mahrûm kalmış; fakat yine de milletimiz millî ruhûnu canlandıran bu san'atını yaşatmıştır. Sahne ve resim sanatlarına garp tekniği girmiş, lâkin orijinal eserler meydana çıkmamıştır. Bütün bunlar kültür mîrâsımıza ve millî mefkûremize bağlanmakla ve nihayet ilmin kurulması ve işlemesile mümkündür. Bu olmadıkça iddia edildiği gibi, taklitten sonra bir yaratma devrinin geleceğini ummak boş bir hayâldir ve hattâ bir dejeneresans da mukadderdir.

Türk kültürünün orijinal ve yaratıcı bir istikamet alabilmesi için geniş bir faaliyet sahasını göz önüne getirmek ve büyük memleket meselelerinin de ilmî bir plâna göre ele almak gerekmektedir. Bununla beraber bir taraftan mevcut imkânlar nisbetinde millî harsın gelişmesine çalışırken, diğer taraftan da takatımızın üstünde ka-

lan meseleleri de umumî efkâra ve devlete mal etmeye uğraşacağız.

Türk fikir adamları neşriyatını kültür meseleleri üzerinde teksif etmek mecbûriyetinde iken, memleketi alâkadar eden mühim iktisadî ve teknik meselelere de yabancı kalmamalıdır. Bilâkis maddî ve mânevî kalkınmanın da bir kül olduğuna kaniiz. Memleketimizin giriştiği iktisadî kalkınma mücadelesi ile de, zaman zaman, uğraşmak ve hattâ iktisadî kalkınmanın mânevî âmilleri ve birbiri ile bağlılığı üzerinde durmak mefkûremiz icabıdır. Meselâ, dünyanın geçirmekte bulunduğu büyük istihaleler arasında, Türk milleti de, Avrupa Müşterek pazarı gibi hayatî bir mesele karşısındadır. Bu pazarın neden içinde veya dışında kalamadığımıza dair ilmî bir muhasebenin Türk münevverleri için yapılması zarûreti vardır.

Türk seçkini, millet olmanın şartı olarak, millî mefkûre ve kültürün yükselmesini millî irâde ve arzularının gerçekleşmesi için birinci derecede bir âmil saydığı gibi demokrasinin de kendi mevcudiyeti ve gayesine hâdım olduğuna inanır. Böylece, vatansever her aydın, Türk milliyetçiliğinin kuvvetlenmesine, yükselmesine ve yayılmasına çalışmak, onun kaynağı olan millî hars ve tarih şuûrunu, ilmî zihniyet ve metodlarla işlemek, milletimizin varlığına ve ilerlemesine âmil olan mânevî kıymetlerin muhafaza ve tekâmülünü sağlamak, bunlara aykırı her türlü davranış, fikir ve ideolojilerle mücadele etmek, memleketi alâkadar eden ilim, maarif, edebiyat, sanat ve teknik mevzularla meşgul olmak zorundadır.

Milliyetçiliğimizin de ilmî, millî ve insanî bir hüviyette olduğunu, millî mefkûre ile insanlık ideali arasında da bir tezâd değil bir âhenk bulunduğunu, hattâ birincisi olmayınca, ikincisinin mümkün olamıyacağını ve milletlerin birbirlerinin hak ve ideallerine karşılıklı saygı gös-

termek suretile tekâmüllerini beşeriyetin saadeti için zarurî saydığını da belirtmeliyiz.

Mânevî hayatımızda gözüken zafiyet ve sarsıntılara rağmen Türk Milleti terakki yolunu bulacak ve hattâ, ilmî bir program ve şuûrla, hareket ettiğimiz takdirde, yeni bir medeniyet kurma imkânlarına bile sahip olabilecektir. Hakikî aydın, kısaca meydana koyduğumuz ulvî gayelerin inkişafı için, bütün ciddî fikir ve mefkûre sâhiplerinin yardımına, gençlerin kalbinde çarpan yüksek duygulara ve millî aşk ve heyecanla dolu olan Türk Milletinin sıcak alâkasına güvenecek ve emin olduğu bu kaynaklardan kuvvet alacaktır. Bununla beraber Türkiye'de medeniyet dâvâsının sağlam bir yolda bulunmadığını bir cümle ile belirterek mezvuua girmeliyiz. Filhakika, bir buçuk asırdan beri, yapılan bazı teknik ihtibarlar ve bir kaç mütefekkirin isabetli kısmî görüşleri müstesna, yenilik veya inkilâp hareketleri, hiç bir zaman, medeniyetler tarihine, sosyolojik kanunlara, ilim ve tefekküre dayanmamış; sâdece bazı siyaset adamlarının basit görüşleri ve küçük bir aydın zümrenin aşağılık duyguları, taklidlerine ve Avrupalı olmak hevesi ile başlamış, milletimizi tariihnden, köklerinden ve mevcudiyetinin temeli olan bütün millî ve mukaddes değerlerinden koparârak tersine zorlamıştır. Bu sûretle memleketin gittikçe şiddetini artıran derin mânevî buhranlara uğraması mukadder idi.

TÜRKİYE'DE MANEVÎ BUHRAN

1. Madde - Ruh Muvazenesi

İnsan oğlu rûh ve madde gibi iki esas unsurdan müteşekkil olduğuna ve diğer yaratıklardan bu hüviyeti ile mümtaz bulunduğuna göre onun sıhhat ve saadeti ancak bu iki menşee bağlı kuvvet ve ihtiyaçlar arasındaki bir muvazene ile mümkündür. Beşeriyet ve medeniyetin bugüne kadar dayandığı din milliyet ve insanlık mefkûrelerinden, ilim, sanat, hakikat ve aile aşkından, şeref ve yükselme duygularından nasibini alamayan insan kendisini maddenin sürükleyici ve bayağılatıcı esaretinden, zekâsını da bir şer aleti olmaktan kurtaramaz. Mânevî kıymetlerin sarsıldığı devir ve cemiyetlerde, ancak bu kıymetler manzumesinin hayatiyetini göstermesile kaim bulunan, ahlâkî ve içtimaî nizâm da sarsılır; artık fert, ve cemiyetlerin sukut ve inhilali de başlamış olur. Tarihte bir çok kavim, kültür ve medeniyetlerin gerilemesi ve yok olması da hep bu âmillerle vukubulmuştur. Beşerin geçmişinde daima mâneviyat aleyhinde bozulma istidadını gösteren bu madde - rûh muvazenesi her zaman peygamber, veli, feylesof ve sağlam fiikr ve mefkûre sahiplerinin gayretleri sayesinde kurulmuştur. Dinlerin Allah, şeytan, hayır - şer mefhumlariyle ifade ettikleri ezelî mücadele de insana has olan rûh - madde arasındaki tabiî bir savaştan başka bir şey değildir; veya insan oğlu bu alem-şumûl mücadele **(La lutte universelle)** ve muvazenenin güzel bir örneğini teşkil eder. Zaten atomdan kâi-

nata, küçük âlem (**Mikrokosmos**) den büyük âlem (**Makrokosmos**) a kadar büyük cihanşümûl nizâm bir çekme ve itme kuvvetleri muvazenesinin ilâhi bir âhengini teşkil etmiyor mu?

Bir cemiyet veya medeniyete mahsus mânevî kıymetlerin ilmî ve âhenkli bir terkibinden ibâret bulunmayan bir kültürün kifayetsizliği ve bununla alâkalı olarak, içtimaî bir mefkûrenin yokluğu veya zaifliği fertleri yüksek değerlerin câzibesinden uzaklaştırır; rûhen tatmin edilemeyen bir hale düşürür. Böylece insan denilen bu ilâhî varlık maddenin esâretine ve mânevî bir sefâlete sürüklenir. Bugün aydınlar arasında materyalist ve komünist temayüllerin kuvvet kazanması, ahlâkî sarsıntıların baş göstermesi, ferâgat ve fedakârlık duygularının kaybolması işte böyle bir mânevî sefâletin eseridir. Yahut, insan yaratılışı iktizası, kifayetsiz bir kültür ve terbiye içerisinde yetişse bile, bulduğu veya bizzat yarattığı hurâfe ve bâtıl inanışlara sarılarak, kendisine göre, bir din ve akîde vücuda getirir; bağlı bulunduğu mânevî düzenin tehlikede olduğunu görenleri, nefis müdafaası endişesile, taassuba sürükler. İşte irtica da bu türlü bir mânevî huzursuzluğun ve kifayetsizliğin bir neticesidir. Cemiyetin bünyesine uygun ve ilmin rehberliğinde ilerletici bir kültür ve terbiye sistemine sâhip olmadıkça içtimaileşmeye başlayan bu iki taraftan gelme bir tehlikeyi hiç bir hâricî müeyyide bertaraf edemez. Birincisi cemiyetin dağılmasına, ikincisi de fosilleşmesine âmil olur.

2. İçtimaî Muzavenenin Bozulması

Maddenin insan ve cemiyetleri bizzat fenalığa götüren istidadına karşılık mânevî kuvvetlerin devamlı bir baskısı dolayısile muvazenenin bazen de maddenin aleyhinde bozulduğuna ve bunun neticesi olarak kavim ve

medeniyetlerin hayatiyetlerini kaybettiklerine dair tarihî bir realiyete de işaret etmek icab eder.

Gerçekten maddeyi inkâr ve insanı dünyayı istihkara dâvet eden Ortaçağ hıristiyan Avrupası ile yeni zamanlar İslâm ve Türk dünyasında görülen inhitat ve uyuşukluk bu muvazenenin bu sefer de madde aleyhinde bozulması ve rûhun ona tahakkümü neticesidir. İslâm medeniyeti tesirile Avrupa'da başlayan Rönesans **(Renaissance)**, Avrupa medeniyeti tesiri ile, Tanzimattan Cumhuriyete kadar, Türkiye'de vukubulan, inkılâplar bir mânevî tahakküme karşı madde ve hayatın isyanından başka bir şey değildir.

Avrupa'da maddenin lehinde vukubulan ve takriben beş asırlık büyük bir medeniyet ve mes'ut bir devir yaratan bir muvazene nihayet ruhun aleyhinde bozulmağa ve medeniyet için gittikçe daha tehlikeli bir mâhiyet alan bir takım mânevî ve içtimaî buhranların zuhûruna müncer oldu. Gerçekten Yeni-Çağlar Avrupa medeniyetine hüviyetini veren veya onu doğuran kapitalizm ile bilâhare ona karşı dikilerek onu kemirmeye başlayan proletarya hareketi veya müfrit sosyalizm, zâhirde bir birine zıt görünseler de, hakikatte her ikisinin de başlangıcı madde olduğu için bunlar arasında cereyan etmiş veya etmekte olan amansız cidal madde - rûh muvazenesine âmil olamamış; bilâkis bu hüviyetleri dolayısiyle içtimaî huzûru ve mânevî buhranı daha da şiddetlendirmiştir. Tarihin kaydettiği en ileri teknik ve medenî refâha rağmen Avrupa'da müşahade edilen ahlâkî ve ictimaî mânevî bir menşeden geldiğine hiç şüphe bırakmamaktadır

Nitekim beşeriyetin istikbalini tehlikeye sokan bu buhranın önlenmesi için Avrupalı ciddî mütefekkirler, zamanın şartlarile âhenkleştirmek suretile, medeniyetlerinin temeli olan mânevî kıymetlere eski itibarlarını iade ile meşguldurlar. Hattâ Avrupa'da kapitalizm ile komü-

nizm arasındaki materyalist mücadeleye karşı kurulan Hıristiyan demokrat ve bir kısım mutedil ve Hıristiyan sosyalist teşekküllerin gayesi de bozulan bu madde - ruh müvâzenesini tesis etmektir. Eğer bu maneviyat buhranına karşı ciddî bir kalkınma ve uyandırma tedbirleri alınmazsa beşeriyeti ve dünyamızı Atom silâhlariyle maddileşen çökme tehlikesinden kurtulmak imkânsızdır.

3. Mâneviyat Buhranı

İnsanlığın Yunan - Roma ve İslâmdan sonra, sıra ile vücûda getirdiği, büyük medeniyetlerden üçüncüsünü teşkil eden Avrupa medeniyeti de evvelkilerin seyir ve akibetlerini takip eden takriben beş asırlık bir ikbal devresini idraki müteakip onlar gibi ağır bir buhran içerisine girmiştir. Fakat arada bir fark vardır ki o da öncekileri daha mevzii olduuğ halde cihânşümûl bir mahiyet alan Avrupa medeniyetinin kendisile birlikte bütün dünyayı da buhrana sürüklemiş bulunmasıdır. Bununla beraber bugün Türkiye'de şiddetle hissettiğimiz maneviyat buhranını tamamile bu medeniyete girişimizin bir neticesi saymak mümkün değildir. Zira biz henüz Avrupa ilim, teknik ve medeniyetini kendimize mal etmiş ve onun içinde yeni bir kültür yaratmış değiliz. Bu sebeple Türkiye'de doğan buhranın başka bir mahiyette ve yaratıcı bir hüviyette olması iktiza ederdi.

Filhakika tarih ve sosyoloji yabancı her medeniyet ve kültürün tesirile vukua gelen yeni bir gelişme veya istihalenin mânevî kıymetler nizâmında bir takım sarsıntılar yapmasının mukadder olduğunu meydana koymuştur. Lâkin bunun yeni medeniyete giriş ile mütenasip olması ve neticede bir tahrip âmili değil bir aşı vazifesini görmesi gerekir. Bu ise ancak ilim ve mefkûre sahibi seçkinlerin şuûurlu rehberliği ve mürakebesi sayesinde

kabildir. Fakat bugün yüksek mevki ve müesseselerde mesuliyet sâhibi Türk münevverlerinin bu büyük medeniyet dâvâsında veya bugnükü şekli ile istihalesinde kendilerine düşen rehberlik vazifesini başaracak yolu henüz bulmuş oldukları gözükmemektedir. Bunun en belirli delili de Meşrûtiyet'ten sonra artan istihaleye ve buhrana rağmen, bu sahada tesiri ve miktarı mahdut neşriyat müstesna, milletimizin mukadderatını tayin edecek olan bu medeniyet hâdisesinin mahiyeti, sebep ve neticeleri üzerinde henüz ilmî bir faaliyet gelişmiş değildir. Unutmamak lâzımdır ki medeniyet hâdisemiz kendi kendine vukubulmamış, tabiî temas ve münasebetler neticesinde cereyan etmemiş; devlet veya münevverin arzusu, irâdesi ve hattâ zoru eseri olmuştur. Binaenaleyh irâde ile başlayan bu faaliyetin ilim ve şuûrun kontrolünde bulunması ve hatâların meydana konması gerekir.

4. İslâm ve Avrupa Medeniyetlerine Girişimizin Mukayesesi

İslâm din ve medeniyetine girerken, Arap ve Acemlerin aksine olarak, Türk münevveri, nasıl İslâmiyet uğrunda tarihî kültür mîrasından kısmen uzaklaşmış ve onu İslâm medeniyeti içinde yaratıcı bir medeniyet faaliyetlerinin başlıca temeli yapmamış ise bugünkü aydınlarımızın mühim bir kısmı da bu zihniyetle Garp medeniyetine girmeyi düşünmektedir. Bu suretle İslâm medeniyeti içerisinde Türk tarihinin Cihân Şumûl bir hüviyet kazanmasına rağmen bu medeniyet çerçevesi dahilindeki Türk kültürü nasıl millî tarihin azametine muvazi ve yaratıcı bir seviyeye erişememiş ise bugün ona benzer, umumî varlığımızla mütenasip, fakat daha kısır ve hattâ tehlikeli bir yola saplanmıştır. Bununla beraber Selçuklulardan itibaren millî tarihin ağırlığı Türkistan'dan, yâni kültür kaynaklarından,

uzaklaştığını, ama gene de yeni bir Türk - İslâm ve Osmanlı medeniyet ve millî kültür tarihinin tecrübelerinden faydalanmak ve bizzat içine girmek istediğimiz Avrupa medeniyetinin ilmî zihniyet ve metotlarını kullanmak sâyesinde yeni ve yaratıcı kültür ve medeniyet sentezi kurmak imkânlarımız daima mevcuttur. Türk münevverlerinin islâm medeniyetine girerken kendi kültürüne karşı işlediği hatalardan biri olarak Alevî adile toplanan Türk unsurunu göze çarpan bir misâl halinde hatırlamak yerinde olur. Gerçekten İslâmiyeti medrese zihniyetine göre ve dar manâda anlayan bir kısım eski Türk münevveri Şamanî ve islâmî akideleri basit bir şekilde mezç edüp korumak isteyen bu kitleyi ihmal neticesinde nasıl ilim ve kültürden mahrûm bir durumda bırakmış ise bugünkü Türk Münevverler de şimdi, ilim ve kültürle teçhiz edilmeyen din müessesesini ve bundan dolayı da bütün müslüman ve Türk halkını böyle bir duruma düşürmekte ve neticede cemiyet bünyesinde bir takım boşluklar, tezat ve hattâ tehlikeli uçurumlar yaratmaktadır. Bu cins münevverler millî bünyemiz için bir buhran kaynağı olan bu manzaraya kayıtsız kalmakta; hattâ yeni medeniyete girmeyi bu suretle mümkün sanarak bu davranışı seçmekte ve hattâ zorlayıcı ve neticede millî ve dinî kıymetleri yıkıcı bir mücadeleyi zarurî saymaktadır, ki burada hâlâ tarihî kudretini muhafaza eden milletimiz içten çökertilmesi için düşman faaliyetlerin tesiri açıkça gözükmektedir.

Türklerin İslâm medeniyetine girişlerile Avrupa medeniyetine tam intisap teşebbüsleri arasında, garip bir tesadüf olarak, bir benzerlik vardır ki, o da bu hâdiseler her iki medeniyetin bir buhran geçirdikleri zamanlara rastlamaktır. Türk milletinin tarihinde birincisinde millî iman ile gerçekleşen ve ikincisinde bir kısım aydınların devlete hâkimiyeti ve memleketi zorlaması ile iki büyük

dönüm noktasını teşkil eden bu iki medeniyete giriş arasında azim fark ve bâzı benzerlikleri, tahlilini başka bir yazıya bırakmak suretile, burada sadece bir tablo halinde tesbit edelim.

I. İslâm medeniyetine giriş,

a) İslâm medeniyetinin üstünlüğü ile
b) Türklerin siyasî üstünlüğü ve arzuları ile
c) Din değiştirmek suretile
ç) İslâm dünyasına ve medeniyetine hayatiyet getirmekle
d) Arap ve Acemlerin hilafına millî kültürden daha fazlalaşmak suretile vukubulmuş:

II. Avrupa medeniyetine giriş,

a) Avrupa medeniyetinin üstünlüğü ile
b) Avrupa'ya mukavemet edebilmek mecburiyetile başlamış
c) Din değiştirmeksizin, fakat engel sanılan millî tarih, kültür ve İslâmiyetten uzakaşmaka
ç) Garp dünyasına tabiiyet ve mânevî bağlûbiyetle gelmiştir
d) Rus ve Japonların aksine millî kültürden uzaklaşarak.

Bu tablo iki medeniyete girişin; mukayesesini göstermekte; bugün aleyhteki mühim âmilleri meydana koymakta ve şimdi karşılaştığımız buhranın neden bu kadar sürat ve ehemmiyet kazandığı cevabını ihtiva etmektedir. Burada tahlil ve izaha girişmeksizin sadece İslâm medeniyetine girmekle onu müslüman ülkelerin buhranlarından kurtarıp asırlarca dünyanın en ileri bir medeniyeti halinde yaşatabildiğimiz halde bugün Avrupa medeniyeti için böyle bir kudretten külliyen mahrûm bulunduğumuzu ve hattâ ken-

dimizi kurtarmak değil tehlikeye bile sokmuş olduğumuzu belirtmek kâfidir. Böyle bir durumda yegâne selâmet yolu girmek istediğimiz medeniyetin esası olan ilmî zihniyete müstenit, millî bünyeye uygun bir anlayışla bütün ilim, maarif ve din müesseselerimizi yeni bir nizâma koymak, millî kültürün kaynakları ile Avrupaî unsurları yeni medeniyetin metodları ile imtizac imkânlarını hazırlamaktır. Milletimizin mukadderatında en ağır mes'uliyeti bulunan yüksek mevki sahibi münevverlerin ahlâk ve mefkûre bakımından halka nazaran daha üstün, bir vasıfta olması gerekirken mânen daha zayıf ve sarsılmış bir halde bulunmaları bize medeniyet istihalesi ve kültür gelişmemizin yaratıcı bir istikamette bulunmadığını göstermeye kifâyet etmektedir. Türkiye'nin mânevî kalesi olmak icab eden Üniversitelerimizle Yüksek devlet mekanizmasını ve siyasî teşekkülerimizi göz önüne getirdiğimiz takdirde bu hükmün isabeti hakkında hiç bir tereddüt kalmaz.

5. Yeni Türk Kültürünün Esasları

Avrupalı mütefekkirler medeniyetlerinin dimağını Yunanda, kalbini de Suriye'de, Filistin'de göstermekle ona vücut veren iki esas kaynağı yani Yunan medeniyeti ile Hıristiyan rûhunu meydana koriar. Bu dimağ ve kalp kavmî menşeleri az çok birbirinden farklı vücutlar (Meselâ Cermen ve Lâtin kavimleri) üzerinde işlediği nazarı itibare alınırsa bu medeniyete mensup milletlerin kültürlerine hususiyet veren üç esas unsur kendini gösterir. Bizde Ziya Gökalp yeni Türk cemiyet ve kültürünü doğurmakta olan veya terekküp etmesi gereken unsurları, basit, fakat doğru olarak, millî, islâmî ve avrupaî (Türkleşmek, İslâmlaşmak ve muasırlaştırmak) olmak üzere üç kaynağa icra ederken medeniyet istikbalimizin isabetli bir teşhisini yapmıştır. Maamafih bu münâsebetle Gökalp'in ki-

fâyetsiz tarih bilgisi ve İttihadcı hüviyeti bazı hatâlara sebep olmuş ve Osmanlı medeniyetini de pek kavrayamamıştır. Cumhuriyet devri inkılâpları Avrupa'da bulunması istenilen dimağ ve rûhumuzun; yani ilmî zihniyet ve teknik ile millî kültür ve tarih şuûru daha süratle gelişmesi maksadı ile gayeye engel olacağı düşünce veya iddiası ile Türke ve İslâma bağlı bir takım unsurları kaldırmağa karar verdikten sonra bu iki esastan gelen müesseselerimizin ciddî bir sarsıntıya uğraması mukadder idi. Basit bir misâl ile ifadeye çalışırsak sağlam bir dimağın ancak sağlam bir vücutta ve iyi işleyen bir kalpte bulunabileceğine dair fizyoloji kanunu inkılâp hareketlerinde itibar bulmadı, veya anlaşılamadı. Daha doğrusu beyinsiz ve kalbsiz bir vücûdun yaşayamayacağı da düşünülememiştir. Bununla beraber İslâmiyetin daha millî ve modern bir istikamet alması için bazı kımıldamalar olduğu ve meselâ Kur'anîn ve ezânın Türkçeye tercüme faaliyetleri; inkılâbın husûle getireceği mânevî boşluğu doldurmak maksadiyle de Türk milliyetçiliğini, ilmî temelden mahrûm ve bu sebeple de ters bir netice veren bir tarih ve dil şuûru ile kuvvetlendirme gayretlerini de bu vesile ile hatırlatmak yerinde olur. Bununla beraber bu temayüllerin hakikî gayeleri de belli olmamış veya ciddî bir anlayış ve şuûrun mevcudiyeti meydana çıkamamıştır. Cemiyet kanunlarına, ilme ve nihayet bu teşebbüslere rağmen bir çok münevverleri inkılâbı adetâ din ve milletten tecrit etmiş ve hattâ bunları ona engel sayan bir telâkki veya gayrete sürüklemiş olduğunu da bir vakıa olarak tesbit etmek lâzımdır. Daha doğrusu fikri kifayetsizlik ve yeni gelişen ideolojik tematüller böyle bir hata hatanın gittikçe yayılmasına sebep olmuştur. Halbuki tarih ve sosyoloji böyle bir cemiyet ve medeniyetin mümkün olamıyacağına şahadet ettiği gibi inkılâbın da tabiatile bu türlü gayrı ilmî ve gayrı millî mahiyeti de olmamak gerekirdi. Gerçekten yeni bir medeni-

yete girerken veya, Avrupa demeniyetinin cihan-şumûl bir hüviyet kazanmasına rağmen, daha doğrusu yeni bir medeniyet sentezi vücuda getirirken yalnız bizim gibi büyük bir tarihî mîrasa, yüksek bir harsa ve çok çeşitli kültür hazinelerine sahip bir millet değil iptidaî bir kavim dahi ancak kendi bünyesine uygun bir terkip yapmak suretile yeni bir cemiyet ve kültüre erişebilir veya hiç olmazsa mevcudiyetini koruyabilir. Bununla Türkiye için Avrupalılaşmanın kendi kültür ve şahsiyetini yıkan değil koruyan bir mânâda anladığımızı meydana koyuyor ve aksinin imkânsız veya yıkıcı olduğunu belirtiyoruz.

6. Sathî Taklitlerin Tehlikeleri

Avrupa medeniyetine bizden çok uzak ve geri bulunan Japonyanın bizden sonra onun yüksek ilim ve tekniğini iktibasta gösterdiği kabiliyeti (bunun nasıl mümkün olduğu malûmdur), bir medeniyet değiştirme hadisesi olmaksızın geri Hindistan'da Nobel mükâfatını kazanacak derecede bir Avrupa ilminin kurulmuş olması gibi ders almamız gereken vâkıaları bir tarafa bıraksak bile, garbî Avrupa medeniyetine mânen bizden yakın, fakat bizden çok geri kalmış bulunan milletleri, meselâ Rusları burada göz önüne getirmek ve onların yalnız yüksek bir ilim ve tekniği kurmalarını değil, yaratıcı bir kültür sâhibi olurken de Slav hazinelerinden nasıl faydalandıklarını hatırlamak mecburiyetindeyiz. Bütün müşkil ve sıkıntıların esasını hamlelerimizi Avrupa medeniyetinin esası olan ilme nüfuz edip onu Türkiye'ye nakil ve tesis edecek ve bu ilmin göstereceği yolda bir medeniyet yolu çizecek yerde şekle ve satha ait taklitlere harcamış olmamız teşkil eder.

Tarih şeklî ve mutlak taklit esasına dayanmış bir kültür ve cemiyetin hayatiyet gösterdiğine dair bir mi-

sâl kaydetmemiştir. Tersine, içtimaî kanunlar iktizası böyle bir hâdisenin cemiyetlerin inhilâline âmil olabileceği tarihte kaybolmuş kavimler misâlile sabittir. Türkiye'de şekli bir taklit esasına yönelme ve yaratıcı vasfını kaybetme istidadını gösteren bir medeniyet hâdisesinin yalnız ciddî Türk fikir adamlarını değil bazı Avrupalı mütefekkirleri de endişeye sevk ettiğine bir işarette bulunmak mecburiyetindeyiz. Bunlar arasında cihanşumûl bir tarih görüşüne sahip ve tarih felsefesi üzerinde ciddî bir şöhret kazanmış bulunan İngiliz mütefekkiri A. Toynbee'nin düşüncelerine burada temas etmek, faydalıdır. Gerçekten tehlikede bulunan bugünkü medeniyeti kurtarmak ve onu yaratan mânevî kıymetleri itibâr mevkiine yükseltmek lüzûmunu müdafaa eden bu tarih felsefecisi Avrupa medeniyeti karşısında İslâm dünyasında mevcut bulunan iki ruhî davranışın da isabetsiz ve hattâ tehlikeli olduğuna işaret ederken bizim görüşlerimizi tamamiyle teyit etmektedir.

Bu mümtaz fikir adamına göre gerçekten, İslâm kavimlerinden bazıları Avrupa tesirinden korkmakta, kaçmakta ve neticede kendi kabukları içinde kıvrılmaktadır. Bu cereyanı medeniyet fosili haline gelmeye mahkûm bulunan (1948 yılında çıkan eserine göre) Suudî Arabistan ve Sinûsî'ler temsil eder. İkincisi de kabuğu içinde boğulmamak için ondan ve benliğinden uzaklaşarak Avrupa'yı taklide çalışan Türkiye misâli üzerinde durur. O haklı olarak bu iki cereyanın da kültür ve medeniyet için kısır ve verimsiz olduğu tezini müdafaa eder. Halbuki Türkiye, şartların zorluğuna, çok eksikliklerine ve taklîdlere rağmen, Sultan Mahmud, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde, bu iki ifrat cereyandan hiç biri hâkim olamamış, ilmî ve teknik hamleler yapılamamış ise de medeniyet ve kültür bakımından daha verimli olan ikisinin ortasını, yani terkip yolunu tercih etmişti. Daha doğrusu şuûr ve zorla-

ma olmaksızın tabiî ve mutedil olan bir mecraya girmişti. Bunun yalnız nazarî olarak doğruluğu yanında bizzat memleketimizde husûle getirdiği kültürel bazı inkişâflar ve yenilikler daha müsbet bir değer taşımaktadır ki daha fazla izahlar ve misâller başka bir tetkikimizde yer alacağından burada bu kadarına işaret etmekle yetiniyoruz.

7. Fikir kısırlığı ve mefkûre bozuklukları

Gariptir ki muhafazası yalnız yeni bir kültür kurmamız için zarurî olmakla kalmayan, ondan ileri olarak, bekâmızın şartını teşkil eden bazı millî, dinî ve harsî kıymetlerimiizn biiz geriye götüreceğini iddia eden bazı bozuk aydınlarımıza kendi düşüncelerinin ilmî esaslardan ârî olduğu ispat edildiği ve hattâ Avrupalı âlimlerin fikirleri de kendilerine bildirildiği zaman onların bu hakikatlardan şuûrlu bir şekilde kaçtıkları, his, taassup ve bazan ideolojik temayüllerinin kurbanı oldukları müşahade edilmektedir. Kaba ve sathi taklit aşağılık duygusu denilen ruhî bir hastalığın menşeidir ve insanın benliğini, haysiyetini ve yaratıcılık kabiliyetini yıktıktan sonra daima fert ve cemiyetlerin sukûtuna sebep olur. Böyle bir taklit ve aşağılık duygusuyle ileri ve Avrupalı olacağımızı sanan kifayetsiz münevverler bu davranışı ile bizzat almak istedikleri medeniyetin esaslarına da aykırı hareket ettiklerini bilmedikleri gibi bu hususta ilmin icaplarından ve Avrupalı mütefekkirlerin görüşlerinden de habersizdirler.

Bununla beraber, medeniyet istikbalimiz bakımından, bugün yaratıp saplandığımız daha endişe verici bir durum vardır, ki o da bizi yeni medeniyetle temas etmekten men ettiği iddia olunan taassup yanında bizi bugün benliğimizden mahrûm bırakmak, varlığımızın hikmeti olan mânevî değerlerimiz üzerinde durmamıza engel olmak isteyen daha derin ve tehlikeli devrimci veya kızıl bir taas-

subun meydana çıkmış olmasıdır. Gerçekten bugün müsbet kafalı bir Türk mütefekkirinin bu kör taassubun baskısı altında, ilmî ve millî de olsa, hür düşüncesini meydana koyması çok defa bir medenî cesaret meselesi hâline gelmiştir. Bu durum karşısında boşuna ve temelsiz olarak devam eden siyasî mücadelelere ve hürriyet kavgalarına bakıp acımamak mümkün değildir. Halbuki inkılâbın gayesi terakkimize ve hür düşünceye engel olan sözde taassup ve hurafeleri yıkmak değil miydi? Taassup ister sağdan, ister soldan gelsin onun mevcudiyeti ilmin kifayetsizliğini ve inkılâbın muvaffakiyetsizliğini meydana koyan en şaşmaz bir delildir.

Avrupa ilmî ve metodlariyle kâfi derecede cihâzlanmadığı için yaratıcı bir yolda gelişmeyen, hatta ters bir anlayış ve zorlama ile kısırlığa saplanan Türk kültürünün bir neticesi olan bu durum bir kısım memleket münevverlerini ümitsizliğe sevketmiş ve aşağılık duygusunu da açıkça beslemiştir. Gerçekten milletimizin Avrupa medeniyetine girmek veya ondan iktibaslar yapmak maksadiyle giriştiği hamlelere ve şekil bakımından elde ettiği neticelere rağmen ilim, kültür, sanat ve teknikte bir mevcûdiyet göstermemesi ve hususiyle edebiyat din, ahlâk ve mefkûre bakımından ağır sarsıntıların peydâ olması karşısında bazı münevverler kaderci bir inanışa saplanmış; açıkça itiraf edilmemekle beraber mesûliyet adetâ ırkî kabiliyetimize atfedilerek Avrupa'ya ulaşılmaz bir pâye verilmiştir. Bir kısmı da, kendilerine mahsus bir keşifde bulunarak, hatayı Avrupa medeniyetinin temeli sayılan Yunan - Roma kaynağına çıkmamış olmamıza yüklemiş **(Humanizm modası)**, bazıları da İnkılâbı henüz millete mal edemeyişimizi davanın esası sanmıştır. Ciddî bir mesnedi ve ilmî mahiyeti olmayan bu görüşlere işaret etmemizin iki sebebi vardır. Birincisi bir fikir kısırlığı ve tefekkür kifayetsizliği ifade eden bu görüşler, ilmî görüşlerin fıkdanı veya hâkim

olamaması yüzünden, münevverler arasında yaygın bulunmasıdır. İkincisi bu görüşler muvaffakiyetsizliği belirtmek ve tesbit etmek bakımından lâzımdır. Aksi takdirde ciddî bir ilim veya fikir adamı için bunlara temas etmeğe bile lüzûm yoktur. Tarih ve sosyolojinin asla tecviz edemeyeceği, isabetsiz ve hattâ gülünçlüklerini meydan koymanın kolay olduğu, bu görüşler yanında durumumuzu bütün dünyaya şâmil bir maneviyat buhraniyle ilgili görmek isteyenler de ilmî hiçbir dayanağa sahip değildir. Zira Türkiye'deki maneviyat buhranının menşei bugünkü Dünya buhranı olmadığı gibi ileri milletlerin ilmî ve teknik keşiflerinde de bir duraklama olmamıştır. Fakat daha mühimmi dış düşmanlar ve içerideki ücretli şeriklerinin Türk milletini, mâhirâne metodları ile, fikir ve mefkûre kargaşalığına düşürmeleridir.

Yukarıda işaret edilen düşüncelerin isabetsizliği, yapılan hamlelerin muvaffakiyetsizliği meydana çıktıktan sonra dâvânın esasını ilme dayandırmaktan başka ciddî bir çare tasavvur edilemez. Hakikaten şekil ve taklit bakımından sarfettiğimiz gayretler bizzat modern ilme ve onun için gerekli müesseselere verimli ve isabetli bir surette teksif edebilse idik bugün Türkiye'nin medenî seviye ve kültür bakımından çok daha ileri bir merhalede bulunacağı aşikârdır. Mânevî bakımdan kısır bir yola saplandığımıza ve hattâ bir çıkmaza zorlandığımıza işaret ettikten sonra, ilmî esasları, plân ve program bakımından yapılan bütün tenkitlere rağmen, 1950 seçimlerinde millî irade tecelli edince memleketin maddî bir kalkınma hamlesi içinde bulunduğunu görmemezlikten gelemeyiz. Hattâ Avrupa'da XIX ncı asırda, Sanayi inkılâbiyle başlayan büyük terakki hareketlerine benzeyen bir hayat hamlesinin Türkiye'de gerçekleşmekte olmasına işaret ederken bunun, aynı zamanda, aydınlarda bir nefse itimat hissî yaratmış; bu sebeple de biraz aşağılık duygu-

suyle sakat görüşleri sarstığını memnuniyetle müşahade ediyoruz. Fakat maddî ve mânevî kalkınmaların bir kül olduğuna ve birinin ihmali diğerinin ikmaline engel bulunduğuna göre bir an önce ilmî bir görüşle mânevî kalkınma teşebbüsüne girişmenin lüzumunu belirtmeliyiz. Hatta birincisi bize ikincisi için de bir cesaret vereceği cihetle daha esaslı ve uzun vâdeli bir başarıyı sağlayan mânevî kalkınmaya başladığımız takdirde 20 yıl sonra bile Türkiye'nin heybetli bir istikbale namzet olduğu meydana çıkacaktır.

8. Türk Ahlâk ve Mefkûresi

Mânevî kalkınmanın esasını ahlâkın teşkil edeceği aşikârdır. Hattâ sarsılan ahlâk ve mefkûrenin yeni bir hüviyet ve kudretle bizzat maddî kalkınmanın başlıca âmillerinden biriin teşkil edeceği, ilim ve kültürün yükselmesinde bile bu muharrik kuvvetin zarurî olduğu şüphesizdir. Gerçekten hayır, fazilet, hakikat ve feragat duygularını geliştiren bir mefkûrenin câzibesinebağlanmadıkça ve yüce aşkların zevkini tatmadıkça insan oğluna has olan yaratıcı cevher paslanmağa, kabiliyetini kaybetmeğe mahkûmdur. Böylece millet ve medeniyetlerin en kıymetli sermâyesi olan insanı ilim, fikir ve sanat adamlarını yetiştirecek esas âmil körlenmiş olur. Diğer taraftan böyle mânevî bir sukut insanı maddenin ve geçici kaba zevklerin esiri olarak mânen tatmin edilmemiş bir hale sürükler; bedbaht kitlelerin zuhûruna sebep olur. Bugün münevverler arasında hayır ve fedakârlık duyguları yerine hırs ve menfaat didişmelerinin gittikçe şiddet kazanması, materyalist unsurların kuvvetlenmesi, cemiyeti sui istimaller mahşerine düşürmesi ve büyük şehirlerde ahlâk ve zabıta vak'alarının korkunç bir şekilde çoğalması Türkiye'de nasıl bir mefkûre ve mâneviyat buhranı bulundunu

göstermeğe kâfidir. Halbuki İmparatorluk Kürkiye'sinin azametinden, içtimaî nizâm ve ahlâkî yüksekliğinden bahseden hıristiyan seyyahların Türklerin üstünlüklerinden hayrete şayan tasvir ve misâller verirler. Meselâ bir inhitat devri olan XVII. asırda bir Avrupalı müellif şöyle bahseder: **«Asayiş o kadar mükemmeldir, ki görmeyen ona inanamaz. Şehirleri muhafaza için geceleri elinde bir sopa ile bir fener bulunan tek bir bekçinin sokaklarda gezmesi kâfidir. Halbuki Paris'te bir kıt'a asker bu vazifeyi korku içinde yapar»** der. Bir başkası «Bir milyonluk büyük İstanbul şehrinde dört yılda dört kâtil vak'ası olmadığını, ticarî emtia ile dolu çarşı ve hanları bir tek bekçinin koruduğunu» söyler.

Öte yandan tarihte Türk milleti kadar içtimaî yardım, hayır ve fedakârlık duygu ve faaliyetleri ile mümtaz bir millete rastlamak pek zordur. Vakıf müessesemizin tarihi, Türklerin vardığı her yerde kurulan ilim, kültür ocakları, mektep, medrese, zâviye, imâret, hastane ve kervansaraylar devletin değil şahıslara mahsus yüksek hasletlerin maddileşen şekilleridir. Türk hâkimiyetinde yaşamış bütün memleketlerde gözümüzle gördüğümüz veya bugün ortada olmayıp kaynaklardan mevcudiyetlerini tesbit ettiğimiz sayısız eserler hep ecdâdın bu yüce duygularının eseri idi. Türklerin bu hususdaki hasletlerine dair Arap kaynaklarının kayıtları şayanı dikkattir. Filhakika onlar X ncu asırda başka İslâm ülkelerinde zenginlerin çoğu servetlerini nefsanî zevklerine sarfederken Türkistan halkının paralarını dîn ve hayır yolunda kullandıklarını beyan ederler. Ve aynı hükmü XIII. asır Selçuk Türkiyesi hakkında da tekrarlarlar. Osmanlı İmparatorluğunu gezen Avrupalıların asırlar boyunca verdikleri malûmat da zâten aynıdır.

İlk Selçuk Sultanı Tuğrul Bey Allah'ın evi (câmi) yanında kendime köşk yapmaktan hicap duyarım derdi.

Büyük yollar boyunca yolcuların meccânen kalmalarını sağlayan ve muazzam medeniyet âbideleri olan Kervansarayların bânileri kendileri için Konya'da ancak kerpiç konaklar yapmışlardı. Bu yüksek an'anaye sâdık olan cihan hükümdarı Osmanlı sultanları da o muhteşem câmiler yanında mütevazi Topkapı Sarayında oturmakla Türk milletine has feragâtın tam örneğini teşkil ediyorlardı. Memlekitimizi ziyaret eden ecnebilerin hepsi Türklere kuvvet ve kudret bahşeden meziyetleri, ahlâk üstünlüklerini, hayır, feragat duygularını, dürüstlüğü, vekârı hayranlıkla ifadede müttefiktirler. Kanûnî Süleyman'ın ordusundaki askerler uğradıkları bağlarda yedikleri üzümlerin bedellerini yerlerine bıraakcak kadar yüksek bir ahlâka sahipti. Ordusunda hüküm süren bu ahlâk ve disiplini gören cihân pâdişâhı Allah'a şükreder. Hele kaynağını dinî ve millî an'anelerden alan ahilelerin veya esnaf teşekküllerinin yüksek ahlâkî vasıflarına dair kaynakların verdiği misâller bizi ya hayâller diyarına götürmekte veya şüpheye düşürmektedir. Fakat bunlar ne hayâldir, ne de mübalâğadır. Türk tüccar ve esnafının ahlâkî yüksekliğine dair Avrupalı seyyahların verdiği misâller pek çoktur. Meselâ kendilerini aldatacak Hıristiyan dindaşları yerine Türklere tamamiyle itimat etmeleri hususunda yaptıkları tavsiyeler ve anlattıkları vak'alar cidden hayrete şâyândır.

Türk cemiyeti, medenî inhitata rağmen, Tanzimata ve hattâ Cumhuriyete kadar bu yüksek vasıflarını büyük bir nisbette muhafaza edebilmişti. Ondan sonra gün geçtikçe mefkûremiz sarsıldı; ahlâkımız bozuldu, hayır ve fedakârlık duygularımız zayıfladı ve birbirlerimizi sömüren, kemiren ve hayatına kıyan mahlûklar olduk. Zîra yeni bir medeniyet hamlesine tersine başlamakla, tarih şuûrunu ve millî kültür kaynaklarından uzaklaşmakla içtimaî nizâmda ve mânevî kıymetler düzeninde bir sarsıntı mukadder idi. Her şeye rağmen ecdattan bize intikal eden

büyük mânevî hazine tükenmiş değildir. Gerçekten Türk milleti modern ilimle cihazlandığı onunla millî kültürü işlediği takdirde kuvvetli bir millî şuur ve ideal sayesinde eski sağlam bünyesine kavuşmak, yüksek bir içtimaî nizâma erişmek imkânlarına sahiptir.

Türikye'nin maddî kalkınmasında olduğu gibi mânevî hamlesinde de başlıca vazifenin Devlet makinasına ve onun başında bulunanlara ait olduğu şüphesizdir. Hiç olmazsa gayeye ulaşmaktaki sürat buna tâbidir. Zamanımızın devletçi vasfı yanında bunun, burada izah edemiyeceğimiz, bize mahsus sebepleri vardır. Meşrutiyet devrinde aşırı Garpçı ve Ümmetçi cereyanların ortasında gelişmekte bulunan Milliyetçi ülkü İttihatcılar vasıtasiyle ve hayatî zaruretlerle Devlet kuvvetinin himayesinde veya Devlet bu fikrin rehberliğinde olmasa idi yıkılan imparatorluğun enkasından yeni bir Türkiye çıkamazdı. Gerçekten İttihatcılar yalnız imparatorluğun on yıl bile muhafazası kabiliyetiin görtermemekle kalmadılar, aynı zamanda vatan oluşundan beri dokuz asır zarfında düşman ayağının basmadığı Andolu'nun hariminin bile kirletilmesine ve Türk milletinin mezara kadar gitmesine sebep oldular. Bununla beraber onlar son kurtuluş çaresi olarak millî ve islâmi mefkûreye sarılmakla Cihan ve İstiklâl savaşları destanlarının yaratılmasına ve bu sayede ölümden kurtulmamıza yardım ettiler.

9. Halk ve Münevverler

Yüksek mevki sahibi Türk aydınları halka nazaran mânen daha sağlam olacak yerde daha sarsık bulunması, yani rehberlik vazifesini yapabilecek bir kabiliyet göstermemesi yeni kültürün yaratıcılıktan uzak ve millî mefkûrenin kifayetsiz olduğunu açıkça meydana koymaktadır. Türkocağı cami ile sahneyi birleştirmiş; yani mad-

de - ruh muvazenesi yolunu bulmuş idi. Onun yerine kaim olan Halkevi sadece sahnede kalmakla ve camiden uzaklaşmakla gençliği mefkûresiz ve şaşkın bir duruma getirdi. Böylece halk ile aydınlar arasında bir uçurum belirmeye, bir ideal buhranı, daha doğrusu bir mefkûresizlik hüküm sürmeye başladı. Köyde de sadece bir fikirsiz mefkûre kaldı. Gerçekten dinî kültür ve tahsilden mahrum bırakılmasına rağmen halk, demokrasi devrinde, mütemadiyen cami inşasına gayret göstermekle bir mefkûreye bağlı olduğuna dair böyle bir maddî misâl vermemektedir. Bu aradaki tezadı ve münevverin içinde bulunduğu mânevî boşluğu gösteren basit bir misâldir. Noel ağacının hangi muhitlerde itibar kazandığını, biraz mübalâğa da olsa imamı müslüman papazı diye tarif eden Türk çocuğunun hangi kültürün mahsulü olduğunu görmemezlikten gelemeyiz. Türkiye'de hıristiyanlığın yayılması için misyonerlere metod olarak yapılan neşriyata cesaret her halde Türk köylüsünden değil bugünkü zayıf ve şaşkın Türk münevverinin durumundan gelmektedir. Türk köylüsü ile Türk münevverlerinin aldığı soy adlarını bir mukayese etmek bile verilecek hükmün Türk münevveri lehinde olmayacağını meydana koyar. Bizzat üniversite gençleri arasında yapıla gelmekte olan münazaraların mahiyeti bile bu müessesenin vazifesini yapmaktan uzak olduğunu göstermektedir.

Ne kadar büyük bir hars buhranı içinde bulunduğumuza ve mevcut tahsil ve terbiye sisteminin ne derece kifayetsiz olduğuna dair uzun boylu misâl saymağa ve tahlillere girişmeye ihtiyaç yoktur. Bugünkü kültür ve mefkûrenin demokrasinin inkişafı için de müsait olmadığını ve müşkilâtın, sanıldığının hilâfına, cahil kitlelerden değil, münevverlerden geldiğini biran önce kavramaz ve itiraf etmezsek dertlerimize çare bulamayız. Umumî mânasiyle Garbî Avrupa memleketleri seviyesinde bir kültüre

sahip olmayan Tükiye'de, onların sahip oldukları demokrasi müessese ve geleneklerine mukabil, menşeleri kısmen İslâm devresini aşan ve millî tarihin derinliklerine kadar inen demokratik bir içtimaî bünye sayesinde halkımız demokrasi yolunu da münevvere nazaran daha isabetli bir insiyakla bulmuştur. Millî mukadderatın tayini zamanları gibi seçimlerde de halkın gösterdiği kabiliyet ve fedakârlık hiç bir Avrupa memleketinden geri sayılamaz. Buna rağmen demokrasinin gelişmesi bakımından yapılan şikâyetlerin bizzat bunu yapan münevverlere ait olduğunda şüphe bırakmamaktadır. Münevverleri yetiştirmekte kifayetsiz bir kültür ve tahsilin halk kitlelerini de şumulüne alarak onun da aslî cevherini bozması ihtimali vardır ve Köy Enstitüleri misâli karşısında endişe duymamak imkânsızdır.

Gariptir ki hayır, fazilet ve fedakârlık duygularını besleyici ve bu suretle de insanı şereflendirici mefkûrevî kıymetlere bağlılığı gerilik sayan geri, gayri ilmî ve materyalist bir zihniyet terakkinin kendisinde olduğunu iddia edecek kadar cesaret ve kuvvet kazanmıştır. Tarihte hiç bir zaman bu kadar geniş bir ölçüde teşkilâtlanmamış bulunan şer kuvvetleri, beşeriyet ve medeniyeti yıkmak için yalnız Komünizm şeklinde fenalığın prensibi haline gelmemiş, mânevî değerlerden mahrum başka fertt ve zümreleri de kendi taassubu içerisine ve dolayısiyle kendi cephesine sürüklemiştir.

Dünyaya şâmil ve onun akibetini tayin edecek olan mânevî buhranın Türkiye'ye ait sebeplerile öyle bir menfî hava hasıl olmuştur ki, üniversitedeki dimağları bile bozmuştur. Gerçekten, ilmî seviyesi kifayetsiz olsa bile, üniversitelerimizde İslâm felsefesi, İslâm sanatı, İslâm hukuku gibi mühim kürsülerin ihdası bile mukavemetle karşılanmakta idi. Halbuki İslâm sıfatından sarfınazar bu ilimler Türk medeniyetinin de, millî kültürün de ayrılmaz

parçalarıdır. İlmî ve amelî bakımdan zararları aşikâr olan bu zihniyet dolayısiyle topraklarımıza Türk vatanı hüviyetini veren millî âbideler, müzelerimizi dolduran ecdat yadigârları, kütüphanelerimizde gömülü bulunan kültür mahsullerimiz, arşivlerimizde yığın halinde bekleyen vesikalar yalnız ilmî tetkiklerden değil, bizzat bu müesseseleri idare ve muhafaza edecek mütehassıslardan bile mahrum bırakılmıştır. Dikkata şayandır ki, ecdadımıza ve kültürümüze ait olmayıp sadece bizim maddî mülkiyetimizde bulunan gayri Türk ve gayri islâmî eserlere mütehassıs yetiştirmek için sarf ettiğimiz gayretler bu toprakların tapu senetlerinden esirgenmiştir. Halbuki bizden eski olan bu eserlere, mânevî varis durumunda bulunan, Avrupa hususî bir ilgi ve itina gösterdiği halde Türk eserleri adetâ sahipsiz kalmıştır.

Yakın tarihimizde milliyetçi ve inkılâpçı fikirler daima birlikte geliştiği halde bugün gençlik arasında bu iki mefhum birbirine zıt tefsir ve temayüllere uğrayarak yeni nesli parçalamaktadır. Hattâ fikri kifayetsizlik ve menfi gayretler bu iki mefhumu benimsemeyenler arasında da mühim inanış ve anlayış farkları doğurmuştur. Böylece ilim, akıl, hür düşünce ve millî mefkûre çerçevesi içerisinde birleşmesi ve aynı fikri temele dayanması gereken milliyetçi ve yapıcı inkılâpçı temayüller çok defa gösterişli his, heyecan ve basit bir nutuk edebiyatına inhisar etmiştir. Bu durumun insan psikolojisinde bir bıkkınlık ve tepki uyandırması ve bu münasebetle fikri ve mânevî bakımdan tatmin edilmeyen bazı gençleri sapık ideolojilerin kucağına atması şaşılacak bir şey değildir. Yeni nesil için yapılan neşriyatın ruh ve kültür bakımından kifayetsizliğine ve hattâ yıkıcı mahiyetine dikkat edenlerin memleketin sol ve materyalist bir istikamette sürüklenmesinden endişe etmemeleri imkânsızdır.

Bir milletin şiir, edebiyat ve sanatı o milletin yüksek

irade ve duygularını harekete geçiren bir vasıta olduğu halde bugün edebiyatımızda yüksek millî ve insanî değerlerle istihza eden, edep dışı ve behimi bir hayatî terviç eden bir sukut başlamıştır. Fikir ve sanat kabiliyetinden dahi mahrum bir hüviyet arz eden bu edebî sapıklığın şöhret yapmış mümessillerinin eserleri insan denilen bu ilâhî varlığın ona mahsus yüksek sıfatlardan uzaklaşması için nasıl bir gayretin içinde bulunduklarını meydana koymuştur.

Vaktile üniversitelere konulan İnkılâp dersleri medeniyet tarihi, sosyoloji ve tarih felsefesi ile geniş bir kültür ve görüş çerçevesi içerisinde anlayan ve duyan insanlar tarafından yapılsa ve bilhassa İnkılâp ilmî bir esasa ve programa sahip olsa idi bundan elde edilecek neticelerin müsbet olması tabiî idi. Lâkin bu mahiyet ve seviyeyi asla iktisap edemeyen bu dersler basit ve çok defa da kronolojik bir sıralamadan ve mezunlar için son bir tescil muamelesinden ibaret kalmıştır.

10. Devletin Kutsiyeti

İlmin rehberliğinde başlamayan ve sonra da onun murakabesine giremeyen medeniyet dâvamız tam bir çöküntü ile ve hars ve mefkûre buhranile meydana çıkmaktadır. Münevverler arasında farklı mefkûrelerden başka bizzat ayni mefkûrenin farklı anlayış ve temayülleri de gerginlikler, zıddiyetler yaratmakta ve zaman zaman gençlerin aslı esası olmayan bir takım din ve inkılâp telâkki farklariyle birbirlerinden uzaklaştırıldıkları esefle müşahede edilmektedir. Bugün millî mefkûrenin manâsı, hangi millî kaynaklardan kuvvet aldığı ve ne gibi unsurlardan terekküp ettiği tarzında sorulacak bir sualin cevabı birleştirici veya tatmin edici olmaktan uzak olacaktır.

Osmanlı Türklerine cihan hâkimiyetini sağlayan millî mefkûre din ve devlet, mülk ve millet olmak üzere dört esas unsurdan terekküp ediyordu. Din, Türklerin mukaddesatı başında geliyordu; bin yıl bu dinin gazileri olmuş, onun şerefini yükseltmişler, fakat onun sayesinde de tarihlerinin en parlak devrini, cihan hâkimiyeti ideallerini gerçekleştirmişler idi. Zira Türkler bu dini yalnız mizaçlarına uygun bulmadılar; aynı zamanda Hazreti Peygamber ve İslâmın büyükleri tarafından da tebcil edildiklerine de inandılar. Dinden sonra devletin kutsiyeti İslâmdan önce de Türk mefkûresinin esaslarından biri idi. Bu, Türklerin devlet ve içtimaî nizam kurmaktaki kudret ve iradelerile ilgilidir. Orhon kitabelerine göre Göktürk hakanı milletine hizmet etmenin gurur ve heyecanını ifade ederken gece - gündüz çalıştığını, aç ve çıplak halkı doyurup giydirdiiğni ve milletinin nüfusunu çoğalttığını söylemekle en kutsî bir vazifeyi ifa ettiğini bildiriyordu. Buna mukabil esaret devrindeki Türk halkı da «Ben hakanı ve devleti olan bir millet idim; şimdi hakanım ve devletim yok; o halde kim için çalışayım ve kim için kazanayım» diyerek istiklâl harbine giriştiğini, anlatır ve dünya tarihinde emsali bulunmayan bir duygu ve inanışa sahip olduğunun delilini verir. Bugüne kadar devleti baba sayan görüş, ona atf edilen kutsiyet ve şuur işte bu XII asır evvelki ruhun bir devamıdır. Bu sebepledir ki, Türk halkı devletin başında bulunan padişahlarını yedi evliya kudretinde tasavvur etmiş, mukaddes olan devlete ve onun meşru mümesillerine karşı isyanı en büyük günâh saymıştır. Anadolu'da Osmanlı devletine karşı vukubulmuş bir takım isyan hareketleri devlete ve padişaha karşı olmayıp nüfuzunu suiistimal eden memurlariyle ilgili sayılmıştır. Bugün de Türk halkının devletin şerefi, kuvvetlenmesi için ne derece fedakâr olduğu malûmdur. Mülk ve bugünkü mânâsile vatan demektir. «Toprağı milletin kökü» sayan meşhur

Hiung'nu hükümdarı onun için her şeyi fedaya razı olmakla 2150 yıl önce vatan mefhumuna dair tarihin en eski misâlini verir. Göktürkler oturdukları topraklarda bazı yerleri dini kutsiyetle tazim ederlerdi. Anadolu'nun fethine iştirâk etmiş büyük kumandan ve beylerin türbeleri evliya ziyaretgâhlarından daha geniş bir kutsiyet halesi içinde dokuz asır ululanmıştır. Bunlara verilen kutsiyet din adamı olmaları ile değil, fâtih, İslâm gazisi ve vatan kurucu bulunmaları neticesi idi. Şahsiyetleri dinî olsun, millî olsun Anadolu baştan başa bu kutsiyeti haiz ziyaretgâhlarla dolmuştur. İşte vatan da kutsiyet kazanmış, tarihî eser ve hatıraları sinesinde toplayan bu gibi topraklara denir. Seydi Gazi, Danişment Gazi, Turasan, Selçuk Sultanları türbesi, Mevlânâ, Hacı Bektaş, Eyyup... Türkiye'yi vatan yapan binlerce ziyaretgâhın en meşhurları idi. Millet de bu mefkûreye bağlı insanlar topluluğu idi. Bunun dışında kalan zümreler devlete hizmet ettikçe asırlar boyunca hürriyete, adalete ve dinî müsamahaya hak kazanmıştı .Bunlar da millet mefhumu dışında Reayayı teşkil eder. Türk mefkûresi veya mukaddesatının esası dört unsurdan mürekkep olduğu için Osmanlı devlet adamları, çok defa «din u devlet mülk u millet için» yemin ederlerdi.

Milletimize taze bir ruh, köklü bir şuur ve hayat hamlesi bahşedecek olan millî mefkûreyi belirtmek, canlandırmak ve işlemek mecburiyetindeyiz. Fakat bunu temin edebilmek için ilim - üniversite, maarif, mektep, din - ahlâk, kültür - mefkûre ve bütün mânevî kıymet ve müesseselelerimizin kül halinde ele alınması ve islâhı zarurîdir. Mânevî durumumuzu meydana koymağa çalışan bu umumî tablo bu esas meselelerimize girmek için bir mukaddeme olarak sunulmuştur.

TÜRKİYE'DE DİN VE LÂİKLİK

1. DİNİN TARİHÎ EHEMMİYETİ

Din tarihçileri umumiyetle, insanları din bakımından üç kısma ayırmaktadırlar. Bunlara göre % 95 civarında kahir ekseriyet normal olarak dindardır. Geri kalan küçük bir ekalliyet normal olmayan insanları teşkil edip bunların bir kısmı Allah yolunda, zâhitlerden, diğer bir kısmı da aksine dinsiz veya Allahsızlardan ibaret bulunmaktadır. Fakat yine bu din tarihçileri bu ekalliyetin bir kısmını teşkil eden bu dinsizlerin bile hakikatte sanıldıkları ve göründükleri kadar dinsiz olmadıklarını, bunların dahi zaman, mekân ve hâdiselere göre bazan bir şeye inanma ihtiyacını duyduklarını beyan ederler. Nitekim, ferdî bakımdan görülen istisnalara rağmen, tarih ve etnoğrafya dinsiz hiçbir cemiyete raslayamamıştır. Gerçekten tarih ve içtimaiyat beşeriyetin mânevî hayatınad din kadar büyük bir mevki işgal eden bir unsur kaydetmemiştir. Tarihin cereyanında, medeniyetlerin doğuş ve kuruluşunda, edebiyat, san'at, felsefe ve hukukun tekâmülünde, içtimaî ve ahlâkî nizâmın tesisinde ve hattâ iktisadî ve ticarî faaliyetler ile gündelik hayatın türlü tezâhürlerinde ve nihayet Yeni çağlarda daha belirli bir şekilde meydana çıkan, vatan ve milliyet duygularının uyanması ve müdafaasında din öyle temel bir unsur vazifesini görmüştür ki, bu müessesenin mevcudiyetini düşünmeksizin ne bir cemiyet ve

ne de bir kültür ve medeniyetin mevcûdiyeti bahis mevzuu olabilir. Tarih nerede bir din, mezheb ve hattâ tarîkatın zuhûrunu kaydetmiş ise orada onunla birlikte yeni bir medeniyetin, kültür ve san'at hareketinin doğduğuna, yeni bir dünya görüşünün meydana çıktığına ve yeni bir cemiyet nizâmının kurulduğuna şahit olmuştur.

İlmin meydana koyduğu bu bedâhet karşısında Marksist ve Materyalistuler müstesna, dinin tarihî ve içtimaî bu büyük ehemmiyeti hakkında hiçbir ciddî şüphe ileri sürülmüş değildir. Din ve mezheplerin, medeniyet ve kültür tarihindeki rolü yanında milletlerin tekâmül ve bekasında dinin ne kadar büyük bir âmil olduğuna dair birkaç misâl daha hatırlamak yerinde olur. Meselâ Arapların tarihinde kazandığı büyük mevki münhasıran İslâm din ve mefkûresinin bir eseri olduğu gibi, millî hasletler ve kurdukları büyük devletler ne olursa olsun, Türklerin de cihan hâkimiyeti kudretini kazanmaları ve azametli bir tarih yaratmaları daha ziyâde bu din sâyesinde mümkün olmuştur. Hattâ Türkler Anadolu'ya müslüman olarak gelmemiş olsalardı Karadeniz'in şimalinde bin yıl zarfında hicret eden ırkdaşlarının âkıbetlerine uğrayarak yok olur; tarihin istikametini değiştiren Selçuk ve Osmanlı İmparatorlukları, onların kurduğu dünya nizâmı ve medeniyet bahis mevzuu olamaz ve bugünkü Türkiye de vücûd bulamazdı. İslâv kavimlerinin dil ve edebiyatları ile birlikte millî kültür şuûrları da Ortodoks hıristiyanlığı ile başladığı gibi Balkan milletlerinin varlığı da bu mezheb ile korunmuştu. Luther ve Protestanlık düşünülmeksizin şimal kavimlerinin kültürel tekâmülleri anlaşılamaz. Dinin tarihî, içtimaî bakımdan bu hayrete şâyân ehemmiyeti hakkında ciltler dolduracak tafsilâta girişmek imkân ve ihtiyacı olmaksızın bu küçük tablo ile iktifa etmek mümkündür.

Dinin fert ve cemiyetleri maddenin esaretinden kurtardığına, insanları yüksek değerlerle teçhiz ederek te-

rakki yoluna sevkettiğine dair ilmî bir itiraza imkân olmamakla beraber bu müessesenin bazen de medenî inhitatla birlikte, insana mahsus olan madde - ruh muvazenesini bozduğu, hayatı inkâr edip cemiyetleri uyuşukluğa ve geriliğe sürüklediği de tarihî bir realitedir ve geçen bahislerde bu hususlara işaret edilmiştir. Gerçekten Orta ve Yeni çağlar Avrupası din nâmına insanlığa ve medeniyete karşı işlenmiş birçok suiistimaller ve zulümlerle doludur. İslâm medeniyeti tesiriyle Avrupa'nın üzerine çökmüş olan karanlık perde açılır ve Rönesans adiyle yeni bir devre başlarken kilisenin tahakkümüne karşı da madde ve hayatın bir isyanı başgösterdi. Kiliseye karşı beliren ve fikrî temellerini yine İslâm felsefesinden alan bu yeni hareket daha ziyade İbn Rüşd'ün Avrupalı tilmizleri (Averroistes) vasıtasiyle vücud bulmuş ve onlar sâyesinde Katolik sultası sarsılmıştır. Bugünkü Avrupa medeniyetinin gelişmesiyle birlikte cereyan etmiş olan bu hareket bir takım dinî reformları ve mezhep mücadelelerini meydana getirdi.

2. DİN ALEYHTARI CEREYANIN DOĞUŞU

Katolik kilisesine karşı başlayan mücadele aslında din aleyhtarı olmaktan ziyade dinî otoritelere ve onların suiistimallerine karşı yönelmiş bulunuyordu. Fakat bir taraftan bu mücadele, diğer taraftan da medeniyetin maddî istikamette inkişafı bizzat dinsizlik veya din aleyhtarı bir cereyanın da meydana çıkmasına âmil oldu. Bununla beraber eski materyalistlerle Fransız ihtilâline müessir bazı mütefekkirler istisna edilirse dinsizliğin ciddî bir cereyan halinde belirmesini XIX uncu asırda Pozitivist ve Marksist felsefelerin eseri saymak mümkündür. Gerçekten bu asırda ilim ve tekniğin harikulâde ilerle-

mesi de dinsizlik ecreyanına yeni bir unsur ilâve ediyordu. Nitkim ilmin bu gelişmesi sayesinde artık her sırrın ve her hakikatin keşfedilebileceğine gururla inanan pozitivistler bu sebeple dinin lüzûmunu inkâr ediyorlardı.

Bu büyük keşiflerden beri ilmin sür'atle ilerlemesine rağmen Positivistlerin bu gurur ve ümitleri tamamiyle boşa çıkmıştır. Gerçeketn ilim insana kâinatın ve hayatın menşe ve gayesini izah, keşiflerle birlikte daha hayret-bahş ve cihanşümûl bir şekilde meydana çıkan tabiatın nizâm, kanun ve sırlarındaki hikmeti idrâk, nihayet kendi mukadderatını tâyin ve bu fâni hayat karşısında yok olmak endişesini izâle etmek hususunda hiçbir fayda vermemiş; bilâkis, sanıldığının aksine olarak, keşifler ilerledikçe sırlar ve meçhuller daha büyük ölçüde artmakta; kâinat muamması daha muğlak bir mahiyet arzetmekte bulunduğundan, ilmin terakkisi dinî inanışlar için daha kuvvetli bir temel hazırlamıştır. Zira ilmin inkişafı madde âleminde cereyan eden hâdiseleri, bu hâdiselerin tâbi bulunduğu kanunları ve bu kanunlar arasındaki âhengi meydana koydukça âlemşümûl bir nizâm ve şuûrun mevcudiyeti belirmekte; bunun da bizatihî şuûrdan mahrûm bir maddenin eseri olamıyacağı kanaatini vermektedir. En küçük hücreden nebat, hayvan ve insanlara kadar hayatî sevk ve idare eden küllî aşk ve iradenin madde ile izah edilememesi kâinata şâmil bir şuur ve iradenin mevcudiyetini kabûl ettirmekte ve iptidaî insanda olduğu gibi onun bugünkü ileri neslinde de kaadiri mutlak bir Allah'ın varlığı fikrini, daha kuvvetli bir şekilde, kabûle zorlamaktadır. Nitekim atomun keşfi üzerine İngiliz kilisesi reisi, Enstein'a: «Artık âlemin sırları keşfedilecek midir?» tarzında sorduğu suale bu büyük âlimin verdiği şu : «Biz ancak maddenin sırlarını keşifle meşgulüz. Bunun ötesi ise ebediyyen ilmin meşhûlü kalacaktır.» cevabı da ilmin son sözü mahiyetindedir. Esasen maddenin ötesi, ruh ve Allah hakkın-

da Kur'an'ın söyledikleri de bu mahiyettedir. Bu sebeple insanoğlu semâ seferlerine başlasa, seyyâreler arası fütûhata girişse dahi, bu ezelî muamma hiçbir zaman mahiyetini değiştirmeyecektir. Zira mahdut olan insan zekâsiyle sonsuzluğun idrâki imkânsız. Şairin dediği gibi :

İdrâk-i meâli bu küçük akla gerekmez
Zira ki bu terazî bu kadar sıkleti çekmez.

Böylece beşeriyetin maddî refahını sağlamaya çalışan ilim ve onu mânen sükûn ve saadete kavuşturan din arasında, biribirlerinin sahalarına karışmaktan dolayı, tarih boyunca mevcut bulunan çatışma da sona ermekte ve her ikisi de madde - ruh muvazenesine âmil olarak insanlığa yarar bir gayede birleşmektedir. İlim ile din arasında bir âhengin kurulması ikisi arasında artık hiçbir tedahül kalmamış olduğuna delâlet etmez ve ilim ile akla en çok yer veren İslâmiyet bile bundan müstesna değildir. Bu, ilmî munakeme icabı olduğu gibi tarihî ve içtimaî bir vâkıa olarak da kaadiri mutlak bir Allah'ın mevcudiyeti kabûl edildikten sonra, bunun tabiî bir neticesi bulunmak üzere ve insanın saadeti için, dinin lüzûmu münakaşadan müstağnî bir mahiyet alır. Bu sebepledir ki ,meşhur Alman feylesofu Kant da, «Allah olmasa bile beşeriyet onu kendi saadeti ve selâmeti için yaratmalıdır.» demek suretiyle bu hakikati mecbûren ifade eder. Böylece bu umumî muhakeme bile bizi dinin, hem insanın tabiatiyle birlikte mevcut bulunduğunu, hem de buna zarûret olduğunu ispat eder.

Din ve ilim arasındaki mücadele bu suretle sona ermek ve beşeriyetin kurtuluşu için bir ahenk kurulmak icap ederken medeniyetin materyalist inkişafı ve madde - rûh muvazenesinin bozulması ve nihayet diğer içtimaî hastalıklar Komünizmin doğmasına ve tarihte emsali görül-

meyen bir şiddetle din aleyhtarı yeni bir cidalin başlamasına sebep oldu. Zîra K. Marks da kendi doktrinini Allah ile Komünizmin bir arada bulunmayacağı temeli üzerinde kurmuştur. Beşeriyetin ve medeniyetin bugüne kadar kazandığı din ve bütün mânevî kıymetlere karşı amansız bir mücadele açarak insana zulüm eden ve vadettiği dünya cennetini cehennem yapan Komünizmin, bu davranışiyle, bir nevî din halini alması hem şaşılacak bir hâdisedir; hem de bizzat din ihtiyacının bir devamından başka bir mânâya gelmez. Komünistler arasında müşahede edilen mistik ve idealist temayüller, hattâ bunların meslekleri uğrunda gösterdikleri feragat ve taassup dinle savaşan bir doktrinin naslı materyalist bir din hâline geldiğini de meydana koymaktadır. Bununla beraber bütün maddî - mânevî silâhlarla girişilen bir zulüm ve cidale rağmen Bolşevik Rusya'nın harp iiçnde, 30 yıl sonra, kiliseleri açmağa ve nisbî bir din hürriyeti tanımağa mecbur kalması dinin nasıl yenilmez bir kuvvet ve insandan ayrılmaz bir unsur olduğunu ispat etmiştir. Diğer taraftan dinî kültürden, terbiye ve hürriyetten mahrûm kalmasına rağmen Rus işçileri arasında hıristiyanlıkla karışık bir takım yeni hurafî inanışların da peyda olduğunu bu arada kaydetmeliyiz.

3. LÂİKLİĞİN İNKİŞAFI

İnsanoğlu daima kendi düşünce ve inanışlarına uygun bir dünya görmek temayülündedir. Türlü din ve mezhepler, bizzat dindar ile dinsizler arasında vuku bulan mücadelelerin menşeini bu beşerî temayül teşkil eder. Hıristiyanlık ilk asırlarda bir takım ciddî mezhep mücadeleleri geçirdikten sonra nihayet Garp katolik ve Şark ortodoks âlemi olarak iki esas mezhebe inkılâb etti. Ortaçağ Avrupasında bazı dinî ayrılışlar bir takım râfizî (héterodoxe) mezhepler meydana çıktı ise de Katolik kilisesi hâiz ol-

duğu otorite sâyesinde bütün bu gibi yeni akideleri ezerek Garp hıristiyanlığı arasındaki birliği muhafaza etti. Bu devrede Şark ve Garp kiliseleri arasında devam eden ayrılıklara ve muhasemata rağmen uzun müddet mücadele müslüman dünyasına karşı yönelmiş, o zamanki Garbın taassubu ve ruh hâleti Garp hıristiyanlarını İslâmın hâmisi bulunan Türkler üzerine sevk etmiş ve tarihte meşhûr olan Haçlı Seferleri bu dinî gayretin bir neticesi olarak vücût bulmuştur. Hıristiyanlık başlangıçta Allah'ın hakkını Allah'a, Kayser'in hakkını Kayser'e bırakmak, yani din ve devlet işlerini biribirinden ayırmak prensibini müdafaa ettiği halde Kilisenin gittikçe artan kuvveti ve cismanî saltanatı bu dini yalnız devlet işlerine değil, bütün Ortaçağlar boyunca, içtimaî ve ferdî hayatın her safhasında tahakküme sevk etmiş ve böylece Katolik kilisesi dışında düşünme ve yaşama imkânsız bir hale gelmiş idi.

İslâm medeniyeti tesiriyle gelişen yeni fikirler (Rönesans) karşısında kilise hem Garp dünyası üzerindeki hâkimiyetini, hem de Katolik akîde birliğini kaybetti. Böylece yeni medeniyet ile birlikte gelişen yeni fikirler yalnız kilise ile devlet arasında değil, hıristiyanlık içerisinde de bir takım mezheplerin meydana çıkmasına ve bunlar arasında şiddetli mücadele ve boğuşmalara âmil oldu. O derece ki Protestanlar, XVI ncı asırda, din hürriyetine kavuşmak için âdil ve müsamahakâr Osmanlı idaresini talep ediyorlardı. Katolik kilisesi yalnız yeni akide ve mezheplere değil, kendisiyle doğrudan doğruya alâkası olmayan ilmî düşünce ve keşiflere karşı da amansız davranmış ve birçok büyük kâşiflere karşı malûm zulümleri icra eylemiştir. İşte lâik düşünce yâni vicdan hürriyetine saygı zihniyeti din ile insan hakları veya türlü mezhep ve inanışlar arasında bir barış, bir âhenk kurmak zaruretiyle meydana çıkmış bir mefhumdur. Fakat bu zihniyetin tekâmülü pek kolay olmamış; birçok feylesof ve mütefekkirler birkaç

asır medeniyetin ve insan haklarının tekâmülü için olduğu kadar ferdî ve içtimaî huzursuzlukları gidermek maksadiyle de lâik düşüncenin gelişmesine ve umumileşmesine çalışmışlardır. Lâikliğin hukukî ve siyasî bir mahiyet kazanması da, uzun süren bu fikrî hazırlığın neticesidir.

Din ne kadar kutsî bir müessese ve beşeriyet tarihinde ne derece büyük bir rol sahibi ise medeniyetin eriştiği lâik zihniyet veya vicdan hürriyeti mefhumu da öylece ileri ve insanî bir gayeye uygundur. Bu sayede din ve mezhepler ile dindar ve dinsizler arasında zulüm ve mücadeleler durdurulmakta ve başkalarının din, mezhep ve inançlarına saygı göstermek şartiyle her akide kendi yaşama ve gelişme imkânına kavuşmaktadır. Devlet artık din ve mezhepler arasındaki çatışmalarda bir tarafı veya ekseriyeti tutmaktan vazgeçerek içtimaî veya ferdî inançlar arasında hakem vazifesini görmekte, mücedeleleri önlemekte ve böylece vicdan hürriyetini korumak vazifesini deruhte etmiş bulunmaktadır. Bu gayenin temini için devletlerin bir kısmı din işlerini tamamiyle mensuplarına yani cemaat teşkilâtlarına bırakmıştır. Bununla beraber vicdan hürriyetinin sağlanması için bu kadarı bir şekilden ibarettir. Nitekim hukuken lâik olan Fransa'nın ve hususiyle Türkiyen'in lâik olmayan İngiltere'den daha fazla vicdan hürriyetine sahip olduğu iddia edilemez. Meselâ Fransa'da dinî tahsil ve terbiye devlet mekteplerinin dışında cereyan ettiği halde, İngiltere'de aksinedir. Bununla beraber İngiltere'de dinî tahsil tamamiyle ailenin arzu ve ihtiyarına bağlıdır. Şu küçük misal de bu bakımdan kayda şayandır. İngiltere parlâmentosunda mebuslar hıristiyan ve yahudi olduğuna göre mukaddes kitapları, dinsiz ise vicdanı üzerine yemin ettiği halde, Fransa'da akide düşünmeksizin herkes lâik yemin yapmakla mükelleftir, ki İngiltere hem vicdan hürriyetini sağlamış, hem de yemin için daha isabetli olarak mukaddes bir esas bulmuştur.

Fransa'daki sıkı ve şeklî bir lâiklik anlayışında da bir değişiklik olmuş ve halen devlet din işlerine yardıma başlamıştır.

Böylece lâik zihniyet ve hukuk sayesinde, başkalarına saygı göstermek şartiyle, her din ve inanç müstakilen inkişaf imkânını bulmuş; insanlara inanma, ibadet ve âyinleri icrada, her türlü dinî teşkilât, tesisat ve neşriyatta hürriyet tanımış, dindarın dinsize, dinsizin de mukaddesata tecavüzü önlenmiştir. Bununla beraber insanlık henüz kemâl derecesinden uzak olduğu, ferdî ve içtimaî temayüllerinin tesirinden kurtulamadığı için, en ileri memleketlerde bile vicdan hürriyetinin bu seviyeye erişemediğini kaydetmeliyiz.

Din ve mezheplerin, dindar veya dinsizlerin, açık ve kapalı şekilde birbirleri aleyhinde faaliyet gösterdiği her zaman müşahede edilebilir. Din ve mezheplerin meşrû yolda, hürriyt havası içinde ve ikna suretiyle diğerlerinin aleyhinde inkişafına bir şey söylenemez. Lâkin bir dinî teşkilâtın veya bizzat dinsizlerin gizli veya gayrimeşrû vasıtalarla din veya mezhep aleyhindeki gayretleri elbette ki lâikliğe de, insanlığa da aykırıdır. Bugün hıristiyan mezhepleri arasında bile bu mahiyette bir mücadele mevcut olduktan sonra bu dine mensup bazı teşekküllerin İslâmiyet aleyhinde sâkin kalmalarını beklemek imkânsızdır. Türkiye'deki mânevî sarsıntıyı hıristiyanlık lehinde istismar etmek isteyen bu teşekküllerin gizli ve gayrimeşrû metodlarla hareket ettikleri artık meçhûl değildir. Bugün bu hususa dair bir hayli hâdise mevcuttur.

Bu duruma rağmen umumî inkişafın vicdan hürriyetine ve insanlık idealine doğru yürüdüğü de muhakkak idi. Fakat beşeriyet ve medeniyet bu tabiî seyrinde tekâmül eder, ilim ve aklın hâkimiyeti kurulurken bugün insan ruhu komünist ve materyalist öyle bir hastalığa tutulmuştur

ki, tarihin hiçbir karanlık devri bugünkü kadar büyük bir tehlike haline gelmemiş; korkunç bir din ve mâneviyat düşmanlığı cephesi kurulmuştur. Bu durumda vicdan hürriyetinin istikbali de maalesef cihanşümûl buhranın âkıbetine ve insanlığın kaderine bağlı gözükmektedir. Bu umumî görüşü ortaya koyduktan sonra Türkiye'de lâiklik meselesi üzerinde duracağız. Zira bu mefhum memleketimizde ya yanlış anlaşılmakta, ya tahrif edilmekte ve eski din aleyhtarı tatbikatın devamına zorlanmaktadır.

4. İSLÂMİYET VE DİN HÜRRİYETİ

Avrupa'da din ve mezhepler ve bilâhare de dindarla dinsizler arasında asırlarca cereyan eden mücadele ve kıtallara son vermek maksadiyle vicdan hürriyetinin gelişmesi ve lâikliğin hukukî bi müeyyide olarak tatbiki hakkında umumî bir malûmat verirken Türkiye'de, basit olduğu halde, lâyikliğin ya yanlış ve hattâ tersine anlaşılmakta veya Demokrasi devrinde bile mânası tahrif edilerek eski din aleyhtarı tatbikatın zorlanmakta bulunduğuna işaret etmiş idik. Filhakika, Türkiye'de, uzun zaman, lâyikliğin mahiyetine, kabul sebeplerine ve tatbikatına dair hemen hiçbir şey neşredilmemiş iken, bütün demokratik haklarla muvazi olarak, vicdan hürriyetinin de gelişmesi münasebetiyle, zaman zaman gazete sütunlarını dolduran birçok makaleler yazılmıştır. Umumiyetle diktatörlük devrinin din aleyhtarı siyasetini, ideal bir lâyiklik tatbikatı olarak, müdafaa eden bu kifayetsiz ve propagandacı neşriyat arasında iki ciddî eseri ayırmak icabeder. Yalnız, kemmiyet bakımından bir mânası olan, lâkin hakikat, tatbikat ve millî ihtiyaçlar bakımından hiçbir esasa dayanmayan, bu neşriyat kalabalığı içinde, ehemmiyetine işaret ettiğimiz iki eserden biri Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne men-

sup bir gence aittir. Oldukça uzun bir araştırmaya ve dayandığı ciddî malzemenin tekzibine rağmen eser sahibinin kendisini Türkiye'deki lâyiklik tatbikatının müdafaasına mecbur hissetmesi kitabın ilmî kıymetini azaltmakta, gazeteler veya muhitinin havası tesirinden kurtulamadığı intibaını vermektedir. İkinci kitap ise, müellifin ciddiyetle mütenasip olarak ve iki broşür halinde, Profesör Ali Fuad Başgil tarafından neşredilmiş, mevzuun tarihî tekâmülü ve memleketimizdeki yanlış tatbikatı hakkında faydalı malûmat verilmiştir. Kavranılmasındaki kolaylığa rağmen, gerek yanlış tatbikat ve gerekse kifayetsiz veya din aleyhtarı neşriyat dolayısiyle, şaşkın bir hale getirilen umumî efkâr bizi de meseleyi esasiyle ve daha başka taraflariyle ele almağa mecbur etmiş; yaptığımız bir takım konuşma ve konferanslardan sonra da bu yazıların neşrine lüzum hâsıl olmuştur. Mevzuu ele alış tarzına göre din ve fikir hürriyetinin kendi tarihimizdeki seyri hakkında umumî bir bilgiye ihtiyaç vardır.

İslâmiyet, hıristiyanlığın tamamiyle aksine olarak, sadece yeni bir dinin doğuşu ve yayılışından ibaret değildir. Gerçekten İslâm dini, mucizevî bir askerî hamle ve fütuhatla başlamak, yeni bir siyasî ve içtimaî nizâm, yeni bir medeniyetle gelişerek yükselmek suretiyle, cidden hıristiyanlıktan çok farklı ve üstün bir tarihî tekâmüle sahiptir. Nitekim Yunan medeniyeti ile, diğer birçok eski-çağ fikir ve kültür mahsullerini, yeni bir medeniyet sentezi (İslâm medeniyeti) halinde, Yeni zamanlara nakil ve Avrupa medeniyetinin doğuşunda ilk âmil olması şerefi hıristiyan Garb'a değil, müslüman Şark'a aittir. İslâmiyet ilk hamle ile birçok eski kültür sahalarına hâkim olduktan sonra buralarda, en geniş mânasiyle, bir ilim ve fikir hareketi de başlamış oldu. Daima tahsili teşvik ve her dinden ziyade ilim ve akıl ile anlaşma kabiliyetinde olan İslâmiyet, uzun asırlar boyunca bu vasfını muhafaza et-

miş, sinesinde en büyük ilim, felsefe ve fikir adamları yetiştirmiş ve yeni keşiflere imkân vermiştir. Başlangıçta diğer dinlerin mensuplarına tilmiz olmakta hiçbir mahzur görmeyen müslümanlar, bu sayede, az zaman sonra bunların evlâtlarına hoca olabilmişlerdi.

İslâm esaslarındaki sağlamlık ve müslümanların dinî ve medenî üstünlülkerine güvenme duygusu, bu kültür ve fikirler kaynaşması devresinde, din ile hür düşünce arasında ciddî çatışmalara meydan vermemiş veya buna ehemmiyet atfedilmemiştir. İslâmiyet, kendi birliği ve esaslarını yıkan **irtidâd** (İslâmiyeti terk) ve **râfizilik** (İslâmiyet esaslarına aykırı mezhep) hareketlerine müsaade etmemiş ise de bu, umumî ilim ve fikir hürriyetini hedef tutmadığı gibi, siyasî bir tehlike teşkil etmedikçe fiilen sünnîliğe aykırı mezheplerin mevcudiyetini de tanımıştır. Bu durum bugün komünizmi kanun dışı muameleye tâbi tutan memleketlere benzemekte ve oralarda olduğu gibi, aynı mahiyette olan İslâmın bu tahditleri de fikir hürriyetinin inkişafına mâni olmamaktadır. Zaten beşer tarihinin sekiz asrını, rakipsiz olarak, işgal eden yüksek İslâm medeniyetinin, başka türlü, vücut bulmasına da imkân yoktu. İslâm dini ilim ve fikir hürriyetini yalnız kendi mensuplarına değil, bazı hukukî kayıtlara ve nadiren bu kayıtların ihlâline rağmen, gayrimüslimlere **(Zimmîlere)** de bahşeylemekte ve onları kendi dinlerinde ise tamamiyle serbest bırakmakta idi. Dinde cebri red ve rızâyı esas kabul eden İslâmiyetin cihâd fikrini hâlâ yanlış anlayanlara bunun asla din değiştirmekle münasebeti olmadığını, siyasî ve ideolojik bir mâna taşıdığını hatırlatmak kâfidir. Hazreti Ömer tarafından gayrimüslimler için konulan hükümlerin tarih boyunca muteber olduğu malûm bulunduğu gibi, islâm ülkelerinde, hıristiyan ve yahudi cemaatların, hiçbir tazyike uğramadan, bugüne kadar, mevcudiyetlerini korumaları da buna delâlet eder. Halbuki, vaktiyle, en me-

denî bir İslâm diyarı haline gelen İspanya'da, hıristiyanlığın icbar veya imhası suretiyle, tek bir müslüman ve yahudinin bırakılmamış olması ve din hürriyetinin yayıldığı Yeni zamanlarda bile, Şarkî Avrupa'da ve Balkanlar'da, İslâmiyetin günden güne erimeye mahkûm edilmesi de, iki din arasındaki büyük müsamaha farkını göstermek bakımından hatırlatmağa değer bir keyfiyettir. Dikkata şayandır ki, İspanya'da müslüman ve yahudiler türlü baskı ve işkencelere uğrar, merkezî Avrupa'da, mezhep ve akide farklarından dolayı, hıristiyanlar birbirleriyle boğazlaşır iken, önce Balkan ortodoksları, sonra da Protestanlar din hürriyetine kavuşmak için, âdil ve müsamahakâr Türk idaresinin imdada yetişmesini temenni ediyorlardı. Zaten Bizanslılar da, din hürriyeti dolayısiyle, İstanbul'u Papaya değil, Türk padişahına teslimi tercih ediyorlardı, ki Anadolu'da ve Balkanlar'da Selçuk ve Osmanlı fetihleri, hıristiyanların bu davranışı sayesinde, kolaylaşıyordu.

Hazreti Muhammed hayatta iken Hazreti İsa'dan farklı olarak, İslâm cemaatının başı ve devlet işlerinin de reisi olduğu cihetle, İslâmiyet din ve dünya işlerini birleştirmiş ve bu makamda halîfeler de aynı durumu muhafaza etmiş idi .Bununla beraber, burada, İslâmın halifesi ile Hıristiyanlığın Papa'sı (Katolik, ortodoks ve diğer mezhepler değil) arasında mevcut ve din - dünya işlerinin birleşmesinden başka, bizi ilgilendiren daha esaslı farklara işaret etmek icabeder. Gerçekten İslâmiyet din ve dünya hâkimiyetini birleştirmekle ve İslâmın (Peygamberin) halîfesi bazen «Allah'ın yeryüzünde gölgesi» (Zillullah fi'l arz) gibi mukaddes bir lâkabı haiz olmakla beraber hilâfet dinin esaslariyle değil sadece islâm siyasetiyle ilgili bir müessesedir. Bu sebeple bu makam sahibi (Halîfe) mukaddes olmadığı gibi dinin itikat, ibadet veya muamelât kısmında herhangi bir değişiklik yapmak selâhiyetine sahip değil, sadece İslâmın esaslarını korumakla mükelleftir. Hattâ

şer'î meselelerde fetva vermek salâhiyeti de ona değil, şeyhülislâm ve müftülere aittir. Hele İslâmiyette kul ile Tanrı arasında tavassut asla bahis mevzuu olamaz. Hattâ Şâri' vasfına rağmen Hazreti Peygamber bile bu esaslara ve Kur'an'ın hükümlerine tâbidir. Esasen Kur'an onun da vahyin tebliğinden ibaret olan vazifesi dışında diğer insanlardan farklı olmadığını bildirmiştir. İslâmın ideal ilk dört halifesi (Hulefâ-i Râşidîn) de bu esaslara sadık kaldığı gibi Türkiye'de ilgasına kadar bütün tarih boyunca hiçbir halife din üzerinde bu nevi salâhiyetlerini artırmağa teşebbüs etmemiştir ve böyle bir teşebbüse cemiyetin müsaade etmeyeceği de âşikârdır. İlk halife seçilmesi münasebetiyle Hazreti Ebu Bekir'in irâd eylediği nutuk hem hilâfet makamının bu mahiyetini hem de ideal ve demokrat bir devlet reisinin yüksek vasıflarını göstermek bakımından kayda şayandır. O: «Ey ahali! İçinizde en lâyıkınız olmadığım halde beni halife yaptınız, doğru yolda bulundukça bana yardım, hata işledikçe beni ikaz ediniz. Doğruluk emanet, yalan da hıyanettir. Ben Allah ve Peygamberine sadık kaldıkça bana itaat etmeniz vâciptir, eğer bunlara aykırı hareket edersem sizin de bana itaatınız sâkıt olur.» demekle bu makam hakkında en sağlam esasları vermiş oldu.

İslâmın halifesine mukabil, hıristiyanlıkta papa, St. Pierre vasıtasiyle, İsa'nın gözüken başı, vekili ve ilâhî iradenin nesilden nesle devam eden mümessili olduğu için de hata işlemez (Lâhuytî, infaillibe) sayılmıştır. Şiîlerin Hilâfet (İmamet) telâkkileri ile katolikliğin papalığa atfeylediği bu ilâhî otorite arasında yakın bir benzerlik mevcuttur. Esasen İncil'in, Kur'an gibi zamanında mazbut olmaması da kilisenin bu âkidesini kuvvetlendirmiş, hıristiyanlıkta Allah ile kul arasında beşerî bir vasıtanın mevcudiyetini meydana çıkarmış ve ruhbanlığı doğurmuştur. Kilisenin, hıristiyan birliğini ve âkide kuvvetini

sağlamak maksadiyle tahakkümü, din namına birçok zulüm ve suistimallerin vukuu ve nihayet fikir hürriyetine karşı amansız davranışı kuvvetini hep bu âkideden almıştır. Dikkate şayandır ki, Hazreti İsa bir cemaatın ve bir devletin başında bulunmadığı için hıristiyanlık, «Allah'ın hakkını Allah'a, Kayser'in hakkını Kayser'e» bırakan bir düsturla, başlangıçta, din ve dünya işlerini ayırmış iken Roma İmparatorluğu'nun yıkılması üzerine papalar, bu akideye ve St. Thomas'nın «Beden ruha tâbidir» nazariyesine dayanarak, dünya hâkimiyetini de ellerine almağa çalıştılar. Orta ve hattâ yeni çağlarda Avrupa'yı uzun müddet meşgul eden Papalar - İmparator mücadelesi sonunda bazan papalar devletlere hâkim oluyor, bazan da Şarlman ile başlayarak Cermen imparatorları ve kırallar idaresindeki kilise ve devlet idareleri birleşmiş oluyordu. Şarkta ise Konstantin'in hıristiyanlığı kabuliyle ve bilhassa Justinien'den sonra imparator kiliseyi, yani Patrikhaneyi emirlerine alarak din ve dünya hâkimiyetini birleştirmişler, hattâ devletin siyasetine uygun olarak yeni bir mezhebin (Meselâ **Monothelisme**) meydana çıkarılmasına kadar da ileri gitmişlerdi. Ortodoks kilisesinin tam bir istiklâl kazanması ancak Türk idaresi sayesinde mümkün olmuştur.

İslâmiyet, din ve dünya hâkimiyetini birleştirmekle beraber nazarî ve fiilî olarak, hıristiyanlıkta olduğu gibi, ilâhî bir otoriteye sahip olmadığı gibi halife, dinin emirleri ve müslümanlar karşısında, diğer insanlardan farklı değildir; İslâmın esasları dahilinde fikir ve din hürriyetine de saygıya mecbudur. Onun farkı sadece din ve devletin ahkâmını hükûmeti vasıtasiyle tatbik eylemekten ibarettir. Meselâ İslâmiyete saygısızlık olduğu için âlenen oruç bozmak ve içki içmek yasalarını takip eder. Bununla beraber, İslâm dünyasında siyasî hâkimiyetin parçalanmasiyle, muvazi olarak hilâfet müessesesi, uzun bir

müddet, siyasî nüfuzunu ve dünya işleri üzerindeki salâhiyetlerini de kaybetti ve fiilen iki hâkimiyet birbirinden ayrılmış oldu. Selçuk İmparatorluğu'nun zayıflaması üzerine halifenin tekrar siyasî kudret kazanmak teşebbüsleri ve bu sebeple başlayan halife - sultan mücadelesi bu gayeyi sağlıyamamıştır. Ancak Osmanlı padişahları hilâfete sahip olunca; cihanşümûl kudretleri sayesinde din ve dünya işleriin tamamiyle uhdelerinde birleştirmiş oluyorlardı. Lâkin Osmanlı sultanları onsekizinci asra kadar halifelik sıfat ve mânevî nüfuzunu kullanmağı düşünmemişlerdi. Esasen fiiliyatta, halife olmaksızın, her müslüman hükümdarı, hüküm sürdüğü memlekette ona ait vazifeleri yapmakla kendisi mükellef bulunuyor ve ancak siyasî kudreti müsaade ettikçe ve devlet reisliği halife sıfatiyle birleştikçe bu sıfatın nüfuzunu ve sembollerini kullanmağa başvuruyordu.

İslâmiyetin din ve fikir hürriyeti hakkında verdiğimiz bu umumî malûmat onun diğer dinlere ve bilhassa hıristiyanlığa nazaran çok ileri bir durumda olduğunu meydana koymakta ise de bundan onun bu hususta mutlak bir hürriyete müsaade eylediğini istidâl etmek doğru değildir. Filhakika, İslâmiyet din, ilim ve fikir hürriyeti yanında, diğer dinlere nazaran ne kadar müsait olursa olsun, o da tabiiyeti altında bulunan diğer din ve bizzat kendin mensupları hakkında kayıtlar koymuştur. Meselâ gayrimüslimlere bahşedilen hak ve hürriyetler çok geniş olmakla beraber, bunlar daima İslâmlara nazaran dûn bir durumda sayılmış ve bu sebeple de bazan müslüman dinine dönmüşlerdi. Çan seslerini yükseltmeleri, mukabilinde bir vergi (cizye) vermekle beraber askerlik şerefine (yani İslâmiyet uğrunda cihâda) iştirak etmeleri, yeni mâbetler yapmaları (İslâmiyet aleyhinde gelişmeleri) ve müslümanların kıyafetinde bulunmaları kendilerine yasak edilmiştir. Bununla beraber Hazreti Ömer'e kadar

çıkan bu an'ane ve tatbikata rağmen fiiliyatta bunlardan bir kısmına nadir zamanlarda riayet mecburiyeti istenmiştir. İslâm din ve medeniyetinin üstünlüğü dolayısiyle, müslümanların din değiştirmeleri bahis mevzuu olmamış ve esasen İslâmiyet kendi mensuplarına hiç bir zaman iztidat (İslâmdan ayrılma) hürriyeti de tanımamıştır. İslâmiyet, bundan başka kendi mensuplarına, islâmiyeti yıkıcı sayılan râfizî hareketlerine de müsamaha etmez. Nitekim İslâmın esaslarına aykırı fırkalar (Batınî ve İsmailîler gibi) ile vukubulan mücadelelerde esas âmilin siyasî olduğunu hatırlamak yerinde olur. Diğer taraftan İhvân Safâ fikir cemiyetinin faaliyetlerini gizlemesi, Hallâç Mansur, Suhreverdî ve nihayet Tokatlı Lûtfü gibi mütefekkirlerin idamı islâmın temellerini yıkıcı mahiyetleriyle veya cemiyetin o zamanlarda içinde bulunduğu ruh hali, şartlar ve medenî seviye ile alâkalı ve istisnaî hâdiseler olarak kalmakta; İslâmın din ve fikir hürriyeti için bahşeylediği umumî esasları ve tarihî seyri ihlâl etmemektedir.

5. TÜRKLERDE DİN HÜRRİYETİ

Türkler, İslâmiyetin bahşeylediğinden de, daha ileri bir din hürriyetinin tarihî mümessili olarak temayüz eden bir millettir. Gerçekten, Türkler, İslâmiyetten önce, kendi devletlerinin hudutları içinde bile, türlü dinlere mensup cemaatler halinde ve tam bir âhenk içerisinde yaşamışlar ve bazen de hakan ve idareci sınıf ile Türk tebaası arasında başka dinler câri olmuştur. Uygurlar, Hazarlar ve hattâ bir dereceye kadar Gök-Türlker bu bakımdan dikkate şayan bir hususiyet gösterirler. Böylece Türklerde, kendilerine mahsus Şamanî dininden başka Manî, Budist, Musevi, Hıristiyan ve Müslüman dinlerinden birkaçı, bir arada, yaşayabilmiştir.

İslâmiyet ve hıristiyanlık gibi cihanşümûl bir hâkimiyet dâvasiyle ortaya çıkmayan ve bir kısmının peygamberi, mukaddes kitabı olmayan bütün Eski-çağ dinleri gibi eski Şamanî dini de mahiyeti icabı çok müsamahakâr idi. Lâkin bu husus ne bu hükmü nakzeder ve ne de bu vasfı tamamiyle şamanîliğe atfetmek mümkündür. Filhakika, Türkler islâm olduktan sonra Anadolu gibi türlü kültürlerin yaşadığı bir ülkede din ve fikir hürriyetine müsamahada çok dikkate şayan örnekler vermişlerdir.

Selçuk sultanları, bir taraftan İslâmiyet uğrunda cihâd yapar ve onun yükselmesine gayret sarfederken, öte yandan hıristiyanlara şefkat ve adaletle muamele yapmak ve onların rahiplerine hürmet ve ihsanlarda bulunmak, zaferleri için dualarını bile kazanmak suretiyle hem din hürriyetini, hem de devletlerinin kudretini sağlıyorlardı. II. Kılıç Arslan Malatya'da Süryanî patriğine yazdığı mektuplarda, Bizanslılara karşı kazandığı zaferleri, onun dualarına borçlu olduğunu söyliyecek kadar ileri gitmişti. Selçuk idaresinde yaşayan ortodoksların dinî teşkilâtı ve İstanbul patrikhanesine tabiiyetleri, siyasî mücadelelere rağmen, hiçbir arızaya uğramamıştı. Selçuk sultanları huzurlarında müslüman ve hıristiyan âlimlerinin dinî ve felsefî münakaşalar yapmasını teşvikten haz duyuyorlardı.

Osmanlı Türkleri de Selçuklulardan gelen bu millî an'aneye sadık kaldılar. Bu sayede daima Bizans İmparatorlarının emir ve müdahalelerine mâruz kalan Fener patrikhanesi de, tarihte ilk defa, istiklâline kavuşmuş ve bu durumunu zamanımıza kadar muhafaza eylemiştir. İkinci Sultan Mahmud devrinde, devlete isyanı ve vatana ihaneti sabit olan birkaç papazın idamı, tabiatiyle, bu durumun bir ihlâli sayılamıyacağı gibi bundan sonra da dinî faaliyetlerine müdhale için bir vesile teşkil etme-

miştir. Fatih Sultan Mehmed'in Patrikhaneye verdiği yeni veçhe yalnız din işlerinde istiklâlden ibaret kalmayıp hıristiyan cemaatlarının içtimaî, kültürel ve kısmen de hukukî ve idarî işleri de bu müessesenin salâhiyetine terk edilmişti. Selçuk ve Osmanlılarda devletin cebrî bir islâmlaştırma hareketi veya gayrimüslimlere herhangi bir dinî müdahale (ki islâmiyet bunları meneder) asla bahis mevzuu olmadığı gibi muslihâne vasıtalarla din değiştirmek siyaseti de kaydedilmemiştir. Mevlâna Celâleddin'in her dine mensup müritlere sahip olabilmesi yalnız kendi geniş düşüncesi, büyük şahsiyeti icabı değil bizzat umumî içtimaî durumun bir neticesi idi. Hattâ Selçuk Türkiyesi dışında bir Mevlâna da yetişemez ve faaliyette bulunamazdı. Selçuk ve Osmanlı devletleri, sünnîlik dışı mezhep ve tarikatları da bu umumî müsamaha içinde bırakmışlar; medreselilerin bazen sıkı ve mutaassıp davranmaları da bu durumu ihlâl etmemiştir. Türkiye tarihinde Babâilere, Bedreddin-i Simavî taraflarına ve nihayet kızılbaşlara karşı vukubulan üç mühim tenkil hareketi, görünüşte, din ve mezhep hürriyetlerini ihlâl edici olmakla beraber, aslında bunlar taammiyle devletin emniyetiyle ilgili ve siyasî bir mahiyet taşımakta ve tenkilde dinî unsur hiçbir rol oynamamaktadır.

Türk - İslâm tarihine bu umumî bakış Türkiye'de, Avrupa'da olduğu gibi, lâikliğin din ve mezhepler arası mücadele veya dindarla dinsizler arası çatışmalar neticesi gelişmiş ve hukukî bir müeyyide haline gelmiş bir müessese olmadığını ispat etmektedir. Esasen, Türkiye daha Tanzimat'ta müslüman ve hıristiyan unsurlar arasındaki eski şeklî ve hukukî farkları da kaldırdığı ve lâik bir anayasa yaparken de, hudutları daralmak veya kalanları mübadele edilmek suretiyle eski gayrimüslim tebaasını hemen tamamiyle kaybettiği gibi müslümanlar arasında da görünür bir mezhep mücadelesi de bahis

mevzuu değildi. O halde, Türkiye'de lâyikliğin kabul ve tatbikatı bize ait sebep ve hususiyetlerin bir eseridir.

Filhakika, Türkiye'de lâyiklik, Avrupalılaşma hamlelerine hız vermek maksadiyle meydana çıkmış bir mefhum olarak gözükmektedir. Cihan hâkimiyeti şuuru ve Türk - islâm olmanın gururiyle, asırlarca, dünyaya ve bu arada, Avrupalılara üstünlük duygusiyle bakmağa alışık olan ecdadımız son asırlarda Garbın yükselen medeniyeti ve tekniği karşısında tattıkları mağlûbiyet acılarını bir türlü hazmedemiyor ve gerek birinci ve gerekse ikinci durum dolayısiyle de, hiç olmazsa kendi rızalariyle, mânevî mağlûbiyeti veya Garbın mânevî üstünlüğünü asla kabul etmek istemiyorlardı. Hattâ Tanzimat ve Meşrutiyet devrinin küçük bir kısım münevveri müstesna, bütün Türk milleti, Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi mütefekkirlerle birlikte, Türk - islâm kültürünün üstünlüğüne inanmakta ısrarlı idi. Bu sebeple, Avrupa medeniyetinin ilmî ve teknik vasıtalarına başvurmaksızın İslâm medeniyeti ile birlikte imparatorluğun da içine gömüldüğü inhitat ve uyuşukluktan kurtulması ne kadar imkânsız ise Avrupa'nın mânevî istilâsına veya sadece tesirlerine boyun eğmek de, Türk milleti için o derece ağır geliyordu. En müspet medeniyet mahsulleri ve teknik keşiflerin (Meselâ matbaanın) Türkiye'ye naklinde, III. Selim ve II. Mahmud gibi hür fikirli ve vatanperver padişahların yenilik teşebbüslerine karşı, zümrevî menfaatların mukavemeti bâriz olmakla beraber, zaaftan ileri gelen taassup kuvvetinin tesiri de âşikârdır. Millî kültür ve şuura yabancı ve muzaffer Avrupa'nın mânevî nüfuz ve istilâsına karşı mukavemet etmek isteyen bu taassup kuvvetini de bu gururdan alıyor, zaafın verdiği hassasiyet ifratiyle ve cemiyetin mânevî nizamını koruma endişesiyle besleniyordu. Bununla beraber, zaman ve aydın devlet adamlarının gayretleri, normal medenî iktibas ve

inkişaflara imkân vermiş ve bu sayede Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri ciddî ilerleme hamlelerine şahit olmuştur. Filhakika Sultan Mahmud ve Abdulhamîd devrinde başlayan askerî, idarî ve kültürel yenilikler zihniyette ve içtimaî hayatta birtakım değişikliklere ve Avrupa medeniyeti tesirlerinin artmasına âmil olmuştur. Bu tabiî ve müspet hamle ve gelişmelerle muvazi olarak, Türk aydınları arasında, millî gurur ve nefse itimat duyguları da kırılmakta, Avrupa'ya karşı bir aşağılık hissi uyanmakta ve bunların zaruri bir neticesi olarak da memlekette bir mâneviyat buhranı başlamakta idi.

Meşrutiyet devri Türk milletinin yeni bir medeniyet hamlesi ve hattâ sentezi için gereken üç fikir cereyaniyle temayüz etmektedir. Türkiye'de başlayan ıslâhat hareketlerini kifayetsiz gören müfrît Garbçılar, ilmî esastan gidecek bir kudrette olmamakla beraber, şeklî bakımdan Avrupa'ya sür'atle benzemek temayülünde idiler. Buna karşı, dinî esaslara dayanan İslâmcılar, mümkün mertebe modern felsefe ile cihazlanma kabiliyetini de göstererek, tam mânasiyle islâmî medeniyete bağlanma fikrini müdafaa ediyorlardı. Bu iki fikir cereyanı arasında, bunları ifratlarından tecrit ederek, yeni bir kültür terkibiyle, meydana çıkan milliyetçiler ve başta Ziya Gökalp millî kültür, islâm ruhu ve medenî mahsullerinin Avrupa medeniyetiyle imtizacı yollarını arıyorlardı. Üç lüzumlu terkip unsurruna dayanarak inkişaf mecrasını arayan bu cereyanların muhassalası istikbalde, Türkiye'nin medenî simasını hazırlayacak bir mahiyette iken Cumhuriyet bu duruma nihayet veriyordu. Cumhuriyet, resmen milliyetçi vasfını muhafaza etmekle ve bunu anayasaya da koymakla beraber, fikir ve muhtevasiyle daha ziyade Garbçilerin görüşünü benimsiyor; böylece yalnız islâmî unsurları bertaraf etmek istemiyor; aynı zamanda, Meşrutiyet devri Ziya Gökalp milliyetçiliğinin klütür

gaye ve esaslarını da ciddî değişikliklere mâruz bırakıyordu. Öyle gözükiyor ki bu değişiklik Türkiye'de bir buçuk asırdanberi yapılan medenî hamlelerin kifayetsizliği düşüncesiyle vuku buluyor, memleketin inkiraz tehlikesiyle karşılaşması cemiyetin Avrupa tesirinden korkarak ciddî teşebbüslerde bulunmamış olmasına atfediliyordu. Bu sebeple sür'atle Avrupalılara benzemek ve buna mâni engelleri sür'atle yıkmak sayesinde Türkiye'nin ilerliyeceği ve tamamiyle Avrupalılaşacağı kanaatı, Cumhuriyet devri inkılâpçılarını vücuda getiriyordu. İşte lâyiklik de bu maksatla ve buna yardımcı bir vasıta olarak kabul ediliyordu.

6. İSLÂMÎ DEVLET VE LÂİK DEVLET

Yukarıda, Avrupa'da, lâikliğin ne gibi tarihî şart ve zaruretlerle vücut bulduğunu izah etmiş; Türkiye'de ise böyle bir durumun mevcut olmadığını, din ve vicdan hürriyetine karşı ciddî bir engel ve şikâyet mevzuu bulmadığını; iddiaya göre lâikliğin, sadece, süratle Avrupalılaşmak, buna karşı gelen engelleri bir an önce yıkmak ve başlıca yenilmesi gereken kuvvet olarak da taassubu kaldırmak maksadiyle kabul edildiğini belirtmiştik. Zira lâikliğin kabulüne âmil olanlara göre bu vasıta ile taassup kırılacak, hür düşünce gelişecek ve bu sayede de tabiî olarak, terakki yoluna girilmiş olacaktı. Bu düşüncenin isabetiin kabulde başlıca müşkülât da, Cumhuriyet devrinde değil, Tanzimatta bile, Avrupa ilim ve tekniğine karşı ciddî bir taassubun mevcudiyetini tarihin kaydetmemiş; Japonya ve sair şarklı - garplı milletlerin bizim yolu tutmamış olmasıdır. Hattâ hayatî millî, dinî ve kültürel kıymetlerimizi, içtimaî temellerimizi sarsmadıkça artık Avrupa'nın mânevî tesirlerine karşı dahi esaslı bir mukavemet kalmamış gibi idi, ki bu durum terakkimize engel olan âmillerin taassuptan ziyade başka taraflarda

aranması lüzumunu meydana koymaktadır. Nitekim eski ve kuvvetli medenî an'anelerimize ve tarihî psikolojik durumumuza rağmen, daha II. Sultan Mahmud ve bilhassa Tanzimat devrinde, Avrupa modeline göre bir devlet idaresi kurulur, yeni mektep ve fabrikalar açılır, Avrupai bir hayat ve hukuk nizamı gelişmeye başlarken ciddî bir taassup maniası kaydedilmemiş; yani bütün bu gibi inkılâplar kıtallara, komplolara ve kitle hareketlerine kurban gitmemiştir. Filhakika Avrupa ile genişleyen iktisadî ve kültürel münasebetler sayesinde Türkiye'de Avrupai bir hayat, bir fikir ve bir edebiyat gelişmekte ve semerelerini de vermekte idi. Hattâ devrin şartları ve iktibasların mahiyet ve neticeleri ilmî bir muhakemeye tâbi tutulursa bu devir Cumhuriyet inkılâplarına nispetle dahabüyük bir ehemmiyet arzeder.

İki medenî hamle hâdisesi olarak, birbirine benzeyen, XVI ncı asır Avrupası ile XIX uncu asır Türkiyesi bir mukayese edilirse durumun, hür düşünce bakımından, lehimizde olduğuna hükmetmekte hiçbir mübalâğa yoktur. Gerçekten, yukarıda belirttiğimiz üzere Humanisme, Renaissance ve Réforme gibi büyük fikir hareketleri devrinden sonra bile kilise, hıristiyan inançlarına ve kendi otoritesine aykırı geldiği endişesiyle, yalnız dinî ve felsefî düşüncelere karşı değil, dinle bir ilişiği olmayan tarafsız ilmî ve teknik keşifler hakkında dahi hürriyet ve müsamaha tanımıyor; âlim ve mütefekkirleri tazyik ve işkencelere uğratıyor, hattâ ölüme mahkûm ediyordu. Böylece bir taraftan mütefekkir dimağlar beşeriyete aydınlık hüzmeleri saçarken öte yandan kilisenin tahakkümiyle cinayetler işlenmekte ve hattâ sık sık hükûmetler ve halk kitleleri de, bu cinayetlere iştirak ederek, tarihin sayfalarını dolduran şiddetli mücadele ve kıtaller vuku bulmakta idi. Öyle ki, ilmî zihniyetin ve modern keşiflerin harikulâde geliştiği XIX un-

cu asır İngilteresinde bile, demir yolu kâşifi Stephenson'nun karşılaştığı acı mukavemet, bir misal olarak, hatırlanırsa Avrupa medeniyetinin ne kadar müşküllere uğrayarak ilerlediğini ve taassubun ne derece kuvvetli bir mania teşkil ettiğini daha kolay kavramış oluruz. Bununla beraber bu, teşkilât ve kuvveti ne olursa olsun, taasubun ilim ve ciddî fikirler karşısında terakki yolunu kapıyamadığı hakikatını meydana koyar, ki bunu sık sık hatırlamamızda fayda vardır.

Din ve tefekkür hürriyeti bakımından Türk - islâm dünyasının, yalnız Orta-çağ değil, Yeni-çağ Avrupasına nazaran dahi daha müsait durum arzettiğiin belirtirken başka bir farka daha dikkati çekmek lüzumu vardır. Zira, Avrupa'da kendi bünyesinde doğan yeni fikirlere karşı gösterildiği kadar bir taassup Türkiye'de yabancı tesirlere karşı gösterilmiş değildir. Filhakika, tarih boyunca cihan hâkimiyeti şuuruna ve islâm olmanın gururuna sahip olan Türkler, Avrupalılara ve hıristiyanlığa karşı daima üstünlük ve düşmanlık duyguları beslediği ve bu ruhî âmiller oradan gelen fikirlere karşı taassubu şiddetlendirmesi gerektirdiği halde Tanzimattan beri öyle bir taassupla karşılaşılmadığı, hele Avrupa medeniyeti ile bizim de medeniyet dâvamızın temelini teşkil eden ilim ve tekniğin mühim bir engele uğramadığı açıkça müşahade edilmektedir. Türkiye'de, ilmî esaslara bağlı bir ilerleme tabiî ve zaruri olduğu, halkın iktisadî kalkınma ve müspet yenilik hareketlerini, dün ve bugün tasvip eylediği aşikâr iken, bütün mesuliyeti kitlenen cehalet, taassubuna yüklemekle veya sadece, şeklen Avrupalılara benzemeyişine atfetmekle münevverler , hakikatte, kendi gaflet ve kabiliyetsizliklerini belirtmekten başka bir şey yapmıyorlar. Gerçekten gerilememizin sebepleri ve ilerlememizin imkânları hakkında ilmî eserler meydana koymamış ve yalnız taassubu mesul tutmuş iken de Tanzimat'-

tan bu güne kadar 31 Mart vakasından başka mühim bir hâdise ileri sürmüş değiliz. Bununla beraber, tertip ve tahrik eseri olduğuna dair fikir ve araştırmaları bir tarafa bırakırsak bile, bu hâdise dahi bizzat siyasî bir mahiyet taşır. Halbuki bütün mesuliyeti halkın cehalet ve taassubuna değil münevverlerin kifayetsizliğine atfettiğimiz takdirde medeniyet tarihi ve Avrupa medeniyetinin inkaşıfını kavrıyacak, medeniyetlerin daima mahdut bir seçkinler zümresinin eseri olduğunu anlıyacak ve bu sayede de Türkiye'nin medeniyet dâvasına daha kolay ve müspet bir istikamet verilecektir.

Bu umumî muhakeme Türkiye'de, Avurapa'da olduğu gibi, ne din ve mezhepler arası bir mücadeleye son vermek maksadiyle lâikliğin meydana çıktığını ve ne de milletimizin ilerlemesine engel ciddî bir taassubun mevcudiyetini kabule sevk eder .Bununla beraber Türk milletinin tam bir istihalesiyle vukubalacak köklü bir Avrupalılaşma hareketine karşı ciddî ve tabiî bir mukavemetin mevcut olduğu da şüphesizdir. Lâkin taassup adı verilen ve lâikliğin kabulünde âmil olan bu mukavemetin, bilinen mânada, taassupla bir münasebeti olamaz. Bu hususun mahiyeti ve Avrupalılaşmanın hududunu tesbit etmeden önce lâikliğin âmilleri arasında din ve devlet münasebetlerine de temas etmek zarureti vardır.

7. İSLÂMÎ DEVLET

Türkiye'de lâikliğin kabulünde, taassup yanında, tekrarlanan bir âmil de devletin, dinî bir anayasa ile, dünya işlerini tedvir ve tanziminde Şeriat (İslâmî hukuk) ile çatıştığı ve müşküllere uğradığı düşüncesi idi. Dinî veya teokratik hukukun yürüyen hayata ve değişen şartlara uymakta zorluk çektiği bilindiğine göre, Türkiye'de bu âmilin taassuptan daha fazla vârit olması düşünüle-

bilir. Lâkin hayatî ihtiyaçların karşılanması ve kanun halinde ifade edilebilmesi için devletin mutlaka lâik olması zarureti yoktur. Nitekim, İslâmiyetin esaslarındaki genişlik ve aklîlik sayesinde, İslâm dünyasında, iktisadî ve içtimaî ihtiyaçlar daima bir takım hukukî içtihad ve faaliyetlere sebebiyet vermişti. Türkler de, İslâm medeniyet ve hukukunu kabul ettikten sonra, şeriat yanında, daima bir takım lâik kanunlara ve hattâ bunlara göre hüküm veren mahkemelere bile sahip olmuşlardı. Osmanlı kanunnameleri de bu anlayışın bir mahsulü idi. Esasen Avrupa medeniyetiyle temaslar neticesinde başlayan yeni hayat, Tanzimat'ın mühim hukukî faaliyetlerini meydana getirmiş ve bu arada Mecelle, yeni ticaret kanunları ve Nizâmiye mahkemeleri, yeni ihtiyaçlarla muvazi, lâik hukukun da gelişmekte olduğunu meydana koymuştur.

İktisadî zaruretler ile dinî nassların çatışması halinde hukukî tekâmülü göstermesi münasebetiyle faiz müessesesi güzel bir misal teşkil eder. Gerçekten İslâmiyet, hıristiyanlık gibi, faizi yasak ettiği halde bütün Orta ve Yeni çağlar boyunca, Şarkta ve Garpta, bu yasak ihtiyaçları durduramamış ve birtakım şer'î formül (hile) ler ile faize cevaz verilmiştir. Hattâ bu islâm fâiz usulleri İspanya yolu ile ve Mohatra adiyle Avrupa'ya da geçerek Ortaçağ hıristiyan dünyasına da malolmuştur. Fakat Ortaçağ iktisadiyeti için, az çok, işe yarayan bu mahdut ve dolaşık usuller, tabiatiyle kapitalist Yeni zamanlar medeniyetine kifayet edemediği cihetle, bu yasak, Avrupa'da olduğu gibi, müslüman Şarkta da artık tamamiyle hükümsüz bırakılmış; böylece faiz ve bankacılık bugün her tarafta hukukî ve meşru bir müessese haline gelmiş ve devletin lâik esaslara dayanmasını da beklemeğe lüzum kalmamıştır. İslâmın faize cevap verip vermediğine dair, meselâ Pakistan'da yapılan tetkikler, hukukî bir

içtihad vasfını veya ilmî bir tefsir mahiyetini kazanmamış olmakla beraber fâhiş bir istismara veya mürabahaya meydan vermeyen mâkul bir faiz haddinin zarureti umumun tasvibine mazhar olmuş; bunun islâmî izahına dair henüz ciddî bir içtihad yapılmış ve kabûl edilmiş değilse de bütün İslâm memleketlerinde bankacılık yerleşmiştir.

Cemiyetin tekâmülü ile muvazi olarak doğan yeni ihtiyaçları karşılamak maksadiyle yeni kanunların tedvini için lâik bir anayasanın zaruri olmadığına dair çok kadınla evlenme (taaddud-i zevecât - polygamie) müessesesini de ele almak mümkündür. Filhakika, tek kadınla evlenme (monogamie)'nın kanundan ziyade içtimaî hayat ve zihniyetle ilgili bulunduğunu ileri sürebilmek için, sadece, Türkiye'de bilhassa Meşrutiyet devrinde münevverler arasında, artık bir teamül haline geldiğini, halbuki Medenî Kanunun kabulünden sonra, eski yaşayış ve görüşlerin devam ettiği köylerde bu yasağın fiilen hükümsüz kaldığını hatırlatmak kâfidir. Esasen islâmiyetin derpiş eylediği şartların ağırlığı da çok kadınla evlenme adaletsizliğini ortadan kaldıracak mahiyette olduğuna göre islâmî bir anayasa ile bu maksat sağlanabilir ve lâik bir devlet olma lüzumu kalmaz. Bugün Türkiye'de, umumî temayül tek kadınla evlenmenin lehinde olduğu ve yeni mevzuat fazla zevceyi ve onlardan doğan çocukları kanun dışı saydığı halde, bu teamül henüz yaşamakta ve bu sebeple de âmme vicdanı gayrikanunî olan bu zevce ve çocukları el'an gayrimeşru telâkki etmemektedir. Bu durum birtakım hukukî mahzurlar yaratmakta ve yeni kanunlarla giderilmektedir. Bununla beraber bir çok ileri Avrupa memleketleri ile mukayese edilirse bizdeki vaziyetin yine daha da hafif kaldığı müşahade edilir. Meselâ boşanma (talâk), bazan hayatî bir zaruret halini aldığı halde katolik hukuka bağlı memleketlerde buna

cevaz verilmediği için oralarda aile sarsılmakta, birçok cemiyet hastalıkları meydana gelmekte ve hakikî mânasiyle gayrimeşru çocukların çoğalması birtakım ciddî buhranlara sebep olmaktadır.

Hukuk mefhumu ve felsefesi hukukun cemiyetlerin tekâmülüne âmil olduğundan ziyade cemiyetlerin hukukun tekâmülüne tesir eylediğini, kanunların, örf, âdetlere ve umumun tasvibine tâbi bulunmasını gerektirdiğinden anayasanın dinî veya lâik olması ve kanunların tedvini bakımından büyük bir fark göstermez. Yani ne dinî bir anayasa içtimaî tekâmülü durdurabilir ve nede lâik bir anayasa millî arzu ve iradeye aykırı kanunlara hayat verebilir. Meselâ, iktisadî faydaları açıkça belli olduğu ve Milâslı İsmail Hakkı gibi ciddî bir din âliminin Tezkiyetu'l-luhûm adlı tetkiki ile, cevaz verdiği halde devlet, anayasanın lâikliğinden faydalanarak, domuzun tamimi hakkında bir kanun ile halkı zorlaması düşünülemez. Kanunların millî dünyeye, örf ve âdetlere uyması zarureti dolayısiyledir ki aynen ve hiç üzerinde durulmaksızın tercüme eylediğimiz İsviçre Medenî Kanunu bugün artık ciddî bir şikâyet ve düzeltme mevzuu olmuştur. Böylece Avrupa'nın tarihî ve içtimaî şart ve zaruretleri icabı vücut bulan, birçok müesseseler gibi, lâikliğin de oraya mahsus bir tekâmül olduğunu, Türkiye'de ne din ve vicdan hürriyeti ve ne de hukukî bir serbesti bakımından böyle bir ihtiyacın mevcut olmadığını göstermiş oluyoruz. Nitekim her memleketten ziyade vicdan hürriyetinden faydalanan İngiltere bu durumu lâik bir anayasaya borçlu olmadığı gibi fiilî duruma hukukî bir şekil vermek için de lâik bir devlet haline inkılâp lüzumunu da hissetmiş değildir. Burada, medenî iktibaslar yaparken ilmin icaplarını ve içtimaî bünyeyi düşünmeden girişilen teşebbüslerde neticelerin tesadüfe bağlı olduğunu tekrar hatırlamak faydalıdır. Vaktiyle üniversitede, ilmî

kifayetsizlikleri veya ideolojik temayüllerinin kurbanı olan, bazı solcu hocalar, kendi anlayışlarına göre, Tanzimat'ı tenkit ve ilerliyemeyişimizin sebeplerini teşhis ederken o zaman Avrupa'da henüz yeni gelişmeye başlayan sosyalizmin Türkiye'de iktibas ve tatbik edilmemiş olmasını ileri sürmekle bizzat meşgul bulundukları sosyoloji ilminin icaplarından ne derece gaflet ettiklerini de meydana koyuyorlardı, ki bunun zikrinde fayda vardır.

8. LÂİKLİK VASITASİYLE AVRUPALILAŞMA

Türkiye'de lâikliğin, dinî, içtimaî ve hayatî şart ve zaruretler icabı doğmadığından onun kabulü sırasında umumî efkâr bu mefhuma tamamiyle yabancı idi. Kanunun müzakeresi esnasında, biraz mübalâğalı da olsa, bazı mebusların «Lâik olduk amma, neye lâyık olduk!» tarzında söyleştiklerine dair rivayetler de bu mefhumun ne kadar anlaşılmamış ve böyle bir ihtiyacın ne derece duyulmamış olduğunu göstermektedir. Gerçekten umumî efkârı anayasanın islâmî veya lâik olmasından ziyade devletin dinî siyaseti ilgilendirmekte idi. Nitekim onun kabulünden sonra da devlet din işleriyle alâkasını kesmemiş; bilâkis dinî teşkilât yine hükûmet kadrosu içinde bırakılmış; bununla beraber resmen dine eski ehemmiyet ve itibarı verilmemiş ve hattâ devletin din aleyhtarı bir siyaset takip ettiği kanaatı da hâsıl olmuştu. Bu sebeple de halk arasında lâiklik, hâlâ din düşmanlığı mânasında anlaşılmaktadır ki tatbikat böyle bir mânanın verilmesini mazur kılmaktadır. Filhakika, süratle Avrupalılaşmak düşüncesi, buna engel sayılan taassubu yıkmak için lâikliğe din aleyhtarı bir istikamet vermiştir. Hiçbir tereddüde imkân vermiyecek kadar açık olan bu din aleyhtarı tatbikatın esaslarını belirtmeden önce

Avrupalılaşma ve taassup kelimelerinin aldığı hususi mânalar üzerinde durmağa lüzum vardır.

Türkiye'de, süratli veya tedricî Avrupalaşmanın (Bize göre hakikatçe dünyaya şâmil bir medeniyet haline geldiği için asrîleşmenin) ancak modern ilim ve teknikle mümkün olduğu, bu sebeplede bütün gayretlerin bu esasda kesifleştirilmesi aşikâr iken, Prof. Mümtaz Turhan'ın isbat eylediği üzre, bu husus ya anlaşılamamış veya bir icabı yapılamamıştır. İlmî bir programa göre, ilk semerelerini görebilmek için, en aşağı, yirmi yıllık bir çalışma ve bekleme devresi bu sürat arzusile uzlaştırılamamış ve daha kısa bir zamanda Avrupalılaşmanın gerçekleşmesine girişilmiştir. Bu anlayış ve davranış İnkılâbı, zarurî ve daha kolay olarak, Avrupayı şeklî ve sathî bir taklide ve Türkleri de sür'atle Avrupalılara benzetme gayretine sevketti. Hâricî görünüşile de olsa, Türk cemiyetini Avrupa modeline uydurmak, onu kendi şahsiyeti ve hüviyetinden uzaklaştırarak yeni bir kalıba sokmak demekti. Böylece Avrupalı bir cemiyet manzarası almakla Türkiye'nin tabiî olarak, terakki yolunu, bulacağına dair bir kanaat mevcut idi. Psikoloji fertler için böyle zoraki bir değişikliği nasıl imkânsız ve bozucu sayarsa sosyoloji de cemiyetlerin bu derece sür'atlı bir istihaleye mâruz kalmasını aynı şekilde güç ve tehlikeli bulur. Tarihte, kendi arzularile olmasa bile, yabancıların askerî ve kültürel istilaları neticesinde yok olan milletlerin misâli böyle bir istihalenin tehlikelerini belirtmeye kâfidir. Bununla beraber, şurasını da hatırlamak gerekir ki, tarihî teşekkülünden beri bir milleti var eden hayatî kuvvet ve kıymetler, millî bünyenin sağlamlık derecesine göre, şuurlu ve insiyâkî olarak müdafaaya geçer.

Türkiye'nin böyle köklü bir istihale ile Avrupalılaşacağı düşünüldüğüne veya Avrupalılaşmadan bu mânâ kasdedildiğine göre, cemiyet hamurunda, en kuvvetli unsur olarak başlıca mukavemetin dinden geleceğine teşhis-

te bir isabet vardı. Gerçekten, dinî ve millî (ananevî) mukavemeti kırmadıkça veya tesirlerini asgarî bir hadde indirmedikçe böyle küllî değişiklik kaabil olamaz. İşte her varlık gibi din ve milletin kendini, şuurlu veya insiyakî olarak, müdafaa eden bu kuvvet taassup sanılmış veya böyle bir mânâda kullanılmış; lâikliğin din aleyhtarı tefsir ve tatbikatı da bu düşünceden ileri gelmişti. Millet var oldukça bu ölçüde bir değişiklik hem imkânsız, hem de Avrupa medeniyeti görüşüne, yani ilmî esaslara da aykırıdır.

Türkiye'de vicdan hürriyetini getireceği iddiasile ortaya çıkan fakat hakikatte ise din aleyhtarı bir tatbikatla mevcut bir din hürriyetini de zedeleyen lâikliğin böyle bir istikamet alması sebeplerinden biri de her zaman açıkça itiraf edilmemekle beraber, İslâmiyetin terakkiye ve Avrupalılaşmaya engel olduğuna dair bir kanaatin bazı münevverler arasında yayılmış bulunmasıdır. İslâmiyetin bu mânâda, yani kendi varlığını tahrip edecek bir Avrupalılaşmaya müsaid olmadığı tabiîdir. Lâkin onun terakkiye mâni olduğuna dair hükmün ciddiyetsizliğini derhal ilân edebilmek için, bunun sadece, bu günkü İslâm ve Hıristiyan dünyalarına bakılarak verilmiş olduğunu belirtmek kâfidir. Gerçekten İslâmiyetin ilim ve terakki bakımından Hıristiyanlığa nazaran daha üstün esaslar ihtiva ettiğini kavrayabilmek için muayyen bir kültür seviyesine ihtiyaç olsa dahi umumî bir bilgisi her halde bu hatalı görüşü kolayca düzeltebilir idi. Nitekim Hıristiyanlık Yunan - Roma, Eski Şark medeniyetleri sahasında ve bunlara mensup kavimler arasında yayılmış olduğu halde bu medeniyetlere ait kültür mahsulleri put perestliğ eseri sayılarak, imha edilmekte ve meselâ Eski çağın fikir ocağı olan Atina Felsefe mektebi Justinien tarafından (VI ncı asır) kapatılıp mensupları firara mecbur kılınmakta idi. Halbuki İslâmiyet, tamamile aksine olarak, bu eski kültür miraslarını toplamak suretile yeni bir medeniyet sentezi vücuda ge-

tiriyordu. Böylece Ortaçağ Avrupasında karanlık ve İslâm dünyasında da aydınlık devirleri açıyordu.

Bununla beraber İslâmiyetin esasları daha az müsaid olsa ve tarih de tamamile aksi istikamette ceryan etse idi, bu muhakeme tarzı yine de sakat olurdu. Zira tarih ve sosyoloji dinlerin cemiyet ve medeniyet üzerinde olduğu gibi cemiyet ve kavimlerin de dinler üzerinde tesirlerini meydana koymuştur. Aksi takdirde Avrupa'nın Ortaçağ karanlığında kalması ve İslâm medeniyetinin de inhitat etmemesi gerekirdi. Yani ne İslâmiyetin üstün vasıfları İslâm medeniyetinin sukutunu ve ne de Hıristiyanlığın zaafları Avrupa medeniyetinin yükselmesini durdurabilmiştir. Böylece İslâmiyetin terakkiye veya bizim anladığımız mânâda Avrupalılaşmaya engel olduğu değil ancak her uzviyet gibi kendisini tahribe sebep bir istihâleye müsaade etmediği hakikati meydana çıkmaktadır. Bu mânâdaki mukavemetin ise taassupla hiç bir münasebeti yoktur. Bunun ilme, medeni inkişafı ve tabiatı da aykırı olduğu Türk cemiyetinde başlayan mânevî sukut, kültür kısırlığı ve içtimaî buhranların da sebebini teşkil ettiği artık aşikâr olarak meydana çıkmıştır.

Millî ve dinî kıymetleri feda etmek suretiyle başlayan bir Avrupalılaşma hareketinin milletimize hem kültür ve şahsiyetini kaybettirmekte, hem de bizi hakikî terakki yolundan uzaklaştırmaktadır. İslâm medeniyetine girişimiz hâdisesini göz önüne getirdiğimiz zaman bu davranışın doğuracağı neticeleri daha kolay müşahade etmek imkânı vardır. Filhakika Araplar ve İranlılar müslüman olurlarken eski kültürlerini aynen muhafazada bir beis görmedikleri halde münevver Türkler, iyi bir müslüman olabilmek düşüncesile, millî kültür mirasını terk etme yolunu tutmuş bulunuyorlardı. Bu keyfiyet, İslâm dünyasına asırlarca hakimiyete ve millî tarihin azametine rağmen, İslâmî Türk kültürünün, bununla mütenasip bir seviyeye eriş-

mesine imkân vermemiştir. Bugün bir kısım Türk münevverlerinin Avrupa medeniyeti karşısındaki davranışları da buna benzemektedir. Yalnız, bundan evvel belirttiğimiz üzere, iki büyük fark vardır, ki bunlar bizi çok daha ihtiyatlı ve endişeli davranmağa icbar etmektedir. Filhakika, o zaman Türkler İslâm dünyasına hâkim ve İslâm mefkûresine sahip oldukları halde bu gün Avrupa karşısında ne böyle bir hâkimiyet ve ne de Hıristiyanlıkla alâkalı bir mefkûre bahis mevzuudur. Böylece eski kültür mirasımızı koruyarak İslâm olsa idik bu medeniyet içindeki manevî kudretimiz nasıl daha büyük olmağa namzed idise bu gün de, sanıldığının aksine olarak, millî kıymetlerin muhafazası ve işlenmesi sayesinde medenî inkişafımız daha kolay ve kuvvetli olacaktır. Hiç olmazsa Türkiye'de gittikçe artan ve belirli bir şekilde kendini gösteren kültür kısırlaşması ve maneviyat buhranı bizi uyandırırsa teşebbüslerimizi ilmî bir tetkike tâbi tutmak ve selâmet yolunu bulmak mümkün olacaktır.

Türkiye'de mevcut bir vicdan hürriyetini tekrar teyit veya tezyit etmekten başka bir gayesi olmaması gereken lâikliğin taassubu kaldırmak düşüncesile, hakikatte din hürriyetini baltaladığını ve bu müesseseyi ciddî bir suretde sarsdığını belirtirken hiç bir taassubun olmadığını, yabancı bir medeniyetin fikir ve tesirlerine karşı tam bir müsamahanın hüküm sürdüğünü değil ilerlememize mâni ve Avrupadaki emsali derecesinde bir taassuba bizde rastlanmadığını iddia ediyoruz. Yoksa en ileri cemiyetlerde ve hatta en yüksek münevverler arasında bile içtimaî, dinî, mefkûrevî ve siyasî ceryanların her hangi bir derecede bir taassup yaratması olağan iken eski bir medeniyet anaelerine sahip bir cemiyet içerisinde, bunları değiştirmeye âmil fikir ve hareketler karşısında ve hususile Ortaçağ zihniyetinin mümessili olan büyük medreseli kitleler meyanında yabancı tesirlere karşı ciddî bir tepki bek-

lememek de tabiî sayılamaz. Esasen böyle bir kayıtsızlık hayatiyeti değil bir ölüm halini ifade eder. Nitekim kültür tarihimizde verimli olduğunu daima ileri sürdüğümüz Meşrutiyet devrinin Garpçı İslâmcı ve Milliyetçi üç fikir cereyanı mensupları arasında da böyle bir mücadele veya taassup vardı. Meselâ millî kültür sentezinde islâmî ruh ve unsurlara mühim bir mevki vermiş olmasına rağmen Ziya Gökalp bile taassubun hedefi olmaktan kurtulamamıştı. Lâkin daima normal ve medenî bir mücadele halinde kalmış ve hiç bir zaman kanunî ve kitlevî hareketlere inkilâp etmemiş olan bu davranış ile bahis mevzuu taassup arasında fark vardır. Gariptir, milliyetçilik, o zaman sağ taassup karşısında kendi fikirlerinde serbest bir inkişaf mecrasına sahip olduğu halde, bugün sol taassubun, açık veya kapalı, tehdidi altında ve daha fazla bir hürriyetsizlikten şikâyetçi bulunmakta ve ezilmektedir.

Buraya kadar yapılan izahlar Türkiye'de lâikliğin, Avrupa'da olduğu gibi, bir takım tarihî, içtimaî ve dinî şart ve zaruretlerin icabı doğmadığını, vicdan hürriyetine ve kanunların serbestçe tedvinine imkân bulabilmek için anayasanın dinî veya lâik olmasında mühim bir fark bulunmadığını, memlekette terakkiye, din ve fikir hürriyetine engel ciddî bir taassuba rastlanmadığını meydana koymuş; bunun sadece yanlış bir istikamet verilen bir Avrupalılaşma hareketine yeni bir hız vermek ve bu maksatla da taassup sanılan dinî ve ananevî (millî) kıymet ve mukavemetleri kırmak maksadile vücut bulduğunu ve bu sebeple de, mânâsına aykırı olarak, mevcut vicdan ve fikir hürriyetini de kaldırarak din aleyhtarı bir tatbikata inkilâp eylediğini belirtmiş oluyoruz. Bizi lâikliğin hatalı tatbikatını tesbite zorlayan âmil sâdece ilmi bir hakikat duygusundan ibaret kalsa idi meseleyi tarihe ve daha müsait bir zaman bırakmak mümkün idi. Lâkin lâikliğin hâlâ yanlış görüşlerin ve ideolojik çabalamaların kurbanı olması; de-

mokratik gayretlere rağmen ve bazen de bu gayretlerle bir tenakuz teşkil etmek üzere, vicdan hürriyetinin bir tehlikeye maruz bulunması ve bu sebeple de milletimizin daha ağır bir maneviyat buhranı ile karşılaşması endişeleri mefkûreci münevverleri modadan ve şahsî menfaatların esiri olmaktan uzaklaştırmağa ve meselenin ciddî bir tetkikine icbar etmektedir. Bu ifade vicdan hürriyetinin bir kanun (lâiklik) ile müeyyide altına alınmış olmasına aleyhtar değil bilakis taraftar olduğumuzu da belirtmektedir. Zaten din ne kadar mukaddes bir müessese ise vicdan hürriyeti de o derece insanî bir mefhumdur ve islâmî, millî esaslara uygun olduğu giib demokrasinin de icabıdır.

9. LÂİKLİĞİN DİN ALEYHTARI TATBİKATI

Yukarıda, Avrupa'da yalnız Orta çağda değil, yeni zamanlarda bile asırlarca süren din, mezhep ve fikir taassubunun ne gibi buhranlar ve kıtaller yarattığını, içtimaî nizam ve sükûnu temin etmek, hür düşüncelerin gelişmesini sağlamak maksadıyle lâikliğin nasıl bir zarûret olarak vücuda geldiğini meydana koymuş; Türk - İslâm tarihinde, siyasî ihtilâtlar dışında, hiçbir zaman böyle bir dâvanın hasıl olmadığını, yabancı medenî tesirler karşısında varlığı ileri sürülen bir taassubun ise geri kalmamışın bir sebebi değil, bir neticesi olduğunu; fakat bunun da asla terakkimize engel ve tehlikeli bir buhran yaratmadığını, bu sebeple de Türkiye'de lâikliğin millî ve içtimaî bir ihtiyacın icabı olarak doğmadığını, sadece yanlış anlaşılan ve millî temellerimizi sarsan bir Avrupalılaşma hareketine karşı tabiî bir şekilde mevcud bir mukavemeti kırmak hedefini güttüğünü belirtmiş ve burada da onun nasıl ve neden din aleyhdarı bir tatbikata ve bundan ileri gelen bir hars buhranına âmil olduğunu izah edeceğimizi kaydeylemiştik.

Din aleyhtarı bir lâik tatbikatın doğuracağı içtimaî, dinî ahlâkî ve mefkûrevî sarsıntıların şumülünü takdir etmek, herkes tarafından, mümkün olmasa bile, bunun ilmî zihniyete, millî, insanî ve demokratik hak ve hürriyetlere aykırı olacağını kavramak güç değildi. Bu husus o kadar aşikâr olduğu halde bir kısım münevverlerin hâlâ eski tatbikatın vicdan hürriyetine uygun ve ideal bir lâiklik olduğunu, bugünkü serbestînin ise geri ve irticaa ta'vizden ibaret bulunduğunu iddiaya kalkışmaları doğrusu şaşılacak ve Türkiye'nin nasıl manevî bir buhran içinde bulunduğunu belirtecek bir hâdisedir. İddia edilen bu ideal devirde vicdan hürriyetine saygı gösterildiğini ile sürenler, buna delil olarak da, kimsenin itikad ve ibâdetine müdahale edilmediğini beyanla iktifa ederler. Herkesin inanç ve ibâdetine karışmak, pek kolay birşey olmamakla beraber, lâikliğin sadece bu hürriyetten ibaret bulunduğunu sanmak da, tabiatiyle samimiyetsizlik değilse, bir gaflettir. Bununla beraber itikad ibâdetin bile müdahalelere mâruz bulunduğunu belirten vâkıalar mevcuttur.

Filhakika, itikad, ibâdet ve mukaddesatın itibarını kıran, dinî ananeleri ve din adamlarını istihza mevzuu yapan, irtica' ve gerilik âmili sayan telkin ve propagandaları, ve hattâ bazan da dindarların resmî mevkilerde yükselmesini önleyen hâdiseleri bir tarafa bıraksak dahi, ibadet hakkına bile herzaman saygı gösterildiğini iddia etmek imkânsızdır. Nitekim bu gibi müdahale ve yasaklara müsâid olan yerlerde dinî baskıların daima mevcud olduğu herkesçe bilinen hakikatlardır. Meselâ orduda ve yatılı mekteplerde ilerilik vehim ve telkini ile memleket çocuklarının oruç tutmalarına ve namaz kılmalarına müşkülât çıkarılmış; ciddî bir sebep olmaksızın ve sadece Avrupalı gözükmek hevesiyle, hafta tatili pazar gününe nakledilmek suretiyle memur ve müstahdemlerin cuma ibadeti de imkânsız bir

hale sokulmuştur. Vatandaşın hac farîzesi de bu yasaklar meyanında men'edilmişti.

Dinsizlik moda ve propagandası içki içmeyi dahi ilerilik alâmeti saymış; birçok eski zevat ve memurlar da mevkilerini korumak veya yükselmek, ve yahud da sırf taassub, gerilik ithamından kurtulmak ve modaya kapılmak endişesiyle bir takım yeni itiyadlara kurban gitmiştir. Bunun gibi ordunun dinî ihtiyaçlarını görmek ve askerlerin muharebede maneviyatlarını yükseltmek, ölüm karşısında da kendilerine son ümid ve teselliyi vermek için lüzumu aşikâr olan tabur imamları ve alay müftüleri de, din aleyhtarı bir tatbitala, bertaraf edilmiş; bunun lâikliğin ve ileriliğin bir icabı olmadığı da ancak Kore harbinde müttefiklerin, (tabiî lâik olanlar da dahil), sefere din adamlariyle birlikte iştirâk ettikleri ve galiba bize de bu ihtiyacı hatırlattıkları zaman anlaşılmıştır. İçtimaî yardım ve hayır duygularının inkişafı ve teşkilâtlanması bakımından hiçbir millete nasib olmayan dinî vakıfların ilgası, din adamlarının manen olduğu gibi maddeten de sefil bir duruma düşürülmesi ve nihayet birçok câmiin, şu veya bu sebeple, ibadet harici bırakılması; mekteplerde İslâmiyet aleyhtarı bazı ders ve telkinler de unutulması câiz olmayan faaliyetler idi.

10. DİN HÜRRİYETİNE YASAKLAR

İnanma ve ibâdet hak ve hürriyetleri üzerinde daha başka türlü müdahalelerin icrası kabil olmamakla beraber, bu hususlarda hiçbir menfi te'sir ve baskı vuku bulmamış olsa bile, hakikî mânasıyla lâikliğin sadece bununla mümkün olacağı elbette iddia edilemez. Zira lâikliğin yâni vicdan hürriyetinin mevcudiyeti için; 1) inanma, ibadet ve âyînden başka daha birçok hak ve hürriyetlere saygı gösterilmesi ve imkân bahşedilmesi şarttır. Filhakika; 2) Tah-

sil ve terbiye; 3) Dinî neşriyat (kitap, gazete, radyo, konferans); 4) Her seviyede dinî mektep (orta ve yüksek derecede); 5) Din ilimlerini tetkik ve araştırma müesseseleri; 6) Dinî teşkilât ve cemiyet kurma hak ve hürriyetleri mevcud olmayan bir memlekette lâiklikten bahsetmek imkânsızdır. Türkiye'de, lâikliğin kabulünden demokratik hakların tanınması tarihine kadar, bu hürriyetlerden hiçbiri mevcud olmadığı halde fikrî kifayetsizlik veya samimiyetsizlik dolayısiyle ardı kesilmeyen menfi iddialar ve din aleyhtarı gayretler bizi vicdan hürriyeti üzeinde durmağa ve karıştırılan zihinleri düzeltmeye zorlamıştır.

Filhakika lâikliğin kabulünde, din ve devlet işlerinin ayrılması lüzum ve iddiasiyle, şekle bağlananlar önce Diyanet teşkilâtını devlet kadrosu içinde ve onun baskısında tutmakla fiilen kendi prensiplerini kendileri ihlâl etmişlerdir. Buna mukabil dinî tahsil ve terbiyeyi mekteplerden dışarı atarken de Fransa ve Amerika'daki lâikliğe şeklen sadık kalmak uygun görülmüştür. Halbuki bu gibi lâik memleketlerde, kendi şartları icabı, din terbiyesi resmî mektepler dışında cereyan etmekle beraber, kilise teşkilâtının maddî - mânevî kudreti, birçok husûsî mahiyette dinî cemiyet ve mektepler sayesinde, türlü din ve mezheplere mensup vatandaşlar, hiçbir güçlük çekmeden çocuklarına istedikleri bir dinî tahsil ve terbiyeyi vermek imkânına sahiptirler. Hattâ son zamanlarda, Fransa'da devlet bütçesinden kiliseye büyük bir yardım yapmak gerekince, solcular müstesna bu teşebbüs klâsik Fransız lâikliğine aykırı sayılmamıştır. İngiltere şeklen lâik olmadığı halde en geniş ölçüde vicdan hürriyetine sahip bulunmakta ve ailenin ihtiyarına bağlı kalarak din derslerini resmî mekteplerde yapmaktadır. Şunu da hatırlamak lâzımdır ki ileri Avrupa memleketlerinden bir çoğu ve Asya ve Afrikanın pek çok devleti de devlet olarak lâik değil dinî anayasalara sahiptir.

Türkiye'de devlet resmî mekteplerde din tedrisatına müsaade etmediği gibi, Dinâyet teşkilâtına da bu hakkı tanımamış ve, dinî bir cemiyet kurmak yasak edildiği için de, tabiatıyle, bu babda hususî teşebbüs de bahis mevzuu olamamıştır. Daha kötüsü, tarihi vakıf teşkilâtına, Diyânet müessesesine ve hususî bir cemiyete bahşedilmeyen bu hakkın ferdî teşebbüslere de yasak edilmiş olmasıdır. Gerçekten, en basit bir din bilgisini temin maksadıyle vatandaşın faydalanmak istediği mahalle imamları ve hattâ yaşlı komşular bile sıkı bir takipten ve kanunsuz hapislerden kurtulamamışlardır. Bunların millî ananeye, anayasaya ve bizzat lâiklik mefhumuna da aykırı olduğu aşikâr idi. Böylece, din düşmanlığı kendi doktrinin esaslarından biri sayan komünist Rusya müstesna, düyada yeni nesillerini 30 - 40 yıl kadar dinî tahsil ve terbiyeden mahrum bırakmış ve hattâ taassup ve irtica' bahanesiyle din aleyhtarı bir telkine tâbi' tutmuş Türkiye'den başka tek bir memleketin mevcud bulunmaması durumun fecâatını meydana koymağa kâfidir.

11. DİNÎ İLİMLERİN SÜKUTU

Dinî ilim ve kültürün kaynağı olan müesseselerin kapatılması, şüphesiz, din aleyhtarı tatbikattan husule gelen mânevî sarsıntının en mühimini teşkil eder. İlerlemek azminde bulunan bir memlekette modern ilim ve felsefe ile teçhiz edilmemiş ve, İslâm medeniyetinin umumî inhitatı içinde, Orta çağdaki yüksek seviyelerini de çoktan kaybetmiş bulunan Medreselerin bu durumları ile bırakılması câiz değildi. Lâkin medreselerin ıslahı olmasa bile ki (Meşrutiyet devrinde buna başlanmıştı), ilim ve fennin ışığı altında çalışan, İmam Hatib mektepleri ve hele İlâhiyat fakültesinin kapatılması, Türk cemiyetinde husule getirdiği mânevî boşluk ve müvazenesizlik dolayısile, daha endişeli bir

durum yaratıyordu. Dinî ihtiyaçlar inkâr edilse bile, ilim kapılarını millî kültür kaynaklarından biri olan İslâmiyete ve İslâm medeniyetine kapamak, medeniyet dâvası içinde buluna nTürkiye'de, hakikatte, medeniyete aykırı ve geriliğe doğru bir hareket idi. Daha garibi Avrupanın yüksek ilim müesseselerinde ciddî ihtisas ve tetkik mevzuu olarak yükselen bu ilimler, İslâmın bin yıllık hâmi ve mümessili Türklerin memleketinden hudud dışı edilirken bu hareket Avrupalı ve medenî olmak iddiasiyle vuku' buluyordu ki, medeniyet tarihinde böyle bir sükut veya tenakuza rastlamak imkânsızdır. Hele İmam - hatib mektepleri ile İlâhiyat fakültesinin, talebesizlik yüzünden, kapandığına dair resmî bir iddia «özrün kabahatten büyük» olduğu hakkındaki bir halk tâbirine güzel bir tarihî örnek teşkil eder. Türkiye'de, Rusya'da olduğu kadar, şiddetli bir din düşmanlığı husule gelmemiş olmakla beraber, burada hiç olmazsa, bir mukayesenin Türkiye aleyhinde bulunduğunu kaydetmek zorundayız. Zira Bolşevikler ilmî ve siyasî ihtiyaçlar bakımından dinin tetkiki lüzumunu takdir etmişler ve bu sebeple de, mikdarı 17000 rivâyet edilen, mütehassıs din adamı yetiştirmenin ehemmiyetini kavramışlardır. Bugün türlü maksadlarla kullanılan bu din adamları arasında hacca gönderilen müslümanları da saymak mümkündür.

Türkiye'de, böylece, dinî, ahlâkî, ilmî ve kültürel ihtiyaçlar inkâr edildikden, halkın millî ve insanî hakları baskı altına alındıktan sonra da devlet kadrosunda muhafaza edilen Diyânet teşkilâtı için zarûri mütehassısların yetiştirilmesi için bile bir kaynak düşünülmemiş ve adetâ din müessesesi tedrici bir ölüme terkedilmişti. Bu, başlangıçta ibadetin millileşmesi teşebbüsleriyle de bir tenakuz teşkil etmekte veya bu teşebbüslerin mânasını vuzuhsuzlaştırmakta ve bir istikrarsızlığı veya kasdı meydana koymaktadır. Yazı ve dil değişikliği dolayısiyle yeni neslin eski eser-

leri okuma imkânından mahrum bırakılması da durumu daha da ağırlaştırmakta, dinî ve millî kültürün sükutunu hazırlamakta idi. Gerçekten din tahsili yalnız itikad ve ibadet için değil, Türk milletine mensup bir münevver olabilmek için de zarurî idi. Zira milletin tarihinde ve halinde bu kadar derin ve girift bir te'siri olan İslâmiyet hakkında umumî bir bilgiye sâhip olmayan bir Türk münevverinin, tahsil derecesi ne olursa olsun, hakikatte kökünden kopmuş bulunduğu cihetle, aydın sayılması da imkânsızdır. Hakikaten islâmî bilgilere sâhip olmayan gençler yalnız umûmî kültürden mahrum kalmıyor; bu durum dolayısiyle Türk kültürüne, edebiyatına, sanatına, folkloruna, diline, şiir, hikâye ve atasözlerine de nüfuz etmek imkânlarını da kaybediyor; yani kendi cemiyeti ve muhiti için zarûrî olan millî harsı da elde edemiyor idi. Vaz'iyet bütün çıplaklığıyle bu kadar hazin olduktan sonra artık diktatörlük devrinde lâikliğin mevcudiyetini aramak ve bu arada dinî teşkilât ve tesisat gibi vicdan hürriyeti ile ilgili, diğer hak ve hürriyetlerin varlığını soruşturmak elbetteki abes olur. Garibdir ki müslüman Türkler kendi memleketlerinde böyle bir âkibete mahkûm edilirken Türkiye'de yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi akalliyetler tam bir hürriyet içinde, dinî tahsil ve kültürlerini geliştirmek için hertürlü müessese ve imkânlara sâhip bulunuyorlardı.

12. İRTİCA' VE GERİLİK SAFHALARI

Türk milletinin İkinci Cihan harbini müteakip dış ve iç âmiller sâyesinde demokratik haklara ve din hürriyetine, diğer müslüman milletlerin de istiklâllerine, kavuşması bize Hazreti Peygamberin «Allah bazan İslâmiyeti onun düşmanları ile te'yid eder» dahîsini hatırlatmakta ve hür dünyanın zaferine daha kuvvetle bağlanmamız lüzumunu belirtmektedir. Türkiye'de otuz-kırk yıllık bir baskının kırıl-

ması üzerine bazı irticaî kımıldanmaların başgöstermesi tabiî idi. Bununla beraber milletimize mahsus tarihî karakter ve vakar sâyesinde, birkaç zabıta vakasından başka, ciddî bir hareket olmamış ve halkımız normal dinî ihtiyaç ve arzuların tatmininden ileri bir taşkınlığa itibar etmemiştir. Eğer bazı münevverlerin irtica endişeleri ve gürültüleri bunlara inhisar etse ve bu ölçüyü aşmasa idi bunların samimiyetine inanmak ve gafilleri uyandırarak, içtimaî huzuru sağlamak mümkün idi. Lâkin durumun bedahetine rağmen bir sürü kalem sahibinin hâlâ diktatörlük devrimi lâiklik bakımından ileri ve demokratik inkişafı geri göstermeleri ve hatta buna delil olarak da ba'zan İmam-hatib mekteplerinin açılması ve Köy enstitülerinin kapatılmasını zikretmeleri sol bir ideolojinin menfi zorlamaları karşısında bulunduğumuzu meydana koymaktadır. Milletin idrâki ile istihzaya veya bizzat gülünç bir mevkie düşmekten de pervasızlığa delâlet eden bu durum bazı Üniversite hocalarının buna iştirakile meseleye ciddiyet vermekte ve memleketin ilmî ve mânevî sukûtuna dair mühim bir tehlikenin mevcudiyetine işaret etmektedir. Filhakika, kendi anlayışlarına göre ve İnkilâp namına yapılan bu taşkınlıklarla bizzat inkılâbın esası olan lâiklik ihlâl edilmekte ve her an vicdan hürriyetine karşı suç işlenmektedir. Halbuki samimiyet olsa idi, eski devri İnkilâp icabı sayarak, onu münakaşa dışı bırakmak, milletin ihtiyaçlarına ve ilmin zarûretlerine uygun müşterek bir anlayışa varmak ve bu suretle mânevî sükûnu bulmak mümkündü. Vatan çocuklarını, boş meseleler ihdas ederek, sağ - sol iki düşman cepheye ayırmak isteyen bu tehlikeli teşebbüs İmparatorluğumuzun yıklışını ve millî felâketleri hazırlayan meş'um tesirlerin hâlâ tahribat yapmakta olduğunu telkin etmektedir. Hattâ demokrasi ile birlikte baş göstermiş bir iki zabıta vak'ası mahiyetindeki hareketin 21 Mart gibi mürettep olduğunu bile telkin eylemektedir .

Durumun sarahatına rağmen yine de ileri sürülen iddialar üzerinde durmak faydalıdır. Filhakika, mekteplere kokonulan ve bugünki imkânsızlıklar dolayısıyle henüz verimli bir hüviyet kazanamıyan din dersleri bir sürü kalem sahibini harekete geçirirken bir İlâhiyat fakültesi dekanının bile bunun irticaa âmil olacağına dair beyanatı manzaranın garabeti ve mânevî, sukût bakımından kayde şayandır. İlim ve kültüre dayanan, insanların ahlâk ve faziletini yükselten ve millî iradenin icaplarına uyan bir din terbiyesinin fayda ve zarûretini inkâr cesareti, doğrusu, Türkiye'den başka hiçbir memlekette vuku bulmuş değildir. Zarurî olan bu terbiyenin, memleket şartlarına göre ya, devlet veya Diyanet teşkilâtı tarafından yapılması hem lâiklik icabına uygundur, hem de başka bir çare yoktur. Esasen garabet bu şekillerden ziyade bu lüzumun inkârındadır.

Radyoda Kuran ve Mevlûdun okunmasının, dinî ve ahlâkî konuşmaların yapılmasının faydası aşikâr iken bunun da lâikliğe aykırı ve geriliğe alâmet sayılması aynı derecede abestir. Yahudiler Cumartesi, Hıristiyanlar da Pazar ve sair mukaddes günlerde nasıl radyoyu vaaz ve dinî konferanslara tahsis ederlerse ve hâtta bazı memleketlerde o günlerde eğlence yerleri kapatılırsa Türkiye'de de, milletin parasiyle kurulan, radyonun Cuma, bayram günleri ve mübarek gecelerde dinî hizmetlere ayrılması hem lüzumlu, hem de, tabiatiyle, lâikliğe uygundur. Hattâ Yahudiler cumartesi, Hıristiyanlar Pazar gününe nasıl bağlı ise, aynı sebeple, İslâm memleketlerde câri olduğu üzere, Müslüman Türkler de hafta tatilini eskisi gibi pazardan cumaya nakledebilirler. Böyle bir talep vâki olursa bunu da tabiî bulmak, lâikliğe aykırı saymamak ve hususile, bu fikir ve arzular karşısında, kendi icadımız olan bir taassubun da kurbanı olmamak iktiza eder. Tehlikeli zamanlarda, muharebe ve zafer günlerinde milletlerin mâneviyatını yükseltmek, ümit ve şevklerini artırmak için radyo vasıtasiyle ya-

pılan dinî vaaz ve ilâhilerin teshirkâr kudreti aşikârdır. Bu sebeple, İkinci Cihan Harbinde bu vasıtaya sık sık baş vurulmuş ve bizzat lâik ve hattâ dinsiz devlet adamları bile bu suretle kitlelerin hislerini takviyeden müstağni kalamamışlardır. II. Cihan Harbinde Bolşeviklerin nisbî bir din hürriyeti tanımaları da bu zamana rastlar. Halbuki, lâikliklе hiç bir münasebeti olmadığı halde, Türk milleti, o karanlık ve endişeli günlerde, böyle bir ümit ve teselliden mahrum bırakılmış; hasret ve iştiyakla beklediği bir Allah kelimesini radyodan işitmek saadetine erememişti.

Ezanın Türkçeden Arapçaya intikali de bu mâhut iddialar arasındadır. Ezanın Arapça veya Türkçe olmasında dinî bir mahzur olmadığı göz önüne getirilirse bunun millî dilde okunması, Türkler için, arzuya şâyândır. Lâkin bu meseleyi halkın ihtiyarına bırakmak demokrasinin icabı olduğu gibi Arapçanın tercihinde de sebepler vardır. Gerçekten, önce, bu teşebbüs din aleyhtarı diğer faaliyetler arasında vuku bulduğu için, halkın bu değişikliğe de bir **bid'at** nazariyle bakmasına âmil olmuş; sonra da, herhalde, bunu İslâm birliğinin bir sembolü olarak, muhafaza etmek istemiştir. Dinî meseleler, emir ve kumanda ile değil, ilim ve imanla hal edileceğinden ezan da bu suretle değişmiş olsa umumî efkârın onun Türkçesine sadakati mümkün idi. İmam Âzam'ın Arapça bilmiyenler için millî dillerde ibâdete cevaz verdiğine dair bir rivâyet bizi okşarsa da bugün için bunun üzerinde de ısrar etmek doğru değildir. Bu vesile ile Katolik hıristiyanların ibâdette millî dil yerine Lâtinceyi kullanmalarını hatırlamak yerinde olur. Esasen, bu gibi meselelerin meydana konması ve halli bahis mevzuu olursa bu, din' ilim ve kültürün yükselmesine bağlı, liyâkat ve imanı milletçe teslim edilen müstakbel müctehitlere ait olmak iktiza eder.

Köylerde Arapça tahsilin ferdî mahiyette devamı da irtica ve gerilik gürültüleri aarsında mühim bir yer tutar.

Dün veya bugün, bir gencin bir din adamı önünde diz çökerek, Arapça veya Çince, herhangi bir tahsil yapmasını ne önlemek mümkündür ve ne de bunu bir feryat mevzuu yapmak icap eder. Hakikatte asıl feryat edilecek şey milletin bu hususdaki ihtiyaçlarına cephe almaktır. Filhakika, Medreselerin kapanması üzerine, eğer devlet veya Diyânet teşkilâtı asrî dinî mektepler açmış olsa veyahut da hususî teşebbüse böyle bir hak tanınsa idi elbetteki bu ferdî ve kifayetsiz tahsile itibar olunmazdı. Mânevî ilimlerin müspet ilimlere nazaran daha muğlak ve şümullü olmasına rağmen, durumu kavrayamıyanlara, sadece, bu memlekette tıp tahsilinin otuz sene yasak edilmiş olduğunu farzederek durumun buna göre mukayese edilmesini tavsiye etmek kâfidir. Eğer, bu ferdî kifayetsiz imkânlar içinde yetişenler de olmasa idi bugün Diyânet Teşkilâtının da, köy, kasaba ve şehirlerimizin de tamamile din adamlarından mahrum kalacağını düşünmek yerinde olur. Bu durumda bir kusur ve gerilik bahis mevzuu ise bunun mes'uliyetini tabiatile, ne bu din adamlarına ve ne de Türk halkına değil bizzat hükûmetlere ve münevverlere atfetmek zarureti âşikârdır. Eğer burada endişe samimî ve vatanperverâne ise netice değil sebp üzerinde durulması, müsbet din adamı yetiştirmek davâsının güdülmesi icap eder.

İnkilâp ve irtica ile hiç bir alâkası olmadığı halde, halkça zaman zaman, Ayasofyanın tekrar câmi haline getirilmesi temayülleri karşısında da bir endişe ve taassup göstermemek, hattâ bu türlü arzuları tabiî ve millî saymak gerekir. Filhakika, bu arzu dinî olduğu kadar da millî bir mânâ taşımakta ve tarihî mefkûre ve azamet duygularına delâlet etmektedir. Zira, asırlarca Türk - İslâm dünyasının idealine alem olmuş ve kitleler arasında «Kızıl - elma» sembolü haline gelmiş bulunan Ayasofya'ya sâhip olmak onu câmi halinde bulundurmak millî şuûr ve gurûrun devamına, aksi de bunun sarsılmasına delil sayılmıştır. Aya-

sofya, ona karşı mevcut psikolojik durum hesaba katılarak müze haline getirilmiş olabilir. Lâkin esasında, İslâmiyet gibi Hıristiyanlık ta, mâbetlerin yine de mâbet olarak kullanılmasını tecviz eder. Nitekim samimî hıristiyanların onun müze olmaktansa câmi halinde kalmasını tercih ettiklerini müşahade etmek kabildir. Bu takdirde her büyük mâbet ve âbide gibi onun da ziyaretine bir engel mevcut değildir. Eğer, müze halinde kalması sâdece tarihî bir şahsiyetin hatırasına saygı ile ilgili ise aynı hürmetin onun fâtihine ve millî arzuya karşı da gösterilmesi daha tabiî ve hattâ zarurîdir.

Adaletin tecellisinde ve içtimaî nizamın takviyesinde mukaddesatın ehemmiyeti göz önüne getirilirse, yemin müessesesinin de islâhı düşünülebilir ve, daha isabetle, gayeye ulaşabilmek için, İngiltere'de olduğu gibi, insanların dindar veya dinsiz hallerine göre mukaddes kitapları veya vicdanları üzerinde yemin ettirilmesi de asla lâyikliğe aykırı değildir. Nitekim, arasıra bazı hâkimlerin bu maksatla Kur'an'dan faydalandıkları vâkidir.

Bu umumî mutâlealar belirtir ki, bugün Türk milletinin, demokrasinin bir nimeti olarak, faydalandığı vicdan hürriyeti (lâyiklik) düne nazaran elbette daha ileri, millî ve insanî bir merhaleyi temsil eder. Aksi iddialar ise vicdanlara zulüm ve hürriyete düşman bi gayret ve safsata ile ilgili olup barbarlığa delâlet eder. Dikkate şayandır ki hakikat bu kadar açık ve seçik iken kifayetsiz, samimiyetsiz ve solcu bir münevver zümre cemiyeti tersine zorlamakta ve başka bir memlekette rastlanmıyan marazî bir psikoloji yaratmaktadır. Daha garibi vicdan hürriyetini inkâr edenlerin çoğu da bugün bir hürriyet ve demokrasi dâvasının mümessili rolündedir (1).

1) Bu yazının 1959 da yazıldığını düşünmek, bugün bu eski hürriyet kahramanlarının sol diktatörlüğünün methiyesini yapmaktan sakınmadıklarını hatırlatmak ve böylece o zamanki teşhisimizin isabetini müşahede etmek mümkündür.

13. MUVAFFAK OLMAYAN LÂİKLİK

Din aleyhtarı bir lâik tatbikatın husule getirdiği manevî sarsıntılar bir tarafa, bu vasıta ile ve dinî ilim ve kültür kaynaklarının kurutulması suretile, taassubun yıkılacağı, fikir ve vicdan hürriyetinin gelişeceği zan ve iddiası elbette muvaffakiyetsizliğe mahkûm idi. Nitekim bütün bu gayretlere rağmen din duyguları zayıflamamış, beşer tabiatı iktizası, bilâkis baskı bu duyguların daha da kuvvetlenmesine ve hattâ taassubun artmasına sebep olmuştur. Bundan başka dinî kültürün zayıflaması, manevî gıdaya muhtaç halkta tarikatların câzibesini arttırmış ve bâtıl inanışların da hakikî dine karışmasına imkân vermiştir. Bununla beraber, burada hatırlatmak lâzımdır ki, bâtıl inanışlar ve hurâfeler câhil halka da mahsus değildir. Gerçekten en ileri cemiyetlerde ve hattâ en yüksek münevverler çevresinde bile her zaman bu inanışların mevcudiyeti müşahede edilmiştir. *İnsanoğlunun bu inanma* ihtiyacı dolayısiyle tipik bir misal olarak, Masonlukta rol oynayan bazı bâtıl merâsim ve düşünceleri göz önüne getirirsek câhil halkın inanışlarında hurâfelerin bulunmasını daha kolay mâzur görmek gerekir.

Esasen, umumiyetle taassup gibi, bâtıl inanışlar da geriliğin sebebi değil, neticesi olduğundan bunlar üzerinde marazî bir hassasiyet ve bilgi dışı bir mücadeleye kapılmaktan ziyade, doğrudan doğruya, ilim ve terakkinin yolunu aramakta isabet vardır. Taassubu gidermeği hedef tutan bu lâikliğin asıl muvaffakiyetsizliği de daha tehlikeli bir sol taassup doğurmuş olmasıdır.

Böylece din müessesesi, ilim ve kültürle cihazlanarak, içtimaî seviyenin yükselmesinde hakikî vazifesini yapamamakta; diğer taraftan da feragat, fedakârlık ve insanlık duygularını besleyemediği için de mânevî ve ahlâkî nizamı koruma kudretini azaltmakta; bu sebeple de cemiyetin

materiyalist ve komünist bir istikamette bozulması gelişmektedir. Aydınların milliyetçi ve solcu iki cepheye ayrılmasında, daha doğrusu, birincisinin zayıflaması ve ikincisinin kuvvetlenmesinde bu lâik tatbikatın tesiri çok büyüktür. Bugün her ciddî fikir adamı, Türkiye'de siyasî sahada, açıkça faaliyet gösteremeyen komünizmin kültür, edebiyat, sanat, şiir ve hikâye gibi vasıtalarla daha çok yıkıcı bir cereyan hâlini aldığına ve bu gayretleri inkılâbı sola kaydırmak suretile ve âdi bir «devrimbaz» metodu ile icra eylediğine vâkıftır (1). Böylece, iddianın aksine olarak, din düşmanı bir lâikliğin münevverlerin ideolojik parçalanmasına ahlâkî ve içtimaî sarsıntıya ve nihayet kültür ve kısırlığına âmil olduğu meydandadır. Bununla beraber medenî tekâmülün ilerlemesi ve lâikliğin kemâle erişmesi halinde bile yine de türlü din, mezhep ve inançlar arasında, şu veya bu derecede, bir taassubun bâki kalması mukadderdir, ki artık bu kadarını tabiî ve zararsız saymak gerektir. Bu hususa işaret ederken Avrupa'da, bir Unesco heyetiyle birlikte, bir Katolik kilisesini gezdiğimiz sırada, Protestanlara ve dinsizlere karşı mücadele ve ölümü telkin eden ilânları gördüğümüzü, bir misâl olarak, burada hatırlatmak yerinde olur. Bu gibi misalleri her zaman ve her yerde bulmak mümkündür.

XIX uncu asır Avrupasında yaygın bulunan Pozitivisme'in Türkiye'de mahdut ve kapalı da olsa, doğurduğu dinsizlik modası, lâyikliğin bu tatbikatı, millî kültür ve şuûrun zayıflaması ve nihayet milletlerarası komünizmin gelişmesi neticesinde bugün, artık mühim bir cereyan hâline gelmiştir. Bununla beraber umumî efkâr ve demokratik en-

---

1) Bugün Türkiye'de komünist fesadı açıkça faaliyete geçmiş, Cemiyetlerinin tüzüklerinde, toplantılarda, radyo ve gazetelerde mezbukâne bir tahribata girişmiştir. Bu durumda Komünizmi yasak eden kanunların neye yaradığı, kanlı ihtilâl tezanelerine karşı bu kanunların neden tatbik edilmediği ciddî bir sual ve endişe mevzuudur.

dişeler yine de bu cereyanın bir derece gizlenmesine ve maskesini açığa vuramamasına sebep olmakta ve komünist olsun olmasın, taraftarları türlü taktiklere müracaatla faaliyetlerini büyük bir ölçüde arttırmaktadır. Din aleyhtarlarının baş vurdukları başlıca metodları şöylece hülâsa edebiliriz: Bunlar ilk önce inkilâbı kendi gayelerine göre tefsir ve istismarda çok mâhir ve çeşitli usulleri kabullenmişlerdir. Filhakika, aksini ve samimiyetsizliklerini ispat edecek türlü delillere rağmen, tarihimizi, dilimizi, edebiyatımızı, millî mefkûre ve şuûrumuzu tahrip etmek maksadiyle solcu faaliyetleri, hattâ mümkün mertebe komünistleri inkılâp ve inkılâpçı göstermek onların devamlı gayretleri arasındadır.

Solcuların bu mefhumlardan başka irtica ve gerilik endişelerini marazî bir şekilde kışkırtmak; türlü şekil ve vasıtalarla din ve mukaddesatın itibarını sarsmak; kifayetsiz olarak yetişen din adamlarının kusur ve kabahatlarının dine mal etmek ve irticaa vesile göstermek; buna mukabil müspet ilimlerle mücehhez din mektepleri ve aydın din adamları ihtiyaç ve çarelerini duyurmaktan kaçınmak; icabında da din müesseselerinin faaliyetlerini inkılâp ve lâyikliğe aykırı göstererek baltalamak veya mümkün olduğu kadar bunları içten felce uğratmak; dini, içtimaî ve millî bir müessese olarak, müdafaa etmek mecburiyetinde kalan ilim ve fikir adamlarını, kaabil olduğu kadar, gözden düşürmeğe, ürkütmeğe ve saf dışı bırakmaya çalışmak bu taktikleri meyanında her an göze çarpmaktadır. Böylece inkılâbı (onların tâbiriyle Devrimi) korumak ve irtica ile mücadele etmek bahanesi ve bazan da safdilliği ile vicdan hüriyeti ciddî bir tehdit altına alınmakta; dine tecavüz dolayısiyle de hakikatte fikir hürriyeti ve demokrasi fiilen engellenmektedir. Öyle ki sözde hürriyet müdâfii rolünde bulunan bu münevverler aslında siyasî hürriyetlerin de temeli olan fikirleri yıkmaktadırlar. Hükûmetin Anayasanın

(1) emrettiği lâikliği kanunî müeyyidelerle koruması ve aynı maksatla ciddi fikir adamlarının ilmi kanaatlarını meydana koyması onlarca dini siyasete alet sayılmaktadır. Halbuki, aslında inkılâbı kendi ideolojilerine âlet yapmak isteyen bu solcular vicdan hürriyetine ve dine karşı her an bir suç işlemektedirler. Böylece taassupla mücadele ettiğini sanan bu münevverler aslında taassubun âmil ve hus»sile de sol taassubun kurbanı olmaktadırlar.

Bugün memleketin fabrika, yol, baraj inşası ve iktisadî kalkınma hamlesiyle olduğu gibi câmi yapmak ve vicdan hürriyetine sahip olmakla da daha ileri bir inkılâp içerisinde bulunduğu, gerilik ithamlarının gülünç ve iptidaî bir safsatadan ibâret kaldığı aşikârdır. Din aleyhtarlarının, bazen dine ehemmiyet verir gözükerek tahribatta bulunmak istedikleri de bir vâkiadır. Meselâ samimiyetsizlikleri belli ve cehaletlri âeşikâr olan bazı kimselerin, memleketin ve gençliğin içine düşürüldüğü, mânevî kargaşalıktan faydalanarak, dinde Reforme adı altında, bir takım ahmakça taktiklerle, zihinleri tağşişe yeltenmeleri de bu meyandadır. Bu gibi yıkıcı faaliyetler hakkında yapılan propagandalar ve sahiplerine karşı gösterilen maddî ve mânevî müzaheret de daha hazin bir manzara arz eder.

Solcuların bazen komünizmin din kisvesine büründüğüne dair neşriyatları da hakikatte dine ve din adamlarına karşı bir itimatsızlık yaratmak hedefini güder. Bu durum, başlangıçta, ciddî bir ihtiyaca cevap vermeyen lâyikliğin, bugün, hakikî manasile ve dikkatle, tatbik lüzumunu meydana koymakta ve dindar ile dinsiz arasındaki çatışmalarda mutlak bir hakem vazifesini görmesi zaruretini emretmektedir. Millî selâmet adını alan son bir kanun dinin siyasete âlet edilmesini yasak eylediği halde dine karşı türlü şekillerde icra edilen baskı ve tecavüzler cezasız bı-

1) O zaman eski Anayasa bahis mevzuu idi.

rakılmakta ve bu sebeple de dinî, millî mukaddesat hattâ bu arada İslâm'ın Peygamberi ve Kânunî Sultan Süleyman... bile zaman zaman terbiyesizce hakaretlere uğramaktadır. Bu anormal durum hem kifayetsiz tahsil ve terbiye sistemimizin islâhını, hem de kanunların yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Bu münasebetle, hakikî manâları dışında, inkılâp irtica mefhumlarının aynı ölçülerle siyasete âlet edilmesini önlemek ihtiyacı belirmiştir. Lâkin, tahsil ve terbiye dışında kalan, bu gibi tedbirlerin fikir hürriyetini kösteklemesi ve Türk kültürünü kısırlaştırması endişesi bizi yine iki taraflı da olsa kanunî müeyyidelere müracaattan feragata ve esaslı bir mânevî kalkınma hamlesine dâvet etmektedir.

14. İLMİ ve MÂNEVÎ İNHİTAT

Hâlâ lâikliğin din aleyhtarı tatbikatı suretile memleketin ilerliyeceği ve daha kolay Avrupalılacacağı vehimini muhafaza edenler ya tamamile aksi neticeler elde edildiğini görememişler veya bu mühim neticelere asla aldırış etmemişlerdir. Halbuki, bizim anladığımız mânâda, cihanşümul bir mahiyet alan Avrupa medeniyetine girerken, daha doğrusu ondan faydalanarak millî bir kültür sentezi vücude getirirken, hiç tecrübe edilmemiş ve sakat bir yola sapacak yerde, bizden evvelki millet ve medeniyetlerin terakki vetirelerini tâkip etmek icap ederdi. Bu takdirde İslâmiyetin medeniyet dâvamıza engel değil, bilâkis başlıca yardımcı olacağını anlar ve bu sebeple de İslâmî ilimleri ihmâl ve imhâ değil ihya etmek, İslâm ilâhiyatını çağdaş felsefeye yeniden kurmak sayesinde Avrupa medeniyetiyle Türk kültürünü daha kolay ve isabetli bir şekilde terkip eder, mâneviyat buhranını önler ve medenî hamlemizi de kuvvetlendirirdik.

Meşrutiyet devrinde, henüz ilmî teşkilâtın kifayetsizliğine rağmen, tabiî bir kültür tekâmülü içinde İzmirli, Milâslı, Elmalılı, Ahmed Naim, Halim Sâbit, Yaltkaya ve Aksekili... gibi ciddî bir takım din âlimleri yetişmiş; İslâm ilimleri ve ilâhiyatı sahasında oldukça mühim bir hamle yapılmış ve hattâ yeni medeniyet ile İslâmiyetin telifi yoluna girilmiştir. Bugün Türkiye'nin İslâm dini ve medeniyeti hakkında tam bir cehalet içerisinde kalmış ve millî kültürün de bu kaynaklardan mahrum bir duruma düşürülmüş bulunması herhalde terakkiye delâlet edecek ve öğünülecek bir keyfiyet değildir. Bilâkis bunu belirtmekle ilmî ve mânevî sukûtu meydana koyan bir yolu tesbit etmiş oluyoruz. Bundan dolayıdır ki, bizim gibi, dini ve kültürü ile değil, sâdece medenî olmak sıfatile, Avrupalıların sâhip bulundukları bu ilimlerden uzaklaşmış ve milletlerarası ilmî İslâm Kongrelerinde de, hem müslüman ev hem de medenî bir millet olarak vazifemizi yapamaz bir hale gelmiş bulunuyoruz.

Türkiye'de İslâmiyet aleyhtarı hava ve kültür sukûtu öyle bir zihniyet bozukluğu ve iptidaî bir ruh haleti yaratmıştır, ki Üniversitelerde bile, yalnız din ilimleri değil, İslâm felsefesi, hukuku, sanatı... gibi mühim kürsülerin ihdası dahi ciddî mukavemetlerle karşılaşmıştır. İlerilik vehim ve gafletiyle gösterilen bu mukavemetin, hakikatte, geriliğin bâriz bir delili olduğuna hükmedebilmek için de, Avrupaî ilim ve zihniyete sahip olmak şöyle dursun, normal muhakemeyi muhafaza etmek ve şaşkınlıktan kurtulmak kâfidir. Yalnız bu misâl bile Türkiye'nin ilim ve fikir bakımından nasıl bir derekeye düştüğünü, memlekette rehber olması gereken Üniversite mensuplarının da, kifayetsizlik veya samimiyetsizlik yüzünden ne derece basit propagandaların esiri bulunduğunu ispat eder. Halbuki, İslâm sıfatı yanında bu ilimler millî tarih ve kültürün de esas kaynaklarını teşkil eder.

İlim ve kültür ihtiyacından başka islâmi bilgilerin âmelî faydaları bile kavranılamamıştır. Meselâ kültürümüzdeki mevkii, hukuk tarihimizdeki ehemmiyeti ihmâl edilse bile İslâm hukukuna göre halli gereken dâvalar ve tetkiki lüzumlu vesikalar için böyle bir tahsilin zarureti bedihîdir. Bugün Üniversitelerimiz Türk - İslâm hukuk tarihi bakımından tam bir cehalet içinde bulunmakta ve binaenaleyh Türk hâkimleri bu türlü meseleler karşısında ya âciz ve âtıl kalmakta veya kökü kesilmiş ve kifayetsiz müftülere koşmaktadır. Hakikatte Türk tefekkür ve kültürüne dâhil bulunan İslâm felsefesi, İslâm sanatı ve arkeolojisi de karanlıklar içinde kalmakta ve pratik ihtiyaçlar için gereken elemanlar bile bulunamamaktadır. Asırlarca İslâm dünyasının siyaset ve kültür merkezi olmuş bulunan İstanbul'un durumunu da, diğer bir misâl olarak, zikretmekte fayda vardır.

Filhakika eğer İstanbul'un İslâm dünyasının bir kültür merkezi olarak devamına müsaade etsek ve inkişafına imkân hazırlasa idik, İmparatorluğun yıkılmasına rağmen, yine de Şarkın manevî liderliği bizde kalabilirdi. Böylece, bu sâyede kültürel ve siyasî tesirlerimizin uzak diyarlara götürmek, elimizde bulunan İslâm medeniyeti hazinelerini neşretmek ve müslüman münevverlerini İstanbul'a, Türkiye'ye, bağlamak suretile büyük meblâğlara ve zengin döviz kaynaklarına kavuşmak mümkündü. Bu tarihî zengin mirasın, sadece, maddî mânevî semerelerini Türkiye lehinde toplamanın herhalde gerilik değil ilerilik olduğunu kavramanın tek şartı da Avrupaî zihniyete sahip olmak ve «Devrim softalığından» kurtulmaktır. Bütün bu menfi gayretlere ve şark milletlerinin medeniyette aldıkları mesafeye rağmen, başka bir mânâda ve isabetsiz olarak, kendimizi hâlâ Şarkın rehberi sanıyorsak bu, safdilâne bir teselliden başka bir şey değildir. Eğer bu iddiamız askerî kudretimize dayanıyorsa, bunun, daha ziyade henüz tarihî

hasletlerini kaybetmeyen ve bir kısım münevverler gibi, köksüz bir kültürün kurbanı olmayan Türk köylüsü sayesinde mümkün olduğunu anlamamız ve onu da bozmaktan sakınmamız gerekmektedir.

15. MİLLÎ BÜNYENİN SARSILMASI

Din ve millî ananelere aleyhtar bir lâiklik tatbikatının millî birlik ve bünyede husule getirdiği sarsıntılara da temas etmek faydalıdır. Orta çağdaki kudreti bahis mevzuu olmasa bile, dinin bugün de içtimaî nizamı muhafazada, kültürel inkişafta, ve millî birliği korumada en kuvvetli bir unsur olduğu münakaşadan müstağnidir. Hele bizim gibi millî kültürünü, edebiyatını, sanatını henüz modern metotlarla işleyip kitlelere mal edememiş, tarih şuûrunu kuvvetlendirememiş ve tam mânâsile millî birliğini ikmâl edememiş bir memlekette kitleleri birbirine bağlamak, cemiyetin dağılmasını önlemek bakımından din kadar kuvvetli bir bağ mevcut değildir. Buna mukabil, bir taraftan din müessesesi sarsılmış ve mekteplerde okutulan kültür derslerinde de milliyet şuûru ve millî birlik bakımından, beyhude yere, dinin lüzumsuzluğu ve tesiri olmadığı ispata çalışılmıştır. Bu hatâ işlenirken de ilmî hakikatler ve milletlerin durumu bir tarafa, ırkan Türk olmayan birçok müslümanların neden Türkiye'ye göçmekte oldukları, onları vatanlarından söken ve bize bağlayan kuvvetin mânâsı bir türlü düşünülmemişti.

Halbuki bu düşünce bizzat devam eden bu göçlerle de tekzibe uğruyordu. Gariptir ki, bu görüş ve siyaset taraftarlarından bir kısmı da ırkan Türk olmayan bu muhacirler veya onların evlâtları arasında bulunuyordu. Tarih Türklük ve İslâmiyetin, şerefli mâzilerinde birbirlerine ne kadar bağlı ve borçlu olduğuna şahadet eylediği gibi istikbalde de bunların birbirlerinden ayrılamıyacaklarını, aksi takdir-

de Türk milletinin bekasının da tehlikeye gireceğini ifade-de bir müşkülât yoktur. Bugün Türkiye'de göze çarpan ideolojik ve zümreci temâyüller de millî birlikte çimento vazifesini gören dinin sarsılması neticesidir.

Türk milletinin, tarihî hasletleri ve akli selimi sâyesinde kendisinden kopmuş bu türlü münevverlere ve onların köksüz fiikrlerine itibar etmediğini şükranla kaydetmeliyiz. Zira başlıca kuvvetimiz ve son tesellimiz de budur. Öyle olmasa idi bunca bâdire ve kasırgalardan sonra dağılmak ve yok olmak mümkün idi. Bunu söylerken, bu zorlamaların tamamile tesirsiz kaldığını ifade etmiş olmuyoruz. Bilâkis milletlerin istikbalinde daima birinci derecede âmil münevverlerdir. Milletimizin terakki yolunda kaydettiği ilerlemeler nasıl yapıcı münevverlerin eseri ise bu gün karşılaştığımız ahlâkî ve mefkûrevî sarsıntı da bu köksüz münevverlerin tesirile olmuştur. Tarihte milletimizi mümtaz kılan, insanlık ve fazilet duyguları yerine, bugün bu yüzden, hiç bir devrede rastlanmayan bir maddî hırslar, ahlâki zaaflar ve korkunç zabıta vakaları hüküm sürmektedir. Bu durum bize içtimaî hastalıklarımızın menşeini göstermekte; dış (kanunî) müeyyedelerin iç (imân ve mefkûre) kuvveti yerine kaim olamıyacağını da isbat etmektedir. Bir zamanlar Türk milletine bu mânevî kıymetler yerine hayatın cazibelerini ve terakkiyi gösterenler, bir müddet sonra, onun dünya cennetinde yoksulluk, sefalet, hastalık ve nihayet jandarma ve tahsildarın baskısından başka bir şey bulamadığını fark etmeliydiler.

Böylece manevî buhranın en mühim belirtisi olarak münevverlerle halk veya daha doğrusu bizzat münevverler arasında husule gelen zihniyet farkına ve ideolojik zıddiyete işaret etmiş oluyoruz (1). Milliyet ve insanlık duygu-

---

1) Bugün siyasî ve ideolojik husûmet cephelerinin açıkça meydana çıkması buhranın ne derece bir tehlike teşkil ettiğini göz nöüne sermiştir.

ları gibi, bizzat demokrasinin de Din düşmanlığı ile bağdaşması imkânsız iken bir kısım aydınlar, ya fikrî kifayetsizlik veya samimiyetsizlik (ideolojik sapıklık) dolayısiyle, hâlâ din aleyhtarı taktiklere baş vurmakta ve hürriyet dâvacısı rolünde bulunmaktadır. Bu davranış, hakikatte, memleketi sol bir diktatörlüğe sürüklemekten başka bir mânâya gelmez. Bu mücadele ve zorlamaların bir gün tahammül derecesini aşması ve millî vicdanı harekete geçirmesi de mümkündür. Dinsiz, hürriyet istiyorsa dine ve dindara tecavüzden ve hele ahlâkî olmayan taktiklere baş vurmaktan sakınmalı ve lâikliğin hakikî manâsile tatbikini temine çalışmalıdır. Kifayetsizlik ve samimiyetsizlik eseri olarak bilhassa ileri derecede mesuliyete sahip münevverlerin tutulduğu bu hastalık bizi süratle Üniversite, Maarif ve Diyanet müesseselerinin islâhına ve mümkün mertebe kültür, ahlâk ve mefkûre birliğini korumağa icbar etmektedir. Fakat münevverleri parçalayan; çok defa da zihniyet farkları ve mefkûre zıddiyetleri değil bizzat mefkûresizliktir. Öyleki bazen küçük menfaat ve ihtiraslar bu yüksek münevverlerin, en bedihi hakikatler üzerinde bile, cidal ve tefrikaya düşmelerine sebep olmakta; bu da cidden endişe verici ve hattâ bazen insanlık haysiyetiin kırıcı bir mahiyet almaktadır .

Türk - İslâm mefkûresinin sarsılması dolayısiyle bu türlü münevverler arasında husule gelen aşağılıkduygusu onları çok defa hıristiyanlığa değil İslâmiyete karşı bulundurmaktadır. Bu sebeple bazen Türk din adamları ve bizzat Diyanet Reisliği saygıdan uzaktır da hıristiyan papaslar ve Papa hürmete şayandır. Bu aşağılık duygusu bazen de hıristiyan âdet ve hurâfelerini câzip kılmakta ve meselâ Noel'e sempati göstermekle Avrupalı olmak hevesini uyandırmaktadır. Bu ruh haletinin bazen hıristiyanlığın üstünlüğüne dair bir temayül doğurduğu da vâkidir. Meselâ hıristiyanlığın esas akideleri arasında Teslîs'i ve İsa'nın, ilâ-

hî hüviyeti hâiz olarak, çarmıha gerilmesini ilim ve akıl ile uzlaştırmak zor olduğu halde hıristiyan felsefesine kapılan bu münevverler bu dine ait bu Allah görüşünü onun rahim sıfatı icabı ve insanlara yaklaşması tarzında benimsemekle hakikatte kadir-i mutlak sıfatının zedelendiğinin farkında değildirler. Halbuki İslâmiyet kendi Allah telâkkisi, Allah'ın bütün sıfatları gibi kadir-i mutlak ve rahim sıfatları arasında da tam bir ahenge sahip olmakla hem ondan üstündür, hem de insan aklının en ileri bir felsefî esasını teşkil eder. Buna rağmen aşağılık duygusu, bazı münevverlerin ruhlarını ve muhakemelerini kaybetmeye âmil olmuştur. Bu ruhî perişanlık dolayısiyledir ki, İslâmiyet temizlik (tahâret) hakkındaki hüküm ve teamüllerini, dinin teferruate karışması şeklinde, dar ve kusurlu sanan bu zavallı münevverler, hıristiyanlığın bütün Orta çağlar boyunca bu müdahaleyi bizzat temizlik aleyhinde icra eylediğine dair tarihin garip tecellilerinden de gafildirler. Hattâ, yirminci asra rağmen tahâretin (hususî mânâsile) daha ziyade İslâmiyet sayesinde mümkün olduğunu kavrayabilmek için de sadece aşağılık duygusundan kurtulmak ve hür düşünceye sahip olmak kâfidir.

Bugünkü sarsıntılara ve aşağılık duygusunun yaygın tahribatına rağmen bu türlü hâdiselerin yine de istisnaî sayılacağını ve yolunu şaşırmış münevverler arasında dahi henüz hıristiyanlığa doğru ciddî bir temayülün kaydedilmediğini, misyoner faaliyetlerinin iflâs eylediğini belirtmeliyiz. Bu durum yine de, şuûrda veya şuûr altında, İslâmiyetin üstünlüğü ve millî gurûr duygularının mevcudiyetini meydana koymaktadır. Bundan başka yeni nesilde, eskisinden daha fazla ,dinî bir alâka ile millî bir benlik duygusu baş göstermiştir ki, demokratik inkişafla muvazi giden bu temayülü bir uyanışın belirtisi saymak yerinde olur. Lâkin bu temâyülün müsbet bir inkişâfı da ancak ilim ve kültüre dayanan bir din tedrisatile mümkündür. Marazî bir Avrupa-

lılaşma arzusu ile İslâmî ve millî esaslardan uzaklaşma gayretlerinin hâricî itibarımız ve vekarımız üzerinde de menfi tesirler icra eylediğiin görmemezlikten gelemeyiz. Gerçekten hiç bir millete nasib olmayan bir tarihî mirâs ve millî hasletler sayesinde yine de dünyada büyük bir devlet rolüne sahip iken kültür ve medeniyet dâvamızın ilmî bir şekilde vaz edilmemesi ve inkişaftan uzak kalması dolayısiyle bu imtiyazlı durumumuzun da sarsıldığı bir realitedir. Bugünkü siyasî itibarımızın bu mânevî mirâsla takviye edilmesi suretile daha kuvvetli bir mevkiye ulaşmak ve Garbın tâbiyeti yerine, onunla uzlaşmış olarak, Şarkın efendiliğine yükselmek imkânları yine de mevcuttur, ki bu hususlar başka bir yazımızın mevzuunu teşkil edecektir.

Durumun bu bedahatı karşısında, köksüz görüş ve propagandaların esaretinden kurtulamayan siyaset, matbuat ve Üniversite mensubu bir kısım münevverlerin hâlâ din aleyhtarı bir lâiktikten dem vurmalarına artık mantıkî bir imkân kalmamıştır. Akıl ve mantıka aykırı safsatalar ise sahibini umumî efkârda, sâdece idrâkten mahrum ve gülünç bir duruma düşürür. Bunların bu duruma düşmektense kanun çerçevesinde kalarak, doğrudan doğruya dinsizliklerini ilân ve müdafaa etmeleri şüphesiz daha dürüst, insanî ve haysiyetli bir hareket olur. İnkılâp ve ilerilik bahanesiyle din ve lâyikliğe aykırı tecavüzlerin bizzat anayasayı ve inkılâbın esaslarını tahrip ettiği, din düşmanlığı ile demokrasinin bir arada bulunamıyacağı mütearifesi evvelâ siyaset adamlarını, sonra da münevverleri millet ve hakikat huzurunda imtihana sevk eder. Aksi takdirde meşrû olmayan din aleyhtarı bir siyaset meşrû olan din ve vicdan hürriyetini müdafaa politikasını harekete geçirecek ve ciddî fikir adamları ile halk kitlelerini bu cepheye bağlayacaktır. Buna rağmen, yine de durum bu minval üzere devam ederse memleketin komünizme doğru zorlan-

dığını ifadede ne bir mubalağa ve ne de bir kehanet vardır (1). Bunun memleketimizin kaderiyle alâkalı olduğu, sağ ve sol istikamette bir diktatörlüğe zemin hazırladığı şüphesizdir. Münevverler artık dinle mücadelenin beyhûde olduğunu anlamalı ve Bolşeviklerin hâlâ devam eden şiddetli din aleyhtarı savaşlarının semere vermediğini görmelidir. Aradaki fark Rusya'da din düşmanlığının adı açıktır; dinin müdafaası yasaktır. Bizde bu irtica ve taassup bahanesile yapılır; din ve vicdan hürriyetinin ilmî bir müdafaası ise bir medenî cesaret meselesi haline gelmiştir. Lâyiklik hakkında yazdığımız bu bahis ile din aleyhtarı tatbikatın zararlarını belirtmiş, Devrim softaları ve solcuların irtica ve gerilik mefhumlarını istismar edip terakki yolunu tıkamak istediklerini meydana koymuş oluyoruz. Bundan sonra medeniyet dâvamızın esas meselelerini, Üniversite ve ve Maarifi ele alırken Diyanet müessesi üzerinde de duracak ve mânevî kalkınmamızın temellerinden birini teşkil eden dinin teşkilâtlanması ve inkişafı hususlarını da izaha çalışacağız. Lâyiklik hakkında bütün bu yazdıklarımızı, burada madde halinde, hülâsa olarak ifadeye çalışalım :

1) Avrupa'da vücut bulan lâiklik, din ve mezhepler arası kıtal ve mücadelelere, dindar ile dinsizler arasındaki çatışmalara nihayet vermek; insanları mütecaviz bir taassuptan fikir ve vicdan hürriyetine saygı gösteen bir zihniyete kavuşturmak maksadiyle doğmuş ilmi, millî ve demokratik bir müessesedir;

2) Türk - İslâm dünyasında din ve mezheplerarası ciddî bir kıtal veya tehlikeli bir taassup ve fikrî tahakküm mevcut olmadığından ve bu şekilde gözüken hareketler de aslında siyasî bir mahiyeti hâiz bulunduğundan, Türkiye'-

---

1) Bugünkü buhran 6 yıl önce konan bir teşhisin isabetini göstermiştir.

de lâiklik dinî ve içtimaî zaruretlerin bir neticesi olarak doğmuş değildir;,

3) Türkiye'nin geri kalması ve son devirlerde ilerleme vâdisinde istenilen hızı alamaması mes'uliyeti, halkın cehalet ve taassubuna değil, aydınların kifayetsizliğine, medeniyet davamızı yanlış teşhisleri ve bu uğurda sakat teşebbüslerine aittir; bu hususta, hatalı olarak, taassup bir netice iken sebep sanılmıştır!;

4) Türkiye'de lâiklik tarih ve sosyolojiye aykırı bir Avrupalılaşma hareketine karşı tabiî bir şekilde mevcut olan bir mukavemeti kırmak maksadile meydana gelmiş; bu dinî ve millî mukavemet de, hatalı olarak, taassup adını almıştır;

5) Lâliklik, bu isabetsiz görüş ve teşhis dolayısiyle, tamamiyle bu mefhuma aykırı olarak, din ve fikir hürriyetiin ilga eden bir tatbikata vasıta olmuş; bu sebeple de millî, insanî ve demokratik hakları ihlâl eylemiştir;

6) Din aleyhtarı tatbikatla taassubun yıkılacağı iddiası muvaffakiyetsizliğe mahkûm olmuş, eskisinden daha şiddetli ve tehlikeli bir sol taassup da yaratılmıştır;

7) Dinin sarsılması ve irfandan mahrum bırakılması hem ilmî ve teknik ilerlemeye âmil olmamış, hem de mânevî ilimlerde ve kültürde bugünkü sukût ve kısırlığı hazırlamıştır.

8) Millî birlik ve ideolojide sarsıntı olmuş; Türk gençliği iki düşman mefkûreye ayrılmak tehlikesine mâruz kalmıştır;

9) İçtimaî ve ahlâkî nizam zayıflamış, feragat, fedakârlık ve fazilet duyguları eski kudretini kaybetmiş, menfaat, maddî hırslar ve zabıta vak'aları artarak mânevî huzur bozulmuştur.

10) Millî gururun kırılmasına, aşağılık duygusunun doğmasına, tarihî şahsiyet vekarımızın sarsılmasına, bu yüzden de Şarkta mânevî nüfusumuzun ve Garpte de itibarımızın azalmasına âmil olmuştur.

11) Menfi iddiaların aksine olarak bugün Türk milleti dünden fazla vicdan hürriyeti ve kalkınma hamlesi içinde, geri değil ileri ve hakikî inkılâba uygun bir yolda bulunmaktadır; fakat ilmî esaslardan mahrumiyet ve ahlâkî buhran maddî kalkınmayı da ,cemiyeti de tehlikeye sokmuştur.

12) Din aleyhtarlığı ile hürriyet bir arada kaim olamıyacağından bu tersine lâik anlayış bizzat demokrasinin inkişafını da kösteklemektedir;

13)Eskiden siyasette olduğu gibi, bugün de, fikir ve mefkûre bakımından birbirine düşürülen memleket çocuklarını birleştirmenin tek yolu, ilmî ve millî ihtiyaca uygun olarak, eski anayasanın emreylediği vicdan hürriyetini hakikî mânâsında anlamak ve tatbik eylemektir;

14) Bu maksadın temini için Üniversite, Maarif ve Diyanet müesseselerinin ve bu sâyede millî mefkûre birliğinin yeniden kurulması, aksi takdirde ikiye parçalanan münevverlerin bu mücadelesi sonunda memleketin sağ veya sol diktatörlüklerinden birine sürüklenmesi mukadderdir .

16. YENİ ANAYASA DİN HÜRRİYETİNE AYKIRIDIR

Eski Anayasa, çok umumî bir ifade ile olmakla beraber lâikliği tam bir hürriyet esasına göre kabul etmiş bulunduğu halde bu prensipin uzun müddet tamamiyle tersine anlaşıldığına ve din aleyhdarı bir siyasete vasıta kılındığına dair fikirlerimizi tafsilatiyle serdetmiş ve din hürriyetinin mevcut bulunduğuna dair iddiaların bir safsatadan

ibaret kaldığını belirtmiştik. Bu yazıların neşrinden ve eski Anayasanın acı bir şekilde tarihe intikalından sonra, görünüşte, aşırı bir hürriyet hassasiyetine rağmen, yeni Anayasa tedvin edilirken din hürriyeti veya lâikliğin teminat altına alınamamış olması cidden şaşılacak ve üzülecek bir hadise olup şimdi bu hususu da ilâve etmek zarureti hasıl olmuştur.

Gerçekten yeni anayasa, 19 uncu maddenin ilk fıkralarında, din hürriyetine ne kadar imkân bahşetmiş ise müteakip maddelerinde de din hürriyetini o derece baskı altına almış; bu suretle tenakuza düşerek lâik anayasa lâikliğe aykırı bir hüviyet kazanmış ve bundan ötürü de eski anayasaya nisbetle ileri değil geri bir adım teşkil etmiştir. Anayasanın bu tenakuzlarını ve lâikliğe aykırılığını izaha girişmeden önce mevcut vukufsuzluğu veya uzun zamandan beri propaganda ile yerleşen boş iddia ve mugalataları bertaraf etmek maksadiyle lâikliğin dayandığı altı esas hürriyeti (yukarıda, S. 70) göz önüne getirmek ve muhakemeyi bu esaslara dayandırmakta zaruret vardır. Gerçekten dinî inanış, ibadet ve âyinler bir tahdide tâbi bulunmasa dahi bugünkü Anayasa ve kanunların dinî tesisat, teşkilât ve cemiyet kurma hakları yasak etmesi, her derecede dinî mektep açmak, tedris ve araştırma müesseseleri vücuda getirmek, millî ve milletlerarası İslâm kongre ve teşekküllerine katılmak hürriyetlerini tanımaması Türkiye'de tam bir lâikliğin bulunmadığını ve eski din aleyhdarı tatbikatın yeni Anayasaya intikal ettiğini göstermektedir. Hatta mevcut kanunlara ve mahkeme kararlarına rağmen girişilen bazı takiblerle inanma ve ibadet hakları bile çok defa ihlal edilmektedir.

Anayasanın 154 üncü maddesi Diyanet Başkanlığını hükûmet teşkilâtı içinde tutmakla devletin lâikliği vasfı ve iddiası fi'len bozulmuş veya2 nci ve 19 uncu maddelerle tenakuza düşülmüştür. Bu devlet müdahalesinin dini

himaye kasdı ile vuku bulmadığı hakkında en mühim delil de dini teşkilât ve öğretim hürriyetinin tanınmamış ve Diyanet Reisliğine verilmemiş olmasıdır. Gerçekten, komünist devletler müstesna, her Demokrat veya yarı lâik memlekette bu türlü müdahaleler hep dini korumak şeklinde tecelli etmekte ve vicdan hürriyeti ile birlikte büyük kütlelerin dinî ihtiyaç ve duygularını tatmin gayesi güdülmektedir. Nitekim Fransa gibi lâikliği mutlak manasile tatbik ederek din ve devlet işlerini tamamiyle ayırmış memleketlerde bile, kilise teşkilâtının kudretine rağmen, hükûmet dine yardım ve himayede bulunurken insan haklarına ve vicdan hürriyetine de bağlı kalmıştır.

Yeni Anayasa devletin müdahalesini esas alırken bu müdahalenin dini himaye ile ilgili bulunduğuna dair bir işaret mevcut olmadığı gibi eski din aleyhdarı tatbikatın bahis mevzuu olduğunu gösteren nazarî ve fiilî misaller de vardır. Filhakika 19 uncu maddenin son fıkralarının mâna ve şumulü bu hususta dikkate şayandır. Burada: «Kimse devletin sosyal, iktisadî, siyasî ve hukukî düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacile, her ne suretle olursa olsun, din duygularını veya dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez, veya kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna köre cezalandırılır, dernekler mahkemece veya siyasî partiler Anayasa Mahkemesince kapatılır» hükümleri yalnız dinî teşkilât ve cemiyet kurma haklarını değil dinî neşriyatı da tehdid altına almış ve hatta milletin varlığı ve bekasında esas âmil olan din müessesesini müdafaa ve murakabe imkânlarını bile tehlikeye düşürmüştür. Böylece istismarını önlemek maksat veya bahanesile din müessesesi tam bir cendereye sıkıştırılmış, din işlerinin bozuk düzenini tenkid ve dine tecavüzleri defetmek imkânları kaldırılmış; din aleyhdarı veya kifayetsiz bir hükûmet

idaresi olduğu takdirde ona karşı da ağızlar kapatılmıştır.

Gerçekten din mensupları veya sadece cemiyetin bekası ile ilgili bir fikir adamı din ve mukaddesata karşı girişilen tecavüzleri önlemek veya dinin gelişmesini sağlamak maksadiyle neşriyat ve faaliyette bulunduğu takdirde onun bu şumullü ve tehlikeli madde ile karşılanmaması ve «siyasî veya şahsî çıkar» cürmü ile suçlandırılmaması için Anayasada hiçbir teminat mevcut değildir. Bu sebeple Anayasadaki «düşünce ve kanaat hürriyeti» böyle bir «istismarı» tayin ve teşhisde asla işe yaramamaktadır. Dini istismara karşı bu kadar hassasiyet gösteren bir Anayasanın din ve mukaddesata hakaret ve tecavüzlere karşı tamamen sükût etmesi ve hiçbir kayıt koymaması gerçekten hayret edilecek bir hâdisedir. Sadece bu husus bile Anayasanın lâikliğe aykırı olduğunu ve hatta din aleyhdarı bir mâna taşıdığını göstermeğe kâfidir. Halbuki dini istismar ile birlikte dine hakaret ve tecavüzler de kanunî müeyyidelerle yasak edilse bile Diyanet Teşkilâtı devlet bünyesinde buulndukça daima kifayetsiz veya din aleyhdarı hükûmetlerin iktidara gelmesi ve dine karşı harekete geçmesi mümkündür. Garibdir ki, Anayasa din esasına dayanan herhangi bir teşkilât ve cemiyeti yasak ettiği ve hatta dini müdafaa imkânlarını da ortadan kaldırdığı halde demokratik ve içtimaî nizamı değiştirmeyi gaye edinen, bu sebeple de sınıflararası mücadeleyi programlarına koyan ve işçi sınıfının tahakkümüne çalışan bazı siyasî teşekkül ve cemiyetlerin teşriyat ve faaliyetleri hiçbir kanunî takibata uğramamaktadır.

Anayasanın lâikliğe veya din hürriyetine aykırı hüviyetini daha iyi anlayabilmek için mevzuu biraz daha deşmeğe ve bazı misaller vermeğe ihtiyaç vardır. Devletin Diyanet Teşkilâtını kendi bünyesi içinde tutması ve umumî bütçeye bağlaması vakıası durumu anlatacak mahiyettedir. Filhakika hükûmetin her türlü icraatı murakabe altına alındığı

halde Diyanet Bütçesi bu istismar hükmü ile tamamen tenkid ve kontrol dışına çıkarılmış; hükûmetlerin din işlerinde hataları, dinî tahsil ve terbiye bozuklukları, dinî mektepleri kapamak veya ihtiyaca göre yenileriin açmamak, mevcutları çöküntüye uğratmak ve din aleyhdarı her türlü faaliyetler hükûmetin keyfine bırakılmıştır. Bu hususların tenkidi ve umumî efkâra arzının bu istismar mevzuu içine girdiği ve bu suretler de sun'i bir suç unsuru yaratıldığı meydandadır. Böyle bir garabet ya Diyanet Teşkilâtının devlet kadrosu içinde bulunmaması ve tam bir muhtar idareye kavuşması veya Anayasa ve hatta hususi kanunların da bu kadar karışık ve din aleyhdarı bir hüviyet taşımaması ile bertaraf edilebilir. Eğer istismar kelimesi hakiki ve dar manasıyle bahis mevzuu ise dinî meseleleri münakaşa edecek kimsenin samimi olması veya bir dindarlık imtihanından geçmesi iktiza edecektir ki, bunun da imkânsızlığı ve garabeti meydandadır. Halbuki Anayasanın istismar kelimesine böyle bir mânâ verdiğine ve samimiyet unsurunu istisna eylediğine dair de bir işaret mevcut değildir. Bu hüküm din gibi ahlâk, iyilik, insanlık ve vatan mefhumlarının da istismar mevzuuna girebileceğini ve bunların neden istisna edildiğini de düşündürmektedir. Böylece tarih boyunca şer karşısında yapılan hayrın müdafaası kösteklenmekte ve cemiyet nizamı tehlikeye sokulmaktadır. Gerçekten bu durum adeta din aleyhdarlığını ve mukaddesata tecavüzü kışkırtmakta, cemiyeti huzursuzluğa ve insanları da suç işlemeğe zorlamaktadır. Zira bu türlü tecavüzler karşısında mukaddesatını hayatından üstün tutan bir dindarın veya dini cemiyetin bakası şartı bilen ve milletinin manevî ıztırablarına dayanamayan bir fikir adamının her an bir cezaya çarpması mümkündür. Böyle bir halde bir insanın ya kanunlara çarparak ezilmesi veya milletiinn manevi çöküşüne seyirci kalarak erimesi şıklarından biri variddir. Bunun da insanlık ve adalet

duygularile barışması, içtimaî huzur ve nizama âmil olması imkânsızdır. Dini istismarda bu derece aşkın bir hassasiyet gösteren Anayasa ihdas eylediği bu huzursuzluğa karşı «dinî inanç ve mukaddesat her türlü tariz, hakaret ve tecavüzden masundur» tarzında bir maddeyi de ihtiva etseydi hiç olmazsa bu kadarcık bir müvazene ile bir suç unsurunu bertaraf eder ve yine de dini baskı altında tutardı. Böylece Anayasa dinin lehindeki müdafaa ve faaliyetleri istismar manasiyle suç sayarken dinin aleyhindeki faaliyetleri serbest bırakmakla yalnız lâikliğe aykırı bir hüviyet kazanmamış; bir suç unsuru ve huzursuzluk âmili de olmuştur.

Lâiklik prensip ve maddesine rağmen bu devlet müdahalesinin dinî veya demokratik icablara uygun olarak ekseriyet himaye kasdiyle ilgili bulunmadığını gösteren bir kayıt ta bu maddenin başka bir bendi ile sabittir. Filhakika «Din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine bağlıdır» hükmü büyük kütleyi değil dinsiz veya din düşmanı pek küçük bir zümreyi korumakla bu gayeyi belirtmiştir. Zira insan hakları, demokrasi ve lâikliğin hüküm sürdüğü bir devirde bu madde «Dinî tahsil ve terbiye ancak şahısların veya velilerinin red talebile sâkıt olur» şeklinde tedvin edilseydi hem vicdan hürriyeti korunmuş ve hem de millî iradeye saygı gösterilmiş olurdu. Anayasanın lâikliğe aykırı olarak dinî teşkilâta müsaade etmemiş olması ve kırk yıldan beri din müessesesinin perişan bir hâle sokulmuş bulunması göz önüne getirilirse bu hükmün din aleyhinde çıkardığı zorluklar daha kolay anlaşılır. Gerçekten bu madde ile koca bir milletin hak ve arzuları değil küçük bir dinsiz zümrenin isteği düşünülmüş; millet te formalitelere boğulmuş ve belki de evladlarına din terbiyesi yaptırmak imkânlarını kaybetmiştir.

Anayasanın bu hüviyeti eski din aleyhdarı tatbikatın,

karışık yollarla, tekrar canlandırılmak istendiği endişelerini haklı çıkarmaktadır. Nitekim Diyanet Teşkilâtı hakkında Hükûmet tarafından 28.1.1963 tariihnde hazırlanan bir kanun tasarısı, din işlerinde ilim ve ihtisası tamamiyle inkâr etmek, din işlerini siyaset ve idare adamları eline bırakmak suretiyle bu teşkilâtı dinle münasebetsiz bir duruma götürücü mahiyette idi. Bu teklif Meclis, umumî efkâr ve İlim yayma Cemiyetinin ciddi muhalefeti de tâdil taklifleri ile geri alınmış ise de 1964 hazırlanan yeni bir kanun tasarısı da hayrete ve teessüfe şayandır ki, yine aynı hüviyetle meydana çıkarılmış ve dolaşık yollarla din siyasî ve idarî makamların çeşitli baskı ve tasallutlarına maruz bırakılmıştır. Bu gayretler orta ve yüksek dereceli din mekteplerinin bugün neden zayıf bir duruma düştüğünü, ilerici ve devrimci adıyla bazı din aleyhtarı unsurların ne için bu müesseselere musallat edildiğini ve ifşada çalıştıklarını izaha kâfidir. Komünist memleketler müstesna dünyanın hiç bir memleketinde bu gibi utanç verici hadiselere, bu kadar samimiyetsiz davranışlara, bu gibi hatalara rastlanamaz. Hatta din düşmanı partilerle idare olunan bazı peyk memleketlerde durum bundan daha kötü değildir. Halbuki, yarı lâik ve lâik anayasalara sahip bütün devletlerde hükûmetlerin dine müdahaleleri hep ekseriyetin veya bütün mezheplerin himayesi şeklinde ceryan etmekte ve vicdan hürriyeti de tam bi teminat altında bulunmaktadır. Nitekim mütedil sosyalist hükûmetler idaresinde yaşayan şimal memleketlerinde, Asya ve Afrikanın yeni solcu diktatör devletlerinde müdahalelerin gayesi bu istikamettedir. Din istismarına bu derece ehemmiyet veren bir Anayasanın bunun bir ıztırabla ilgili bulunduğunu kavrayamaması veya bu hususu hesaba katmaması şaşılacak bir hâdisedir. Gerçekten din hürriyeti olan ve ve manevi ihtiyaçları tatmin edilen bir memlekette istismarın asla bahis mevzuu olamayacağının kavranılması Türk milletini idare-

nin ilk şartı idi. Bu ihtiyaç ve ıztırab baki kaldığı veya din aleyhdarı fesad gizli ve açık devam ettiği müddetçe hiçbir kanunun dinî «istismar» veya mücadeleleri önleyemeyeceği ve cemiyeti buhrana zorlamaktan başka bir netice veremeyeceği de düşünülmemiş veya bu hususlara aldırış edilmemiştir.

Anayasanın, eski inkılabları korumak maksadıyle, 153 üncü maddede sayılan sekiz kanun hakkında «Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz» hükmü pek garib olup bunlarında Anayasaya uygun olmadığı itiraf edilmekte ve insan muhakemesine sed çekilmekte: bununla beraber diğer maddeler gibi bunların da usulünce değiştirilebilecekleri belirtilmektedir. Bir Anayasanın daha tedvin edilirken kendi prensiplerile tenakuz halinde bulunduğunu ilân etmesi onun ne derece kifayetsiz ve cemiyetin tekâmülünde elverişsiz hüviyetini meydana koymuştur. Bu kanunlardan biri de 8 inci fıkrada gösterilip lâiklikle telif edilemez. Gerçekten her memlekette olduğu gibi Türkiye de din adamlarının kendilerine mahsus kıyafetlere, işaretlere sahip olmaları, diğer teşekkülere tanılan bu hakkın diyanetten esirgenmemesi tabii iken bu yasaklar hem din hürriyetini zedelemekte, hem de onun tekâmülüne engel olmaktadır, ki bu da tabiatiyle lâiklik ile uzlaştırılamaz. Dinî mahiyet arzeden «efendi», «hacı» «hâfız» gibi sıfat ve unvanların da yasak edilmesi ve hele Anayasaya kadar girmeleri, bu madde dolayısile, haca gitmeyi ve kur'an hıfzını yasaklar mahiyettedir. Böylece her günkü konuşmalarımızla, karşımızdakilere paşa, bey, beyefendi, efendi ve hacı hitap ederken daimî olarak Anayasayı ihlal eder bir duruma düşüyoruz demektir, ki bu suretle yamalı bir bohça haline gelen ve eskisinden daha geri bir hüviyete sokulan yeni Anayasanın 8 inci maddesindeki «Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz» hükmü de esas mânasını kaybetmektedir.

Anayasaya konan lâikliğe aykırı kayıtlar münhasıran İslâmiyeti ve Türk milletini hedef tutmakta, diğer din ve mezhebler, cemaat teşkilâtlarile, bu zararlı müdahalelerden masun bulunmakta ve bu suretle büyük kütlenin haksızlığa ve adaletsizliğe uğradığı meydana çıkmaktadır. Bu hüviyeti dolayısiyledir ki, yeni Anayasa :

1) Devlet din işlerine müdahale etmekle,

2) Bu müdahaleyi dinin ve ekseriyetin himayesi kasdiyle yapmamakla,

3) Dinin müdafaa ve inkişafine yasaklar koymakla,

4) Din ve mukaddesaat tecavüzü serbest bırakmakla,

5) Diyanet Teşkilâtının veya hususî teşebbüsün dinî mektep açmasına müsaade etmemekle,

6) Dinî tahsil ve terbiyeyi zorlaştırmakla,

7) Dinî kıyafet ve unvanlara karşı kanun koymakla,

8) Dinî teşkilât, tesisat ve tedrisata, dinî cemiyet kurmaya imkân vermemekle,

Lâikliğe, vicdan hürriyetine aykırı bir hüviyet kazanmıştır. Ciddî ve samimî olduğumuz takdirde, demokrasi ve lâiklik iddiaları ile dini baskı altında tutan kanunî ve fi'lî durum bir arada bulunamayacağından, bunları usulüne göre düzeltmeğe mecburuz.

Anayasa bu din aleyhdarı hükümlerden kurtulduğu ve Diyanet teşkilâtı yeni esaslara göre muhtar bir şekilde kurulduğu takdirde Evkaf müessesesinin de Diyanete verilmesi, orta ve yüksek derecede din mekteplerinin buraya bağlanması ve ihtiyaca göre yenilerinin açılması gerekecektir. Tarihimizde olduğu gibi bugün de hayır duygularımızın yüksek bir seviyeye çıkması ve müstesna vakıf ananemizin canlanarak Türk cemiyetinin eski kudretiin kazanması Evkaf ve Diyanet müesseselerinin birleşmesile kolaylaşacaktır. Böylece Diyanet Avrupada kilise teşkilâ-

tı gibi, maarif, sıhhiye, içtimaî yardım ve hayır sahalarında bir çok hizmetleri üzerine alacak, halkın kendi kendine teşkilâtlanması sayesinde Türk milleti ileri ve yüksek bir cemiyet bünyesine kavuşacak, devletin yükü hafifleyecektir. Halbuki bugün bu imkân olmadığı için hakimiyeti Türk zengin ve müteşebbislerinin inşa eylediği imam - hatib mektepleri hükûmete teslim edilmiş, fakat hükûmetlerin yanlış görüş veya ihmalleri ile bu müesseseler gelişmemiş hatta «devrimci» veya din aleyhdarı «ilerici» yobazların ifsadile karşılaşmış ve Türk milleti ile birlikte bu hamiyetli vatan evlâdlarının hayır duyguları sarsılmıştır.

Diyanet teşkilâtının, bu hakların tanınmasıile kuvvetlenmesi halinde, dinin tahakküm edeceği iddiaları ise ilme dayanmayan bir safsatadan ibarettir; gerçek mânâsile böyle bir hâdisenin bugünkü şartlarda vukuu da imkânsızdır. Esasen her demokrat memleket gibi Türkiyede de cemiyet ancak kuvvetler müvazenesile yaşayacak ve yükselecektir. Dinin tahakkümü yanında dine tahakküm ve tasallutun daha büyük içtimaî tehlike ve buhranlar doğurduğuna şahid olduktan sonra, Türkiyenin, kabul ettiği demokratik ve lâik esaslara sadakat göstermesi ve sözde aydın ve politikacıların demirperde metodlarile hileli ve haysiyet kırıcı vasıtalara tenezzül etmemesi icabeder. Türkiyenin içinde bulunduğu iç ve dış nazik duruma, solcuların kanunları ihlal eden açık faaliyetlerine rağmen memleketi hâlâ «ilerici ve gerici» safsatalarile birbirine düşürenler tarihde görülmemiş bir gaflet veya suçluluğun mesuliyeti altında ezileceklerdir. Anayasasını, Hıristiyanlığa ve hattâ dolaşık bir yolla İstanbul Patrikhanesine bağlayarak papazları ile Türklere karşı bir Haçlı seferine çıkaran Yunanistan karşısında gaflet uykusunda bulunanları milletin uyandıracağından şüphe etmemelidir. İkinci Cihan Harbinde Stalin gibi bir zalim ve din düşmanının kiliseleri açmak zorunda kalmasını da hatırlatmalıyız.

Bu hüviyetine rağmen Anayasanın tam bir lâiklik ve vicdan hürriyeti getirmiş olduğu iddiaları sürüp gitmekte ve bu kısıcı kayıtlar dikkatten kaçmakta veya gizlenmektedir. Burada Anayasanın lâikliğe ait hükümlerinin ne derece kifayetsiz, mütenakız ve vicdan hürriyetine aykırı olduğunu belirtmiş bulunuyoruz. Hergün kullandığımız «efendi», «bey», «hoca» ve «paşa» gibi kelimelerin bile Anayasaca yasak edilmesi bu eserin nasıl lüzumsuz maddelerle doldurulduğuna güzel bir misâldir. Halbuki Anayasanın başka bir takım ıslahı gerekli tarafları da vardır. Bu hususlar bir milletin uzun müddet siyasî, hukukî ve içtimaî düzeni, istikrarı ve tekâmülü için Anayasanın kazanması gereken intibak kabiliyeti ve kudsiyetini sarstığı ve bu sebeple de ilk fırsatta ıslahını lüzumlu kıldığını göstermektedir.

BÜYÜK MALAZGİRT ZAFERİ VE ANADOLU'DA TÜRK DESTANI

1. MALAZGİRD'DEN ÖNCESİ :

Türkler, tarihte uzun asırlar boyunca, cihan hâkimiyeti mefkûresine inanmış ve bunun gerçekleşmesi için mücadele etmiş bir millet olmakla başka kavimler arasında çok mümtaz bir mevkie sahiptirler. Daha doğrusu maddî, manevî kudret Türklerin tarihte çok defa yer yüzüne taşmalarına, hakimiyetlerini üç kıt'a üzerinde yaymalarına âmil olmuş ve bunun icabı böyle bir mefkûre doğmuştur; veya bu ülkü, Türk kudretinin gelişmesine ve dünya futuhatına yardım etmiştir. İngilizce bir tetkikle mevcudiyet ve şumulünü meydana koyduğumuz üzre, İslâmdan önce ve sonra, iki büyük devrede, türlü delil ve belirtileriyle göze çarpan bu mefkûre, M. Ö. II. asırdan XVII asra kadar, 1900 yıl gibi cidden çok uzun bir zamana şamil olarak, Türk tarihinin azamet devirlerini içine alır. OĞUZNAME'de de akisler bırakmak suretiyle Oğuz han (Mete) ile başlayan ve V. asırda Atillâ ile nihayet bulan birinci safhada Türkler, Hiong - nu, Hun vesair adlarla, Uzakdoğudan Avrupa'nın içlerine kadar hâkimiyetleriyle birlikte yayılmışlardır. ORHUN abideleri ve diğer kaynaklarla sabit olduğu üzere, cihan hâkimiyeti mefkûresi, Gök-Türkler zamanında daha

şuurlu ve belirli bir mahiyet alır. Gök-Türkler ve tâbileriyle Türk hâkimiyeti birinci devredeki coğrafî sahalara kadar intişar eder. İslâmiyetin kabulü ile bu şuur İslâm mefkûresiyle de birleşerek yeni bir takım dinî ve kudsî unsurlar kazanır ve daha fazla kuvvet bulur. Selçuklular ve kolları ile futuhat sahasını değiştiren bu mefkûre İslâm dünyasiyle Anadolu'ya hâkim olmak üzre, daha istikrarlı ve azametli bir devreye intikâl eder. Türklerin cihan hâkimiyeti hamlelerinde, dördüncü devreyi teşkil eden, Osmanlı İmparatorluğunun kurulması ile Akdeniz havzasında bulunan bir çok eski kavim ve medeniyetlerin yurdu Türk idaresine girer. İlk defa, Akdeniz olmak üzre, bu hâkimiyet karalardan denizlere de intikâl etmiş olur. Türkler, bu sefer, Akdenize ve Orta Avrupa'ya kadar yeni bir medeniyet ve hâkimiyetin mümessili olurlar. Orta Asya, İran, Hindistan ve bütün Şarkî Avrupa diğer Türklerin hakimiyetine girmekle bu mefkûre XVI. asırda kudretinin son mertebesine erişir.

Türk kudretinin, dört devrede yaptığı bu büyük cihan hâkimiyeti hamleleri, tabiatiyle, millî tarihin pek çok zaferlerle dolmasına sebep olmuştur. Lâkin Malazgird meydan Muharebesi bunlar arasında cidden müstesna bir mevkii işgâl eder. Hattâ onun bu istisnaî durumu, geniş ölçüde, Türk tarihinin hududlarını da aşar ve doğurduğu büyük neticeler dolayısiyle, beşerin mazisinde en ehemmiyetli hâdiselerden birini teşkil eder. Çok umumî bir tarih bilgisi ve şuuruna sahip bir Türk aydını için bile Malazgird zaferi, bize yeni bir devir açmakla ve yeni bir vatan hazırlamakla, derin bir mânâ taşır. Lâkin hâdise, modern bir tarihçi görüşü ile mütalâa edilince onun derhal cihan-şumûl ehemmiyet ve tesirleri göze çarpar.Bu sebeple, bu büyük zafer günü millî bir bayram olarak kutlanmağa, zamanında olduğu gibi kutsileştirilmeye ve bize bugün ile birlikte bu vatanı bahşeden Alparslan da Millî tarihin arslanı ve

garip TÜRKLERİNİN ATASI olarak tazim ve tecbile lâyıktır. Nitekim İslâmdan önceki Türkler Gök - Türklerin kurtuluş ve hâkimiyetine delâlet eden ERGENEKON BAYRAMINI asırlarca dinî ve millî bir gün olarak tes'it etmişlerdir.

Tarihin büyük dönüm noktalarından birini teşkil eden Malazgird zaferinin ilk mühim neticesi, şüphesiz, İslâm ve hıristiyan dünyalarının kaderini değiştirmekle meydana çıkar. Gerçekten Hıristiyanlık ve İslâmiyet, kendi imân ve görüşlerine göre birer dünya nizâmı ve akide birliği kurmak gayesiyle, bütün Orta çağlar boyunca, birbirleriyle hâkimiyet ve üstünlük mücadelesine girişmişlerdi. Hıristiyanlık putperest Roma, Yunan ve yakın Şarkın kargaşalık halinde bulunan inançlarını yıkarak kendi düşüncesine uygun manevî bir ahenk kurmaya çalışırken yeni çıkan İslâmiyet daha anî ve mücizevî bir hayatiyet hamlesiyle ve daha cihan - şumul bir dâva ile ortaya atılarak, yalnız onun genişlemesini durdurmadı; bizzat Hıristiyanlığın yayılmış olduğu ülkelerde bile kendi medeniyet ve akidelerinin hâkimiyetini de kurmaya muvaffak oldu. Bununla beraber İslâm, ilk hamle ile, Sâsânî İranı derhal yıktığı halde Hıristiyan dünyasının lideri Bizans İmparatorluğunun sadece kanatlarını kırabilmiştir. Akdenizin doğu, batı ve cenup sahillerine süratle sahip olan müslümanlar bir kaç asır kadar da bu denizde hâkimiyetlerini muhafaza ettiler. Öyleki İbn-i Haldûn'un müstehziyane ifadesiyle, ARTIK HIRİSTİYANLAR, UZUN MÜDDET, AKDENİZDE TAHTA PARÇASI bile yüzdüremiyorlardı. Fakat onlar X uncu asrın yarısından sonra da bu denizde tekrar hâkim olmağa başladılar.

İslâm âleminin büyük kudretine ve müslüman medeniyetinin göz kamaştırıcı üstünlüğüne rağmen, asırlarca karalarda ve denizlerde ric'at eden Hıristiyan dünyası bir türlü mukavemetten vazgeçmiş değildi. Böylece, bugünkü tabiri kullanmak caizse, bu iki âlem birbirinden DEMİR

BİR PERDE ile ayrılmış olarak yanyana yaşadı. Bu vesile ile sadece şu kadarını kaydetmeliyiz ki bu perdenin beri tarafında, İslâm hâkimiyetinde bulunan hıristiyanlar daima din hürriyetine ve yaşama haklarına sahip oldukları halde, öte tarafta hıristiyanların hakimiyetinde kalan müslümanlar, yalnız Orta Çağda değil, yeni zamanlarda bile bu imkânlara sahip olmadılar. İslâm orduları, yaz - kış, asırlarca Bizans topraklarına saldırdı ise de Toros silsilesi - Erzurum hattı ötesinde devamlı bir fetih vukubulamadı. Hattâ, İslâm medeniyetinin en yüksek seviyeye eriştiği X asırda artık İslâm kavimleri hayatiyetini kaybettiği ve siyasî, dinî ve içtimaî mücadeleler İslâm dünyasını büyük bir buhrana sürüklediği için karalarda ve denizlerde Bizanslılar ve Avrupalılar derhâl müdafaadan taarruza geçtiler; İslâm ülkelerini istilâ ve hattâ bizzat halifelik merkezini bile tehdid ettiler.

İslâm dünyasının, iç ve dış tehlikelerle, böyle bir buhrana maruz kaldığı bu asırdadır ki Türkler İslâmiyeti kabul ve XI. asırda da Selçuk İmparatorluğunu tesis etmek suretiyle İslâm dünyasına taze bir kan aşıladı ve onu inhilâlden kurtardılar. Bununla beraber Selçuk İmparatorluğunun kuruluşundan (1040) Malazgird zaferine (1071) kadar, geçen 30 yıl zarfında, henüz Bizanslılara karşı kat'i bir teşebbüse geçilmiş değildi. Zira budevrede Selçuklular İslâm dünyasının iç meseleleri ve birliği ile meşgul bulunuyorlardı. Bu sebeple uzun müddet Türk-Bizans münasebetleri küçük ölçüde mücadelelerden ibaret kaldı. Nüfus kesâfeti ve yersizlikden sıkıntı çeken ve birbirini sıkıştıran göçebeler, boy beyleri idaresinde aileleri ve sürüleri ile göçerek, kendilerine yurt ve hayvanlarına otlak bulmak maksadiyle Anadolu sınırlarından içeri giriyorlardı. Selçuk hükümdârları, islâm sultanı sıfatiyle, müslüman memleketleri ve ahalisini korumak için, bu insan akınını Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru sevk ediyorlardı. Müslümanların ve

bizzat halifenin şikâyet ve arzuları da müslüman ülkelerini bu akınlardan korumaya matuf idi. Esasen Selçuk Devleti de bu nüfus kesafetinin bir baskısı neticesinde kurulmuştu. Bu suretle bütün boy beyleri, bütün göçebeler kendilerine yurt bulmak için Anadolu'ya göçmek zaruretini kavramış ve bu husus herkesin şuuruna yerleşmişti. Tuğrul Bey ve Alparslan tarafından yapılan Şarkî Anadolu seferleri, Kutalmış, Afşin, vesair kumandanlar idaresinde sevk edilen bazı merkezî kuvvetler müstesna, Malazgirde kadar Anadolu'da yapılmış Türk akın ve fetihleri hep bu göçebe Türk boylarının eseri idi. Boy beyleri idaresinde Anadolu'ya giren Türkler Sivas, Kayseri ve Konya'ya kadar ilerlemişler; birçok bölge, şehir ve kasabaları işgal etmişlerdi. Fakat bu fetihler henüz kat'i bir mahiyette olmadığı gibi Selçuk - Bizans hududlarında da esaslı ve hususiyle hukukî bir değişiklik bahis mevzu değildi. Bu sebeple Bizans toprakları içinde, Anadolu'da, Türkler henüz bir takım mahallî veya muvakkat adacıklar halinde bulunuyor ve seyyar koloniler teşkil ediyor idi. Öyle ki Bizanslar bunlar üzerinde kuvvetler sevk ettiği zaman göçebeler ya mahsur bir durumda kalarak mücadele eder veya büyük kuvvetle karşılaştıkları zaman bölgeyi terk edip başka bir sahaya giderlerdi. Fakat tamamiyle çekilmek ve Anadolu'yu bırakmak bahis mevzuu değildi. Zira onlar için tekrar Türkistana dönmek hem faydasız, hem de imkânsızdı. Binaenaleyh Oğuz Türkleri ya Anadolu'da kendilerine Yurt bulacak veya orada ölecekler idi.

Malazgird muharebesine kadar ne Bizansın Türkleri Anadolu'ya sokmamak teşebbüsleri bir semere vermiş ve ne de İslâmın iç meseleleri ile meşgul bulunan Selçuk devleti, bu kısmî istilâları kat'i bir futuhat şekline sokarak ırkdaşlarına emin bir yurt sağlamak; islâmın bu eski rakibini ezerek tarihî vazifesini ve cihangirlik mefkûresini gerçekleştirmek imkânını bulabilmiştir. Nitekim, Mısırda hâ-

kim bulunan Şiî Fatimî devleti İslâm dünyasının birliği ve selâmeti için ciddî bir engel teşkil ediyordu. Hattâ Tuğrul Bey zamanında onun mevkii bir derece sarsılmış ve bu sebeple de İstanbul camiinde namına okutulmakta olan hutbe, Abbasî Halifesi ve Selçuk Sultanı adına çevrilmiş idi. Lâkin Şiî'ler, henüz Selçuklular idaresinde bulunan Sünnî İslâm dünyasiyle rekabet iddiasından vazgeçmiş değildi. Bu sünni-Şii rekabeti dolayısiyledir ki Malazgird muharebesi arifesinde Alparslan Bizanslılarla değil Fatimîlerle hesaplaşmak zaruretiin duyarak Suriye seferine çıkmış bulunuyordu.

2. MALAZGİRD ZAFERİ ve NETİCELERİ

Bu Selçuk - Fâtimî rekabetinden faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes devletinin bütün imkânlarını seferber edecek 200.000 kişilik büyük bir ordu ile harekete geçerken yalnız Anadolu'yu mutlak suretle Türkler'den kurtarmak niyetinde değildi; O, aynı zamanda, İslâm dünyasına karşı evvelki asırda başlamış ve Selçuklu'ların zuhuru ile durmuş olan taarruz ve istilâları da tekrarlamak kararında idi. İşte, Malazgird meydan muharebesi İslâm ve Hıristiyan âlemlerinin kaderlerini tayin ile alâkalı böyle bir zamanda ve bu şartlar içinde vukuu buluyordu. Selçuk devleti böyle bir muharebeye hazır bulunmadığı için İslâm dünyası cidden korku ve endişe içinde idi. Bizzat sultan ve Abbasî halifesi bu endişeyi duyanların başında idi. Bu sebeple her ikisi de bütün kuvvetlerini cepheye sevkeden imparatora sulh teklifinde bulunmuştu. Lâkin kuvvetinden mağrur ve zaferden emin bulunan imparator, sultanın hazırlanma ihtimalini düşünerek bunun ancak Selçuk payitahtında mümkün olabileceği ifadesiyle, bu sulh tekliflerini red eyledi.

Alparslan, 50.000 den fazla olmayan ordusu ile, kaahir düşman kuvvetlerine karşı muharebeyi kabule mecbur bulunurken endişesi cidden büyük idi. Bu münasebetle mağlubiyet ve ölüm ihtimallerini hesap ederek ordusu huzurunda ahd ve vasiyetlerini yapmak lüzumunu duydu. Son teşellisi islâmın bu büyük gününde ve onun uğrunda şehit olmak idi. Halife de bütün islâm ilim ve din adamlarını bu kader gününde, camilerde Allahın Türk Ordusuna yardımı ve İslâmın zaferi için, duaya davet etti. Dua sesleri camilerde yükseldiği bir günde muharebenin hayırlı olacağı ümidiyle saflar kuruldu ve 26 Ağustos 1071 Cuma günü iki ordu karşılaştı.

Bu kader günde Sultanın İmamı Buharalı Muhammed bin Abdülmelik: «Ey Sultan! Sen Allahın başka dinlere karşı zafer va'deylediği İslâmiyet uğurunda cihad yapıyorsun. Bütün müslümanlar minberlerde sana dua ettiği Cuma günü savaşa giriş. Ben Tanrının zaferi senin adına yazdığına inanıyorum.» diyerek Alparslanın maneviyatını yükseltiyor ve hattâ zaferi müjdeliyordu. Halife bütün İslâm ülkelerinde, camilerde okunmak üzere, şu dua metnini her tarafa göndermişti: «Allahım, İslâmın sancaklarını yükselt! Hayatlarını sana kulluk etmek için esirgemeyen mücahidlerini yalnız bırakma! Alparslanı düşmanlarına muzaffer kıl ve askerlerini meleklerinle kuvvetlendir! Zira, o senin rızanı kazanmak, adını yüceltmek için varını, canını ve her şeyini fedadan sakınmıyor. O hak yolunda ve senin dininin üstünlüğü için nasıl cihad ediyorsa sen de onu öylece koru ve düşmanlarını kahret!». Halka hitap eden kısmında da: «Ey Müslümanlar! temiz bir kalb ile İslâmın sultanına dua ediniz; küfrün kökünü kazımak ve İslâmın sancaklarını yükseltmek için yalvarınız» diyordu. Alparslanın sözleri ve hareketleri de bu manevî havayı son derece kuvvetlendiriyordu. Filhakika Selçuk Sultanı Cuma günü sabahı ordusunu topladı; atından inerek secdeye kapandı

ve : «Ya Rabbi! seni kendime vekil yapıyor ve azametin karşısında yüzümü yere sürüyor, senin uğurunda savaşıyorum. Ey Tanrım! niyetim halistir, bana yardım et; sözlerimde hilaf varsa beni kahret!» duası ile derin imanının gereğini yaptı ve başını yerden kaldırdı. Sonra da beylerine ve askerlerine dönerek bu inanç ve yüceliğini gösteren şu hitabede bulundu : «Burada artık Allahtan başka bir sultan yoktur; emir ve kader benim değil onun elindedir. Bu sebeple benimle birlikte savaşmakta veya savaştan uzaklaşmakta tamamiyle serbestsiniz». Bu heyecanlı hitabe üzerine askerler hep birlikte «asla emrinden ayrılmıyacağız» mukabelesinde bulundular. Fakat muharebenin akıbetinden endişe ederek hep birlikte veda'laştılar ve son ayrılık olması ihtimaliyle de ağlaştılar. Sultan beyazlar giydi, atının kuyruğunu bağladı, kolanlarını sıktı, atına bindi, askerler de aynı şeyi yaptılar. Bu büyük ve kahraman insan at üzerinde muharebeye başlamadan önce şu son vasiyyet hitabede bulundu : «Ey askerlerim! Eğer şehid olursam bu beyaz elbise benim kefenimdir; ruhum da göklere çıkacaktır. O zaman oğlum Melikşahı tahta çıkarınız ve ona bağlı kalınız! Eğer zaferi kazanırsak önümüzde çok daha hayırlı günler vardır». Hakkında bir çok efsaneler teşekkül eden ve kendisine bir takım kerametler isnad olunan Alparslan bu iman ve mefkûreyi taşıyarak Allah, tekbir sesleri, kös ve boru gürültüleri içinde savaşa giriyordu.

Muharebenin cereyan tarzı ve neticesi malûmdur. İlk İslâm askerleri Kadisiye ve Yermükte nasıl bir avuç kuvvetle koca Sâsânî ve Bizans İmparatorluklarını yıkmış veya parçalamış ise Malazgird'de de aynı şey olmuş; manevî kuvvet maddî üstünlüğü yere sermişti. Zaten Kur'anda da bu hususa dair bir beşaret müslümanları daima cesaretlendirmişti. Bizans ordusunda hezimet gayrimüslim Uz

(Oğuz) ve Peçenek Türklerinin ırkdaşlarını tanıyarak Selçuk saflarına geçmesiyle başlar.

Bu büyük zaferin bir hususiyeti de tarihte ilk defa bir Bizans İmparatorunun islâmlara esir olması idi. Zaferin büyük ehemmiyeti dolayısiyle Türk-İslâm dünyası bayram yapmış, bu uğurlu gün İslâmın KADİSİYE ve YERMÜK gibi ilk büyük zaferleri gibi tebcil ve Alparslan da ulu Peygamberin eshabı olan gaziler gibi tazim edilmiştir. Malazgirt zaferine daha ilk zamanlarda atfedilen bu ehemmiyet ve onun ilk büyük islâm zaferleriyle mukayesesi, tarihin neticeleri dolayısiyle de, isabetli olmuştur. Gerçekten İrana ve Bizans'a karşı ilk zaferler kazanılmamış olsaydı, nasıl İslâmiyet Arabistan çöllerinde boğulmağa mahkûm olur ve beşeriyetin Eski çağ ve Avrupa medeniyetlerini birbirine ulaştıran ve üçüncü büyük eseri olan İslâm medeniyetinin vücud bulması imkânsız idi ise Selçuklular zuhur etmemiş ve Malazgird zaferi elde edilmemiş olsaydı müslüman kavimler ve İslâm medeniyeti de öylece daha XI. asırda sahneden çekilebilirdi. Neticede bu medeniyete XVI. asıra kadar üstünlük ve hayatiyet bahşeden Anadolu'nun Türkleşmesi ile üç kıta üzerinde dünya nizâmına âmil olan Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasına imkân veren hâdiselerin şumulü iyice muhakeme edilirse Malazgird zaferinin cihanşumul mânası ve tarihte nasıl bir dönüm noktası teşkil ettiği daha kolay anlaşılır. Malazgird zaferinin, İslâm ve Hıristiyan dünyalarının kaderine tesir eden bu ehemmiyetinden sonra, ilk büyük netice, hiç şüphesiz Anadolunun fethi ve Türkleşmesidir. Halifelik ordularının asırlarca mücadelelerine rağmen Bizanslılardan koparamadıkları bir ülkenin şimdi islâmın hamisi Türkler ve göçebe Oğuzlar tarafından süratle feth ve iskânı iki âlem için hakikaten hayatî ehemmiyeti haizdir. İslâmın ilk fetihleriyle sadece kanatları koparılan, fakat X. asırda tekrar kanatlanıp taarruza geçen

Bizans Anadolunun fethi ile bel kemiğini kaybederek artık tedrici bir ölüme mahkûm edilmiş oldu. Nitekim Malazgirtten sonra Bizans'ın mukavemeti kalmadığı için, Türkler birkaç yıl zarfında çadırlarını Boğazlar Marmara ve Adalar denizi sahillerinde dikmeğe muvaffak oldular. Müslüman Selçuklular Anadolu'yu açarken, onların gayrimüslim ırkdaşları Peçenek (Uz Oğuz) Türkleri de Balkanlara iniyordu. Böylece Türklerin dünyaya bu üçüncü taşma devresinde Bizans İmparatorluğu Asya'da ve Avrupada tam bir Türk kıskacı içine girmiş bulunuyordu. Öyleki Frenkler Haçlı seferleri ile Türkler üzerine büyük akınlar yapmamış olsaydı İstanbulun fethi, Balkanlara geçmek ve Avrupa'da yerleşmek ilk Selçuk yayılışında mümkün olacaktı. Bununla beraber şarkî Avrupa'ya ve balkanlara gelen Türkler müslüman olsa ve Anadolu'daki ırkdaşları gibi yeni bir medeniyet mümessili olarak oralarda yerleşselerdi Türk tarihinin akışı daha başka bir mahiyet alır ve bahis mevzuu engeller de daha kolay bertaraf edilirdi.

Türkler Anadolu'da henüz yerleşmekte iken Haçlı seferlerinin açtığı yeni bir mücadele devresi bir asır kadar sürdü ve Türkleşme faaliyetini geri attı. Bu durumda onlar Orta Anadoluya çekilmeğe mecbur oldular. Diğer taraftan Anadolu'da teşekkül eden öteki Türk devletleriyle cereyan eden rekabet kavgaları da bu buhranı artırıyordu. Vaziyetten faydalanan Bizanslılar sahilleri işgal ile Anadolu'yu istirdat ümitlerini besliyorlardı. Malazgirt zaferinin öldürücü tesirlerine rağmen Bizans'ın istirdad teşebbüsleri bir asır kadar devam etti. Nihayet Anadolu'da Türk birliğinin kurucusu ve bu vatanın ikinci bânisi II. Kılıçarslan'ın Manuel Komnenos'a karşı kazandığı Kumdanlı (Myriokphalon) zaferi (1176-) Bizans'ın Anadoluyu kurtarma ümit ve teşebbüslerine ebediyen son vermiş ve Malazgirt'ten sonra bu ikinci zafer sayesinde bu memleket artık katîi bir şekilde bir Türk vatanı olmuştur.

Malazgirt'ten sonra Bizanslılar haçlı müdahaleleri sayesinde birkaç asır daha ömürlerini uzattı ve hattâ bir ara belini doğrultur bir hale geldi ise de Türk - İslâm dünyası karşısında tekrar ciddi bir rakip kuvvet vasfını kazanamadı. Böylece Hıristiyanlığın müdafa ve taarruzu artık ORTODOKS şarktan KATOLİK garbe intikal etti. Viyana önlerine, XVI. asra kadar devam eden bu hıristiyan taarruz ve müdafaası bundan sonra taarruz şeklini aldı: Malazgirt zaferinin hıristiyan dünyası üzerinde icra eylediği akisler yirmibeş yıl sonra Türklere karşı sel gibi akan Haçlı seferlerini meydana getirdi. Mamafih bu seferlerin doğuşunda Bizansın Malazgirt münasebetiyle giriştiği tahrikleri, Fatimîlerin Kudüsü işgalleri ve nihayet Avrupa'nın Orta çağda içinde bulunduğu derin cehalet ve taassubu da göz önünde tutmak icap eder. Bundan başka Selçuklardan önce İslâm cihâdına karşı Hıristiyan haçlı mücadelesi yalnız Bizans'ta değil İspanya'da Sicilyada, Girit adalarında ve bütün Akdeniz'de şiddetlenmiş bulunuyordu. Garp hıristiyanlarının gayesi Türkleri Anadolu'dan çıkarmakdan ziyade Kudüsü ele geçirmekti. Diğer taraftan Türklere karşı düşman ve rumlara karşı dost olarak gelen Haçlılar tamamiyle aksi hislerle dönmüş idiler. Zira onlar bu seferler esnasında Bizanslıların daima hiyle ve hıyanetlerine uğradıkları halde, Türklerden, esaret zamanlarında, sadece merhamet ve âlicenaplık görmüşlerdi. Bundan dolayıdır ki Orta çağ Avrupasın'da asalet ve kahramanlığın ancak Türklerle Franklara ait olduğu kanaati yerleşmiş; bu iki kavmin aynı ırkı menşeden gelip kardeş olduklarına dair de bir takım efsaneler teşekkül etmiş ve iki şövalye ırk arasında yalnız bir din farkı bulunduğu düşüncesi devrin kroniklerine geçmiştir.

Haçlı taarruzlarına ve büyük Selçuk İmparatorluğunun parçalanmasına rağmen İslâm dünyasının Hıristiyan dünyası aleyhindeki inkişafı XVI. asra kadar devam etti. Dik-

kata şayandır ki XIII. asırda çıkan Moğol kasırgasının en büyük tahribat ve zayiatı Türkler üzerinde vuku bulduğu halde, müslüman dünyasında yine Türkler kısa bir duraklamadan sonra hayatiyetlerini muhafaza ederek tekrar iktidarı ele aldı ve yayılmaya başladılar. Bu, diğer müslüman kavimlerin nasıl enerjilerini kaybettiklerini gösterir. Lâkin İslâmın hamisi ve mümessili olarak Selçuklular sayesinde Fatih Türkler karalarda muzafferane ilerlerken Akdenizde vuku bulan bir inkilâp Türk - İslâm dünyasının kaderi bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Filhakika İslâm dünyası Türklerin idaresinde, kararlarda müdafaadan taarruza geçtiği sırada Akdenizde, tersine, başlayan ric'atla deniz hâkimiyeti tedricen hıristiyanlara geçti. Hattâ İspanya'ya geçen şimalî Afrikalı Murabit ve Muvahhid' lerin hamlesi de Endülüs müslümanlarının uzun müddet mukavemetlerine imkân vermemişti.

Malazgird zaferinden sonra başlıyan Haçlı seferleri ne kadar Garbın şuursuz hareketi idise İslâm medeniyetinin tesirleriyle bunların Avrupa üzerindeki medenî neticeleri de o derece ehemmiyetli olmuştur. Bu seferlerle birlikte Avrupa uyanmağa ve yeni medeniyet hamlesi yapmağa başlarken Akdeniz hâkimiyeti de müslümanlardan onlara intikal ediyordu. O şekilde ki, birinci seferden sonra Haçlılar ciddî bir islâm donanması ile karşılaşmadan Suriye ve Filistin limanlarına çıkabiliyorlardı. Selçuklular haçlı ve Bizans taarruzlarını kırıp XIII. asırda (keza XIV. asırda Aydın Oğullarının Adalar denizindeki müthiş teşebbüsleriyle) tedricen Ak ve Karadeniz sahillerine çıktılar ve mühim donanmalara da sahip oldularsa da artık Avrupalılar ile rekabet edebilecek bir deniz kuvveti vücuda getiremediler. Hattâ, Osmanlı İmparatorluğu XVI. asırda Viyana önlerine ve Atlas dağlarına doğru ilerlerken Akdenizde de tam bir hâkimiyet kurmuş idi. Fakat Avrupalılar yeni bir medeniyet hamlesi içinde ve Okyanusların fethi ile meşgul bulunduk-

ları için Türk - İslâm dünyası artık kudretinin son noktasına varmış; halbuki Avrupa hamlesine yeni başlamıştı. Böylece müslüman Şark ile hıristiyan Garb arasında teessüs eden medeniyet ve kuvvet muvazenesi tedricen Avrupa'nın üstünlüğü ve binaenaleyh karalar ve denizlerde ilerlemesiyle neticelendi. Dikkata şayandır ki bu asırda bazı Türk mütefekkirleri Avrupalıların Okyanuslara açılması ve hâkimiyetleriyle Türk - İslâm dünyasının sarılmak ve iktisadî çöküntüye uğramak tehlikesini tamamiyle idrak etmişse de, bir tarafta artık hayatiyetini kaybeden bir İslâm medeniyeti, diğer tarafta yeni bir hayatiyet hamlesi almakta bulunan bir Avrupa medeniyeti karşı karşıya idi. Bundan başka Türkten gayri bütün İslâm kavimleri asırlarca evvel dalmış oldukları uykuda berdevam idiler. Türk milletini tek başına İslâm medeniyetine altı asırdan daha fazla bir hayatiyet veremiyeceği için o da yorulmuş ve uykuya dalmış; bununla beraber ilk uyanma faaliyeti de geçen asırda yine Türklerde başlamıştı.

3. SEÇUKLULARDAN ÖNCE ANADOLU

Bizanslılar'dan Selçuklulara geçtiği sıralarda Anadolu'nun medenî, iktisadî, içtimaî ve etnik durumu tetkik edilmeksizin bu ülkenin fethi, Türkleşmesi ve tarihi tekâmülü kavranılamaz. Asırlarca süren İslâm - Bizans mücadeleleri Anadolu'nun tahribine, nüfusunun azalmasına ve bu sebeple medenî ve iktisadî inhitatına âmil oldu. Dünya ticaret yollarının tamamiyle İslâmların ellerinde bulunması ve yukarı Ortaçağ şartları icabı Anadolunun milletlerarası ticaret yollarının dışında kalması da bu inhitatı artırmakta idi. O şekildeki ancak X. asırda cenupta Antalya ve şimalde de Trabzon limanları medenî İslâm ülkeleriyle gelişen ticaret sayesinde ehemmiyet kazanmış; İç Anadolu şehirleri birer büyük köy haline gelmişti. Bu sebepledir ki

Bizans Anadolusunda ne eski Helenistik ve ne de Selçuk devrinin medeniyet abidelerine rastlamak mümkün olmamıştır. Bu umumî inhitat, dolayısiyle, fetihsıralarında olduğu gibi, Selçuklular zamanında da Anadolunun yerli hıristiyan halkları kültürce geri bir manzara arzederler. Böylece Anadolu'ya ilk gelen Türklerin çoğu göçebe olduğu halde bu memlekette gelişen millî kültür üzerinde yerli halkların tesiri ve yardımı olamamıştır. Gerçekten Selçuk medeniyeti Türk, İslâm ve yerli unsurların bir sentezi olsaydı bu keyfiyet kültürel inkişafın daha verimli bir mahiyet almasına âmil olabilirdi. Nitekim İslâm medeniyetinin kuruluşunda, eski Yakın - Şark ve Yunan medeniyet unsurlarını devam ettiren Irak, Suriye ve Mısır hıristiyanlarının rolü büyük olmuştur. Halbuki Türkler Anadolu'da böyle bir imkâna kavuşmamış ve Anadolu'da inkişaf eden ve daha sonra Balkanlara varan Türk medeniyeti böylece Türk - İslâm medeniyetinin Garba doğru uzanması ve devamından ibaret kalmıştır.

Bizans Anadolusunda bu şekilde bir medenî ve iktisadî inhitat hüküm sürerken, Toroslar - Erzurum hattı ötesinde Şarkî Anadoluda, İslâm dünyası ile vuku bulan medenî ve ticarî münasebetler sayesinde, oldukça ileri ve canlı bir hayat mevcut idi. Hattâ orta Anadoluya nazaran göze çarpan bu medenî üstünlük XIII. asıra, yani Selçuk medeniyeti yükselinceye kadar devam etmiştir. Bu sebeple islâmlarla çevrili şarkî Anadolu'da yaşayan hıristiyanlar Orta Anadolu'nun yerli veya rumlaşmış hıristiyanlarına nisbetle kültürce daha ileri bir seviyede bulunuyorlardı.

Anadolu halkı dinî ve içtimaî bakımdan da iyi bir durumda değildi. Bizans İmparatorluğunun takip etmekte olduğu Ortodoks siyaseti öteden beri diğer kavim ve mezhepleri temsil ve imha gayesini güdüyordu. İlk islâm fütuhatında Yakın şark hıristiyanları nasıl bu siyaset yüzün-

den Arap istilâsını kolaylaştırmış ise Selçuk istilâsında da Şarkî Anadolu'daki Süryânî ve Ermeniler ve hatta rumlar, râfizî dinî cemaatler böylece Fatih Türklere karşı Bizans müdafaasına samimiyetle yardım etmediler. Bizanslıların bu dinî baskılarına malî tazyik ve zulümleri de ekleniyordu. Devletin vergilerinin çokluğu halkı ezmiş, arazi şahısların mülkiyetinde toplanarak büyük bir toprak aristokrasi sınıfı meydana gelmiş ve tedricen halk topraksız ve esir bir duruma düşmüştü. Bu sebeple ilk Türkiye Sultanı Süleyman - Şah'ın toprakları halka dağıtması hıristiyan kitlelerin Selçuklular idaresine geçmelerine âmil olmuştur. Böylece din hürriyetine ve araziye kavuşmak sefaletten kurtulmak isteyenlerin Türk idaresini tercih ettiklerine veya mevkiini, emlâkini muhafaza edebilmek için Selçuklular ile hususî anlaşmalar yapan aristokratlara dair de elimizde kayıtlar mevcuttur. İstilânın ilk sarsıntısı geçtikten sonra Selçuk hükümdarlarının adaleti, hıristiyanlara şefkat ve himayelerine dair Süryâni, Ermeni ve hattâ Rum kaynaklarında gördüğümüz dıkkate şayan medhiyelerin sebebi de budur. Bizans kaynakları halkın Türk istilâsına yardımı ve hattâ bazı yerlerde din adamlarının Türklerle işbirliği yaptığı hususunda da bazı haberler vermektedir.

Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman burada başlıca etnik unsur olarak Süryani, Rum ve Ermenilere rastladılar. Eski Anadolu kavimlerinin mevcudiyetlerini muhafaza edebildiklerine dair malûmatımız kifayetsizdir. Bizans kaynaklarında da kaydedilen bazı etnik zümrelerin eski kavimlerin bakiyesi olduğu anlaşılıyorsada bunların dil ve kültür bakımından müstakil bir hüviyet taşıdıkları hususu pek müphemdir. Uzun asırlar zarfında Yunan, Roma, Bizans ve hıristiyanlık tesirleriyle Toroslar - Sinop hattının batısında kalan Anadolu, az çok, Rumlaşmış bir manzara arzeder. Bu Rumlaşma sahil bölgelerinde Yunanlılarla ır-

kî bir kaynaşma ile muvazî gitmiş ve kuvvetlenmiştir. Dahilde büyük şehirlerde kendini koyu bir şekilde gösteren Rum ve hıristiyan tesirleri şehirlerden ve kültür merkezlerinden uzaklaştıkça hafiflemekte ve eski etnik hüviyetler mevcudiyetini hissettirmektedir. Karadeniz şark sahilinde rumlaşma yer yer olmuştur. Samsun ile Giresun arasında Trabzon Komenler devletine karşı sık - sık isyan eden bir Çan kavminin XIII. asra kadar, hıristiyan olarak mevcudiyetini muhafaza eylediğini biliyoruz, ki göçebe Çepnilerin fütuhatıyle bütün sahil boyu Türkleşirken bu küçük kavim de tarihten silinmiş; yalnız Canik adı bu bölge ve dağların adı olarak bu güne kadar gelmiştir.

Bu Toros - Sinop hattının şarkında kalan Ermeniler önce Bizansın onları parçalama siyasetiyle Sivas, Kayseri bölgelerine kadar yayılmışlar; sonra da Türk istilâsı önünde garba doğru kayarak buralarda daha fazla kesafet kazanmışlardı; nihayet Toroslar bölgesine ve Çukurova'ya inmişler ve Haçlı seferlerinin yarattığı siyasî sarsıntı Ermenilerin bu havalide, bazan Selçuklulara tâbi, bir krallık kurmalarına yardım etmiştir. Ermeniler hiçbir zaman siyasî bir birlik kuramayarak küçük feodal hükümetler teşkil etmişler ve çok defada yabancı hakimiyetinde kalmışlardı. Bu sebeple, sıra ile, Sâsânilere, Bizanslılara, Araplara ve nihayet Türklere tâbi kalmışlardır. Bununla beraber din ve mezhep ayrılıklarından faydalanarak millî varlıklarını muhafaza etmişler ;hattâ kendilerine mahsus bir edebiyat ve kültür de yaratmışlar ve böylece Anadolu Rumlarına nazaran üstün bir seviyeye erişmişlerdi. Anadolu'nun şark ve cenup bölgelerinde yaşayan Süryaniler ise hıristiyan olup medeniyetçe çok ileri idiler. Buralarda Türklerle cihada iştirak ederek birleşen ve Selçuk istilasiyle garba doğru yayılan kürtleri de kaydedersek Anadolu'nun etnik bir tablosunu çizmiş oluruz.

4. ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

Malazgird zaferinin en büyük ve en göze çarpan neticesi Anadolu'nun Türkleşmesini ve Türklere yeni bir vatan haline gelmesini sağlamasıdır. Gerçekten eski bir çok kavimlere yurt ve medeniyetlere sahne olan veya üç kıt'a arasında bunların mübadele sahası bulunan Anadolu tarihte ilk defa olarak, ırk, dil, din, kültür ve sanat bakımlarından külli bir inkılâba maruz kalmıştır. Fetih sırasında Anadolu'nun içinde bulunduğu şartları, fethin bir ordudan ziyade bir milletin eseri olduğunu, memleketin etnik durumunu, nihayet Türkistan'dan birkaç asır devam eden kesif muhacir akınlarını ve mücadeleleri kavrayamıyan ilim adamları bile hâlâ bu Türkleşme faaliyetini anlıyamamışlar; ve tedriklerin kifayetsizliği veya askerî ve siyasî hâdiselere inhisarı da bu meseleyi bir muamma haline sokmuştur. Bu suretle Anadolu'nun Türkleşmesi hâdisesi, sadece mantıkî bir istıdlâl ile, yerli halkların islâmlaşması ve Türklerle kaynaşması şeklinde düşünülmüş ve kabul edilmiştir. Lâkin tarih bu mantıkî istidlâle göre cereyan etmiş değildir. Hattâ Anadolu'ya gelen kesif Türk kitlelerinin kemiyetleri hakkında kaynaklar tetkik etmeyenler garp Türklerinin dil, kültür san'at ve folklor bakımından Türkistan'daki hüviyetleriin hemen aynen muhafaza ve Anadolu'ya nakil ettiklerini müşahade etselerdi yerli halklardan ciddi iktibaslarda bulunmadıklarını ve binaenaleyh ırkî büyük bir karışma hâdisesinin teyid edilmediğini görmekle bu muamma büsbütün şaşırtıcı bir mahiyet alırdı.

Oğuz Türklerinin ırkî hususiyetleri hakkında tarihî bilgilere sahip olmıyanlar, bütün Türkleri Mongoloid sandıkları ve Anadolu Türkleri de böyle bir vasıf arz etmediği için ırkî karışmanın Türkleşme hâdisesinde mühim bir âmil olduğu kanaatine varmışlardır. Halbuki böyle bir karışmaya maruz kalmıyan göçebe Yürük ve Türkmenlerle yer-

leşmiş Türkler arasında ırkî bir ayrılık olmadığı üzerinde düşünmemişler, Azerbeycan, Türkistan, Irakda kalan Oğuz Türklerinin de aynı ırkî vasıfları haiz olduğunu hesaba katmamışlardır. Esasen Anadolu'ya gelen Türkler Mongoloid bir ırkî vasıfta olsa ve sanıldığı gibi bugünkü Türkler onlar ile yerlilerin bir kaynaşması mahsulü bulunsa idi bu Mongoloid evsaf zamanımıza kadar devam ederdi. Anadolu'nun Türkleşmesi yakında neşir edeceğimiz bir tetkikle uzun boylu ele alındığı için burada ancak meselenin sadece neticelerine işaret edeceğiz.

Kaynakların, umumiyetle, mezbul olmamasına rağmen, Anadolu'ya asırlarca akan insan kitleleri ve bu memleketin Türkleşmesi hakkında elimizde çok çeşitli ve mühim malzeme mevcuttur. Vakayı - namelerin Azerbeycan yoluyla Anadoluya göçen insan dalgaları hakkında verdikleri çok dikkate şayan tasvirler ve karıncalar gibi kaynaştıklarına dair ifadeler Türkleşme hâdisesinin mahiyetini tesbit ederken bizde ilk müsbet düşünceyi uyandırmaktadır. Anadolu'ya vuku bulan Türk akınları bir kaç asır devam etmekle beraber kesafet ve ehemmiyet bakımından iki büyük devreye ayrılır. Selçuk fetihleri ile başlayan birinci devrede Türkler bütün Anadolu'ya dağılırlar, fakat kesafet bakımından yerli halka nazaran ekseriyeti teşkil edemezler. Aşağıda izah edileceği üzere orta Anadolu bundan müstesnadır. Haçlı seferlerini müteakip Türkler mühim zayiat verir ve sahilleri Bizanslılara terk ederek Orta Anadolu'ya çekilir; Türkleşme de bu bölgede vuku bulur. Bütün Asyayı yerinden oynatan Moğol istilâsı Türk akınlarının ikincisi kesafet devresini teşkil eder. Büyük Selçuk İmparatorluğu nasıl İslâm memleketlerini ve ahalisini korumak maksadiyle bu akınları Anadolu'ya sevkederse Türkiye Selçuk devleti de ayni düşünce ile bu göçebe kütlelerini kendi hudutları dışına, Bizanslıların elinde bulunan Anadolunun garb, cenup ve şimâl sahillerine

serbest bırakır ve bu bölgeler yeni gelenler sayesinde fetih ve iskân sahası olur. Kaynaklar bu hudud bölgelerinde 300.000 çadır ile ifade edilen göçebelerin yığıldığını, Moğollardan önce Uc (hudud) ları işgal eden bu göçebeler üzerine yeni gelenlerin tazyik yaptığını, böylece Türklerin tedricen fetih ve iskân sahalarını Bizans aleyhinde genişlettiklerini ve nihayet bu göçebelerin Uc'larda nasıl bir hayat sürdüklerini, bize naklederler.

Selçuk devletinin kurulduğu Orta Anadolu'nun fetihten önce pek seyrek olarak meskûn bulunduğuna işaret etmiştik. İstilânın ilk sarsıntısı mevcut nüfustan da mühim bir kısmının Türkler önünde garba doğru kaçmasına ve hattâ Balkanlara kadar ilerlemesine sebep oldu. Bazı hıristiyan kaynaklar İmparator Mihael'in, istilâ dolayısiyle, halkı arabalara koyarak geri çektiğini ve boşalan yerlere Türklerin kolaylıkla yerleştiğini kaydederken onu bu mıntakanın Hıristiyanlığına nihayet vermekle takbih ederler. Ayni hâdise Moğol istilâsını müteakip batı Anadolu'da cereyan etti. Türkmenlerin önünden kaçan ve yollarda birbirleri üzerine yığılarak Rumların geriye ve Balkanlara doğru çekilmelerini gösteren bir nüfus hareketi hakkında dikkate şayan tasvirler bize kadar intikal etmiştir ki, bunlardan biri Osman Gazi önünde yerlilerin akın halinde Düzce ve Adapazarı ovalarına dökülmesine dair haberlerdir. Muhaceretin kolaylığı dolayısiyle göçebeler önünden kaçan halk garbî Anadoluîyu tamamiyle boşalttı. Rumlar kısmen Rumeliye geçtiler. XIV. ve müteakip asırlarda Garbi Anadolu'nun Orta Anadolu'ya nazaran daha fazla Türkleştiğini tarihî kaynaklarla istidlâl etmek mümkün olduğu gibi XVI. asır tahrir defterleri de bunu kat'i olarak meydana koymuştur. İlk istilânın sarsıntısı geçtikten ve Orta Anadolu'da Selçuk devleti kurulduktan sonra, burada kalan hıristiyanlar devletin himayesine mazhar olduğu ve tebaa olarak bir fark gözetilmediği için yerli unsur mev-

cudiyetini muhafazada hiçbir güçlüğe uğramadı. Fransızca olarak neşrettiğimiz bir tetkik Selçuk devletinin hıristiyan tebaatı himaye siyasetine dair dikkate şayan misalleri meydana koymuştur. Halbuki garpte göçebeler hareket halinde idi : Beylikler yani küçük devletler kurulunca ya kadar mücadele, hicretler devam ediyor ve yerli nüfus azalıyordu. Türkmen faaliyeti cenupta da ayni şekilde vuku bulunuyordu. Hattâ Ermeni devleti ortadan kalkmadan çok evvel Torosların cenup yamaçları ve çukurova Türkleşmeğe başlamıştı.

Böylece Selçuk devletinin kuruluşundan Osmanlılara kadar Ortaasya'dan gelen ve Anadolu'da çoğalan nüfus hareketi muntazaman Bizans hudutlarında tekâsür eder ve mütemadiyen yeni bölgeler fethedilir. Her fetih bölgesi tekrar bir nüfus kesafetine sahne olurdu. Diğer taraftan Türk - İslâm bölgelerinden gelen âlimler, gaziler ve dervişler Uc'lardaki mücadeleye dinî bir hüviyet verir, cihadı teşvik ederler, veya bizzat ona katılırlar. Böylece islâmiyeti sathî şekilde kabul etmiş ve henüz daha ziyade Şamanî olan göçebe Türkmenlere bu hava içinde daha dindar ve bizzat gazi olurlar. Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi hep bu vetire'ye göre cereyan etmiştir.

Orta Anadolu'da Selçuk devleti kurulmakla hıristiyan nüfus nisbetini muhafaza etmişti. Bununla beraber, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, buraları da çoktan ekseriyetle Türkleşmiş bulunurdu. Nitekim İkinci Kılıçarslan zamanında Ankara'da hıristiyan nüfus o kadar azalmıştı ki bu yüzden geçim sıkıntısı çeken bu şehrin metropolit'i daha küçük bir dinî mevki (eveklik) olmasına rağmen, talebi üzerine, Amasra'ya nakledilmişti. XIII. asırda Konya, Kayseri ve Sivas havalisinde bulunan ve hattâ I. Keyhusrev tarafından Akşehir civarında yerleştirilen hıristiyan nüfusa XVI. asır tahrir defterlerinde ve son mübadele ve tehcirden önce de hemen aynı nisbette raslanmıştır. Garbî Ana-

dolu'da çok seyrekleşen hıristiyan nüfus imparatorluğun son asrında Rumların tedrici nüfuz ve muhaceretiyle bir derece artmış bulunuyordu.

Anadolu'nun Türkleşmesinde esas âmilin etnik olduğunu böylece meydana koyarken islâmlaşma unsurunu tamamiyle inkâr etmeye imkân yoktur. Filhakika bir Fransızca tetkikimizde izah ettiğimiz üzere, yerli halkar arasında islâmiyeti kabul suretiyle de bir Türkleşme faaliyeti olmuştur. Lâkin bu hâdise hakkında kaynakların ifadesi islâmlaşmanın tedrici ve münferit bir surete ceryan ettiğini ve kitle halinde halkların veya bir bölge ahalisinin toptan din değiştirmediğini meydana koyacak bir mahiyettedir. Tarihî kayıtlarla varmış olduğumuz bu neticeyi lisaniyet ve folklor da tamamiyle teyid etmişti. Nitekim Rum-ili' de Arnavut, Boşnak ve Pomaklar toptan din değiştirdiği ve etnik hususiyetlerini ve dillerini muhafaza ettiği halde Selçuk Trükiye'sinde bu gibi hallere raslamayışımızın sebebi de budur. Böylece asırlar zarfında yerli halktan islâmiyeti kabul ederek Türkleşen, yani Türk kanına karışan, nüfusun nisbeti kanaatımıza göre % 30 u geçmemekte ve % 70 i de Orta Asyadan gelen Türkler teşkil etmektedir. Buna mukabil Anadolu'ya gelen göçebeler arasında Hıristiyanlığı kabul edenlerin de bulunduğunu istidlâl mümkündür. Gerçekten bu göçebelerin büyük bir kısmı henüz çok sathi bir şekilde İslâmiyeti kabul etmiş ve daha ziyade eski Şaman dininde bulunurlardı. Hattâ bu Şamani tesirlerini daha uzun müddet ve şehirlerde bile müşahade etmeği mümkün kılan vesikalar vardır. XVI. ncı asırdan beri isimleri, dilleri ve daha sonrada ibadetlerinin Türkçe olduğunu bildiğimiz bir kısım Rum ve Ermenilerin bunların torunlarını teşkil ettiği gözükmektedir. Bu bahse temas etmekle, Selçukluların geldiği zaman Anadolu'da bir Türk nüfusla karşılaştıklarına ve Türkleşmede bu amilin büyük ve kolaylaştırıcı bir rol ifa eylediğine dair yanlış bir fikir

ve kanaati burda tedai etmemek imkânsızdır. Bizanslıların önce İslâmlara karşı Torosların beri taarfından Peçenek ve Oğuz, sonra da Selçuklulara karşı Bitinya'da Kuman veya Kıpçakları yerleştirdiğine dair elimizde kayıt ve deliller mevcut ise de bunların mühim bir yekûn tuttuğu iddia edilemez. Moğollardan önce Şimalden Kafkasya'ya ve meselâ Gürcistan'a girdiğini ve gürcülerin kendi ordularında kullandklarını bildiğimiz Şaman veya Hıristiyan Kıpçakların bir kısmı da Anadolu'ya giren unsurlardan birini teşkil eder.

Türkistan'dan gelen halkın kahir ekseriyetini göçebe Türklerin teşkil ettiiğ aşikâr ise de çiftçi, tüccar, şehirli, ilim, din ve sanat adamlarının mühim bir yekûna baliğ olduğunu (diğer İslâm ülkelerinden ve bilhassa İrandan bu gibi insanların çokca geldiğini) kaynaklar vasıtasiyle bildiğimiz gibi, garb Türkçesinde rastladığımız yerleşik kültür kelime ve tabirlerin Orta Asya'da bulundukları zamanlara ait kelimeler olmakla da sabittir ve bu husus yerli kavim ve kültürlerin pek az bir tesir icra eylemiş olduğunu da göstermektedir. Meselâ Rumca ve Ermeniceden Türkçeye geçen kelimeler Türkçeden bu dillere geçmiş olanlara nisbetle pek azdır. Hattâ İtalyanca'dan iktibas ettiklerimiz bile daha fazladır.

5. TÜRKLEŞEN ANADOLU

Selçuk istilâsını müteakip Anadolu, süratle Türkleştiği için, bazı garp kaynaklarında, daha XII. inci asırdan itibaren, bu memleket Türkia (Türk - İli) adıyla anılmakta idi. Malazgird'den sonra, İlk Türkiye Sultanı Süleyman Şah zamanında (1075 - 1086), Anadolu'da zaptedilmeyen bölge pek az kalmıştı. Bununla beraber bu henüz bir Türkleşme değil Selçuk devletine ve göçebelere ait bir işgal ma-

hiyetinde idi. Memleketin bir kısım ucra bölgeleri ile bazı kaleler henüz feth edilmemişti. Anadolu'nun bu fethi ve Türkleşmesi süratle gelişmekte iken başlayan haçlı akınlar Türklerin bu ülkede yerleşmesi ve burasını vatan yapmaları mücadelelerini bir asır daha uzattı. Türkler Haçlı ve Bizans taarruzları ile Orta Anadolu'ya çekilmekle yalnız karşılıklı nüfus zayiatı olmadı; Bizans devrinde mevcut bulunan medeni ve iktisadi inhitat, yeni tahriplerle, daha büyük bir ölçüde ilerledi; içtimaî buhran genişledi. Anadolu'da siyasî birliğin parçalanması Selçuklulardan başka Danişmentli, Saltuklu, Mengücüklü, Artuklu gibi rakip Türk devletleri ve nihayet Çukurova da teşekkül eden Küçük - Ermeni krallığı ve Gürcü hükümetleri ile mücadeleler de bu karışık devrenin uzamasına bir kat daha âmil oldu.

İşte bu şartlar içinde Anadolu bir destan devrini yaşadı. Bu destan devri Anadolusu cidden bir kahramanlar ve evliyalar diyarı haline geldi. Öyleki Anadolu'da gaza ve futuhat yapan Türk kahramanları etrafında destanları teşekkül etti; bunların mezar veya türbeleri bir kutsiyet hâlesi içinde asırlarca ziyaretgâh oldu. Dikkate şayandır ki bu kahramanlar az zamanda halk arasında veli hüviyetini aldı. Gerçekten bütün Anadolu toprakları tarihî hatıraları, menkıbeleri, ziyaretgâhları, evliya hikâyeleriyle vatan olmak için her türlü manevî unsuru kazanmış ve böylece Türk milletinin rûhu bu topraklara, bu topraklar da Türk Milletinin kalbine ve şuûruna intikal etmişti. Bu uzun mücadele devresinde Türkler arasında Dede - Korkut, Danişment Gazi, Battal Gazi destanları ile bir çok küçük menkıbe ve hikâyeler teşekkül etmişti. Bunlarda Türk kahramanları din, vatan mefkûreleri, insanlık ve âlicenaplık ruhu ile tasvir edildiği halde Bizanslılar tarafından vücut bulan Akritas destanında ise para ve kadın birinci derecede rol oynar. Bu keyfiyet her iki cemiyetin ruh haleti-

ni, yani bir taraftan yükselen, diğer tarafta sükut eden idealleri mükemmelen aksettirmektedir. Nitekim Türklerin XVI. ncı asırda bir cihan imparatorluğu vücuda getirmeleri bu ideal üstünlüğü ile mümkün olduğu gibi Bizansın ölüme mahkûm olması da bu ruhi sükut eseri idi.

Bu devir Anadolusunda ilk defa halk ve askerler arasında meydana çıkan Kızıl Elma efsanesi de cihan hâkimiyeti mefkûresinin nasıl millî bir hüviyet kazandığını meydana koymaktadır. Gerçekten şehirli ve münevver Türkler bu cihan hâkimiyeti mefkûresile İstanbul'a yönelir ve bunu Hazret-i Peygamber'in hadisleri ile teyid ve takdis ederlerken halk muhayyilesinde, Ayasofya önünde, Jüstiniyen abidesi üzerindeki kızıl madeni yuvarlak da kitlelerin Kızıl Elma olarak hedefi olmuştu. Günlük münakaşalarda Rumlar Türklerin üstünlüğünü ve devrin artık onlara intikal ettiğini kabul ve idrak ediyorlar. Bu münakaşalar dinî mecraya dökülünce Bizanslılar İslâmiyetin üstünlüğü iddiasına karşı Avrupalıların da kendi dinlerinde olduğunu, Rumlar için hayat kalmamış ise onların mevcudiyetini zikretmekle kendilerini müdafaa ediyorlardı. Cahil halk kitleleri arasında Papazlar: Dünya Türklerin ise ahiretin de kendilerine ait olduğunu beyan ettikleri zaman, hıristiyan köylülerin, dünyada bizi yer ve yurtlarımızda bırakmayan türklerin ahirette de aynı şeyi yapacaklarını söylemeleri itikat sarsıntılarının kitleler arasında nasıl bir mahiyet aldığını açıkça meydana koyar. Putperest Moğollar Bağdat Halifesini öldürdükleri ve Selçukluları tâbi bir devlet haline indirdikleri bir sırada sevinen bazı Hıristiyanlar Türk kadısı ile alay etmek isteyince kadı'nın da onlara : «Sizin itirafınıza göre hıristiyanların Allah'ı öldürdükten sonra müslümanların halifesinin katledilmesinden ne çıkar» tarzındaki cevabı da bu türlü münakaşalara dair ruhî durumu belirtir.

6. ANADOLU'DA YÜKSELEN TÜRK MEDENİYETİ

Anadolu'da Türk medeniyetinin kurulması, Selçukluların bir asır kadar süren dış ve iç mücadeleleri müsbet bir neticeye bağlamasiyle başlar. Filhakika II. Kılıçarslan gibi büyük bir Padişahn dâhiyâne siyaseti, yenilmek bilmeyen azim ve iradesi, yüksek insani vasıfları ve nihayet kırk yıldan fazla süren mücadelesi sayesinde Anadolu'da Millî birlik kurulduktan ve Bizans İmparatorluğuna, Malazgirt'ten beri, ikinci büyük darbe (1176) vurulduktan sonra artık Türk kudreti ile medenî ve iktisadî faaliyetler süratle gelişir. Nitekim Selçuk devrinin büyük mimarî âbidelerinin hep bu tarihten sonraki zamanlarda inşa edilmesi sebebi de budur. Bununla beraber Türkiye'deki iktisadî ve kültürel gelişmelerin bu kadar hızlanmasından başka bir mühim âmil daha vardır ki, o da Anadolu'nun Helenislik ve Roma devrinden sonra, ilk defa dünya ticaret yolları için bir geçit haline gelmesidir. Zira Selçuklular zamanındadır ki şarkta medeni İslâm ülkeleri yanında, Haçlı seferleri ve İslâm medeniyeti tesirleriyle, Avrupa'da da yeni bir medenî ve ticari faaliyet devresi başlar ve bu sebeple Türkiye şark - garp, şimal - cenup bütün medeni milletler arasında bir mübadele sahası, bir köprü durumunu kazanır. Bu gün Anadolunun ıssız köşelerinde kalmış o muazzam kervan saraylar bize yalnız medenî ve içtimaî hayatın yüksek seviyesini değil, aynı zamanda bu milletler arası yolların ticarî mânâsını da beliğ bir şekilde ifade eder. Bunlar bütün yolcuların milliyet, din ve mevki farkı gözetmeksizin, hayvanlariyle birlikte, meccanen yemek ve yatmalarına hizmet yapıyor; hastalarını tedavi ve hatta fakirlere de ayakkabı temin ediyorlardı.

Türkiye'de başlayan bu sür'atli inkişaf sayesinde Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Malatya... gibi, Anadolu içinde hiç bir zaman görülmemiş bir takım büyük ticaret ve

kültür merkezleri teşekkül etti. Öyleki bunların nüfusları 100.000 civarında idi. Nitekim Sivassın XIV. asırda 120.000 nüfusa sahip olduğunu bir kaynak kaydetmiştir. Halbuki Bizans devrinde bu şehirler birer büyük köyden ibaret idi. Selçuk devletinin takip ettiği iktisadî, ticarî ve zirai siyaset sayesinde memleket mamûr, nüfus kesif ve halk da müreffeh bir hale geldi. Devletin istihsali artırmak maksadiyle hıristiyan halkı himaye, göçebeleri iskân ettiğine ve sık sık çiftçilere ev yaparak, arazi çift hayvanı ve tohumlu dağıttığına ve nihayet bu siyaset icabı bir kaç yıl da müstahsili vergiden muaf tuttuğuna dair vesikalar mebzuldur.. - Bizim, XVI asıra aid bir kaynaktan çıkararak yapdığımız hesaplara göre Selçuk Türkiyesinin bütçesi (vergi aidatı, Beylikler henüz Türk idaresine girmemiş olan Trabzon Kommenleri ile Küçük Ermeni krallığı (Çukurova/toprakları ve garbî Anadolu'da Bizans'a aid bir kısım arazi hariç tutulmak üzere 25.000.000 altın civarında idi ki, bu meblâğ bu günkü paramızla takriben dört milyar Türk lirası eder. Yalnız Konya ve Sivas şehirleri ile vilâyetlerinin devlet geliri 600.000.000 lira kıymetinde idi. Bu son rakam evvelce Bağdad, daha sonra da İlhâniler payitahtı Tebrizin iradına tekabül eder. İktisadî durumu daha iyi kavrayabilmek için meşhur iktisatçı Sombart'ın verdiği rakamlarla bir mukayese yerinde olur. Filhakika onun 1300 senesindeki İngiltere bütçesi hakkında verdiği rakam Tebrize müsavi gelmekte 4.000.000 altın frank, 1311 yılındaki Fransa bütçesi de daha az bir miktarda idi. Selçuk Türkiyesinin serveti, zenginliği ve altın gümüş hazineleri o kadar meşhur idi ki bu devir Avrupalıların hayallerini tahrik ettiğine ve dillerinde destan olduğuna dair dikkata şayan tasvirler bize kadar gelmiştir.

Selçuk devleti bu iktisadî ve ziraî siyasetiyle memleketin maddî kalkınmasına çalışırken kültürel faaliyetleri de buna muvazi gidiyordu. Her fetih edilen veya yeniden inşa

olunan şehir ve kasabalara tüccar ve sermayedarlarla birlikte ilim, din, edebiyat ve san'at adamları da celbediliyordu. Henüz Türk kültürünün zayıf olduğu zamanlarda bu insanlar diğer İslâm ülkelerinden, daha sonraları da hem oralardan hem de bizzat Selçuk Türkiyesinden geliyorlardı. Vazıh olarak bildiğimize göre Orta çağda hiç bir memleket Türkiye kadar kervansaray, hastane, ve imaretlere sahip değildi. Bu sebepledir ki Türklerin yaptıkları hayır müesseseleri ve vakıfların başka memleketlerde mevcut olmadığını, oralarda zenginlerin servetlerini zevklerine sarf ettikleri halde Türklerin sadece din ve hayır işlerine harcadıklarını İslâm kaynakları müttefikan beyan ederler. Esasen bu husus zamanımıza kadar yaşıyan eserlerle de sabittir.

Yeni bir medeniyetin beşiği haline gelen Selçuk Türkiyesi nihayet Asyayı alt üst eden ve sarsıntısını Avrupa içlerine kadar ilerleten Moğol kasırgasına dayanamadı. Moğollar Türkiye'yi XIII. asrın ortalarında tabi bir devlet ve bu asrın sonlarına doğru da bir eyalet haline getirdiler. Fakat Selçukluların mağlûbiyetini sadece Moğol istilâsının dehşetine atfetmek doğru değildir. Nitekim Alâaddin Keykubat zamanında bu istila daha dehşetli idi. Fakat onun yerine geçen oğlu, babası gibi, Türkiye'nin bu kudretini Moğollar karşısında kullanabilecek bir seviyede değil, bilâkis çok zayıf bir şahsiyet idi. Diğer taraftan, bu günkü Türk münevverleri nasıl Avrupa medeniyeti karşısında millî ruh ve ideallerini kaybederek zayıflamakta ise ise o zamanki yüksek Türk münevverleri de İran kültür ve edebiyatinin yıkıcı tesirlerine fazla maruz kalmış; devletin büyük mevkileri zayıf şahsiyetlerin eline geçmiş ve bu durum Moğollarla ilk karşılaşmada hiç bir mukavemet göstermeksizin Selçuk ordusunun toptan bozguna uğramamasına ve firarına sebep olmuşdu. Selçuk devleti bu unsurların tesiriyle yıkılırken, bereket versin, Türkiye'nin haya-

tiyeti berdevam idi. Yabancı kültürün tahribine maruz kalmıyan Oğuz boyları, beyliklerini kurarak, Türk kudretine yeni bir hamle hazırladılar. Bunlar arasında Oğuzların Kayı kabilesine mensup Osmanlı Beyliği, tarihte hiç bir hükümdar ailesine nasipolmıyan bir kudret ve hayatiyetle ve birbiri ardı sıra yetiştirdiği büyük padişahlar sayesinde, Türk kudretinin rehberi ve mümessili oldu. Böylece Anadolu'da gelişen ve Bursa'da temerküz eden Türk enerjisi ve çoğalan Türk nüfusu önce Balkanlara, sonra da üç kıtaya yayıldı. Moğollar Selçuk devletini yıkmakla Selçuk Türkiyesin'de mevcut bulunan medenî ve iktisadî inkişaf bir müddet duraklamadı: hele ticarî faaliyetler daha da hızlandı. Bu devreye ait mimarî ve kültürel eserler bu hususu belirli bir şekilde meydana koymaktadır.

Bu yazı Türk tarihinde büyük zaferlerin vuku bulduğu uğurlu Ağustos ayına ait bir yıl dönümünde, Malazgird meydan muharebesi, Alpsarslan ve büyük zaferin tarihi mânâsını, Anadolu'da yeni bir Türk destanı ve yeni bir vatan doğuşunu, umumî çizgileri ile, Türk efkârına arz ederek yakında IX. yüz yıl dönümünü idrak edeceğimiz bir bayram gününe, devletçe ve milletçe, sür'atle ve ehemmiyetle hazırlanmanının lüzumunu belirtmek maksadile yazılmıştır. Öyle bir maddî ve manevî hazırlık ki, Alparslan'ın azametine, büyük zaferin ehemmiyetine, yeni Türk destanı ve mübarek Türk vatanının kudsiyet ve haşmetine uygun olsun. İstanbul'un beşyüzüncü yıl dönümünde gösterilen ihmâl ve umumî efkârda husule gelen kızgınlık tekerrür etmesin. Zafer yerinde ve yurdun münasip şehirlerinde Alparslan ve zafer için âbideler, ilim ve san'at eserleri vücude gelsin; Alparslan adı Malazgirde ve büyük caddelere verilsin. Zira, Alparslan'ın hayatı tetkik edilince onun büyüklüğü sadece bir zafere mahsus değil. Biz, bir Selçuk tarihi mütehassısı olarak bizzat Selçuk tarihi, Orta çağ Türkiyesi iktisadî ve kültürel tarihleri, Anadolu'nun

Türkleşmesi ve Selçuk feodalizmi adlı eserimizle bu mübarek günü karşılamak üzere bulunuyoruz.

Malazgird destanını Ömer Öztürkmen'in şu güzel kıtası :

Bir Cuma sabahı semaya karşı
Malazgird'de elli dörtbin er,
Besteledîler en güzel marşı :
Allahu Ekber, Allahu Ekber.

ve H. Cengiz Alpay'ın Alparslan ve Malazgirt Destanı isimli eserindeki Alparslan Marşı ile bağlamak istiyorum.

ALP ARSLAN MARŞI

Dalgalan bayrağımız
Yücesin sancağımız
Şerefli her çağımız
Rehberdir Kur'anımız
Allah'a imanımız.
Her iki güç bu kolda
Çatal yürek bu kulda
İnandığımız yolda
Cihâd için canımız
Allah'a imanımız.
Yayı'nı kursa bile
Habersiz vursa bile
Nabzımız dursa bile
Cennettir mekânımız
Allah'a imanımız
Bu meş'ale yandıkça
Yaradanı andıkça
Secdeye kapandıkça

Yenilmez Sultanımız
Allah'a imanımız.

Kılıcını sıkı tut
Devrilmiştir nice put
Yaradılışta mevcut
İz'an ve irfanımız
Allah'a imanımız.

Yayını kuvvetli kur
Kılıcını güçlü vur
Kale gibi sağlam dur
Kahrolsun düşmanımız
Allah'a imanımız

Cevher dolu bu kanda
Yücelikler bu canda
Abdestliyiz şu anda
Tertemiz vicdanımız
Allah'a imanımız

Sönecek Bizans kini
Yaşıyacak hak dini
Madeni çan sesini
Sustursun ezanımız
Allah'a imanımız

İSTANBUL'UN FETHİ VE TARİH

29 Mayıs 1453 Salı günü ilâhi bir vecd içinde, İstanbul'a giren Türk ordusu asırlarca beslenen millî ve kutsî bir mefkûreyi gerçekleştirmişti. Ecdadın «Feth-i Celîl-i Konstantiniyye» adiyle tebcil ettikleri bu fetih tarihinin de müstesna bir hâdisesi idi. Bu sebeple Şarkta ve Garpte, müslüman ve hıristiyan bütün kavimlerin kalblerinde ihtizazlar yarattı. Lâkin, sanıldığının hilâfına olarak, bu ehemmiyet Avrupa'da Rönesansın doğuşu dolayısiyle değildir. Avrupa gibi Bizans'ta da Eski Yunan medeniyeti ananesi çoktan tarihe intikal etmiş olduğundan Rönesansın İslâm medeniyeti tesiriyle başladığı bu gün artık isbat edilmiştir. Buna rağmen İstanbul'un fethine atfedilen bu yanlış ve bizimle ilgisiz görüşün bizde hâlâ revac bulması şaşılacak bir şeydir.

İstanbul fethinin büyük mânası bu şehrin müslüman ve hıristiyan kavimlerin psikolojisinde haiz olduğu ehemmiyetle alâkalıdır. Hıristiyanlık hislerine ve Roma kültürüne bağlı kavimler için İstanbul, Yeni Roma ve İlk Hıristiyan İmparatoru Konstantin'in şehridir. Roma kültürü, âbideleri ve Ayasofyası maddî ve manevî cazibenin ilk âmili idi. İslâvların hıristiyanlığı kabulünde şehrin heybeti ve Ayasofya'nın azametinin tesirleri de aksetmiştir. Fakat Justinyen'in halefleri zamanında Roma birliği şuuru parçalandı. Hıristiyanlık da Ortodoks ve Katolik adiyle iki dünyaya ayrılınca Konstantin'in şehri Avrupa'da eski cazibesini kaybetti. Bizans imparatorları İstanbul Partiriğini

hıristiyanlığın dinî reisi yapmak siyasetini, güderlerken buna karşı papalar da hıristiyanlığın Roma etrafında birleşmesi tezini müdafaa ediyorlardı. Bunlara nazaran İstanbul'un hıristiyanlık tarihinde hiç bir kutsiyeti yoktur. Çünkü ilk kiliseler, havariler tarafından, Kudüs, Antakya, İskenderiye ve Roma'da tesis edilmiştir; ilk üçü müslümanların elindedir. Roma Sen Piyer'in ilk kiliseyi kurduğu ve şehit olduğu bir beldedir. Binaenaleyh Roma mukaddestir ve orada oturan Papa da Sen Piyer'in vekili ve hıristiyanlığın reisidir. Bu mücadele iki hıristiyan âlemini birbirine düşman yaptı. Bizans İmparatorları Selçuk ve Osmanlı Türkleri karşısında garbin yardımlarına baş vurdukları zaman hıristiyanlık hissiyatından faydalanmak isterlerken papalar da, beyhude yere hıristiyan birliğini kurmak ve Ortodoks bidatini ortadan kaldırmak için bunu fırsat telâkki ettiler. Fakat hıristiyanlık uğrunda Türkler ile mücadeleye gelen Haçlılar Türklere dost ve Rumlara daha fazla düşman olarak döndüler. Onlara nazaran Rumlar hıristiyanlığa ihanet eden, hilekâr, zalim ve materyalist insanlar idi. Bu sebeple hıristiyanlığın selâmeti onların inkırazına bağlıdır. Bizanslılara göre ise Avrupalılar istifade edilmesi gereken, fakat, dinlerine göz diktikleri için de imhası lâzım barbarlar idi. Halbuki Haçlılar, bu seferler neticesinde, Türklerin şarkın en asil bir kavmi olduğu, tek kusurları da Muhammed'in dininde bulundukları kanaatini edinmişlerdi. Rumlar, iğfal ve hile ile Türklerin kılıcına terkettikten sonra perişan bir halde Antalya civarında bir Haçlı bakiyesini soydukları zaman Türkler onların hasta ve yaralılarını tedavi ettiler, yoksullarını doyurdular ve hattâ Rumların gasbettikleri Fransız altınlarını satın alarak muhtaçlarına dağıttılar. Hâdiyesi nakleden bir Haçlı müellifi şöyle devam eder: Dindaşlarından zulüm gören hıristiyanlar Türklerin merhameti sayesinde haaytlarını kurtardılar. Ama İsa için ölüme gidenlerden üç bin kadarı Türk-

lerin bu insanî muamelesi karşısında dinlerini terkederek müslüman oldu. «Ah merhamet, her türlü ihanetten daha zalimsin!» dedikten sonra «Fakat Türklerin onları dinlerini terke icbar etmediklerini» de ilâve eder. Bu sebepledir ki Türklere karşı tahtını müdafaa etmek isteyen İmparator Konstantin Ortodoksları Papanın emrine vermeğe çalışırken din adamları ve Rum halkı Fatih Sultan Mehmed'e teslim olmayı millî izzet-i nefsine ve menfaatine daha uygun buluyor, İstanbul'da Katolik şapkası yerine Türk sarığı görmeği tercih ediyor ve bu suretle de garbe cevabını vermiş oluyordu. Hattâ ciddi bazı Avrupa mütefekkirlerine göre de zamanımızın Şark - Garp, Komünizm - demokrasi mücadelesinin derin menşelerini, din ve kültürünü Bizans'a borçlu olan, Rumların garbe karşı birikmiş olan bu tarihî aşağılık duygusunda ve intikam hislerinde aramalıdır.

Bu psikolojik durumu tesbit ettikten sonra İstanbul Fethinin çağdaş Avrupa eserlerinde ciddî bir akis yapmamış olması sebebi kendiliğinden meydana çıkar. Daha dikkate şayan olanı şudur ki, din ve kültür bağlarına rağmen, bir Rus kroniği bile, Bizanslıların mânevî sukutu ve zulümleri karşısında, İstanbul'un Fatih'in âdil eline geçmesini bir emri ilâhi olarak kaydeder. O halde fetihten çok zaman sonra Avrupa'da başlayan alâka ve menfi görüşün sebebi nedir? Meselenin izahı basittir. Gerçekten Haçlı ordularını Kosova ve Varna'da yere serdikten sonra Viyana kapılarına kadar ilerleyen Türk tehdidi Avrupa'da tehlike çanlarını çaldırmıştı. Bizans ortadan kalktığı için de iki kilise arasındaki rekabet de bahis mevzuu değildi. Yeni çağlar Avrupasında uyanan Roma - Yunan medeniyeti şuuru ve hıristiyanlık hissiyatı Yunanlılara ve Bizans'a karşı romantik bir alâka yarattı. Bu sebeple İstanbul'un fethi hakkında mevsimsiz mersiyeler yazıldı; Türklerin zulmünden bahsedildi. Hattâ Haçlıların 1204 de sİtanbul'a kiliseleri yağmaya kadar giden müthiş tahribatları da Türklere

isnat edildi. Çarlık Rusyasının emperyalist emelleri de Türk aleyhdarı havayı ağırlaştırdı. Bu gün yine Bizans ve Hıristiyan hissiyatı mevcud olmakla beraber ciddî ilim ve fikir adamları İstanbul fethinin medeniyet tarihi için artık müsbet bir hâdise olduğunu takdire başladılar.

İstanbul'un Türk - İslâm dünyasında haiz olduğu ehemmiyet ise çok daha farklıdır. Bu, islâmın cihanşümul dâvasına ve Türklerin dünya hâkimiyeti mefkûresine dayanır. Gerçekten islâmiyet beşeriyeti saadete eriştirmek dâvasiyle ortaya çıkmış, yeni idealin verdiği büyük hamle ile Sasani İran bir darbede yıkılmış, Bizans'ın Suriye, Mısır ve Afrika eyaletleri, Herakliyus'un göz yaşları önünde, bir hamlede fethedilmişti. Lâkin İslâm idealinin karşısında yine Bizans İmparatorluğu dikiliyor ve hıristiyanlığın şampiyonluğunu da bu devlet yapıyordu. Bu esas hedefe karşı yapılan gazaları kutsileştiren ve İslâm mücahidlere büyük hamleler veren başka bir âmil daha vardı ki o da Hazret-i Peygamber'in İstanbul'un fethini müjdeleyen hâdisleri idi. Filhakika İslâmın peygamberi: «İstanbul mutlaka fethedilecektir; bu fethi yapacak kumandan ve asker ne mübarektir» demiştir. Hâdislerden biri de İstanbul'a gaza edenlerin affa mazhar olacaklarına, diğer bir başkası Müslümanlar İstanbul'u fethetmedikçe kıyametin kopmıyacağına dairdi. En muteber hadis kitapları ile en eski tarihlerde yaygın bir şekilde kaydedilmiş bulunmalarına rağmen, tarihçi için bu hâdislerin sahih veya mevzu olup olmamaları değil, bunların Türk - İslâm dünyasında yarattığı psikoloji ve inanış mühimdir. İslâm halifeleri, Türk sultanları ve bütün Müslüman dünyasının İstanbul fethini bir mefkûre haline getirmeleri ve asırlarca bu uğurda cihad yapmaları sebebi bu idi. Sahâbeden Eba Eyyub'un surlar önünde şehit düşüp defnedilmesi de şehri kutsîleştirdi ve gaza şevkini arttırdı. Böylece hıristiyanlıkta kutsiyeti haiz olmıyan İstanbul Müslümanların mukaddes şehirleri me-

yanına girdi. Fakat halifeler zamanında, asırlarc, karadan - denizden, yaz - kış, bir kaç asır süren, mücadeleler muvaffikiyetsizlikle neticelendikten sonra İslâmın bu ideali de sarsıldı. Hattâ bu sefer X, XI inci asırlarda Bizans Haçlı taarruzları hilâfet merkezine doğru ilerliyordu.

İşte Türkler islâm dünyasının bu ümitsiz vaziyetinde sahneye çıkarak islâmiyete hayatiyet bahşettiler ve ondan aldıkları unsurlarla da cihan hâkimiyeti mefkûrelerini daha şuurlu ve zinde bir kudret haline getirdiler. Türkler, islâmın dâvasını kendi idealleriyle birleştirirken, Hazret-i Muhammed tarafından teyid ve tebcil edildiklerine inanıyorlardı. Filhakika Peygamberin Türkler hakkında söylediği rivayet edilen : «Benim Şarkta Türk adını verdiğim bir ordum vardır» hadîs-i kutsîsi dünya hâkimiyeti idealinin ilâhî bir müeyyidesi sayıldı. İmam-ı Âzam'a atfedilen «Kılıç Türklerin elinde bulundukça senin mezhebine zeval yoktur» sözü bu inanışın kuvvetli bir tezahürüdür. Zaten Türkler henüz islâm olmadan önce Tanrının mümtaz bir kavmi olduklarına ve bu sebeple dünya hâkimiyetinin kendilerine Allah tarafından verildiğine kanidirler. İslâmiyetin cihad fikrinde de bu mefkûrelerinin tam bir makesini buldular. Selçuk Sultanları Türk - İslâm idealinin tam mümessilleri idiler. Tuğrul bey ve Alparslan «Tanrının evi yanında kendime muhteşem bir saray yapmaktan hicab duyarım» derdi. Yüce camiler ve hattâ, âmme hizmeti gören, muazzam kervansaraylar yanında Selçuk ve Osmanlı saraylarının bu kadar mütevazi kalmaları sebebi de bu mefkûre idi. Böylece Malazgird dünya hâkimiyeti idealinin ilk zaferi oldu. Anadolu'da şehit düşen ve dokuz asır kadar bir kutsiyet halesi içinde ziyaret edilen kahraamnların mezarları bu idealin âbideleridir.

Tuğrul bey, daha Anadolu'nun fethinden önce, ilk iş olarak İstanbul'da cami yapmak ve hutbede namını okutmak suretiyle bu islâm idealine karşı alâkasını gösterdi.

İzmir beyi Çaka ve ilk Anadolu Sultanı Süleyman Şah buna ya teşebbüs etmişler veya bu hasreti ifade eylemişlerdi. İstanbul'un fethi bir gün meselesi olmuştu .Fakat önce Haçlı, sonra da Moğol istilâları, Türkleri bir müddet bu emeli bırakarak vatan müdafaasiyle meşgul etti. Nihayet Osmanlı Türklerinde doğan ve Bursa'da temerküz eden gaza ruhu ve millî mefkûre yeni bir devrin yaklaştığını tebşir ediyordu. İstanbul'un yanı başında Peygamber'in hadîsleri tekrarlanıyor, islâm ideali ve cihangirlik mefkûresi eskisinden daha şümullü bir hayatiyet kazanıyordu. Millî kültür ve tarih sahasında ilk defa yeni bir hamle yapıldı; Osmanlılar, Selçuklu, Karahanlı ve efsanevî ced Oğuzhan'a çıkan bir tarih şuuruna ermilşerdi ki bu, bugünkü ilmî ve millî tarih görüşünün ta kendisidir. Daha dikkate şayan bir hâdise şudur ki, Türklerin bütün Orta çağlar boyunca besledikleri cihan hâkimiyeti mefkûresi halk tabakalarına kadar inmişti. Bunun en bariz tezahürü de bu devir Anadolusunda vücut bulan «Kızıl Elma» efsanesidir. Ayasofya'nın karşısında, Jüstinyen âbidesi üzerinde parlayan bir altın parçası Bizans İmparatorluğunun uğurlu bir tılsımı telâkki ediliyordu. Bunun XIV üncü asırda düşmesi İmparatorluğun zevaline işaret sayılmıştı. İşte Türklerin dünya hâkimiyeti sembolü olan Kızıl Elma'sı bu idi ve İstanbul'a sahip olmayı tazammun ediyodu. İstanbul'un fethinden sonra Kızıl Elma Roma'ya, Sen Piyer kilisesinin tepesine intikal etmişti ki, Evliya Çelebi'nin bu efsanevî hâdiseyi Peygamberin doğumuna atfetmesi mânalıdır. İşte Türkler bu iman ve bu mefkûre ile İstanbul surları önüne gelmişlerdi. Fatih, Peygamber'in tebcil ettiği bir hadîse göre de İstanbul Peygamber'in veya peygamberlerden birinin adını taşıyan bir emir tarafından fethedilecekti.

Türkler bu hayatiyet ve iman ile meşbu iken, İstanbul ile birlikte, ihtiyarlamış bulunan ve maddeten olduğu

gibi mânen de, ölüm saatini bekleyen Bizans'ın surlardan başka bir ümidi kalmamıştı. Filhakika Rumlar bir kaç asırdanberi inkirazlarının mukadder olduğuna ve devrin artık Türklere geçtiğine o derece inanmışlardı ki, bunu günlük konuşmalarında, Türklere bile söylüyorlardı. Bir hayli zamandanberi İstanbul'un ok kullanan bir kavim tarafından mutlaka zaptedileceğine dair bir kehaneti dillerine dolamışlar ve buna inanmışlardı. Bu suretle kendi ölümlerine kendileri hüküm vermişlerdi. İki tarafın bu psikolojisi tarihin seyrini çoktan tayin etmişti.

Türkler için asırlarca bir mefkûre ve sonra da kutsiyet ve heyecan kaynağı olan İstanbul fethinin Rumlar için bir matem mevzuu teşkil etmediğini söylerken hiç hayret edilmemelidir. Gerçekten, müdafaa sahnesinde şerefiyle ölen İmparator ve mensupları müstesna, din adamları ve halk kitlesi papadan ve devletin zulmünden kurtuldukları için memnun idi. Çünkü Türk fütuhatı yalnız hayatiyet ve mefkûre kuvvetine değil, adalet, hürriyet ve dinî müsamaha gibi, onlar kadar kuvvetli, bir silâhla da mücehhez olaak yabancı din ve ırkları cezbediyordu. Bu sebepledir ki Rumlar, komşu olarak veya idarelerinde yaşayarak, Türkleri yakından tanımışlar ve bir kaç asırdanberi fütuhatta onlara, sık sık, yardım etmişlerdi. Hattâ, ruhban sınıfının bile bu hususta Türklerle anlaştığına dair kayıtlar dahi mevcuttur. II Kılıçarslan Malatya patriğine yazdığı bir mektupta zaferlerini onun dualarına borçlu olduğunu söyleyecek kadar geniş görüşlü idi. Mevlâna'nın cenaze merasimine Türklerle birlikte Rum, Ermeni ve Yahudiler aynı matem hisleriyle iştirâk etmişlerdi. Yunus Emre insanlık kemalinin yetmiş iki millete müsavi bir gözle bakmak sayesinde mümkün olacağını ince sanatiyle Türklerin kalbine aşılıyordu. Sayısız Türk mutasavvuf ve şeyhleri bu islâmiyet anlayışiyle hıristiyanların kalbini fethediyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu bu manevî temel

üzerinde kurulmuş ve satvetini göstermişti. İstanbul Rumlarını Papaya değil Sultana teslim eden kuvvet işte bu idi. Nitekim Fatih İstanbul'a girince ecdadından miras aldığı din hürriyeti ananesi ve kurduğu imparatorluğun siyaseti icabı, Bizans hükümdarlarının elinde bir âlet ve baskı vasıtası olan, kiliseye bahşettiği haklarla, hıristiyanların da gönlünü fethetti.

Bu fetihle artık kayserlerin imparatorluğu ile birlikte Konstantin'in şehri de ölmüş ve yerine, tarihin, kronolojik sıra ile, Roma, Hilâfet imparatorluklarından sonra üçüncü büyük devletini teşkil eden Osmanlı İmparatorluğu ve Fatih'in şehri kurulmuştur. Elli binden aşağı düşen nüfusunun zamanla bir milyona varması kutsiyetiyle mütenasip eflâke ser çeken câmileri, kültürü ve yeni müesseseleri ile kurulan bu şehir tamamiyle Türkleşmiş ve islâmlaşmıştır. Ne uğurlu bir tesadüftür ki, Bizans'tan büyük bir âbide olarak kalan ve, İstanbul kadar hasreti çekildiği için, derhal camie tahvil edilen Ayasofya, Türklere mukadder olacakmış gibi, Bizans kilise uslûbunda değil Türk camiine ve millî ruha uygun bir mimarî ile yapılmıştır. Bu sebeple de Türkler onu takdis etmek ve hakkında dinî efsanelere malik olmakla da bu âbideyi millîleştirmişlerdir. İstanbul'un hilâfet merkezi haline gelmesi şehrin tarihî kutsiyetine yeni bir ruhaniyet unsuru daha eklemişti. Böylece İstanbul Şark ve Garbin uzun müddet en büyük medeniyet merkezi haline gelmiştir.

Bu fetih, Asya ile Avrupa'yı muhtelif din ve ırkları birbirine yaklaştıran bir hâdise olmakla ve bu temel üzerinde cihanşümul bir imparatorluğun başlangıcı bulunmakla da insanlık tarihinin mesut tezahürlerinden biridir. Mezhep mücadeleleri ile birbirini boğazlayan ve İspanya'da Müslüman ve yahudileri imha ve tardeden yeni çağlar Avrupası yanında İstanbul fethi tarihte vicdan hürriyetinin de bir sembolü olarak kalacaktır. O şekilde ki yalnız Anado-

lu ve Rumeli hıristiyanları değil, Protestan Avrupalılar bile din hürriyetine ve adalete kavuşmak için Türklerin gelmesini özlemişlerdi. Eğer İmparatorluğun inhitatı ve Fransız ihtilâli bahis mevzuu olmasa idi, Balkan hıristiyanlarının daha uzun zaman Türklerden ayrılmaları arzu ve tasavvur edilecek değildi. O zaman dünya şartları müsait olsa idi, Birleşmiş Milletler idealinin Osmanlı Türklerinin rehberliğinde gerçekleşeceği şüphesizdir. Balkan hıristiyanları din ve kültürleriyle birlikte, mevcudiyetlerinin muhafazasını Türk idaresine ve Fatih'in fermanına borçludurlar. Bizans'la alâkası Lâtin kavimlerin Roma ile alâkasından farklı olmıyan Yunanlılar —ki kendilerine Rum, yâni Bizanslı denilmesini reddederler— arasında son zamanlarda bu hâdiseyi bir matem sayanların vehim ve gaflet içinde bulundukları aşikârdır. Böylece İstanbul, bizim için, tarihî ve kutsî emellerin mihrakı, millî kültür ve mefkûrenin şahane bir âbidesi, cihan tarihi için insanlık idealinin de bir sembolüdür. Bu sebeple Allahtan Türk milletine bu mübarek fethin yıldönümlerini ebediyete kadar kutlulamasını niyaz ederiz.

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

1. MEŞRUTİYET DEVRİ :

Türkyurdu dergisi yeniden intişare başlarken, Bugünkü Türk Milliyetçiliği ve onun merkezi olmak dâvasında bulunan Türkocağının durumu, karşılaştığı meseleler ve bu müesseseñin vazifeleri hakkında umumî görüşlerimizi belirtmek icap eder. Bunu yaparken de Türkocağının artık vazifesini ifa ve ömrünü ikmal eylemiş bulunduğuna dair ona ve kısmen de Türk Milliyetçiliğine karşı yöneltilmiş itiraz ve hücumlara cevap verecek ve bu suretle de hüviyetimizi ve gayemizi meydana koymuş olacağız. Bu husus bizi, Meşrutiyet devrinde kurulan ve bir kaç yıl önce yeniden açılan, Türkocağının, her iki devrede, hangi şartlar içinde geliştiğini meydana koyan bir mukayeseye sevkeder. Bu mukayese, aynı zamanda, bugünkü Türkoğacının neden henüz gereken inkişafa mazhar olamamasının sebeplerini de meydana koyacaktır.

Filhakika Türkocağı, Meşrutiyet devrinde, Türk aydınlarının büyük bir kısmını sinesinde toplamak suretiyle, milletimizin maruz kaldığı ağır dâhilî ve haricî tehlikeler karşısında, kendisine düşen vazifeyi şerefle ifa etmiş bir müessesedir. Bunda, zamanın başlıca fikir adamları ve aydınlarının Ocak hizmetinde bulunmalarının büyük tesiri olmakla beraber, bu muvaffakiyetin asıl sebebini ve bizzat

Ocağa karşı bu derin alâkayı devrin umumî şartlarında ve manevî havasında aramak icap eder.

Gerçekten Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan kendi bünyesinden gelen zaaflar ve emperyalist devletlerin baskı ve darbeleriyle sarsılırken, diğer taraftan gayrî Türk unsurların yıkıcı emel ve faaliyatleriyle de bir dağılma manzarası arz ediyordu. Memleket idaresini elinde bulunduran İttihatçıların tecrübesizlikleri ve yabancı siyasî tesirler yalnız İmparatorluğu değil, Türk milletinin hayatını bile tehlikelere sürüklemekte idi. Bu hayatî tehlikelerin vatanperver Türk münevverlerini M i l l î M e f k û r e ile ateşlemesi ve onun etrafında birleştirmesi tabiî idi. İşte, Türkocağı da, görünmesi ve kavranması kolay olan, bu siyasî tehlikeler karşısında ve bu endişeli hava içinde, Millî idealin mihrakı olarak, kurulmuştu.

Türkler için, tarih boyunca ve çok defa c i h a n h â k i m i y e t i fikri halinde, mevcut olan, fakat, çağdaş mânâsiyle, henüz pek malûm ve yaygın bulunmayan Milliyet ideâli, bu âmiller tesiriyle daha cazip ve kudretli bir cereyan şeklini aldı. Bu durumda, bu mukaddes ülküyü bayrak yapan Türkocağının memleket aydınlarının kalbi haline gelmesi pek tabiî idi. Halbuki Meşrutiyet devri Türk aydınları için T ü r k o c a ğ ı bu tehlikelere karşı koyan M i l l î î m a n ı n bir kalesi, bir kaynağı olmaktan da ibaret değildi. Gerçekten tarih boyunca azamet duygusuna sahip olmuş bulunan Türk münevverleri, yıkılmakta olan imparatorlukları yerine, asrın Milliyet esaslarına uygun, yeni bir İmparatorluk fikrini de Ocakta buluyor ve bu sâyede kırılmakta olan Millî gururunu tatmin ediyordu. Bu suretle, şuurdan fazla hislerin hareket halinde bulunduğu o heyecan devrinde, ufak bir zihnî ameliye aydınları, harita üzerinde kolaylıkla kurulan, bir Turan imparatorluğu câzibesine tutulmağa ve Ocağa bağlamağa âmil oluyordu. Zaten

daha evvel türlü Türk mütefekkirleri tarafından bütün Türkler arasında müşterek bir dil, din ve kültürün mevcudiyeti şuuru az çok yayılmıştı. Binaenaleyh bir taraftan yaşamak endişesi ve Anadolu sınırlarına sığmak istemeyen azamet duygusu, öteyandan diğer Türklerin kurtulmak veya kurtarılmak arzusu bu mânevî birlik düşüncesini kolaylıkla siyasî bir birleşme fikrine kalbediyordu. Bunun tahakkuku güçlüklerini müdrik bulunan fiki adamlarının mevcut olması mühim değildi. Zira o hava ve şartlar içinde aydınların bu ümit ve tesellilerini kırmak da doğru olmazdı ve Rusya'ya karşı mücadelede bu mefkûrenin kudreti de âşikâr idi. Nitekim Cihan harbinde Osmanlı idarecileri, Türkiye ve Almanya menfaatine yaramış olan, bu cereyandan ciddî bir kuvvet olarak faydalanmışlardı.

Meşrutiyet devrinde Milliyetçi mefkûre ile birlikte Türkocağına kudret ve hayatiyet bahşeden daha başka âmiller de mevcut idi. Filhakika bir asırdan beri başlayan, fakat henüz tatmin edici bir merhaleye varamayan modernleşmek veya Avrupalılaşmak fikri de Türkocaklarının ve Türk Milliyetçilerinin malı olmuştur. Ziya Gökalp sâyesinde daha ilmî ve şuurlu bir mahiyet almış bulunan Milliyet ülküsü, müfrit Garpçi ve İslâmcı iki ceryan arasında, yalnız bunları ifratlardan kurtararak bir telif yapmakla iktifa etmiyor; bu iki unsurun Millî kültür ve bünyeye göre makûl bir tadil ve imtizacını da meydana koyarak medeniyet dâvamızın selâmet yolunda gelişmesi imkânını hazırlıyordu. Millî mefkûrenin kudreti, ilmin ve cemiyetimizin de ihtiyaç ve arzularına uygun gelmesinde idi.

Milliyet fikriyle birlikte Türk Ocaklarının bu derece ehemmiyet kazanması, bu umumî âmillerin bir neticesi olmakla beraber, İttihatçıların himaye ve müzahereti düşünülmeksizin bu kadar bir inkişaf bahis mevzuu olamazdı.

Gerçekten, iç ve dış şartların ağırlığından başka, kendi tecrübesiz ve kifayetsizliklerinin de kurbanı olan bu siyasî teşekkül, karşılaştığı tehlikeler dolayısiyle, eğer bilâhare Milliyet mefkûresine ve Türkocağına kurtarıcı bir fikir ve müessese nazarı ile bakmasaydı bu müessese ve Millî ideâlin böyle bir kudret kazanması imkânsız olurdu. Böylece İttihatçıların, on yıl gibi kısa zamanda, yalnız İmparatorluğun yıkılmasiyle değil, Türk Milletinin yok olmak tehlikesine maruz kalmasiyie de, tarih karşısındaki ağır mes'uliyetleri, Millî mefkûreye bu hizmetleri sâyesinde, biraz hafiflemektedir. Zira Cihan ve İstiklâl savaşlariyle Türk milletinin yarattığı destânlarda bu Millî Şuurun tesiri büyük olduğu gibi Çarlık Rusyasının yıkılışında ve Anadoluda Millî tecanüsün temininde de, dolayısiyle, İttihatçıların rolü aşikârdır. Hattâ onlar tecrübe ile tehlikenin azametini gördükten sonra yalnız milliyetçiliğe değil dine ve İslâmcı siyasete bağlanmayı da zarurî buldular. İslâm dünyası ile girişilen münasebetler ve Cihan Harbinde Osmanlı Halifesinin Cihâd ilânı bu ölüm - kalım mücadelesi icabı idi. Böylece İttihatçılar tecrübesizlikleri dolayısiyle koca imparatorluğun yıkılmasına ve hattâ Türk Milletinin uçuruma sürüklenmesine âmil olurlarken onların aynı zamanda yeni Türkiye'nin doğması imkânlarına da dolayısiyle yardım etmiş bulunduklarını hatırlamak mecburiyetindeyiz.

2. BUGÜN DURUM

Bu umumî tablo ile Meşrutiyet devri Türkocağının gelişmesine tesir eden esas âmillere işaret etmiş bugün, onun bu kadar mütevazi oluşu sebeplerine, vasıtalı olarak, girmiş bulunuyoruz. Gerçekten, bugün Türk aydını

ve Ocağı için, mâzide çekici ve birleştirici tesirleri olan çeşitli âmillerden pek çoğu ortada kalmış değildir. Meselâ bizi ne vatan hudutları içinde meşgul eden bir milliyetler meselesi, ne yıkılan imparatorluğun Turanda ihyası ve ne de, basit anlayışı ile, bir Avrupalılaşma Hareketi bahis mevzuudur. Buna rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkocakları eski anane ve mefkûrecilerini hayatiyetiyle birlikte bir müddet daha muhafaza etti. Nihayet Türk Ocaklarının kapanması, memleketin manevî şartlarında husule gelen değişiklikler, bizzat Türk Milliyetçiliğinin geçirdiği sarsıntı, kudretli fikir ve mefkûre otoritelerinin fıkdânı ve nihayet bir kısım eski ocaklı fikir adamlarının ocak ile ve hattâ milliyetçilikle ilgisizliği Türkocağı üzerinde tekâsüf eden eski cazibeyi bir hayli müteessir eylemiştir.

Türkocaklarının vücûdu hikmetini, Meşrutiyet devrinin mezkûr şart ve hâdiseleriyle ilgili gören kifayetsiz aydınların veya, öyle görmek isteyen, Milliyet aleyhtarı unsurların, bu müesseseye, artık vazifesini îfa etmiş gözüyle bakmaları sebebi budur. Buna ciddî bir sebeb ve alâka olmadığı halde günlük politikanın kurbanı olan dar görüşlü ve partizan aydınların düşünüş ve davranışlarını da ilâve etmek mümkündür.

Bir cemiyet ve bir millet müşterek bir şuûr ve mefkûreye sâhip olmadıkça, ileri bir hamle ve yaratıcı bir kudret kazanmak şöyle dursun, hayatını bile muhafaza edemez. Gerçekten böyle bir şuûr ve mefkûre, ferd ve cemiyetleri ataletten, maddenin esîri olmaktan korur ev, insanın saâdeti için zarurî olan, madde-ruh muvazenesini sağlar. Tarih, hayrın şerre zaferi için peygamber, feylesof, ahlâkçı vesair büyük adamların mücadelelerine rağmen, mutlak bir muvaffakiyetin mümkün olamıyacağına şâhiddir. Sadece bu kısa muhakeme bize

millî mefkûre ve Türkocağının hayatî ehemmiyetini göstermeye kâfidir. Binaenaleyh, beşerî bir duygu olarak, milletin bekası arzusu mevcut kaldıkça, Türkocağı ve benzeri müesseselere de daima ihtiyaç olacaktır.

3. MİLLÎ MEFKÛRE KUVVETİ

Türkocağına yöneltilen bir kısım itirazların, aslında, kapalı olarak, Türk milliyetçiliğini hedef tuttuğu aşikârdır. Onların kanâatine göre Fransız ihtilâlinin çocuğu olan milliyetçilik, milletler arasında kan ve kine âmil olarak, devrimi ikmal etmiş bir mefkûredir. Aşağıda temas edeceğimiz üzere millî duygular, beşerin tabiatı iktizası, onunla birlikte mevcud olduğundan, Fransız ihtilâlinin eseri olmadığı ve sadece milliyetçilik yeni hüviyetini bu hâdise ile kazandığı gibi bir zamanlar bu ideale bağlı kalmış emperyalist vasıf da onun cevheriyle ilgili değildir. Nitekim, sanıldığının aksine olarak, küçük bir dikkat, milliyet duygusunun, asrımızda dahi, kuvvetinden hiç bir şey kaybetmediğini meydana koyar. Gerçekten bütün mânevî kıymetler gibi, millî mefkûre ile mücadeleyi başlıca prensiplerinden biri sayan komünizm Rusya'da milliyetçiliğe mağlup olmuş; onu, bünyesini tâdil etmek suretile, kendi istikametinde sürüklemiştir. Peyk memleketler bu iki mefkûre arasında bir uzlaşma, bir anlaşma kurmak mücadelesi içindedir. Kıta Çini komünizmi tarihin en mutaassıp bir milliyetçiliğine vâsıta kılmakla meşguldür. Komünist Yugoslavya'yı Rusya dan ayıran kuvvet, sâdece, millî duygudur. Arap âlemine dirilme kudreti de bu kaynaktan gelmiş, ölü ve uykuda bulunan Akdeniz'in Cenup ve Şark sâhilleri yeni bir hayatiyet hamlesini bu

mefkûreden almıştır. Yunanistan din ile milliyetin yarattığı hayal ve efsanelerin cezbesi içerisindedir. İsrail iki bin yıllık millî idealin en canlı bir eseridir. İstikrarını bulmuş, heyecandan ziyade ilim ve şuûr ile hareket eden, ileri Avrupa memleketlerinin mefkûrevî ve mânevî durumlarına temasa bile ihtiyaç yoktur. Evet bugünkü dünya şartları, milletleri bir insanlık idealine zorlamaktadır. Fakat bu, ne milliyet ülküsünün, zayıfladığını ve ne de bu ideal olmadan insanlık mefkûresine varılabileceğini ifade eder.

Beşeriyet ve medeniyetin, tarihinde görülmemiş bir şekilde, karşılaştığı büyük materyalist tehlike, bizde de, kendi şartlarımız, ilim ve fikir adamlarımızın kifayetsizliği yüzünden, daha endişeli bir durum yaratmış ve bizzat millî mefkûremizi buhrana sokmuştur. İşte bir taraftan bu vaziyet, diğer taraftan mânevî bataklıkda gelişen mukabil ideolojilerin tahribatı bugünkü Türkocağına terettüp eden vazife ve mesuliyetlerin eskisinden daha ağır ve bu müessesenin eskisinden daha fazla lüzumlu olduğunu isbat etmektedir. Fark şuradadır ki evvelce daha fazla maddî ve siyasî hüviyetlerile meydana çıkan ve bu sebeple de herkesçe kolaylıkla görülebilen tehlikeler bugün mânevî ve uzun vadeli bir mahiyet almış; hastalıkların teşhis ve tedâvisi için, muayyen bir kültür ve anlayış seviyesine ihtiyaç hasıl olmuştur. İşte Türkocağının eskisi kadar lüzumlu ve câzibeli görünmemesinin bir sebebi meselenin bu mahiyetile ve mâneviyat yerine maddiyatın hükümfermâ olmak istidadile alâkalıdır.

4. YENİ MESELELER

Umumî ve anlaşılmış mânada bi Avrupalılaşma dâvası bugün için mevzuubahis olmadığından bu ölçüde Oca-

ğa da bi vazife kalmamıştır. Lâkin sathî ve şeklî mânada süratle husule gelen Avrupalılaşmanın, Türkiye'nin ilmî ve kültürel inkişafında, veya mânevî potansiyelinde henüz istenilen neticeyi vermemesi, bizi dâvayı hakîkî mânasında ele almaya ve Avrupa medeniyetinin esası olan ilmî zihniyet ve metodların süratle memleketde tesisini icbar eder. Türk milliyetçiliği bir taraftan bu mesele ile ciddî bir şekilde uğraşırken, diğer taraftan, sadece, kaba katlitlerin yarattığı mânevi sarsıntının tezahürleriyle de mücadeleye mecbur kalmaktadır. Filhakika, her gün karşılaştığımız belirtilerini görmesek bile, her m e d e n î t e s i r v e h u s u s i l e i ç t i m a î i s t i h a l e n i n cemiyet bünyesinde bir m â n e v î b u h r a n yaratmasının mukadder olduğuna dair tarih ve sosyolojinin meydana koyduğu hakikatlere yabancı kalamayız. Böyle bir medeniyet istihalesi hâdisesinin, sakınılması imkânsız olarak, doğurduğu hastalıkların başında, şüphesiz aşağılık duygusu gelir. Böylece insan haysiyetile uzlaşamayan, ferdlerin yaratıcı kudretini kıran ve m i l e t i n ş a h s i y e t i n i y ı k a n a ş a ğ ı l ı k d u y g u s u n u n sebepleini bulmak ve doğrudan doğruya belirtileriyle mücadele etmek Türk milliyetçiliğine ve Türkocağına terettüp eden vazifeler meyanındadır.

Türkocağı, Meşrutiyet devresinde, Milletin yükselmesi ve selâmeti için Milliyet ve Avrupalılaşma fikirlerini işlerken, az çok, dinî taassubun karşısında bulunuyordu. Garip bir tesadüf eseri olarak aynı millî endişe ile bu sefer din aleyhdarı bir taassupla da mücadele etmek vazifesini bile Ocak deruhte etmek mecburiyetinde kalmıştır. Her türlü taassuba karşı mücadele etmek isteyen inkılabın, bizzat böyle bir yeni taassupla karşılaşmış bulunması hem şaşılacak bir hâdisedir, hem de Avrupalılaşma hareketinin, henüz ilmî zihniyet ve metodlarla vuku vulmamış olmasının bâriz bir delilidir.

5. MİLLİYETÇİLİĞE AYKIRI FİKİR VE TEMAYÜLLER

Böylece bugünkü Türkocağı ve Milliyetçilik milletin bekası ve yükselmesi için ona yönelmiş menfî fikir ve ideolojilerle mücadele ederken eskisinden farklı yeni meselelerle karşılaşmış bulunmaktadır.

Muvazeneli ve modern bir cemiyet kurmak emeliyle dine bağlı sanılan taassuptan sonra dine karşı baş gösteren, veya böyle olduğu açıkça gözükmeyen, yahud gösterilmeyen bir taassupla da mücadele ederken Türkocağı ilmî, millî, insanî, demokratik ve lâik bir zihniyetin zaferine hizmet ettiğine ve terakkiye engel her türlü taassubun yolunu kapadığına katiyetle emîndir. Zamanımızda hâlâ milliyetçiliğin İslâmiyete aykırı olduğunu sanan münevverlere rastlandığını da kaydetmeliyiz. Halbuki, insanlık ideali gibi, İslâmiyetin cevâz vermediği milliyetçilik değil, kavmî asabiyet, yani bir nevî ırkçılık olduğunu izah etmekle bu zümreyi tatmin etmek mümkündür.

Türk milliyetçiliği ile birlikte Türkocağının fikir ve kültür temeli üzerinde, mücadele edeceği başlıca mevzulardan biri de, hiç şüphesiz, solcu ve materyalist ceryanlardır. Maddî olmaktan daha fazla mânevî sefalet içinde filizlenen, cemiyetin ahlâk ve mefkûre nizâmının dayandığı kıymetlerin sarsılmasile kuvvetlenen komünizm ile mücadele Türkocağına eski kudretini fazlasile iade edecek bir mevzudur. Yalnız Türkiye de komünizmin açık mücadele imkânından mahrum bulunması ve bâzen de inkılâpları sömürmeye çalışması milliyetçileri âdeta cebhesi ve hedefi belirsiz bir düşman karşısında bırakmakta ve hattâ milliyetçileri parçalamaktadır. Gerçekten bu ve sâir milliyet aleyhdarı ceryanlar, bir zaman birbirinden ayrılmamış bulunan milliyetçi ve inkılâpçı umdelerden, birincisini sağa iterek,

ikincisini de benimser gözükerek, münevverler arasında bir ayrılık yaratmakta, sağ ve solun ortası bulunan ve selâmet yolunu seçmekte zorluk çeken Türk gençlerini birbiirnden uzaklaştırmaktadır.

Ziya Gökalp'den sonra bir çok temayüllerin vücud bulduğu Türkiye'de bugünkü ihtiyaçlara göre, henüz millî mefkûre otoritelerinin meydana çıkmamış olması da züzuhsuzluğu ve buhranı artırmaktadır. Bu durum dolayısile Türkiyed e komünizm, serbest olmaktan daha büyük bir tahribat yapmakta ve millî bünye ve idealin zayıflamasına sebep olmaktadır (1).

Milliyetçiliği Fransız ihtilâlinin eseri saymak ve onu, XIX uncu asırdaki dar mânasile, hâlâ emperyalizmin ve milletlerarası kin ve husumetin âmili olarak sanmak bu mefkûreyi zayıflatan âmillerden biridir. Halbuki milliyetçilik, bir cihan hâkimiyeti şeklile ismi zikr edilmeksizin, Türk tarihi boyunca bir muharrik kuvvet olarak, mevcud olduğu gibi İslâm tarihinin kaydettiği meşhur **Şuûbiye** fırkaları da tam mânâsile **milliyet duygusunun** bir tezahürü idi. Bu beşerî duygunun varlığını isbat için diğer kavimlerin tarihinden misaller getirmeye lüzum yoktur. Diğer taraftan fikir bakımından kifayetsiz veya gayri samimi olan insaniyetçilerin XIX uncu asırdaki hüviyetine dayanarak, millî mefkûreye muarız kalmaları için de ciddî bir mazeret mevcud değildir. Netekim, yalnız bugünkü dünya durumu değil, aslında ilim bize millî ve insanî duygular arasında bir zıddiyetin mevcut olmadığını isbat eder.

---

1) Bugün Komünizm artık hüviyetini pek gizlemeden, gazetelerde, toplantılarda, hatta kurdukları Cemiyelerin tüzüklerinde ve Devlet radyosunda rahatça propaganda ve tahribatını yapmaktadır.

6. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ŞÜMULÜ

Yeni Türkocağı ve milliyetçilik milli mefkûre ve insanlık ideallerinin ahenkleştirilmesini lüzumlu bulmakta, milliyet mefkûresi olmadıkça insanlık duygularının da gelişemiyeceğini kabûl etmektedir. Böylece milliyetçiliğe aykırı bir insanlık fikrini hem imkânsız hem de zararlı gördüğümüz gibi insanlığı inkâr eden bir milliyet idealini de dar ve bugünkü dünya şartlarına mugayir saymaktayız. Bu görüş, millî tarihimizde sayısız misâllerile meydana çıkan, meşhur Türk müsamaha ve insanlık düşüncesine uygun olduğu gibi, Birleşmiş Milletler idealile de ahenklidir. Yalnız bu esasa bağlı kalmamızın ölçüsünü de başka milletlerin bu bakımdan tekâmüllerin insanlık ideallerine ayni derecede bağlı bulunmaları zaruridir.

Millî şuûrun millî kültüre dayanması vakıası dolayısile, bu kültürün, bizi hal ve tarihteki bağlarına doğru çekmesi zarurîdir; Türk Milliyetçisinin dış Türklerle alâkası sebebi de budur. Bu ifade ne milliyetçiliğimizin esas hüviyet ve meselelerini ihmal ve ne de diğer Türkler ve komşularımızı tahrik niyetinde olduğumuz şeklinde tefsir edilemez, ve hususile her türlü siyaset gibi Turancılık siyaseti veya her hangi bir emperyalizm ile itham edilmemize müsait değildir. Bununla beraber, her millet gibi Türklerin de ilerleme ve kurtulmalarını arzu etmek bizim için hem millî ve hem de insanî bir duygudur. Bunu inkâr etmek de kendimizi, tarih ve şuurumuzu kaybetmek demek olur. Kimse bizden millî ruh, dil ve edebiyatımızın kaynağı olan Orhun kitabelerini unutmayı, Anadolu'ya getirdiğimiz kültür mirâsı ve eski hâtıraları terk etmeyi bekleyemez. Esasen hakikî Birleşmiş Milletler ideali kuvvetlendikçe bu arzumuzun da gerçekleşeceği aşikârdır.

Milltlerin istiklâli nasıl milliyet idealinin bir zaferi ise fertlerin hürriyet ve demokrasinin zaferi de yine bu mefkûrenin kudret kazanması ile mümkün olacaktır. Gerçekten demokrasinin bugünkü inkişafından şikâyetlerimizin hakiki sebebini halkın cehaletinden ziyade münevverlerin kültür, ahlâk ve mefkûre bakımından gereken bir seviyeye yükselmemiş olmaları teşkil eder. Zira, şimdiye kadar yapılan seçimlerde halk, tarihinden tevârüs eylediği bir çok hasletler sayesinde, ileri memleketler kadar millî mukadderata alâka göstermiş ve vazifesini yapmış olduğu halde seçimlerden sonra münevverler arasında ceryan eden münazaa ve mücadeleler mesuliyetin halk kütlesinde değil, aydınlarda bulunduğunu açıkça meydana koymaktadır.

7. SOL TAASSUB KARŞISINDA MİLLİYETÇİLİK

Halkın cehaletini bahane eden veya samimiyetle buna kani bulunan yarı münevverin, kendisini terakki yolunda sanarak, milletin arzu ve iradesine karşı bulunması ve bu zihniyetle de onun vicdanına tasallut etmesi, demokrasinin kurulmasına ve Türkiyenin ilerlemesine engel olan başlıca âmildir. Halkı ikna edemeyişini kendi kifayetsizliğinde veya sakat düşüncesinde aramayıp cehaleti bahane ederek halkın arzu ve iradesine engel olan münevverin bu davranışı gayri ilmî, gayri millî, gayri insanî ve antidemokratik vasıfları taşıdığı, bilerek ve bilmeyerek milletine zulüm yaptığı izahtan müstağnidir. Bu sarih istidlâl ile, demokrasinin ancak millî mefkûre sâyesinde gerçekleşeceğini ve Türkocağının da demokrasi kalesi olması gerektiğini meydana koymuş oluyoruz.

İlimsiz mefkûre ve mefkûresiz ilim, dimağsız kalb ve kalbsiz dimağ gibidir. Ocak, mefkûresinin kaynaklarını millî kültüre isnat ettirirken ilmi kendisine rehber bilmektedir. Bunun için millî kültür ve terbiyenin korunmasını dâvasının esası bilir. Millî kültür ve varlığın en kuvvetli dayanağı şüphesiz Türkeçdir. Bu sebeple dilimizin münevverin kifayetsizliği veya menfi maksatlarla maruz kaldığı feci tahribatı durdurmak, edebiyat ve sanatımızı yıkıcı bir mahiyet alan temayül ve ceryanlardan korumak başta gelen vazifelerimiz arasındadır.

Bu umumî mütalâalarla milletimizin iştiyakla arzu eylediği ve anayasamızın talep ettiği milliyetçiliğimizin bu günkü mânâ ve mahiyetine dair düşüncelerimizi meydana koymuş ve Türkocağının karşılaşmış bulunduğu meselelere, deruhte etmek zorunda kaldığı vazifelere işaret etmiş bulunuyoruz. Milliyetçi mefkûrenin, bu kadar tabiî ve insanî hüviyetine rağmen, bu derece kuvvetli muarızlarla karşılaşmış bulunması veya câzibesini kaybetmesi beşeriyet ve medeniyetin geçirmekte olduğu derin maneviyat buhranının ve matariyalist inkişafın neticesidir. Fakat Türkiye için durum daha da acı ve anormaldir.

Gerçekten, Türkiye'de görülen materyalist gelişme cihân şümul buhrandan ziyade kendi gayri ilmî teşebbüslerimizin icabı olduğu gibi milliyet aleyhdarlığı da ilim ve fikirden arî gizli taktiklerle yani geri ve gayri ahlâkî usullerle ceryan etmekte ve yeni nesli iğfal gayretine sapmış bulunmaktadır. Beşeriyet için bir felâket mukadder değilse zaferin er geç ilim, hak ve halkın tarafında tecelli edeceğine inanmak ve bundan kuvvet almak millî mefkûrenin icabıdır. Bu sebeple ilim adamlarını fikirleri, gençleri temiz kalplerinin heyecanı ve zenginleri de paraları ile bu millî kurtuluş ve yükseliş dâvasına dâvet ediyoruz. Türkiye'nin bugünkü buhranlı dünyada yeni bir medeniyet

hamlesine kavuşması ve hattâ yeni bir medeniyet sentezi kurması imkânları elimizdedir. Tarihî ve içtimaî malzemeyi tanıyıp ilmî icapları yaptıkça bu büyük gayeye erişmek imkânsız olmayacaktır.

Bu umumî durum ve şartlar, Türkocağının bugün için ne kadar millî bir ihtiyaca cevap verdiğini ve bu geniş ve müvazeneli milliyetçi mefkûreye memleketin ne derece susamış olduğunu meydana koymaktadır. Esasen daha şimdiden Türk ocağının giriştiği faaliyetler ve bunlara karşı aydınlarımızın izhar ettiği sıcak alâka ümid verici ve şükre şayandır.

MİLLİYET VE İNSANLIK İDEALLERİ (1)

1. MESELENİN MAHİYETİ

Unesco, 1950 yılı yazında, Bruxelles'de, hemen her demokrat memleketin üniversite ve lise hocaları ile maarifçilerinden mürekkep Milletlerarası bir toplantı yaptı. Kırk gün kadar süren çalışmaların gayesi, mekteplerde yapılan tarih öğretimini ve okutulan tarih kitaplarını, Birleşmiş Milletler idealine uygun olarak islâh imkânlarını araştırmak, bu hususta müşterek prensip ve görüşlere erişmek idi. Bu toplantı vesilesiyle Birleşmiş Milletler idealinin kurulması ve geliştirilmesi hakkında bazı mütalealar ileri sürmek, bunları yalnız tarih tedrisatı bakımından değil, fakat geniş ölçüde ve ilgili birçok meseleleriyle meydana koymak niyetinde idik. Ancak, meslekî ve sair meşguliyetler buna imkân vermedi. Şimdi bu olmayınca, hiç olmazsa, orada yaptığımız ve bir suretini rapor halinde sunduğumuz tebliği neşretmenin faydasız olmayacağını sanıyoruz. Zira yalnız memleketimizde değil, dünyada dahi umumiyetle Birleşmiş Milletler ideali ve onun inkişafı için karşılaşılan meseleler hakkında ciddî bir şey yapılmadığı gibi hele bu hususta tarih tedrisatının ehemmiyeti üzerinde, yalnız menfî tesirlerini önlemek maksadiyle durulmuş, onun yaratıcı mahiyetine pek dikkat edilmemiştir.

---

1) Bu bahis'in fransızcası Unesco'da tebliğ edilmiştir.

Fakat burada, hiç olmazsa Bruxelles toplantısının mahiyetini anahatlariyle belirtmek, neşretmekte olduğumuz tebliğin anlaşılması için de, faydalı olacaktır.

Bugünkü dünya şartları devletler üstünde kuvvetli bir siyasî teşekküle ihtiyaç hissettirdi ve realite olarak mevcut bulunan milliyet ideali üstünde yaratıcı ve birleştirici bir insanlık idealinin kuvvetleşmesi zaruretini meydana koydu. Bugünkü devlet nasıl milliyet idealinin eseri ve onunla kaim ise, birleşmiş bir dünya teşkilâtı da ancak kuvvetli bir insanlık idealiyle yaşıyabilir. Zamanımızda, devlet adamlarından önce, mütefekkir ve münevverler arasında yayılması ve yerleşmesi icabeden bu ideali meydana koyabilmek için birçok meselelerin halli gerekmektedir. Bruxelles'de tarih tedrisatı hakkında yapılan toplantı, bu idealin hiç olmazsa bir meselesiyle alâkalı idi. Bu sebeple, Paris'teki meslekî çalışmalarımın ehemmiyetine rağmen, Maarif Vekâletinin bu toplantıya iştirâkime dair teklifini memnuniyetle kabul ettim. Bruxelles e gitmeden önce Unesco'nun Birleşmiş Milletler ideali bakımından yaptığı neşriyatı okumak ve bu suretle Birleşmiş Milletler idealinin mevcut millî, dinî kıymetler karşısında aldığı durumu, bunlarla münasebetlerini anlamak icabediyordu. Fakat itiraz etmeliyiz ki, maalesef Unesco'nun oldukça geniş neşriyatı arasında bu idealin fikrî temellerini hazırlayan ve tetkik eden ciddî bir eser mevcut değildir ve yapılmış bulunan bazı neşriyatta Milletlerarası teşekkülleri tanıtan, gayelerini basit bir şekilde anlatan ve çok defa istatistiklerden ibaret olan eser ve broşürlere inhisar etmiştir. Kanaatimizce, Birleşmiş Milletler terbiyevî, içtimaî ve kültürel teşkilâtı (Unesco) nun Milletlerarası içtimaî ve kültürel pratik münasebetlerinin ahenkleştirilmesi hususundaki hizmeti yanında ve onların üstünde bu Birleşmiş Milletler Teşkilâtını tam bir fikir ocağı haline getirmesi ve onun manevî temellerini, Milletlerarası şöhrete

malik insanların fikir ve faaliyetleriyle beslemesi, bu hususta yazılmış veya yazdıracağı eserleri dünyaya yayması icap ederken ciddî hiç bir fikir eserini neşretmediğini ve çok basit neşriyatla uğraştığını burada kayda şayan bulurum.

Toplantı Unesco Müdürü T. Bodet'nin nutkuyla açıldı Nutkun Birleşmiş Milletler idealiyle milliyet fikri arasında bir tezad değil, bir ahenk olması lâzımgelen bir mânayı ifade etmiş olması müessesenin başında bu meseleleri iyi kavramış bir insanın bulunduuğnu meydana koyduğu için üzerimizde çok müsbet intiba bırakmıştı; konuşma ve müzakerelerimizin bu mihver etrafında tekâsüf edeceği ümidiyle de ayrıca memnun olmuştuk. Fakat kırk günlük çalışmalarımızda Birleşmiş Milletler fikrinin ve müşterek bir insanlık idealinin yaratılması ve geliştirilmesi mevzuu pek az bir yer aldı. Çalışmalar daha ziyade mekteplerdeki tarih öğretiminin, Birleşmiş Milletler ideali ile doğrudan doğruya alâkalı olmıyan, yeni ve faydalı pedagojik görüşlere göre yapılması üzerinde temerküz etti. Birleşmiş Milletler idealinin tarih öğretimindeki in'ikâsı, dar ve müfrit bir millî tarih görüş ve tedrisi yerine, milletlerin siyasî medenî ve iktisadî bağlarla birbirlerine günden güne daha fazla bağlı ve muhtaç oldukları vâkıasına dayanarak daha geniş bir dünya tarihi görüşü ve öğretimine imkân vermek ve bu suretle dünya sulhünü ve insanlık sevgisini takviye edip milletler arasındaki zıddiyet ve münafeeretlerin doğmasına mâni olmak veya mevcut düşmanlıkların ortadan kalkmasına zemin hazırlamak gibi esasları meydana koyan bir fikir ve gayeye uygun olacaktı. Bu hususta en müsbet bir hâdise olarak Unesco'nun tavassutuyla bazı komşu memleketlerin tarih cemiyetleri mümessilleri arasında kurulan komisyonların, okutulan tarih kitaplarında her iki tarafı alâkadar eden vakaların yazılması ve okutulmasından tarafsız ve objektif bir görüşe varmak için giri-

şilen teşebbüsler dolayısiyle yapılan müzakere ve çalışmaları zikretmek icabeder. Bu mevzuda, daha Unesco'dan önce, İskandinavya memleketlerinin yaptığı ve yapmakta olduğu teşebbüsler hakikaten dikkate şayandır. Filhakika bu memleketlerden herbiri müşterek noktalarda diğerlerinin tasvibini almadıkça tarih kitaplarını neşr ve tedris etmemeğe karar vermişlerdir. Tam anlaşma hâsıl olamıyan mahdut mevzularda da her iki tarafın görüşünü kitaplarına dercedecek kadar ilmî ve objektif bir anlayış birliğine varmışlardır. Almanlarla fransızlar ve ingilizler arasında da aynı mahiyette çalışmalara başlanmış idi. Bunun komşu bütün memleketler arasında yapılması ve Unesco'nun bu hususta neler yapabileceği hususları üzerinde duruldu.

Tarih kitapları ve öğretiminin ilmî ve insanî bir karakterde islâhı işinin biz Türkler için ne kadar arzuya şayan ve binaenaleyh insanî olduğu kadar da millî bir mesele olduğunu takdir etmiyecek kimse tasavvur edilemez. Filhakika Türk tarihinin cihanşümul mahiyeti ve Osmanlı İmparatorluğunun asırlarca eski medeniyet dünyasının ortasında hâkim bulunması dolayısiyle daha Orta çağlardan beri Türkler aleyhinde birtakım yanlış ve gazarkâr fikir ve kanaatlerin yerleşmesine sebep olmuştur. O şekilde ki, bu gibi yanlış ve menfî anane ve kanaat bakiyelerine elan birçok memleketlerin mektp kitaplarında rastlanmaktadır. Fakat bugün için bunların çoğu bilgisizlikten ve eski kitaplarda kalmış bulunan yanlış malûmatın farkına varılmadan yenilerine intikal etmesinden ileri geldiği için bunda mutlaka kötü niyet aramak doğru değildir. Fakat doğru olanı şudur ki Avrupa'da temas edeceğiniz münevverlerde Türkler aleyhinde rastlanan yanlış bilgi ve kanaatlerin çoğunun menşei bu Orta çağ ananesinin elan mektep kitaplarından temizlenmemiş olması neticesidir. Mektep kitaplarını yazanların Türk tarihi hakkındaki bilgilerini düzeltmelerini beklemek biraz erkendir. Zira onların

Türk tarihi hakkında ilim âleminde yapılan tetkikleri takip etmeleri kolay olmadığı gibi bu gibilerin kolaylıkla faydalanabilecekleri Türk tarihine dair umumî ve itimada şayan tek bir eser de yoktur. Biz mezkûr toplantıda Avrupa ve Amerika'da, muhtelif memleketlerin mektep kitaplarından aldığımız birtakım notları arz ve bunlarda mevcut olan yanlış hüküm ve kanaatlerin bizzat Avrupa âlimlerinin zikrettiğimiz eserleriyle tashih edilebileceğini beyan ettik. Hele Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bazı Balkan ve Asya memleketlerinde bazı tarihî hâdiselerin izahında yalnız noktai nazar farkı değil, şuurlu bir Türk düşmanlığı yaratmak istiyen ifade ve tahrifler de mevcuttur. İlk istiklâl devrelerinde onların millî mevcudiyetleri için câiz görülen bu gibi subjektif ve menfî hükümlerin hâlâ devamına artık bir sebep kalmamıştır. Bu münâsebetle Türklerle komşuları arasında bu gibi komisyonların kurulmasına şiddetle ihtiyaç olduğunu işaret, milletlerarası anlayış için hizmeti aşikâr olan bu cins teşebbüslere Unesco'nun delâlet etmesini rica ettik. Unesco mümessilleri haklı olarak ilk teşebbüsün alâkadar memleket veya memleketlerden veya onların tarih muallimleri teşekküllerinden gelmesi lüzumunu belirttiler. Fakat henüz ne bizde ve ne de komşularımızda böyle bir teşebbüse geçilmiş değildi. Her memleketde mektep tarihleri yazılırken ilgili mevzularda komşu memleketlerin mütalea ve tasvibini almak hususunda görüş birliğine varılıyordu. Lâkin milletlerin tarihî faaliyetleri bugünkü coğrafî sahalarına inhisar etmediği ve milliyetçi devirden önce daha geniş din ve kültür sahalarının tesirleri mülâhaza edilerek bunun kifayetsizliğine işaret etmek lüzumunu duymuş idik. Filhakika taihî büyük milletlerden ve meselâ Tüklerden, İngilizlerden bahsetmeden hiçbir memleket umumî tarih yazamaz; diğer taraftan muhtelif din ve medeniyetler hakkında verilecek hükümler de mensuplarını alâkadar eder. Binaenaleyh bu temenni kararı,

hâdiseyi alâkadar eden her memleket kaydiyle, genişletilerek kabûledildi. Mektep kitaplarından bahsederken Amerika'da orta tedrisat mekteplerinde okutulan bir dünya tarihine temas etmeden geçemiyeceğim. Eser, bugünün ileri tarih görüşüyle, lise talebelerine verilmesi gereken tarih kültürünün mükemmel bir terkibidir. Dünya tarihini beşeriyetin medenî ve içtimaî tekâmül seyri içinde bir komprime haline getiren bu eserden burada bahsedişimizin sebebini yalnız onun bu meziyeti teşkil etmez. Burada onun asıl belirtilmesi lâzımgelen meziyeti bütün milletlerden ve dinlerden bahsederken mazinin her türlü kötü anane ve tesirlerinden kurtulmaktaki muvaffakiyetidir. Hıristiyanlık ve müslümanlık için tahsis edilen sahifelerini tipik bir misâl olarak zikretmek kâfidir. Eserin naşiri Mr. Brown ile muharrirleri böyle bir eseri gençlerin terbiyesinde bir vasıta yapmakla hakikaten Birleşmiş Milletler idealine hizmet etmişler ve Amerikan milletinin tarihî teşekkülüne uygun ve onun birleşmiş bir dünyanın kuruluşunda oynıyacağı rolle mütenasip bir yol için de bir nevi rehber olmuşlardır. Türk tarihine dair bahislerde, gelecek tabılarında nazarı itibare alınmak üzere, talep ettikleri tenkitleri birkaç küçük notla göndermiş bulunuyorum.

2. TARİH DESRİTASINDA İNSANLIK İDEALİNİN İN'İKÂSI

Birleşmiş Milletler idealine uygun olarak milletler arasında bir karşılıklı anlayış ve ahengin vücuda getirilebilmesi için tarih tedrisatına düşen ilk vazife, şüphesiz, gençlerin şuurunda nefret ve düşmanlık yaratmağa sebep olan mevzuları bugünkü ideal ve zihniyete göre ele almak idi. Bu münasebetle Unesco'nun bu hususdaki çalışmaları henüz mahdut ve alınan kararların tatbikindeki müşkül-

ler henüz bâki kalmakla beraber şükre şayandır. Fakat derhal, bu faaliyetlerin Birleşmiş Milletler ülküsü bakımından, aktif olmaktan ziyade pasif bir mahiyette olduklarına işaret etmek icabeder. Filhakika müfrit milliyetçi ve materyalist fikir ve temayüllerin tarih, terbiye ve öğretiminden menfi tesirlerini kabûl ve mezkür teşebbüsleriyle bunları ortadan kaldırmağa çalışan bu müessesenin, menfi bir vasıta olarak kullanılan tarihi bu sefer insanlık ideali için daha yapıcı bir unsur haline getirmek çarelerini araması tabiî idi. Zira tarih tedrisatı çerçevesi içinde yalnız milletler arasındaki münaferetleri ortadan kaldırmağa çalışarak kâfi değil, tarihten, milletleri birbirlerine bağlıyacak müşterek bir insanlık idealinin yaratılması bakımından faydalanmak da lâzımdır. Birleşmiş Milletler idealinin fikrî temellerini hazırlamak ve tarihin bu hususta daha yapıcı bir rol oynaması imkânlarını araştırmak hususlarının ihmâli, her halde gayenin kudsiyetine rağmen, tarihi zorlamanın, ilmî objektivizmi ihlâl edeceği endişesi eseri olmayıp birleşmiş milletler teşkilâtının henüz başlangıçta bulunması ve dünyanın insanlık idealine henüz hazırlanmamış olması vâkıasiyle alâkalı olsa gerek. Unesco'nun beşeriyetin eşiğinde bulunduğu yeni bir tarih devresinde uygun olan insanlık idealinin fikrî temellerini şimdi araştırmak zamanı gelmiştir. Nitekim beşeriyetin geçirdiği maneviyat ve ideal buhranının bir neticesi olarak zuhûr eden Komünizmin en kuvvetli silâhlarından biri de onun kendine mahsus olan tek bir dünya fikridir. Bu da beşeriyetin, bugünkü, şartların bir neticesi olarak, cihânşumûl bir ideale olan ihtiyacını meydana koymaktadır.

Birleşmiş Milletler mefkûresine uygun bir tarih tedris ve terbiyesinin temellerini atarken önce bu idealin mahiyeti hakkında bilgilerimizin vâzıh olması, yahut ona vuzuh vermemiz lâzımdır. Tarih tedrisatında insanlık idealinin samimî bir in'ikâsını görebilmek için şüphesiz onun eski

veya mevcut değer ideallerle münasebetlerine karşı durumunu tayin etmeliyiz. Meselâ Birleşmiş Milletler ideali, bu teşkilâtın istikbaldeki tekâmülü düşünüldüğü ve hattâ tek bir dünya birliği tahakkuk ettiği takdirde Milletleri tarihin bir emri vakii, hal ve istikbâlin de bir realitesi olarak kabûl ettkten sonra onları sadece bir kültür birlikleri telâkki edip milliyetçilik ve insanlık ideallerini birbirlerne aykırı sayan ve, gayede, birincisini ikincisi uğrunda fedâ eden bir yol üzerinde mi yürümektedir? Yoksa milletlerarasındaki ahengi bozan âmilleri ortadan kaldırdıktan ve bütün milletlere hak ve hürriyetleri verildikten sonra kurulacak yeni bir hürriyet ve demokasi dünyasında milliyetçilik idealini büyük insanlık idealinin yardımcı ve ikmal edici bir unsuru olarak telâkki eden bir prensipden mi hareket etmektedir? Tarih ne kadar objektif yazılıdır ve tedris edilirse edilsin bu umumî cereyanların onun üzerinde izlerini görmemek ve binaenaleyh sâde bir bilgi değil, bir terbiye vasıtası da olan bu ilmin yeni nesiller üzerindeki tesirlerini hesaba katmamak imkânsızdır. Bu sebeple önce bu ideal üzerinde durmak gerekmektedir. Bu bahse girerken şunu belirtmekle söze başlamak icabeder, ki Birleşmiş Milletler mefkûresi ve teşkilâtının meydana çıkmasında, insanlık duygularının milletlerarasında kuvvetle yayılmış olmasından ziyade, beşeriyet ve medeniyetin bugün karşılaştığı tehlikeleri önlemek, yani aktif değil, pasif bir fikir hâkim olmuştur. Bu, teşkilâtın zayıflığı dolayısı ile dayandığı fikrin milletlerarasında tabiî olarak mevcut olmadığına delâlet etmez. Nitekim Avrupa medeniyeti, harikulâde adımlarla ilerlerken, ruh ve madde muvazenesini, manevî unsurların aleyhinde bozarak materyalist bir istikamet alınca, insan ve cemiyetlerin selâmeti için zarurî olan, bu muvazenenin bozulması neticesinde birtakım içtimaî buhranlar, medeniyet seviyesine ve refah imkânlarına rağmen, bedbaht kitleler, gittikçe şiddetini art-

tıran sınıf mücadeleleri onunla birlikte dünyayı da kemirmeğe başladı. Bu buhranları yatıştırmak ve nisbî bir adalet temin edebilmek için bir takım içtimaî ve demokratik hareketler ve müesseseler baş gösterdi. Bütün bu yeni hareket ve teşebbüslerde insanlık ve adalet duyguları mühim bir rol oynamakla beraber ferd ve zümrelerin maddî endişelerini garanti eden ve binaenaleyh maneviyat ve vicdanların tekâmülünden ziyade menfaat şuuru başlıca âmil olarak göze çarpar. Buna rağmen gittikçe büyüyen içtimaî buhranların teşkilinde bu teşebbüslerin müsbet neticeleri meydandadır. Hattâ manevî kıymetlerle maddî ihtiyaçları muvazene haline getirmek istiyen birtakım içtimaî cereyanların doğmasına ve kuvvetlenmesine de yardım etmiştir. Bunun gibi Birleşmiş Milletler teşkilâtı da, henüz tamamiyle gelişmiş bi insanlık ideali üzerinde kurulmamış olsa bile, dünya buhranlarını teskin ve bu idealin inkişafında başlıca âmil olmuştur. Binaenaleyh şimdi, bu zaruretlerle doğan ve bu imkânlara malik bulunan bu idealin kuvvetlenmesi çareleri bahis mevzuudur.

Filhakika milliyet hisleri emperyalist devletler tarafından başka milletler aleyhine, küçük devletler tarafından da ya meşrû bir müdafaa vasıtası olarak kullanılmış veya onların da komşuları aleyhine gelişmek için bir âlet haline getirilmiş olduğu zamanlarda, insanların yaratılışında mevcut bulunan insanlık duyguları, ister istemez, maddî ve manevî, az çok bir baskı altında bulunuyordu. Milletlerin birbirine karşı hak ve hürriyetleri bir kanun ve teşkilâtla emniyet altına alınmamış bulunan bir dünyada, kendi menfaatine ve komşularının aleyhine her hareketi meşrû sayan veya sadece kendi bekasına hizmet eden bir milliyet ideolojisi, yeni bir felsefe, yeni bir din haline geldikten sonra, insanlık idealinin tek taraflı bir inkişafını beklemek tabiatiyle mümkün olamazdı. Böylece Fransız ihti-

lâlinden sonra ilmî ve teknik keşifler neticesinde siyasî medenî ve iktisadî münasebetlerin artması nisbetinde milletlerin birbirlerine yaklaşması icabederken milliyet fikirleri *mâbudlaşan millet* - devlet elinde kin ve nefret duygularını kamçılayan bir vasıta oldu. Halbuki Orta çağlarda beşeriyet büyük dinlerin yarattığı insanlık ve kardeşlik duyguları içinde daha geniş din ve medeniyet dairelerine mensup olarak bu bakımdan o günküne nazaran daha ileri bir manzara arzediyordu. Aynı dine mensup kavimleri idare eden devletler arasındaki mücadeleler milletler mücadelesi değil, sadece devlet ve hanedanların eseri olduğundan insanlık duyguları bir değişikliğe maruz değildi. Komşu dinler arasındaki muharebeler, Haçlı seferleri müstesna, o zamanki şartlar icabı hudut çarpışmalarından ibaret kalıyor ve bazen beşeriyet ve medeniyet için bir felâket halini alıyordu. Yeni keşifler neticesinde, doğan yeni dünyada ise müfrit milliyetçi fikirlerinin tahrikiyle düşmanlık *milletlerarasına girdi*. Böylece yeni çağlarda beşeriyetin gördüğü sulh ve sükûn devreleri, teessüs eden muvakkat muvazenelerden veya daha kuvvetli mücadelelere geçmek için zarurî olan hazırlanma ve fırsat kollama maksadiyle geçen zamanlardan ibaretti... Milletlerarası gerginlik ve münasebetlerde milliyet fikirleri milletleri böyle bir çıkmaza sürüklerken, bundan daha tehlikeli olarak, materyalist esaslara ve sınıf menfaatlerine dayanan ve buna rağmen tarihin kaydetmediği en mutaassıb bir din haline gelen yeni bir cereyan (kommünizm), mücadeleyi bu sefer milletler içine kadar soktu. İşte Birleşmiş Milletler teşkilâtı bu çıkmazdan kurtulmak endişesinin bir eseri olarak vücut buldu. Fakat kurulan bu teşkilâtın kuvvetlenebilmesi için insanlık idealinin milletlerin içinde kökleşmesi icabettiği gibi aynı vechile milletlerin emniyetle bu ideale bağlanabilmeleri ve milliyetçi arzu ve emellerinden bazı fedakârlılarda bulunmağa rıza gösterebilmeleri için de

bu teşkilâtın kuvvetine ve kuruluşundaki ideale sadakat edeceğine inanmaları zarureti vardır.

Filhakika milletlerin insanlık idealine samimiyetle ve hararetle bağlanarak milliyet duygularının buna engel taraflarını fedâ edebilmeleri için :

1) Bütün milletlerin istiklâllerine ve fertlerinin hürriyetlerine kavuşması;

2) Devlet veya milletler arasındaki arazi iddialarının hallinde eski emrivâkiler veya muahedeler hukuku yerine, tarihî ve kültürel hakları da nazarı itibare alarak bahis konusu bölgelerdeki halkların arzularını esas tutan tabiî hakların kaim olması;

3) Büyük devletlerin birbirlerinden, küçük devletlerin bunların veya komşularının kendi aleyhlerinde emelleri olmadığından, her milletin kendi hakkına râzı, başkalarınınkine hürmetkâr bulunduğundan emin olması;

4) Muhtelif memleketlerin medenî seviyesi ne olursa olsun demokrasinin bütün dünyada yerleşmesi,

5) Fiiliyatta bir Birleşmiş Devletler teşkilâtı olan Birleşmiş Milletler teşkilâtının hakikaten milletleri daha iyi bir şekilde temsil eden daha kudretli bir organ haline gelmesi;

6) Milletlerin, milliyet şuûrundan yapacakları fedakârlık nisbetinde, Birleşmiş Milletler idealinin kuvvetlenmekte olduğunu görmeleri ve varlıklarını toptan inkâr eden komünizme veya başka bir emperyalizme karşı millî ve insanî cephenin zayıfladığından endişe etmemeleri şarttır.

Gerçekten, bu ihtimal ve endişelere bâki kaldıkça milletlerin insanlık ideali uğrunda millî mefkûrelerinden fedakârlık yapmakta biraz ihtiyatlı davranacakları şüphesiz-

dir. Bu endişeler tabiatiyle tarihin tedris ve taliminde de akislerini bulacaktır. Görülüyor ki tavuk - yumurta misali gibi sebep ve neticeler birbirine karışmaktadır. Yani insanlık mefkûresi bu şartların gerçekleşmesine bağlı olduğu kadar bu şartlar da bu mefkûrenin tahakkukuna bağlıdır. Bu cihet aynı zamanda sebep ve netice olan bir taraftan değil, her iki taraftan da çalışmanın zarurî olduğunu göstermektedir.

İnsanlık ülküsünün inkişafında mektep terbiyesiyle tarih tedrisatına mühim bir mevki verirken, bunun milliyet idealiyle münasebetlerin- ilmî ve objektif bir şekilde tayin etmek zarureti vardır. Filhakika bu iki idealin birbiriyle uzlaşma veya çarpışma hallerinden hangisinin varid olduğunu, yahut bu hususların ne nisbet ve istikamette bir ahenk veya tezad teşkil ettiklerini, veyahut da birbirlerini ne şekilde ikmal edeceklerini bilmeden bunun tarih tedrisatındaki tatbikatı muvaffakiyet temin edemez.

Birleşmiş Milletler teşkilâtı ister bugünkü şekliyle olsun, isterse istikbalde milletleri sadece bir kültür birlikleri haline getirerek bir dünya konfederasyonu tarzında tekâmül etsin, milliyet mefkûresi büyük insanlık idealinin zarurî bir unsuru olarak daima bâki kalacağına inananlardan olduğumuzu belirtmeliyiz. Gerçekten milliyet duyguları, insanlık duyguları gibi, pek şuûrlu olmamakla beraber, Fransız ihtilâlinden önce de mevcut idi; tarih buna şahittir ve daima da mevcut kalacaktır. Fakat Eski çağların şartları dolayısiyle kavmiyet hududunu aşamadığı gibi milliyetçi devirdeki insanlık duygularının aksine olarak da Orta çağlarda büyük dinlerin kuvvetle müdafaa ettiği ümmetçi duyguların az çok baskısı altında idi. İnsan, yaratılışı icabı aile bağlarından sonra içinde bulunduğu kavme, cemiyete veya millete, bunun ötesinde de ümmetine ve hemcinsi bulunan bütün insanlara karşı merkezden muhite doğru giden birtakım müşterek bağlarla bağlıdır. Eskiden

kavmi ve milletinin saadet ve felâketlerini hisseden ferd, bugünkü dünya şartları dolayısiyle, dünyanın bir köşesinde husule gelen bir hâdisenin tesirlerini ferd ve millet olarak gittikçe artan bir şiddetle daha kolay duymağa başlamıştır. Bu basit şema manevî bağların halkalarını ve insanlık idealinin unsurlarını meydana kor. Aile bağları zayıf milletlerde milliyet; milliyet ve din bağları zayıf olan bir dünyada da insanlık bağları zayıf kalmağa mahkûmdur. Her manevî bağ insan ruhu için ulvîleştirici muharrik bir kuvvettir. Milletin ferdlerini birbirlerine ve milletleri milletlere sevdirmek ve ahenkli bir nizama kavuşmak için insanın tabiatında mevcut bulunan bütün ulvî ve mefkûreci temayülleri geliştirmek ve harekete geçirmek gerekmektedir. Bu sâyede insanı maddenin esaretinden kurtarmak, beşerin saadeti için muhtaç olduğu madde - ruh muvazenesini kurmak mümkün olacaktır. Demokratik bir memlekette ferdlerin birbirleriyle münasebetlerini tanzim eden kanun ve müesseseler gibi milletlerarası münasebetleri nizamlıyan müesseselerin kuvvetinden emin olduğumuz zaman kendi hakkına râzı ve başkalarınınkine hürmetkâr bir milliyet ideali insanlık mefkûresi için zararlı değil, bilâkis ona varmanın zarurî bir unsuru olacaktır. Milliyet ideali için manevî kıymetler ve aile bağları elzem olduğu gibi insanlık ideali için de beşeriyetin kazandığı millî, dinî bütün hisler, hakikatte onun vücut bulması için zarurî unsurlardır. Diğer taraftan insanlık idealine yükselecek seviyede bulunmıyanların onun bazı unsur veya halkalarına bağlanmasının fayda ve zarureti de aşikârdır. İnsanın kendi ailesine mensup olmakla duyduğu iftihar hissi nasıl diğer ailelere karşı aşağı bakışın bir ifadesi değilse ve milliyet duygulariyle bir tenakuz teşkil etmezse birleşmiş bir dünyada mensup olduğu milletle şeref duymak da öylece başka milletlere karşı bir aşağı bakış, bir düşmanlık vesilesi mânasına gelmez. Binaenaleyh sağlam

bir dünyanın kurulması milletlerin maddî ve manevî bakımlardan sağlam bir bünyeye sâhip olmalariyle mümkündür.

3. İNSANLIK MEFKÛRESİNE GÖRE TARİHİ TEDRİSTE YAPICI YENİ BİR GÖRÜŞ

Milliyet ve insanlık ideallerinin münasebetlerine dair bu kanaat ve anlayışı hülâsa ettikten sonra bunun tarih tedris ve terbiyesinde nasıl tatbik edilebileceğini, millî tarih ve dünya tarihinin bu esaslar dahilinde nasıl uzlaştırılacağını ve her memlekette ne nisbet ve ölçüde yer alacaklarını göstermek icabeder. Önce tarihin şu veya bu ideoloji, bir vasıta olarak kullanılmasında bir subjektivizm göreceklerin endişelerine temas etmek zarureti vardır. Gerçekten gayesi mazideki cemiyetlerin hayatlarını olduğu gibi meydana koymaktan ibaret olan tarih ilmi, maksadın kudsiyetine rağmen, herhangi bir ideal uğrunda zorlanamaz ve bir âlet haline getirilemez. Bu endişe elbette ki ilmî zihniyet ve hakikat aşkının samimî ve fakat eksik bir ifadesidir. Zira millî ve insanî gayeler için tarihî hâdiseler ne zorlanmalı ve ne de aykırı gözüken cephelerı meskût geçirilmelidir. Eğer milliyet ve insanlık duygularının tabiî ve yaradılıştan mevcut olduklarına inanıyorsak şüphesiz bunların tezahürlerine de her milletin tarihinde rastlıyacağız demektir. Binaenaleyh tarihi objektivizmden uzaklaşma değil, tarihe bakış tarzı bahis mevzuudur. Tarih tedrisinde millet ve insanlık ideali bakımından ilgili vaka ve fikirler üzerinde fazla dururken hem hakikate, hem de bu gayelere hizmet etmiş oluyoruz demektir. Esasen geniş ve tarafsız bir tetkik ile her milletin tarihinde az çok mevcut olan bu türlü hâdiselerin tarih ilmine dâhil olması ve binaenaleyh tedrisatına girmesi icabeder.

Bu zihniyet ve metoda göre anlaşılacak ve yapılacak olan bu tarih öğretim ve terbiyesi için bir örnek olarak

Türk tarihinin her iki ideali besliyecek olan taraflarına bir göz atalım ve bu maksatla önce milliyetçi, sonra insaniyetçi tezahürleri mütalea edelim.

A) Orta Asya'daki Göktürk hükümdarlarının İslâmiyetten önce (VI - VIII insi asırlar) bıraktıkları âbideler eski Türk hakanlarının kudret ve haşmetinden, o zamanlar halkın mesut olduğundan bahsettikten sonra Türk milletinin ne gibi manevî zaaflar dolayısiyle ve nasıl Çinlilerin esaretine düştüğünden, hakanlarla milletin bu esaretten kurtulmak için yaptıkları mücadele, ve fedâkârlıklardan, Hakanı ve devleti olmıyan halkın: «artık ben şimdi ne için çalışayım, kim için kazanayım» tarzında şikâyetlerinden, nihayet hükümdarların aç, az ve çıplak halkı mesut edip çoğalttığından, acı esaret günlerinin unutulmaması ve bu münasebetle daima birliğin korunması gerektiğinden ve Türklerin tanrının sevgili ve mümtaz bir kavmi olduğundan heyecanlı ve idealist bir dille bahsolunmaktadır. Milliyet hislerinin tarihinde eskiliği ve mahiyeti dolayısiyle muhakkak ki daima başta zikredilecek olan bu vesikalar ve onların aksettirdiği tarihî ruh ve vakalar artık Türk tarihinin nesillere intikal eden bir malı olmuştur. Hangi zâviyeden olursa olsun en objektif bir tarih yazılışı ve öğretiminde bu ruhun aksetmemesi imkânsızdır. Bu, bu devreyi okuyan Türkler için bir heyecan kaynağı olacak, ecnebiler için de bir takdir hissi yaratacaktır.

Bunun gibi Türklerin İslâmiyeti kabûl etmelerinden sonra, inhitata yüz tutan İslâm âlemini ve medeniyetini kurtarmaları hadiselerini yaratan manevî kuvvetleri ve bu kavim sayesinde İslâm âleminin yeni bir hayatiyet kazanmasiyle müslüman müelliflerinin Türklere karşı ifâde ettikleri şükran duygularını meydana koymadan bu büyük tarihî oluş, hakikî ehemmiyetiyle kavranılamaz. Kezâ bu dev-

rin azameti gururunu eserlerinde ifâde eden Kâşgarlı Mahmud, Fahreddin Mübarekşah, Ali Şîr Nevai gibi Türk mütefekkirlerine lâyik oldukları yeri vermeden, Türk dilinin istiklâli için Âşık Paşa gibi şairlerin fikirlerini ve taşıdıkları mânayı nakl ve izah etmeden, Türk cemiyetinin tekâmülünü ve tarihî realiteyi anlamak imkânsızdır. Türk tarihinin bu türlü tezahürlerini ilmî bir şekilde yazar ve okuturken Türk gençlerinde millî hislerin gelişeceği tabiîdir.

B) Milliyetçi hisleri besliyen bu gibi birçok misaller yanında, insanın tabiatı iktizası, mevcut bulunan ve insanlık idealini telkin edecek olan birçok vak'a ve fikirlere de Türk tarihinde rastlıyacağımız şüphesizdir. Türkler, İslâmiyetten önce, Orta Asya'da, yalnız birçok din ve mezhep mensuplarına hürriyet ve türlü tazyiklerle kendilerine sığınan yabancı din sâliklerine himâye bahşetmekle kalmadılar; bizzat kendileri aynı zamanda ve aynı devletin hudutları içinde millî Şâmânî, Budist, Zerdüşt, Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman dinlerinden birkaçına mensup cemaatler halinde birbirlerine karşı geniş bir anlayış, barış ve müsamaha içerisinde yaşıyarak vicdan hürriyetine dair çok eski ve mükemmel bir örnek verdiler. Selçuk ve Osmanlı imparatorluklarında müslüman ve hıristiyanlar arasında tam bir kardeşlik ve ahengin hüküm sürmesi de bu eski devirden intikal eden tarihi bir meziyettir. Filhakika bu ahenk her iki din mensupları arasında daha derin kaynaşmalara vesile oldu; birçok müslüman ve hıristiyan veli ve azizlerinin türbeleri her iki din mensuplarının ziyaretgâhları haline geldi. Hattâ her iki dine ait birtakım tarikatlerde İslâm ve Hıristiyan fikir ve akîdelerinden gelen bazı unsurlar bile birbirine karıştı. Türkiye'nin kuruluşunda büyük bir mevkii olan II. Kılıç - Arslan, Süryânî patriki Mihael'e yazdığı mektupta kazandığı zaferlerin onun duaları sâyesinde mümkün olduğunu söyliyecek kadar ge-

hıristiyanlara karşı bu davranışı dolayısı ile bu İslâm gazisi bazı komşu hükümdarların tekfirine bile uğramıştır. İzdivaçlar dolayısiyle Selçuk saraylarına giren bazı hıristiyan prenseslere yalnız kendi dinlerinde kalmak değil, papazlarını beraber götürmek ve hattâ orada kilise yapmak derecesine varan bir vicdan hürriyeti bahşedilmişti, ki bu türlü misalleri tarihte her zaman bulmak mümkün değildir. Bu devirlerde yetişen ve eserleri asırlarca Türkler arasında mukaddes kitaplar gibi tesir yaratan birtakım büyük mütefekkir ve şairler bu muhitin içerisinde veya onu hazırlayarak, din ve milliyet mefhumlarının da üstüne çıkarak müslüman, hıristiyan cemaatlerini arkalarında sürüklüyorlardı. Bütün dinlerin Allah ve hayır yolunda birleşeceklerini derin felsefî şiirleri ve en geniş bir insanlık anlayışı ile nakleden Celâleddin Rumî'nin cenâze merâsimine diğer din mensubu «Biz dinimizin mânasını onun sâyesinde öğrendik» diyordu. Bu sebeple Mevleviler birçok büyük insanların yalnız kendi kavmî ve dinî mensupları tarafından sevildiğini ve sayıldığını, halbuki mürşidlerinin bütün milletler ve bütün dilnerin sâlikleri tarafından tâzim edilecek kadar büyük ve müstesna olduğunu söylemekle, haklı olarak, iftihar ediyorlardı. Türk şiirinin kurucularından olan Yunus Emre «İnsanlık kemâlinin yetmiş iki millete müsavi bir gözle bakmakla mümkün olabileceğini» ince sanatı ve derin hisleriyle asırlarca Türk halkının kalbine sokmağa muvaffak olmuştur. Onun şiirleri Türk halkının maneviyatında hâlâ ulvilik ve heyecan kaynağıdır. Sayısız Türk derviş ve babaları milliyet ve din ideâleri üstünde bu insanlık mefkûresinin yolcuları olmuşlar ve bu hususta, Türk tarihinde, bize mükemmel örnekler vermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun cihânşumul bir kudret ve mahiyet almasının manevî temeli de bu idi. Öyle ki yalnız Balkan hıristiyanları değil, Avrupa'da mezhep niş bir müsamahaya ve fikir serbestisine sahipti. Hattâ

mücadelelerinden ezilen protestanlar bile âdil, hür ve müsamahakâr Türk idaresini özlemişlerdi.

Demek ki Türk tarihini, bu vakıaları ve tezahürleriyle, objektif olarak, Türk çocuklarına öğretirken onlarda tabiî olarak mevcut olan milliyet ve insanlık duygularının gelişmesine ve aralarında bir muvazene ve ahenk tesisine de fırsat verilmiş olacaktır. Başka milletlerin tarihlerine ayrılacak sahifeler de aynı zihniyet ve bakışın mahsulü olarak bu türlü vaka ve fikirlerin ehemmiyetle belirtilmesini gerektirecektir. Peygamberlerin, filozofların, büyük mütefekkir ve sanatkârların fikir ve eserleri, milletlerine ve insanlığa hizmetleri ve tarihin ceryanındaki rolleri yalnız insanlık idealinin gelişmesini tahrik etmekle kalmıyacak, bizzat bu fikirlerin vereceği yaratıcı ve yüceltici hamlelerle maddî zevklerin esaretinden kurtulmuş olarak büyük insanların yetişmesine de yardım edecektir. Her millet samimî olarak bu anlayış ve irade ile hareket ettiği zaman, herhalde, beşeriyet saadet yoluna yönelmiş olacaktır.

4. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İDEALİNE GÖRE TARİHİ TEDRİSTE MÜŞTEREK ESASLAR

Tarihin milliyetçi ve insaniyetçi anlayış ve öğretiminde tutulması gereken yol hakkında kanaatlerimizi hülâsa ettikten sonra tedrisatta millî tarih ile dünya tarihinin fiilen ne nisbette yer alacaklarına, her ikisi arasındaki münasebetlere ve tedris mihverinin nasıl kurulacağına dair fikirlerimizi de arzetmek icabeder. Gerçekten, Birleşmiş Milletler idali bahis mevzuu olsun olmasın, birbirlerine siyasî, medenî ve iktisadî bağlarla sıkı bir surette bağlı ve tesirleri olmuş olan milletlerin tarihlerine, eskisinden daha fazla bir yer vermek, tabiîdir. Ancak tedrisatta millî tarihle dünya tarihinin alacağı nisbet, türlü memleketlere göre, az çok değişmekle beraber, muhitten merkeze doğru, için-

de yaşanılan cemiyet üzerinden, diğer milletlerin tesirlerine ve onlarla münasebetlere göre genişliyen bir ölçü ve istikamet yolu prensibine dayanmalıdır. İnsanlık ideali için millî tarihin ihmali, yukarıda belirttiğimiz esaslara göre, hakikatte insanlık idealinin gelişmesine bir engel demektir.

Bu esasları tesbit ettikten sonra milletlerin tarihî vakaların anlayış ve izahında da birtakım müşterek ölçü ve görüşlere sahip olmaları zarureti vardır. Beşeriyet tarihinde, cemiyetlerin doğuş, gelişme ve nizamlarında ve ferdlerin manevî hayatlarında büyük bir vazife görmüş olan dinlerin, ruhları ilâhî ve ulvî hedeflere yükseltmekte oldukları, insanlar için hayır ve saadet âmili bulunduğu ve bu esaslarda, derecesine göre, bütün dinlerin birleştikleri hususunda tam bir anlayışa varmalıyız. Bu bizim tek bir dine inanmamıza ve hattâ hiçbir dine inanmamamıza mânî teşkil etmez. Bu esaslarda birleşen dinler, diğer farklardan dolayı tedrisatta, doğru veya bâtıl diye hükümlere tâbi tutulamazlar. Her din mensubu için hak ve mukaddes sayılan inanışlar başkaları iiçn hürmete şayan olmalıdır. Bu insanî anlayış ve telâkkinin dünyanın geçirmekte olduğu mâneviyat buhranının eseri olan materyalizmin durdurulmasına da hizmet edeceği âşikârdır. Zaten ilmî tetkikler göstermiştir ki dinler de tarihî tekâmüle ve cemiyet şartlarına tâbi olarak gelişmiş ve yalnız merâsim ve âdetlerde değil, akîdelerde dahi birçok karşılıklı tesir ve iktisablar vukubulmuştur. O halde aynen nakledilmesi zarurî olan tarihî metinler dışında insanları mü'min ve kâfirdir diye tasnife tâbi tutan ayırıcı ve tahkir edici eski tâbir ve ifâdelerden katiyetle sakınma olgunluğunu göstermek gerekir. Bunun gibi her dinin peygamberi, evliyâsı, mâbetleri de saygı mevzuları içine girer. Nitekim İslâmiyet kilise ve havraları ya eski şeklinde ibâdethane olarak bırakır veya câmie tahvil eder ve fakat başka bir iş için kullanılmalarına cevaz vermez. Bu anlayış bize komşu dinler ara-

sındaki mücadeleleri, tarihî realiteye uygun olarak ve o zamanki ruh ve havasiyle nakletmeğe mâni değildir. Bilâkis o zamanki inanış ve zihniyete göre gazâ yapan insanlar, ister ecdadımız olsun, ister onlarla mücadele etmiş bulunsun, bir idealin kahramanları olarak ya tebcile veya takdire lâyık olacaklar, millî ve insanî hislerimizin gelişmesine vesile teşkil edeceklerdir.

Dinler gibi medeniyetlerin teşekkül ve izahında da aynı müsbet ve müşterek görüşlere ihtiyaç vardır. Her medeniyet kendinden evvelki medeniyetlerden ya birtakım unsurlar almış veya onların yeni bir sentezi olmuştur. Yunan medeniyetinin ehemmiyeti ne olursa olsun ondan evvelki Yakın - Şark medeniyetleri olmaksızın onun teşekkülü izah edilemez. İslâm medeniyeti de İslâm dini ile Yunan ve Eski Yakın - şark medeniyetlerinin bir sentezi olarak doğmuş ve gelişmiştir. Ara sıra rastlandığı üzere bunu Arapların mahsulü sayan dar görüşten ve onun öylece adlandırılmasından sakınmalı ve İslâm dinine mensup bütün kavimlerin eseri olduğu hakikati ifâde edilmelidir. Hiçbir medeniyet tek bir milletin eseri olmamıştır ve olamaz. Diğer taraftan önce İslâm medeniyeti, ondan sonra onun tarihî ehemmiyeti ve Avrupa medeniyetinin doğuş ve gelişmesindeki büyük rolünü, mahdut müsteşrikler çevresinden mektep kitaplarına ve Avrupa'nın geniş münevver muhitine, tarihî realiteye uygun olarak, îzâh ve nakletmek zamanı çoktan gelmiş bulunmaktadır. Artık bizzat Rönesansın başlaması Avrupa'nın İslâm dünyasile asırlarca vukubulmuş olan geniş medenî ve iktisadî münasebetlerinin bir neticesi olduğunu umuma da maletmelidir. 16 ve 17. asırlara kadar İslâm medeniyetinin müsbet ilimlere taallûk eden ana kitapları Avrupa üniversitelerinde, lâtince tercümeleriyle, tedris kitapları idi. Fârâbî, İbnü Sînâ, Hârezmî, İbnü Bâce gibi birçok İslâm filosof ve âlimleri, isimlerinin Avrupa dillerinde aldığı şekilleriyle, İslâm dünya-

sında Aristo, Eflâtun, Calinos, Batlamyus gibi, Avrupa medeniyetinin de malı olmuştur. İbn Rüşd müslüman dünyasında sâdece bir filosoftur; Avrupa'da ise aynı zamanda bir felsefî mektebin, bir fikir cereyanının (Averrhoisme: İbnü Rüşdcülük) da kurucusudur. Rönesansın meşhur mütefekkirlerinden Bacon «Yunan medeniyetini öğrenmek istiyorsak İslâm medeniyetini tanımak, Aristo'yu anlıyabilmek için de İbnü Sînâ ve İbnü Rüşd'ü tetkik etmek ve binaenaleyh arapçayı öğretmek mecburiyetindeyiz» diyordu. Bu görüşle ufuklarımızı genişlettikten sonra artık, bugüne kadar Avrupa'da hâkim olan bir düşünce olarak, Orta çağların medeniyet bakımından karanlık ve geri bir merhale teşkil ettiğine dair, sadece Avrupa tarihi bakımından doğru olan, bir görüşü bütün dünyaya, medeniyete teşmil etmekten kurtulmuş olacağız. Maalesef bu yanlış görüşün tesirlerine, tenkit fikrinden mahrum ve kendi tarihini bilmiyen Şark memleketlerinde de ve Türkiye'de de rastlanmaktadır.

Bundan başka, esaslarda ve menşelerdeki bu iştirak dolayısiyle, eski Yakın - Şark'tan gelen ve Yunan, İslâm ve Hıristiyan gibi üç şekilde tezahür eden bu medeniyetleri, hakikatte ana hatlariyle, tek bir **Akdeniz medeniyeti** umumî adı altında birleştirmek mümkündür. Şu farkla ki bu medeniyet yeni çehreleriyle Akdeniz havzasının şark, şimal ve cenup sahillerinde, asırlar boyunca, sıklet merkezini değiştirmekten başka bir şey yapmamıştır. Akdeniz medeniyetleri arasındaki yakın münasebetler üzerinde böylece dururken, eski devirlerin şartlarına rağmen birbirlerinden çok uzak sâhalarda bulunan medeniyetlerin karşılıklı tesirlerini de gözden uzak tutmamak ve ehemmiyetleri nisbetinde tedrisat kadrosuna sokmak icabeder. Filhakika Çin'in kâğıdı, ipeği, çinileri, matbaanın kuruluşundaki mevkii gündelik hayatın da mevzularıdır. Hind felsefesinin mistik tesirleri, edebiyat, Hind riyaziyesinin İslâm

ve Orta Asya kavimleri vasıtasiyle İslâm ve Avrupa medeniyetinin inkişafındaki rolü bizi bugünü anlamağa, Uzak -Şark medeniyetlerini tanımağa sevkeder ve bu münasebetle insanlık ve medeniyetlerin birbirlerine ne kadar bağlı bulunduğu kanaatine görtürür. Bunun gibi her milletin kültürüne girmiş olan komşu millet ve medeniyetlere ait unsurları da tamamen dar bir millî görüşten kurtarıp tarihî realiteleri ile nakletmek icabeder. Meselâ ciddî bir şekilde tetkik edildiği takdirde, tarihî münasebetlerin neticesi olarak, bugünkü Türk kültüründe Çin, Hind, İran, Arap, Rum, İtalyan ve nihayet yeni devir Avrupa medeniyetinin birçok unsurlarını birer birer meydana koymak mümkündür. Bunun gibi, nisbeti şu veya bu derecede olmak üzere, Türklrin gerek doğrudan doğruya kendilerine ve gerekse birçok medeniyetler ortasında bulunması doiayısiyle bu medeniyetlere ait unsurları mezkûr kavimlere nakletmiş olduklarına dair de birçok misaller vardır; bu keyfiyet diğer milletlerin tarih ve kültürleri için de böyledir. Bundan başka birtakım ilmî ve sınaî keşiflerin şerefini paylaşmakta, milletlerarasında, hâlâ mevcut olan iddiaların sona ermesi ve tarihî hakikatlerin her memlekette aynı kalması için de müsbet neticelere varmış bulunmalıyız. Bu münasebetle eski medeniyetlerin mutlaka Ârîlerin eseri olduğu nazariyelerinden başlıyarak yeni zamanlardaki keşiflerde Avrupalı milletler arasında mevcut olan nizalara ve bunların tedrisat ve sair telkin ve propaganda akislerine nihayet verilmesi zamanı gelmiştir.

İnsanlık ideali bakımından olduğu kadar ilmî bir tarafsızlığa riayet maksadiyle de milletler arasında vukubulmuş olan mücadelelerin karşılıklı olarak, meydana çıkardığı birtakım hakaret -âmiz ve tahkir edici tâbirlere de dikkati çekmek ve artık mânası kalmıyan bu gibi tâbirleri ortadan kaldırmak lâzımdır. Meselâ din farkı ve tarihî mücadelelerin tabiî bir neticesi olarak, Avrupa'da tükr-

lere karşı birtakım menfi hisler teşekkül etmiş, bu sebeple türklerin barbar ve medeniyete düşman olduklarına, tarihî hakikatlerin tamamiyle aksine olarak, tahrip ve zulümlerine dair eski fikirlere, Haçlı seferlerinin bu sebeple doğduğuna, Şarkî Avrupa kavimlerinin asırlarca onların zulmüne mâruz kaldıklarına dair yazılara hâlâ garbi Avrupa memleketleri mektep kitaplarında bile rastlanmaktadır. Çok defa kasd olmadan sadece eski ananelerin şuursuz bir şekilde devamı mahsulü olan bu gibi metinlerin artık tashihi zamanı gelmiştir. Bunların kötü tesirleri lise tahsili görmüş Avrupalı münevverlerle temasta derhal müşahade edilebilir. Balkan memleketlerindeki daha müfrit ifâdelerden başka, biraz da emperyalist devletlerin tesiriyle kendi sukutlarını Türk hâkimiyetine yüklemek istiyen yalnış ve hattâ garezkârane fikirler bazı komşu İslâm ülkelerinde de yayılmış bulunmaktadır. Halbuki bedihî olarak tarih, onlardan bir kısmının mevcudiyetlerini muhafaza edebilmelerini Türk idaresine borçlu olduklarını göstermiştir. Hattâ mahdut sayıda da olsa Avrupa'da bazı meşhur tarihçiler bile bu tarafsız olmıyan hislerin kurbanı olmaktan kurtulamamışlardır. Bu keyfiyet tarihî hakikate olduğu gibi, yaratmak istediğimiz tek dünya idealine de zararlıdır. Filhakika Akdeniz havzasının dörtte üçüne ve Avrupa ortalarına kadar geniş sâhalarda yaşıyan ve bir çok kavimleri asırlarca sulh ve sükûn içerisinde yaşatan bir milletin iç âlemi ve medenî müesseseleri düşünülmeksizin bunun mümkün olamıyacağı ve binaenaleyh bu zihniyet ve tâbirlerin kendiliğinden sâkıt olacağı muhakkaktır. Hattâ bu hâkimiyet çok defa, bahşettiği geniş dinî ve kültürel hürriyet, iktisadî refah ve içtimaî adalet dolayısiyle, halkların arzuları neticesi olmuş veya o sâyede kolaylaşmıştır. Onun bu vasfı dolayısiyle Bizanslıların Katolik garp dünyasına Müslüman Türk hâkimiyetini tercih ettiği malûmdur. Balkanlarda milliyet ve mezhep mücadelelerinin

yarattığı huzursuzluk ve anarşi Türk idaresiyle sona ermiştir. O şekilde ki Avrupa'da mezhep muharebeleri en şiddetli bir safhaya girdiği zamanlarda birçok Protestan cemaatleri, dinî hürriyet ve sükûna kavuşmak maksadiyle türklerin gelmesini temenni ve talep etmişlerdir. Aynı zamanda İspanya'da başlıyan Engizisyon zulumleri orada müslüman ve yahudilerin barınmasını mümkün kılmamış; yahudiler Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ve teşkilâtı zayıflayıncaya ve bununla muvazi olarak Fransız ihtilâlinin neşrettiği milliyet fikirleri yayılıncaya kadar Türk idaresine karşı ciddî bir memnuniyetsizlik his ve hareketi vücut bulmamıştır. Bu suretle bu milletler istiklâllerine kavuştukları zaman sağlam millî bünye ve kültürlerini asırlarca muhafaza edilmiş olarak buldular. Bir ecnebi idaresi olması dolayısiyle Balkan milletlerinden Türk idaresinin medhiyesini bekliyemeyiz. Fakat bazı Balkan memleketlerinde olduğu gibi, dar ve müfrit milliyetçilik tesiriyle, tarihin tahrifi, herhalde ilme ve insanlık idealine aykırı olsa gerek. Hele alâkadar milletlerin birbirleriyle vukubulan tarihî münasebetlerini izahta takip edecekleri subjektivizmin alâkadar olmıyan milletler tarafından şu veya bu millete karşı bir sempatinin eseri olarak, devamı affedilmez bir hatadır.

Tarihin tedrisinde siyasî ve askerî tarihten ziyade içtimaî, medenî ve iktisadî hâdiselere ehemmiyet verilmesi yalnız milletler arasında münaferet vesilesini önlemek bakımından değil, bugünkü geniş tarih anlayışına uygun olması dolayısiyle de doğru ve faydalı olacaktır. Siyasî ve askerî hâdiseler doğurduğu tarihî neticelerin ehemmiyeti nisbetinde, fakat teferruata girişmeksizin, tedrisatta yer almalıdır. Meselâ İskender fütuhatı Yunan kültürünün şarka yayılması ve yeni medeniyet ve kültürlerin doğmasını izah için üzerinde ehemmiyetle durulacak, fakat cereyan tarzı ancak ana hatlariyle anlatılacaktır. Kezâ Kavim-

ler Muhaceretinin Avrupa ve Asya'da doğurduğu neticeler ve bunların sebepleri bu hâdiselerin siyasî ve askerî vakalarını tafsil etmekten elbette daha mühimdir. Yine Selçuk istilâsının siyasî ve askerî vakaları değil. Yakın - Şarkın türkleşmesi, İslâm medeniyeti ve müslüman kavimleri tarihinin yeni bir safhaya girmesi, Akdeniz havzası ve Avrupa'da doğurduğu büyük neticeler üzerinde durulmak gerektir. Bununla beraber burada küçük bir noktaya dikkat etmek icabeder: İlmî tetkiklerin bugünkü ileri seviyesi dolayısiyle Avrupa kavimleri tarihlerini bu zihniyet ve metodla yazmak ve tedris etmek çok kolay olduğu halde aksi şartlar münasebetiyle Şark kavimleri tarihi için müşkilât mevcuttur. Bununla beraber tarihi bu mânâda anlıyan mütehassısların mekteplerde tedris edilecek bu mahiyette eserler vücuda getirmelerinin, mükemmel değilse bile, mümkün olmadığını söylemek istemiyoruz.

Buna rağmen tedrisi zarurî olan askerî ve siyasî vakaların milletler arasında münaferet yaratması endişesi bizce pek varid gözükmüyor. İnsanlık ideali kuvvetleştiği, milletlerin birbirlerine karşı sevgi ve saygıları yerleştiği zaman yeni ruh ve zihniyet bunları bir fosili seyreder gibi görecektir. Buna dair bir misali Türk tarihinden alabiliriz. Orta Asya'da Arap fütuhatını sevkeden Arap kumandanlariyle mücadele eden türkler şüphesiz bunları düşman nazariyle karşılamışlardı. Aynı şahıslar İslâm idealinin türkler arasında yerleştiği zamanlarda düşman değil, kendilerini hidâyete, hak dine götüren evliya, mukaddes ve kahraman vasfını aldılar ve din hislerinin zayıfladığı ve milliyet hislerinin meydana çıktığı son zamanlarda da bunlar kısmen eski kudsiyet mevkilerini kaybettiler. Daha yeni çağlarda birbirleriyle birçok mücadeleler yapmış bulunan milletlerin, yeni şartlar dolayısiyle dost olmaları bu vakaları unutturmadığı gibi düşmanlığı idamede de bir vasıta olmamıştır. Bu sebeple düşmanlığın sebepleri tarihten

ziyade hâl ve istikbâle aiddir. Buna dair yine bizi alâkadar eden iki misâli zikredelim : Rusların asırlardanberi Türklere tecavüzünün bizde haklı olarak düşmanlık hissini beslemesi tabiîdir. Buna mukabil Türkler, hususiyle Şarkî Anadolu halkı daha sıkı münasebetlerde bulunduğu Rusları ferd ve insan olarak, misafirperver, cömerd ve samimî, yani kendisine yakın telâkki eder. Halbuki bu halk bir harb vukuunda onlara karşı amansız bir müiadele için her fedakârlığa hazırdır. Bu iki his, ilk bakışta, birbirine zıt gibi görünür. Fakat dikkat edilirse burada millî haklar ve millî izzet-i nefs bahis mavzuudur ve düşmanlık Rus halkına değil, onu temsil eden tecavüze ve Rus devletine karşıdır. Bundan dolayı bir gün bu tecavüzden samimiyetle vazgeçildiği zaman, böyle bir his bahis mevzuu olmıyacaktır. Nitekim, Birinci Dünya harbinden sonraki kanlı mücadeleler, yeni şartlar icabı kurulan Türk - Yunan dostluğuna engel olacak bir âmil teşkil etmemiştir. Binaenaleyh yeni şartlar, yeni zihniyet bu ihtimalleri ortadan kaldıracaktır. Tarihteki mücadelelerine rağmen bugün birçok milletlerin tam bir dostluk ve ahenk içerisinde bulunduklarına dair misaller de bunu açıkça göstermektedir.

Fikirlerimizi hülâsa edelim : İdealsiz bir cemiyet ruhsuz bir vücut gibidir. Her cemiyet nasıl birtakım manevî kıymetler manzumesi neticesi olarak mevcut ise birleşmiş bir dünya da ancak müşterek bir insanlık mefkûresi ile kurulup yaşayabilir. Buna varabilmek için beşeriyet ve medeniyetin şimdiye kadar elde etmiş olduğu bütün manevî kıymetleri muhafazaya, onlara dayanmağa ve bunları yeni şartlarla uzlaştırmağa mecburuz. Aksi takdirde daima bir içtimaî inanışlar manzumesi içerisinde yaşamağa ve bir ideale muhtaç olan ferd ve cemiyetlerde husule gelecek bir mâneviyat buhranı ve boşluk, kommünizm tarafından işgal edilecektir. Filhakika kommünizmin yayılışında maddî sebeplerden ziyâde cemiyetlerde, mevcut ideal

ve kıymetlere karşı itimadın sarsılması dolayısiyle mâneviyat buhranlarının âmil olduğunu ve bu sebeple de temelleri materyalizme dayandığı halde idealist bir mahiyet aldığını görüyoruz. Eğer bugün dünya buhranı daha tehlikeli değil, kommünizm daha kuvvetli gözükmüyorsa bunun sebebini kommünizmin gayri insanî ve gayrî tabii hüviyetinde değil, eski kıymetlerin henüz hayatiyetlerini muhafaza etmiş olmasında aramalıyız. Binaenaleyh bugünkü dünya şartları dolayısiyle kommünizm yok edilebilir; fakat beşeriyetin bir mefkûre ihtiyacı daima bâki kalacaktır. Bu sebeple kommünist görüşünden farklı ve meydanı ona bırakmıyan bir insanlık ideolojisini bu bakımdan da kurmak ve beslemek zarureti vardır. Bu hususta tarihin öğretim ve terbiyesine büyük bir vazife düşmekte ve pasif olmaktan ziyade aktif bir unsur haline getirilmesi gerekmektedir. Burada yalnız millî endişelerle değil, tesir şumûlü dolayısiyle de, ilk adımların başta Amerika olmak üzere büyük devletlere terettüp ettiği bedihîdir. Bize, Maarif Vekâletine ve muallim birliklerine düşen ilk vazife muhtelif memleketlerin ve komşularımızın mekteplerde okuttukları tarih kitaplarında Türklere dair bahisleri gözden geçirip hatalarını objektif olarak tesbit ettikten sonra keyfiyeti alâkalı memleketlere ve Unesco'ya bildirmektir. Gerçekten asırlarca dünya hakimiyeti ve nizâmının mümessili olduğumuzdan Şark ve Garbın birçok memleketlerinin mektep kitaplarında Türkler ve Türk tarihi hakkında yanlış, tahrif ve hattâ isnadlar vardır. Bu hususta Yunanlıların halâ kilise ve mekteplerini Megolo idea'nın yuvası yapmış olmaları ve Türkiye aleyhinde emellerini yalanlarla ve uydurma dinî efsanelerle beslemeleri vakıasını hatırlamak kâfidir. Türkler bugünkü maddî ve manevî güçleri itibariyle bu insanlık ülküsüne rehberlik edecek bir durumda değildirler; fakat onu benimsiyebilecek eski bir tarihî ananeye sahip olduklarından bu fikrin dünyada yayılması ve

milletlerin göstereceği samimî alâkanın kuvveti nisbetinde buna müzaheret edeceklerdir. Hattâ Selçuk ve Osmanlı imparatorlukları devirlerindeki kudreti haiz olsaydık insanlık mefkûresinin rehberliğini yapabilirdik. Fakat unutmamalıdır ki Türklerden büyük bir kitlenin kurtuluşu belki bu idealin gelişmesiyle mümkün olacaktır. Bu da milliyet ve insanlık ideallerinin, henüz tatbikatta tamamiyle kendini göstermese bile nazariyatta, birbirine ne kadar bağlı bulunduğuna ve şümûlü muhtelif zâviyelerden mutalâa edilirse, her millet için aynı ehemmiyeti haiz olduğuna şüphe yoktur.

Birleşmiş Milletler ve Unesco teşkilâtlarının kuruluşundan birkaç yıl sonra yapılan bu tebliğ idealist bir düşüncenin ilmî bir ifadesi idi. Fakat itiraf etmeliyim ki, geçen 15 yıl beşeriyetin henüz böyle bir tekâmül yolunda bulunmadığı kanaatını vermiştir. Hele milliyetçilik aleyhdarlarının çok defa samimiyetsiz bir insanlık idealile meydana çıkmaları onların milliyet gibi insanlığa da bağlı bulunmadıklarını meydana koymuştur. Bugünkü dünya şartlarının zaruretlerine rağmen bir yandan aşkın ve mütecaviz bir milliyetçilik, öte yandan temelsiz, mütenakız ve gayrı samimî bir insaniyetçilik cihanşumûl bir buhran yaratmış ve böylece yalnız medeniyeti değil bütün insanlığı da tehlikeye düşürmüştür. Bu manzaraya rağmen ilmin hükmü yine de milliyet ve insanlık ideallerinin ahenkleşmesile mümkün olacağı merkezindedir.

KÖY ENSTİTÜLERİ HASRETİ VE MİLLÎ ŞUÛRU

KORUMA ZARURETİ

1. MATBUATIN İNFİLAKI

Türk milletinin acı feryatları arasında, her halde, demokrasinin bir nimeti olarak, Köy Enstitüleri tarihe karışmış iken bugün, matbuatta girişilen bir kampanya ile, onların ihyasına dair bir gayret ve hasretin belirmesi, doğrusu, şaşılacak bir hâdisedir (1). Gerçi, son yıllarda, solcu veya kifayetsiz bazı münevverler, Türkiye'nin «aydınlıktan uzaklaştığına ve irticaa meylettiğine» dair bir takım mâhut iddialar ileri sürerlerken, buna delil olarak da, ara sıra, Köy Enstitülerinin kapatılması ve İmam - Hatip mekteplerinin açılması hadisesine teması ihmal etmezlerdi. Lâkin Enstitülerin mâcerası ve ıztırap verici hatıraları o kadar canlı, ilmî ve millî bakımlardan müdafaası o kadar abes sayılırdı ki, nâdiren zuhur eden, bu gibi temayüllere asla ehemmiyet verilmez ve ciddiyetine itibar edilmezdi. Hele İmam Hatip mekteplerinin gerilik ve Enstitülerin de ilerilik alâmeti olarak kaydedilmesi bu yazarların ideolojik durumlarını derhal belirtmekte ve ciddiyetle ortaya çıkmamaları dolayısiyle de, bu «ileri fikirli» sapık veya gafillere cevap vermek lüzumu kalmamakta idi. Zira, Türkiye ve Komünist

1) Bu yazının 1958 de yazıldığını ve o zamanda olduğu gibi 1960 buhranından sonra da bu müesseselerin tekrar açılması için yeni bir haçlı seferi başladığını hatırlatmalıyız.

Rusyadan başka, hiç bir memleketin, otuz yıl, yeni nesillerini dinî tahsil ve terbiyeden, din müessesesini de ilim ve kültürden mahrum bırakmadığını herkes biliyor, İmam-Hâtip mekteplerinin münevver din adamı yetiştirmek gayesinden de kimse şüphe etmiyordu. Böylece, solcular da dahil, Köy Enstitülerini ciddiyetle müdafaa eden bir kimse kalmamış idi. Zaten bu memleketde halk iradesi hakim kaldıkça, ilmî, millî ve insanî endişeler mahkûm veya solcu bir diktatörlük hüküm - fermâ olmadıkça bir daha Köy Enstitülerinin ihyası ve din mekteplerinin ilgası aslâ bahis mevzuu değildir.

Buraya kadar isabeti aşikâr olan bu muhakeme tarzının bu beklenmedik kesif kampanya ile biraz sarsılmış olması mümkündür. Fakat böyle bir sarsıntının Enstitülerin müdafaa edilmesi için umumî efkâra bir takım yeni ve müsbet delillerin arz edilmiş olmasile hiç bir münasebeti yoktur. Bununla beraber, bu kadar kalem sâhibinin, hiç bir sebep ve fikir ileri sürmeksizin, ilmin ve milletin hükmüne rağmen, bir anda ve yek-âvâz olarak, Köy Enstitüleri lehinde ortaya atılması bir bakıma sarsıcı mahiyetde bir hâdisedir. Aslında, bütün matbuata hâkim olsa bile, ilmî ve millî hiç bir dayanağı olmayan bir kalem kalabalığın ciddî bir ehemmiyeti olmamak icab eder. Lâkin sathî bir Avrupalılaşma gayretlerine sahne olan ve bu sebeple de ilmin otorite ve itibarı teessüs edemeyen bu memlekette millî kültür ve manevî nizâmın bir takım keyfî heveslere ve menfî zorlamalara kurban gittiği göz önüne getirilirse her türlü ihtimali ihtiyatla karşılamak yerinde olur. Nitekim Türkiye'de bilhassa manevî meselelerde, gelişi güzel ve bazen de kasdî irtikâp edilmiş ve daha sonraları ilim ve aklı selimin bütün gayretlerine rağmen hâlâ düzeltilememiş öyle facialar mevcuttur, ki bu münasebetle insan Rusyanın eski Ankara elçisi Suriç Yoldaşa atfedilen bir sözü hatırlamak lüzumunu duymaktadır. Gerçekten elçiye gö-

re «mahiyet ve seviyesi ne olursa olsun Ankara her türlü yeni fikirler için o kadar müsait bir zemindir ki, bir muhitte ileri süreceğiniz en garip bir düşünceyi öte tarafta size karşı hararetle müdafaa eden bir takım gayretlilere rastlamak mümkündür». Nitekim Avrupalılaşmak dâvasında bulunan bir memlekette Avrupaî zihniyete, ilim ve ihtisasa aykırı, meselâ Dil hareketi, Köy Enstitüleri, Lâikliğin din ve hürriyet aleyhtarı tatbikatı gibi öyle bir takım kültür faaliyetleri ceryan etmiştir, ki bu görüş âdetâ her yerde hükmünü icra etmiştir. İnkilâp veya Avrupalılaşma dâvâsında bulunan bir memleketde Maarifin ilmî bir organla teçhiz edilmemiş ve hatta çok defa bu teşkilâtın ciddî ilim ve kültür adamlarından mahrum ve uzak kalmış olması keyfiyeti Türkiye'nin manevî bakımdan ne kadar tesadüfî ve endişeli bir durumda olduğunu meydana koymağa kâfidir.

Köy Enstitüleri Türk umumî efkârı ve hattâ siyasî partiler tarafından mahkûm edilmiş iken, yeni ve müsbet hiç bir fikir mevcut olmadan matbuatta açılan böyle bir kampanyaya karşı çıkmamızın sebebi de işte, çok defa, ilim ve ihtisasın ve hattâ bazan hissî selimin bile bu memlekette hükmünü icra edememiş olması düşüncesiledir. Memleket ve mensuplarının menfaatı hilâfına olarak, Köy Enstitülerinin müdafaasını yapanlar bu müesseselerin kuruluş, program, sistem ve kültür muhtevaları hakkında, kül halinde veya münferit olarak, hiç bir fikre dayanmadıkları için bunlara karşı cevap vermek müşkilâtı meydana çıkmakta ve bu durum bizi, ister istemez, bu müesseseleri umumî olarak ele almağa ve hafızalarımızı canlandırmağa sevk etmektedir.

2. ENSTİTÜLERİN KURULUŞU VE KÜLTÜR SUKUTU

İkinci Cihan harbi esnasında, milletler bütün maddî-manevî güçlerini istilâ ve müdafaa maksatlarına teksif

eder ve bu münasebetle bir takım yeni keşifler yaparken, meşhur «Yurtta sulh ve cihanda sulh» düsturuna sadık kalan Türk Hükûmeti de boş durmamış, hiç olmazsa, bu memlekette sulhu kurduktan sonra, kültür savaşına ve cehaletle mücadeleye azmederek, işte bu Köy Enstitülerini keşf eylemiştir. Bu keşfin sâhibi ve gayeleri biraz karışık ve müphem olmakla beraber, görünüşe veya ileri sürülen fikre göre, büyük kitleyi teşkil eden Türk köylüsünü okutmadıkça İnkilâbın muvaffak olamıyacağına ve memleketin ciddî bir kalkınma yapamıyacağına dair bir kanaat hüküm sürüyordu. Şekle ve taklitlere doğru gelişmekte olan bir İnkilâbın akamete uğraması mukadder olmakla beraber, bu istikamete gidilse bile, Avrupalılaşma hamlesi aşağıdan başlamak hem hata ve hem de gerçekleşmesi imkânsız bir davranış idi. Filhakika Avrupalılaşma teşebbüslerinin, kendilerine göre, umulan neticeleri vermediğini görenlerin, mesuliyeti, yüzde, yüze yakın okur - yazar bir Avrupa karşısında, Türkiye'de % 80 nisbette mevcut olan cehalete atfettikleri anlaşılmaktadır. Avrupayı bütün şeklile taklit faaliyetlerinde görüldüğü gibi, burada da, elân devam etmekte olan, sakat bir anlayışla, okur-yazar nisbeti Garbî Avrupa memleketlerine yaklaştığı takdirde Türkiye'de İnkilâbın muvaffak olacağı ve istenilen medeniyet seviyesinin husûle geleceği zehabı mevcut idi. Okur - yazar nisbetindeki artışın aslında, medeniyet seviyesinin yükselmesi için bir çare değil, tamamile aksine, bir netice olduğu, binaenaleyh medeniyet hamlesi inkişaf etmedikçe böyle bir hâdisenin gerçekleşemiyeceği aşikârdır. Meselâ, her hangi bir sihirkâr kuvvetle, bütün Türk köylüsünü okur - yazar hale getirsek bile Türkiye'nin medenî seviyesinde ciddî bir değişiklik beklemek beyhûdedir. Nitekim türlü tahsil kademelerini geçmiş Türk aydınlarının çoğu da hakikî veya Avrupalı manasile münevver olamamıştır. Esasen, halkın umumî seviyesi ve **hissesi**, tamamile

inkâr edilmemekle beraber, kültür ve medeniyetlerin de mahdut bir seçkin zümrenin eseri olduğuna dair tarihin şahadetini göz önünde tutmak kâfidir. Binaenaleyh Avrupa medeniyetini doğuran âmilleri anlamaksızın, bu medeniyetin bir neticesi olarak, okur - yazar kitlesi onu taklit edecek yerde kuvvetimizi ciddî ilim, kültür ve ihtisas adamlarının yetişmesine teksif etmek hem daha kolaydı, hem de bu yol bizi selâmete, okur - yazar nisbetini de artırmak imkânlarına eriştirecekti. Bu basit mukayeseye kapılanlar Avrupa'da tahsilin bu kadar yaygın bir hale gelmesinin ancak ilmî keşiflerin çok ilerlediği, büyük sanayiin kurulduğu ve nihayet iktisadî ve medenî imkânların çok yükseldiği XIX uncu asrın sonlarına doğru olduğunu düşünmemişlerdir.

Böylece kapalı maksatların karışması bahis mevzuu olmasa bile, bu hata içinde hata bir muhakeme ile ve Türk köylüsünü toptan okutma ve köyde yeni bir inkilâp yapmak hayalile Köy Enstitüleri vücut buluyordu. Lâkin maddî ve manevî kalkınmanın birbirinden ayrı değil, bir kül olduğunu ve ancak birbirile muvazi ceryan ettiği takdirde müsbet bir netice vereceğini düşünemeyen bu kâşifler mektep ve muallim ihtiyacının devlet bütçesi ile karşılaşmayacağını kolaylıkla idrâk etmiş bulunuyorlardı. İşte Köy enstitülerinin bir hususiyeti de buradan geliyordu. Lâkin burada da iki iptidaî hata göze çarpmaktadır. Filhakika bunlardan birincisi yirminci asrın para iktisadiyatile kabil bir kültür dâvası, Orta çağda olduğu gibi toprağa bağlanmakla meydana çıkan bir tenakuzdu. Yani kendisinden inkilâp beklenen Köy öğretmeni yalnız kültür verici bir unsur olarak köylü ve çocukları ile değil, maişetini sağlamak için, toprak ile de meşgul olacaktı. İkincisi de Devlet bütçesinin kifayetsizliğini görenler maddî külfeti köylüye yüklerken, memleketin yeni bir gelir kaynağına kavuşacağını sanmış olmaları idi. Bu sebeple, malûm kültür seferberliği esna-

sında kerpiçten de olsa, mektep yapmak ve öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak maksadile, sıkıştırılan köylüler feryada başlamış ve hattâ bir kısmı da evlerini ya fedâ veya terk etmek mecburiyetinde kalmıştı. Anadolu'da nüfusun küçük köylere dağılmış olması ve hususile Türk köylüsünün o devrede içinde bulunduğu sefalet buna sebep oluyordu. Sefil kitlelerin karnını doyurmadan, onlar okur - yazar bir hale getirilse bile elde edilecek netice okur - yazar câhil ve aç bir halk tabakasından başka bir şey olamıyacaktı. Halbuki bu iptidaî hayat şartları içinde zoraki mektep ve tahsil yapmakla Türkiye'de inkilâp olacağı hayaline kapılanlar, kitap, gazete şöyle dursun, kâğıd satın alma takatından bile mahrum bulunan bir kısım köy mektep mezunlarının da okur - yazar olamadığını veya zamanla bu sıfatı kaybettikleriin müşahade edemiyorlardı.

Köy enstitüleri vasıtasile Türk köylülerini okur - yazar yapmakla Türkiye'de vehmedilen inkilâbın doğamıyacağı da idrâk edilmemiş değildi. Bu sebeple, Köy öğretmenini, kültür yanında, türlü sanat ve hünerlerle teçhiz ederek hezârfen bir insanın rehberliğinde ideal bir köy yaratmanın lüzumunu his ve sırrını keşf ediyorlardı. Filhakika, enstitüler bu Türk yavrularını, esasen köyde mevcut, ziraat, hayvancılıkdan, demircilik, marangozluk, nalbantlık, sıhhiyecilik ve çalgıcılığa kadar her hünerde köylüye rehber yapmağa kalkıştılar. Böylece, her öğretmenin bulunduğu muhite göre, umumî olarak, bir takım bilgilerle âşinâ olmasına dair pedagojig bir metod, kaba bir ifrata, inkilâp ederek Türk çocukları, asıl vazifeleri olan, kültür adamı sıfatını kazanamadıkları gibi, bu sanatlardan hiç birine de sahip olamadılar. Üstelik hiç bir köylü de, tabiatile, kendilerine bu hususlarda müracaat etmek lüzumunu duymadı. Bu suretle yetişen muallim, köylü ile meşguliyetten başka, talebelerini de kendisi gibi, her işle uğraştıracağı için, on-

ları okur - yazar bir hale getirmek imkânından bile mahrum ediliyordu.

Kültürden ziyade çeşitli işlerle meşgul olan Köy enstitüleri, resmen Orta tahsil seviyesinde bir meslek mektebi olduğu halde, orada ders veren hocaların ekseriyetle ilk mektep muallimi olması da hakikatte bunları eski ilk mektep tahsilinden daha dûn bir duruma düşürmüştür. Bu husus bugünkü Türkiye'de, korkunç bir şekilde, göze çarpan kültür sukutuna yardım eden âmillerden birini teşkil eder. Enstitülerin kuruluşundan önce, çok defa ilk tahsili bile olmayan çavuşların eğitmen adile ilk öğretime alınmaları ile zaten muallimliğin seviye ve itibarına ilk darbe vurulmuş ve bu garip sistem o zaman hükûmetin muallimleri azarlayan meşhur beyanatından sonra işlemeye başlamıştı. Böylece hiç bir zaman selâmet yolunu bulamamış bulunan Türk maarifi yeni bir buhrana sürüklenmiş ve Köy enstitüleri de âdetâ bu çavuş - eğitmen sisteminin bir tekâmülü olarak kültür sukutuna yeni bir âmil eklemiştir.

En ileri yüksek tahsil mezunlarından dahi beklenemiyecek ağır bir vazife ile karşılaşan zavallı enstitü mezunlarından köyleri kalkındırma ümidini beslemek, eğer onlarla ve bizzat «Memleketin efendisi köylü» ile bir istihza değilse bu, Türkiye'de millî meselelerin ne kadar gülünç tecrübelerle dejener dildiğini meydana koyan misallerden birini teşkil eder. Enstitüleri şehir ve kasabalardan uzak, ıssız yerlerde kurmak suretile mevcut kültür kifayetsizliği âdetâ medenî görgüden de mahrum bırakılarak, ikmale çalışılmıştır. Dikkate şayan bir husus da kendilerinde Herkül kudreti vehm edilen ve büyük hizmetler beklenen bu köy çocukları köye, toprağa öyle mahkûm edilmiştir, ki onların yalnız maddî - manevî yükselme kapıları kapanmamış; ayni zamanda bunlara kendilerini okuyup yetiştirmek için de bir zaman bırakılmamıştı. Halbuki yükselme ümid

ve gayreti mevcut olmayan bir meslek mensubundan ciddî bir şevk ve terakkî hamlesinin beklenemiyeceği de aşikârdır.

3. TÜRK KÖYÜNÜ İFSAT GAYRETLERİ

Buraya kadar enstitülerin tahsil durumlarını, umumi çizgilerle, meydana koymuş bulunuyoruz. Memlekette büyük bir endişe ve infial yaratan Enstitülerin mânevî havaları veya ideolojik durumları ise cidden çok nâzik bir mesele arz etmekte idi. Bu hususa temas ederken, bütün köy enstitülerine hâkim havayı değil, daha ziyade verilmek istenilen ideolojik terbiyeyi ve bâzı köy enstitülerine nüfuz edebilmiş olan solcu gayretleri ifade etmek istediğimiz tabiidir. Köy enstitülerini keşf edenler veya bu keşfin tatbikatile vazifeli bulunanlar, bütün Türkiye'de olduğu gibi, köylerde de «ileri ve inkilâpçı» bir hamlenin, sadece tahsille değil, belki ondan da daha önce irtica ve taassupla mücadele sâyesinde mümkün olacağını idrâk etmiş bulunuyorlardı. Filhakika, onlara göre, terakkinin ilk şartı olarak, köylüyü saplandığı bütün geri akîde ve ananelerden kurtarmak lâzım ve onu hayata veya hayatın câzibelerine inandırmak kâfi idi. Aslında, kültür ve hayat seviyesinin ilerlemesile birlikte, köylünün hürafa ve bâtıl inançlardan kurtulması mümkün ve faydalı idi. Lâkin, en ileri memleketlerin köy ve şehirlerinde ve hattâ yüksek aydınları arasında da bir takım bâtıl inanışlar mevcuttur; bizde bu hususta neler olduğu ve bunlardan hangilerinin medeniyet ve ilerleme yolunu engellediği isbat edilmiş değildir. Nitekim, iktisadî gelişmenin bir neticesi olarak, köye girmekte olan medeniyet ve teknik vasıtalar hiç bir engele uğramamış ve kültürü zayıf enstitülerin yapamıyacağı bir ilerleme hamlesi bu sâyede köyle kendini his ettirmiştir. Bununla beraber, öğretmenlerin, köylüye manevî bakımdan da

rehbet olması düşünülse ve hakikaten bu geri inanışlar bahis mevzuu olsa bile ,onların hakkı batıldan ayırabilmek maksadile, iyi bir din bilgisile teçhiz edilmeleri zarûri idi. Lâkin dinî tedrisat ve terbiyeyi külliyen inkâr eden ve lâikliğin din aleyhtarı bir siyasetin esası yapan geri bir zihniyet elbette bu ilmî anlayışa sahip olamaz ve diğer mektepler gibi köy enstitülerine de din derslerini koyamazdı. Böylece ileri sürülen taassup ve hurafa iddialarının hakikî medlûlü ya karanlık kalmakta veya bugün de, türlü şekillerile, çabalayan bir din düşmanlığı olarak meydana çıkmaktadır.

Bir taraftan irtica ve hurafe perdesi altında Türk köylerini ayakta tutan bütün manevî kıymetler nizamını yıkmak; diğer taraftan da köyün bünyesi ve realiteleri nâmile de, sunî klişeler hazırlayarak, bunları Marksist esaslara göre işlemek Türkiye'deki solcuların başlıca metodu idi ve Köy Enstitülerini istilâ etmek isteyen ve kısmen de oralara sokulan metod da bu idi. Bu düşünceye göre köyünden ve muhitinden kopmuş, ciddî bir kültürden mahrum bırakılmış, tenha Enstitü duvarları içinde, bu körpe Türk çocuklarını istenilen şekilde yuğurmak, sonra da, dünya ile irtibatı kesik olduğu için, bu fesâdı gizlemek mümkün idi. Bu ideolojik tahribi yapmağa muvaffak oldukları bazı enstitülerde, kaba mugalatalarla, önce millî, dinî, ahlâkî ve içtimaî nizamı yıkmak için telkinlere geçildi; sonra da, sun'î olarak, köy ağası, muhtar, memur ve şehirliden mürekkep bir ezen ve, ona karşı da, köylü kitlelerinin teşkil ettiği bir ezilen sınıfın mevcudiyeti, icâd ediliyordu. Bugün de, edebiyat adı altında, kültür, sanat ve hattâ çok defa edepten mahrum ve beceriksiz kalemlerle yapılan ve türlü metod ve taktiklerle memleket içi ve dışı propagandası edilen solcu ve sapık neşriyat da bu esasları takip etmektedir. Bu iki sınıf meydana çıkarıldıktan sonra, Enstitü talebesine de köy çocuğu olarak, ezilen sınıfın mensubu

ve mümessili olmak şuuru verilmek isteniyordu. Zaten kendisine hazırlanan meslek de onu buna mahkûm etmemiş mi idi? Bu ezilen sınıfın meydana çıkarılmak istenilen bu mümessillerini müdafaa ve himâye edecek «ileri fikirli» bir münevver kitlesinin şehirlerde ve hattâ Devletin en yüksek mevkilerinde mevcudiyeti de bunlara ümid ve cesaret verilmesi için kâfi bir teminat idi. Nitekim, kısa bir zaman ve mahdut ölçüde olsa bile, öyle bir durum sağlanmıştı, ki bu köy öğretmenine, meslekî ve idari bütün makamları dinlemeksizin, her türlü şikâyetlerini en yüksek otoritelere bildirmek salâhiyeti verilmişti. Gerçi bütün bu sun'î ve zorâki tasnıfler yanında, o zaman için, memur, jandarma ve tahsildar vasıtasile, köylüyü ezen bir idare cihazı mevcuttu. Lâkin ne gariptir, ki bu idarî sistemle buna karşı köylü sınıfı şuurunu yaratma gayretleri çok defa ayni kaynaktan gelmekte ve kuvvet almakta idi. Bu gayretlerinin memleketi nereye götüreceği, doğuracağı anarşi ve cidal pisikolojisi meydandadır. Muhitlerinin ahlâkî baskısından uzak ve, sözde, hocalarının himâyesinde bulunan Türk çocuklarına bu bâtıl dâvanın câzibesine daha fazla çekebilmek maksadile, kız - erkek bir arada olarak, onların behîmî hislerini istismar etmek solcu metodların en verimlilerinden biri idi. Nitekim, büyük enstitülü kitlesi içinde mühim bir yekûna baliğ olmamakla beraber, bu hususta hocaların cebrî tecavüzleri dahil, meydana çıkmış veya yüksek makamların emrile kapatılmış bir hayli hâdise vukubulmuş; bazen göz yaşları bile bu câniyâne teşebbüslere engel olamamıştır. Dâvanın ilerleyebilmesi için mevcut komünist düşmanlığını da solcu neşriyat, bilhassa Rus eserleri ve şarkılarile gidermiş, müsâid enstitülerin kütüphanelerini bunlarla doldurmak icap ediyordu. Meselâ Hasanoğlan yüksek kısmında Manifesti'n okutulması, talebeye Rusya ve onun ileri maarif teşkilâtı hakkında konferanslar hazırlatılması da bu maksada yarıyor-

du. Bu millî suikasde rağmen solcular bir kısım Köy Enstitülerinde yuva kurabilmiş ve onbini aşkın mezunları arasında ancak küçük bir ekalliyet ifsad edebilmiştir, ki bundan dolayı Allah'a ne kadar şükür ve demokrasinin devamına dua etsek yeridir.

Devrin Maarif Vekili, ciddî olarak, hiç bir şeye inanmamış bir insan gözükmekle beraber, her an dünyanın gidişine ayak uydurmasını bilerek ve o zaman da istikbali her kesten iyi keşfettiğini sanarak, Köy Enstitüleri vasıtasile, yapılandan daha ileri bir inkilâbın mümessili olmak gayretinde idi. Hattâ ona göre eski inkilâp köye girmediği gibi şehirlerdeki münevverler de daha ileri bir hamle ile hazırlanmalı idi. İşte Köy Enstitüleri köyde yeni bir hamle yaparken ona göre münevverler de Hümanizma vasıtasile yaratıcı bir ruha sahip olacaklardı, ki bu hususda bir çok konferans ve münakaşalarımız olmuş ve böylece onun cesareti bir hayli kırılmıştı. Bir kısmı uydurma dille yapılan tercüme külliyatının başında, medlülü ve gayesi karışık olarak, ifade edilen bu fikir lâtinceyi bir kaç liseye ve müsaid bir fırsatta da bütün liselere koymakla geliştirecekti. Köy Enstitüleri için tatbiki düşünülen ve kısmen de tatbikine geçilen bu plânın muvaffakiyeti, solcular için, aşikâr gözükmekle beraber çok ihtiyatlı ve tedbirli olmak ve şartlara göre ayarlamak suretile mümkün gözüküyordu. Zira onlara göre memleket henüz böyle bir inkılâba ayak uyduracak kabiliyetde olmadığı gibi dâvaya inanmış bütün elemanları Köy Enstitülerinde toplamak da kolay değildi. Fakat daha büyük zorluk, bütün hazırlıklara ve imkânlara rağmen, Türk çocuklarını iğfal müşkilâtından geliyordu. Bununla beraber dâva tedricen yürüyecek, buna mukavemet edenler inkilâp düşmanı, mürteci ve gerici silâhlarile susturulacak veya yaralanacaktı. Zaten maharetle kullanıldığı takdirde bu silâhların tesiri de denenmiş idi.

Enstitü sisteminin sakatlığı yanında bir kısmını, istilâ-

ya muvaffak olan bu sapık faaliyetler bir müddet milletden gizli tutulurken, bu müesseselerin köyü ve memleketi ileriye götüreceğine dair de resmî propaganda, bütün hızile, işlemekte idi. O şekildeki uzun zaman umumî efkâr gibi Devlet idaresinden mes'ul olanların çoğu da bu keşfin mahiyetinden ve solcuların nüfuzundan habersiz idi. Keşfin sâhip veya tatbikatçıları bu eseri daha teshirkâr bir hale getirmek ve belki de dikkatı şaşırtmak maksadile yabancıların takdirlerini kazanarak bu propagandanın tesirini kuvvetlendirmek istiyorlardı. Bu sebeple Ankara.ya gelen her ecnebiyi Hasan oğlana götürmek artık resmî ziyaretler meyanına girmişti. Bu sâyede, bu müesseselere yan bakanlara da bir ders verilmek isteniyordu. Böylece iki güzîde isim artık milletin hafızasına girmiş ve yerleşmişti: Maarif Vekili Hasan Ali ve onun eseri Hasanoğlan Köy Enstitüsü. Bu ziyaretler neticesinde, bilerek bilmeyerek, söylenen nezâket sözleri bir tarafa ,dünyada eşi bulunmayan bu keşif hakkında ecnebilerin neşredilen fikirleri bu ümidi teyit etmedi isede o zaman için propaganda vazifesini gördü. Enstitüler için bu hava hazırlandığı ve başında çok kudretli, Maarif Vekili ve Ahmed Emin Yalman'ın tabirile, «İdealist ve akıncı ruha» sahip ve bu sebeple de hakkile «baba» sıfatını kazanan sonsuz salâhiyetli bir umum müdür (Tonguç) olduğu halde yine de bu büyük teşebbüs kem-nazarlara ve kıskançlıklara kurban gidebilirdi! Bu memlekette bir çok eser ve kıymetlerin hep hased yüzünden fedâ edildiğiin bilenler bu endişeyi asla mübalâğalı bulmazlar! Bu düşünce ile onlar Köy Enstitülerini Cumhur Reisinin yüksek himayesine sokmak basiret ve kabiliyetini gösterdiler. Nitekim bu memlekette enstitülere karşı feryatlar yükseldiği zaman, bu müesseseleri ve Tonguç babayı müdafaa eden ilk makale onun tarafından yazılıyordu.

4. İSLAHAT VE SOLCULARIN TEMİZLENMESİ

Bu hüviyetlerile enstitüler çalışmakta ve nâhoş hâdiseler vukubulmakta iken, hayırlı bir tesadüf olarak, Türkiye'de demokratik hürriyetler de gelişmekte idi. Bu durumda bazı köy enstitülerinde ve bilhassa Hasanoğlan'da ilerleyen sol faaliyetleri saklamak, hâdiseleri başka türlü tevil ve izah etmek kolay değildi. Yabanlarda kurulan bu binalar içinde neler ceryan ettiğini umumî efkâr pek iyi bilmediği için ilk şikâyetler de, tabiatile, bu mekteplerde okuyan temiz Türk çocuklarından ve milliyetçi hocalardan geliyordu. İlk harekete geçenlerin başında İstiklâl harbi kahramanı rahmetli Kâzım Karabekir ve Mareşal Fevzi Çakmak bulunuyordu. Hattâ Mareşalin Hasan Aliye yaptığı müracaatlar bile netice vermemiş; herkesin bildiği azılı komünistler Hasanoğlan'da daha bir müddet çalışmalarında serbest bırakılmış idi. Memleketin dinî, millî, ahlâkî ve askerî nizamı aleyhinde öyle faaliyetler ceryan ediyordu ki, bunlar karşısında umumî efkâr cidden dehşet içinde kalmıştı. Köy Enstitülerinde işlenen cinâyetler hakkında eserler, makaleler yazıldı; hâdiseler kulaktan kulağa bütün memlekete yayıldı. Şikâyetlerin bir kısmı Meclis zabıtlarına geçti. Fakat daha mühim raporlar ise henüz arşivlerde bulunmaktadır (1). Devrin Maarif Vekilini ma'nen mahkûm eden meşhur Kenan Öner dâvâsının mesnetlerinden birini de Köy Enstitülerinde geçen solcu hâdiseler teşkil etti. Halbuki henüz umumî efkâra duyurulmamış hâdiseler resmî arşivlerde mahfuzdur. Enstitüler meselesi umumî efkârda hâlâ o kadar canlıdır, ki bu hâdiselerin en mühimlerini bile burada tekrarlamağa ne lüzum ve ne de imkân vardır. Dikkate şayandır, ki sol faaliyetlerin gürül-

1) Ali Uygur'un himmet ve gayreti ile son zamanlarda bu hususta korkunç vesikaların bir kısmı meydana çıkmıştır.

tüsü arasında bu enstitülerin daha sakat olan kültür sistemleri hakkında bir şey söylemek fırsatı olmamıştır.

Demokratik baskının kuvvetini gösteren inkişafı sırasında o zaman bu feryatlar karşısında, oldukça müessir bulunan, iktidarın Millîyetçi kanadı derhâl harekete geçti; artık ağır mesuliyeti sâbit bulunan Maarif Vekilini düşürerek yerine temiz ve milliyetçi bir insan olan merhum Reşad Şemseddin bey getirildi. Yeni Vekil derhal Köy Enstitüleriin solculardan temizlemeye, programlarını değiştirmeye ve solcu faaliyetlerin en fazla geliştiği Hasanoğlan yüksek kısmını kapatmağa mecbur oldu. Enstitü mezunlarının toprakla geçinme ve uğraşma manasızlıklarına son vererek onlara yüz lira civarında bir ücret tahsis eyledi. Reşad Şemseddin bey yalnız Köy Enstitülerile de kalmayarak selefi zamanında Maarif Vekâleti ve üniversitede kurulan solcu yuvaları da yıkmaağ girişti. Bu icraat karşısında, doğrudan doğruya, mukavemet ve mukabele edemeyen bütün solcular bu kıymetli insanı Faşistlikle, irtica'la itham ederek yıpratmağa çalıştılar. Hattâ ona karşı, Üniversitedeki tahripkâr faaliyetleri artık tahammül edilmez bir hal alan solcu hocaların berâeti için Üniversitelerarası kurul gibi yüksek bir müesseseden karar almağa bile muvaffak oldular. Bu acı ve çıplak hakikat karşısında neşreylediğimiz **«Gafletten uyanalım»** (Anakar 1948) adlı bir broşür vaziyeti vesikalarile meydaan koyduğu gibi, daha sonra, bu solcu hocaların meslekten tardı ve mahkûmiyeti de Üniversitelerarası kurulun bu vatan vazifesini yapmadığını isbat ediyordu.

Yeni iktidar ile eski iktidar Köy Enstitüleri ve islahı hakkında tam bir mütabakat halinde idi. Nitekim Maarif Vekili Tevfik İleri bey Mecliste yaptığı mühim bir beyan ve çıkardığı bir kanunla Köy Enstitülerini, boş işlerden kurtararak onları normal muallim mektebi haline getirdi; programlarını islâh eyledi. Enstitü mezunlarını da bareme bağ-

layarak onların maddî ve manevî durumlarını düzeltti; Şehir - Köy tefriki kaldırıldı. Böylece, Enstitülerde kültür kazanma imkânlarından mahrum bırakılan gençlere okumak ve kendilerini yetiştirmek imkânı da hazırlandı. Türk çocuklarına ve memlekete karşı girişilen bu suikasdın büyük bir zayiat vermeden atlatılması da bu suretle mümkün olmuştur. Filhakika bugün büyük bir yekûn tutan bu enstitülü kitle arasında kurban gitmiş ve ifsat edilmiş kimselerin ancak küçük bir ekâlliyet teşkil ettiği anlaşılıyor, ki bunların bir kısmı da solcular elinde oyuncak olarak piyasaya sürülmüştür. Bugün, eski hayatın mahkûmiyetinden kurtulmuş ve vatan hizmetine girmiş bulunan bu memleket-çocukları hakkında düşünülecek tek şey de kurs ve sair vasıtalarla onların eksik kalmış olan kültür ve tahsillerini tamamlamaktan ibarettir. Zîra öğretmenin cehaleti veya kifayetsizliği de tamiri güç tehlikelerin kaynağıdır.

İlim, umumî efkâr ve siyasî partilerin ittifak halinde bulunduğu bu islah teşebbüsleri ceryan ederken, bu eski mesuller ve «ileri fikirliler» dahil, bütün meşhur idealistler (!) hiç bir itirazda bulunmamış veya buna cesaret edememiş; hattâ solcu neşriyat, çeşitli şekiller altında, çok genişlediği halde, bunda fayda görülmemişti. Böyle olmakla beraber, eski tavırları ve mensup oldukları parti ile de tenakuza düşen siyaset adamlarile birlikte, Köy Enstitülerini diriltmek hayalile, bir kalem güruhunun meydana çıkması sebepleri cidden sorulmağa lâyıktır. Evvelâ müesseseler, ayni binalar içinde, fakat farklı bir tedris sistemine tâbi olarak mevcuttur. İş ve sanat meşgalesi yerine kültür derslerinin esas alınmasına mı itiraz edilmektedir? Köy muallimiin ve talebelerini kültür edinmekten daha fazla toprağa, işe bağlayan bir sistemin meziyetleri mi keşf edilmiştir? Yoksa, devlet bütçesinin hâlâ başarmakta zorluk çekeceği malî külfeti, Ortaçağ zihniyeti ve iktisadiyatı olarak, köylüye yüklemekle yeni bir umumî irat

kaynağının mevcudiyeti kanaatı mı devam etmektedir? Veya kampanya, enstitülere hâkim olmak isteyen millî ahlâkî ve içtimaî nizâmı yıkıcı bir zihniyetle Türk köylüsünün ifsad edilmesi ve çökertilmesi hasretini mi ifade etmektedir? Sebep olarak bunlardan başka sorulması mümkün ayrı bir sual akla gelemez. Böyle bir talebe karşı, umumî efkârın hassasiyeti yanında ilk muhalefetin millî endişeler, kültür durumlarını düşürücü ve kendilerini maddî-manevî bakımdan kötü bir hayata mahkûm edici mahiyeti dolayısile, bu enstitülü gençlerden geleceğinden de şüphe edilemez. Bu durum bazı şahsî hesaplar müstesna mevzuun politik maksatla dahi istismara müsaid olmadığını gösterir. Zira herkes bilir, ki mevzuu politik bir silâh olarak kullanmak isteyen bir siyaset adamının bizzat bu silâhla yaralanması ve hattâ öldürülmesi bile mümkündür. Hele zamanı iyi kolladığını ve istikbali herkesten ziyade keşf ettiğini sanan Hasan Ali beyin bu kadar ağır bir mesuliyet ve acı tecrübelerden sonra, hâlâ ders almadan, bu karışık hesaplarla tekrar sahneye çıkması cidden ibretle seyredilecek bir hâdisedir (1).

Cumhuriyet gazetesinin fikir, sanat ve teknik bakımdan acemi bir kalem olarak piyasaya sürdüğü ve hattâ makalelerini fikir adamlarına mahsus bir sütuna aldığı bir enstitülüyü Hasan Ali, «Fakirim» diye bağrına basarken, onun, bugüne kadar hiç bir kimsenin ağza alamadığı utandırıcı ve iğrendirici kelimelerle dolu romanından fazlasile

---

1) Köy enstitülerine ve uydurma dile, bizim gibi, muhalif olan eski bir üniversite ve bilâhare siyâset adamı, uydurmacılığın mükâfatını gördükten sonra şimdi de (1962) solculuğun kuvvet kazandığını iddiâ ederek Köy Enstitülerinin de hararetli taraftarı olarak üç günlük bir sandalye ihtirasile kanaatını satmaktan ve solculuğa hizmetten perva etmemiş; henüz elde edemediği bir makam için istihzalara da göğüs germiştir, ki Türkiye'nin ıztırabı münevverlerin bu imân ve ahlâk zaaflarından gelmektedir.

haz duyduğu gözükmekte ve galiba bize enstitü hasretinin menşei hakkında da bir fikir vermektedir. Kabiliyetsiz ve karakteri zayıf gençlere şöhretin hangi istikamette ve nekadar kolay olduğuna dair, memleket içi ve dışında, takip edilen solcu metod ve sarf edilen gayretler malûm bulunduğuna göre, bazı zayıf memleket çocuklarının kurban gitmesi maalesef mukadderdir. Solcu yabancıların Türkiye'de beliren bu türlü kimselere dair methiye yazmaları, sonra da bunların Türkçeye tercüme edilerek memleket efkârına arzı suretile baş vurulan bir usul yanında, sık sık, solcu Türklerin neşriyatı da bu maksatla kullanılmaktadır. Bir misal olarak, burada, sadece, Proseför A. Gabriel, Paris'de 1950'de, Bursa nın tarihî ve tabiî güzellikleri hakkında bir konferans verirken, Türk ve Fransız komünistlerinin dinleyicilere, M. Makal'ın mahut eserinden tercüme edilen pasajları dağıtarak konferansın tesirini gidermeye ve Türkiye'nin de bir sefalet diyarı olduğunu isbata çalışmalarını zikredelim.

Bu durum, Köy Enstitüleri lehinde başlayan kesif neşriyatın hiç bir ciddî esasa dayanmadığını, şaşkınlık, gaflet veya solcu gayretlerin bir eseri olduğunu meydana koymaktadır. Bir çok millî meselelerde İnkilâp silâhlarını kullanmağa uğraşan solcuların Köy Enstitüleri hakkında bunlardan mahrum bulunduklarını da memnuniyetle kaydedelim. Türkiyed'e ceryan eden bütün bu gibi esassız hâdise ve teşebbüslerin sebeplerini, ilmin inkişaf ve otoritesinin tesis edememesi, ileri hamleler yapayım derken tamamile aksine, memleketi içine sürükledikleri derin bir maneviyat buhranı, münevverlerin kültür, ahlâk ve mefkûre kifayetsizliği, milletin arzusuna ve Anayasanın emretmesine rağmen milliyetçiliğin mânen, âdetâ, mahkûm bir duruma düşürülmesi ve nihayet bu durumda solcu gayret ve faaliyetlerin fazla inkişafı teşkil etmektedir. Türkiye eğer, bugün maddisile müvazi, bir mânevî kalkınma hamlesi ya-

pamaz, Üniversite, Maarif ve Diyanet sahasında, ilmin icaplarına uygun olarak, bu müesseseleri yeniden kuramazsa, maalesef, daha ağır bir buhran mukadderdir. Aksi takdirde ilim ve ihtisasa müteallik en ciddî memleket meseleleri bile her zaman salâhiyetsiz ve mes'uliyetsiz kalemlerin oyuncağı olacaktır. Şimdilik sessiz ve sâkin olarak hâdiselere karşı seyirci durumda kalan vatansever aydınların daha dikkatli ve uyanık bulunmaları zarûridir.

MİLLÎ MEFKÛRE VE «DEVRİMCİ» ZİHNİYET

Gayesi, Avrupaî ilmî zihniyet ve hür düşünceyi getirerek milletimizin maddî-manevî yükselmesine ve kültür hamlesine hız vermekten ibaret olan inkılâp, fikirsizlik ve çeşitli tesirlerle, ters bir mecraya sokulmuş, bir ilim adamımızın «Garplılaşmanın neresindeyiz» adlı bir eseriyle de sabit olduğu üzere, muvaffakiyetsizliğe uğramakla, veya ilmî ve millî esaslara aykırı bir tefsir ve zorlamaya vasıta haline gelmekle, öyle bir mâneviyat buhranı ve fikir kısırlığı husul bulmuştur ki, bir devlet adamının «İnkılâp softalığı» ve bir fikir adamının «Devrimbazlık» gibi çok isabetli iki tâbir ile ifade ettikleri bir taassuba inkılâp eylemiştir. Böylece yalnız millî kültür ve mefkûre kaynakları kuruma tehlikesine mâruz kalmamış; aynı zamanda Türk aydının şuur ve muhakemesi de kötürümleşmiş; en ilmî fikirleri, en açık hakikatleri ifâdeye engel marazî bir psikoloji hür düşünceye ve millî zekâya tasallut eylemiştir.

Kifayetsiz, «devrimci» ve solcu unsurların inkılâp ve irtica mefhumlarını kendi gaye ve metodlarına göre tefsir ve istismarının mukadder bir neticesi olan bu durumu dil, tarih, edebiyat, sanat, din, anane, ahlâk ve mefkûre sahalarında yapılan tahribatla o kadar belirli bir mahiyet almış ve açıkca müşahade edilen fikir kısırlığı öyle bir çıkmaza

saplanmıştır, ki artık bu realiteyi ifadede hiç bir tereddüt kalmamıştır. Halbuki kısa sürmüş olmasına, siyasî bir istikrara ve bugünkü kadar geniş tahsil imkânları ve büyük bir münevver külteye sahip bulunmamasına rağmen Meşrutiyet devri, müstakbel Türk kültürünün esas kaynaklarını teşkil etmek üzere, milliyetçi, islâmcı ve garpçı üç fikir cereyanı halinde, birbirlerini imha etmeksizin, feyizli bir terkibe imkân bahşediyordu. Bugün dış âmillerin çok daha müsait olmasına, Avrupa ile münasebetlerin pek fazla sıklaşmasına rağmen, mütevazi de olsa, o vasıfta, istikameti emin, bir kültür inkişafının mevcudiyeti iddia edilemez. Fakat, bir kültür hamlesi yerine bir kültür sükutuna düşmekten daha mühim bir vâkıa da, yukarıda işâret ettiğimiz üzere, sağ taassuptan kurtulmak istiyen inkılâbın sol bir taassuba saplanması veya buna âmil olmasıdır.

1. HAYAL KIRIKLIĞI

İstiklâl harbinden sonra büyük bir şevk ve ümitle başlayan inkılâplar fikirden nutuk edebiyatına, esastan sathî taklitlere yöneldiği, daha doğrusu, hiç bir zaman ilmî bir hazırlığa mazhar olmadığı ve hattâ doğrudan doğruya ilme yönelmediği halde, bir takım şekillerin kabulü ile bir kısım münevverler arasında, artık avrupalı olduğumuza dair bir kanaat husule gelmişti. Bu sebeple de, bizi hâlâ kendilerinden saymayan ve zaman zaman bazı tarihî vasıf ve hususiyetlerimizi hatırlatan Avrupalılara kızgınlıklar duyuyor ve bize karşı açığa vurdukları bu görüş ve duyguların sebeplerini bir türlü anlamıyorduk. Halbuki Türkiye'ye gelen bazı ecnebi fikir ve siyaset adamları memleketin modernleşmesi hakkında kitaplar yazıyor ve hele tamamiyle hoşumuza giden beyanlar veriyorlardı. Bizim bu kadar hararetli Avrupalılaşma gayretlerimize rağmen Avrupa'nın Türkler hakkındaki kanaatlerinde fazla bir değişiklik olma-

dığı sık sık belirmekte idi. Hususiyle, siyasî ihtiyaçların icabı olduğu halde, onlar Avrupa Konseyine ve Nato'ya girerken, yine de bize coğrafya, ırk, dil, tarih ve kültür bakımlarından yabancı ve Asyalı nazariyle bakıyorlardı, bizim şekil ve kıyafetlerimizle giriştiğimiz Avrupalı olma hevesimizi kırıyor ve «asrı yıla» sığdıran büyük hamlelerimizi bir türlü kavrayamıyorlardı!

İkinci Cihan Harbi esnasında bütün maddî zaaflarımız meydana çıkarken ilim, kültür ve teknikte de ciddî bir hamle yapılamadığı ve hattâ milletin iktisadî hayatında ilerleme yerine daha ağır sıkıntıların mevcudiyeti anlaşılınca bu inkılâp ve avrupalılaşma anlayışı hakkında ilk şüphe ve ümitsizlik alâmetleri belirmeye başlamıştı.

Bu durum çeşitli temayül ve görüşlerin inkişafına sebep oldu. Umumî ve sathî anlaşılan mânasiyle inkılâptan başka çare düşünmeyenler veya böyle düşünmeye mütemayil olanlar mes'uliyeti halkın cehaletine ve henüz büyük şehirlerden dışarı taşmamış bulunan inkılâbın köye kadar girmemiş olmasına atfediyorlardı. Memleketin maddî-manevî gücünü hesap etmeden ve hele verilecek kültür ve ülkünün selâmetini sağlamadan girişilen tahsil seferberliği ve Köy enstitüleri teşebbüsü, kısmen bu düşünce ile alâkalı idi ve yine de bu sebeplerden iflâs etmişti. Harp esnasında inkılâbın köye kadar nüfuzuna taraftar olmakla beraber onun kifayetsizliğine ve eksikliğine kani bulunduğu anlaşılan bir fikir de devrin Maarif Vekili tarafından temsil ediliyordu. Faaliyetlerinden anlaşılan fikirlerine göre bu yeni görüş, Avrupa'da olduğu gibi, Renaissance misaline uymayan ve eski Yunana dayanmıyan bir inkılâbın muvaffak olamıyacağı kanaatine dayanmış bulunuyordu. Cemiyet ve medeniyetler hakkında ciddî bir görüşe sahip olmıyan bu fikrin taraftarları, görünüşte, haklı sayılan, bu basit muhakeme ile ve bu mânâda bir Humanizma cereyanı yaratmak emeliyle, devlet kuvvetini de harekete ge-

çirmiş; eski Yunan eserlerinin hummalı bir şekilde tercümesi ve umumî hava müsaade ettiği nisbette de, Lâtincenin liselere konması bu düşünce ile vuku bulmuştu. Bu çeşitli görüş ve anlayışlarda muvaffakiyetin mümkün mertebe tam bir taklitle kabil olacağı ve bu maksatla da millî, dinî ve kültürel engellerin bertaraf edilmesiyle Avrupaya şeklen benzememizin sağlanacağı kanaati müşterek idiyse de Humanizma teşebbüsüne inkılâp bakımından daha ileri bir merhale nazariyle bakılıyordu. O zaman bu yanlış görüşe mukabil, konferanslar vasıtasiyle ileri sürdüğümüz, fikirlerin Maarif Vekâletinde bir asabiyet ve tepki yarattığını sadece kayıtla iktifa edelim.

Memlekette ümit verici, maddî - mânevî bir inkişâfın müşahede edilmemesi, hattâ bazı manevî sarsıntıların belirmesi, hiç bir yeni görüşe sahip olmayan münevverlerde de daha fazla bir hayal kırıklığı uyandırmış, mes'uliyet âdeta irkî kabiliyetimize atfedilerek, bugünkü medeniyet Avrupalılara münhasır sanılmış ve bizim için bu seviye ulaşılmaz bir pâye sayılmıştır. Bu fikir fıkaralığı ve bu tersine görüşlerin nasıl bir aşağılık duygusu yaratacağını keşfetmek müşkül değildi. Bu ruhî havanın sol ve materyalist temayül ve faaliyetler için müsait bir zemin hazırlaması tabiî idi. Gerçekten solcular yalnız malûm taktiklerle vaziyeti istismara çalışmakla kalmadılar; açıktan açığa ideolojik faaliyete de girişmekten çekinmediler. Nitekim o zamanlar, Dil ve Tarih Fakültesinde çalışan bazı unsurlar inkılâpların muvaffakiyetsizliğini kapitalist Avrupa'yı taklide yüklettiler. Bu sakat ve sathî görüşe göre eğer Türkler daha Tanzimat devresinde bu kapitalist yerine, o zaman, mevcudiyeti henüz hissedilen, sosyalizme yönelse ve iktibaslarda bulunsalardı bugünkü gerilik ve şikâyetler bahis mevzuu olmıyacaktı. Nitekim artık kapitalizm çökmekte ve sosyalizm bütün kudret ve hayatiyetiin göstermektedir. Avrupa için olduğu gibi Türkiye için de bu kadar sa-

kat, tarihî ve içtimaî realitelere bu derece aykırı bu görüşün de kaydı sadece fikir kargaşalığı ve maneviyat buhranının ne türlü dejenere düşüncelere imkân verebileceğini belirtmek bakımından bir mâna ifade eder.

İlim ve mefkûre kudretine dayanan ciddî fikir adamları, muvaffakiyetsizliğe mahkûm ve aşağılık duygusuna âmil bu görüş ve temayüllere bir hüzün ve istihza ile bakıyor ve seslerini duyuracak imkânlar nisbetinde hatayı belirtiyor; millet de aklı selimi ile, ya duyabildiği kadar bu sesleri tasvip ve takip ettiğini hissettiriyor veya satıhta cereyan eden menfi dalgalanmalara karşı pasif bir mukavemetle mukabelede bulunuyordu. Bu ciddî fikir adamlarına göre inkılâpların Avrupa ilmî zihniyet ve metodlarının Türkiye'ye naklinden başka bir gayesi bahis mevzuu değildi. Bu yapılamadığı, ilim müesseseleri işler bir hale gelmediği için de, ters zorlamalar kültür kaynaklarımızın kurutulmasına, fikir kısırlığının artmasına âmil olmuş ve bu zemin fikir parazitlerinin yetişmesine imkân vermiştir. Demokrasinin zuhuru Türkiye'nin nasıl bir fikir ve mefkûre kargaşalığı içinde bulunduğunu, Meşrutiyet devrinde, bugün de ehemmiyetini kaybetmiyen milliyetçi, islâmiyetçi ve garpçı üç esas fikir cereyanının bugün ne şekilde dejenereleştiğini meydana koydu. Bugünkü devrede, ilim ve kültür sahasında hiç bir değişiklik ve hamle yapılmadığı, bazı manevî sarsıntı ve taklitler halk tabakalarına kadar nüfuz eylediği halde maddî kalkınma hamlelerinin neticesinde aşağılık duygusunda bir kırılma, nefse bir itimat başladığı da müşahade edilmektedir. Bu durumu tesbit ettikten sonra bugünkü fikir perişanlığına ve biraz da onun sebeplerine geçebiliriz.

2. FİKİR PERİŞANLIĞI

Demokrasinin inkişafı, ilmî otoritenin yokluğu, Maarif ve Üniversitenin kifayetsizliği yüzünden memlekette mevcut fikir ve ideal farklarının artmasına, mensupları arasında zihniyet uçurumlarının büyümesine âmil oldu. Uzun zaman baskı altında kalan milliyetçi ve maneviyatçı görüşlerin hürriyet havasından teneffüsü ve istifadesi, türlü imkân ve vasıtalara sahip olmuş bulunan «devrimci» solcu ve kifayetsiz münevverlerin mukabelesine ve tedricen bu mukabelenin şiddetlenmesine sebep oldu. Ciddi fikir sahiplerine karşı beliren bu taassup, şüphesiz, onun zaafı, ilmî ve millî iki kudret kaynağının aleyhlerinde bulunmasının bir neticesidir. Bu durumu tesbit etmek ve bugün «devrimci» zihniyetin fikren nasıl bir perişanlık içinde bulunduğunu meydana koymak maksadiyle vereceğimiz tipik misal, bize, aynı zamanda kültür kısırlığı meselesinde iki zihniyet arasında bir ittifak sağladığı için de mühimdir.

Gerçekten heyecanlı bir inkılâp anlayışına sahip ve devrimci bir zihniyete tercüman olan Nadir Nadi bey tarafından yazılan bir makale böyle bir hususiyeti hâizdir. Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Devrimci bir Türkçe ile **«Konu darlığı»** adlı bir makalesinde (13 Mart 1959) «Tek parti devri deyip geçiyoruz ya» ifadesi ile başlıyarak kısaca :

Tek parti devrinde fikir hayatının canlılığından, politika sahasında bile bir çok ciddî kalem sâhiplerinin mevcut olduğundan, demokrasiye geçince fikir hayatının daha fazla gelişeceğini, kültür ve sanatın da daha ziyade yükseleceğini umduğumuz halde bu ümitlerin gerçekleşmediğinden, hâlâ eski muharrirlerin meydanda olup yenilerinin yetişmediğinden şikâyet ederek bugünkü fikir kısırlığını belirtmekte ve matbuata bir kaç basit mevzudan başka ciddî bir münakaşa mevzuu kalmadığından ve verimli olmı-

yan bu münakaşalarda bile zavallıların neyi, hangi düşünceyi müdafaa ettiklerini bilmediklerinden bahisle kültür durumumuzun acıklı bir manzarasını çizer. Sayın yazarın, bizim Türkçemize göre hülâsa ettiğimiz, bu müşahade ve şikâyetlerine iştirakte ne kadar isabet varsa bu durumun sebeplerini gösterirken düştüğü iptidaî tenakuz ve hattâ tehlikeli istidlâlleri meydana koymakta da o derece zaruret vardır.

Önce, ilim ve kültüre imkân veren her türlü rejimde fikir adamının yetiştiğine dair tarihin şahadetini bir tarafa bıraksak bile, bugünkü kültür kısırlığının hakikî amillerini kavramadan, demokrasinin diktatörlükten daha müsait olduğuna dair bir mütearifeyi inkârda bir isabet tasavvur olunamaz. Diğer taraftan onun, bu düşüncesine delil olarak, adlarını kaydettiği Hüseyin Cahid, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, A. Emin, Z. Sertel, A. Us, Yunus Nâdi, gibi gazete muharrirlerinin Halk Partisi diktatörlüğü devrine değil Meşrutiyet ve hatta S. Hamîd devrine mensup olduklarını unutmak imkânsızdır. Kifayetsizliğinden şikâyet ettiği ve kendisinin de dahil bulunduğu yeni neslin, demokrasi değil, diktatörlük devrinde yetiştiğini kavramakta da elbette bir zorluk olamaz. Bu kadar basit ve tenakuzlu istidlallerden sonra da, daima aynı heyecanla, «Devrim» bekçiliği vazifesini ifa eden makale sahibi bu fikir kısırlığı ile birlikte «Tarihte başımıza gelen bütün felâketlerin» başlıca sebebini «Dinî siyasete âlet etmek hastalığında» bulmakla yalnız kültür ve medeniyet meselelerini bu kadar basite irca etmekle kalmıyor; aynı basit tenakuzlara kurban gittiğini bile fark edemiyor. Filhakika eğer bütün felâketler gibi fikir kısırlığı da hep bu «hastalıkla» alâkalı ise ismini verdiği o muharrirlerin devletin dine dayandığı eski devirde yetişmemesi ve dine kıpırdama fırsatı vermiyen diktatörlük (onun ve temsil ettiği zihniyetin yazılarına göre ideal lâiklik) devrinin mahsulü olan bugünkü neslin fikir kısırlığın-

dan şikâyet etmemesi gerekirdi. Cumhuriyet başyazarı bu tesbit ve izahlarla da kalmıyarak, bütün yazılarına hâkim olan ruha sâdık kalıp, mes'uliyeti hep irticaa ve din istismarına yüklerken de, «vaktinde aklımızı başımıza toplayıp da gerekli tedbirleri almazsak ileride demokratik metodlarla o tehlikeyi önlemek mümkün olamayacaktır» ifadesiyle ve cezbesile bize tehlike işaretini vermekte, akıl yolunu keşfetmektedir. Normal bir muhakeme ile, bu davranışın, bizzat şikâyet ettiği kültür sükutunu şiddetlendirdikten sonra, isabetsiz bir teşhis ve yersiz bir korku ile, uğrunda bu kadar mürekkep akıttığı demokrasi dâvasını fedâya varacağı da aşikârdır. Nitekim sayın yazar bu esassız endişenin tesiri altında ve kendine mahsus bir ifade tarziyle «şu ya da bu idare sisteminden ziyade...» hükmünü vererek, kendi lâiklik anlayışı için eski diktatörlük devrinin ihyası (Cumhuriyet 18 Mart 1959) hasretini duymakta, yani önce «milletin varlığı!» sonra rejim prensipine bağlı bulunduğunu ifade etmektedir (1).

Böylece, garib bir tesadüf olarak, bugünkü fikir ve kültür kısırlığının mevcudiyeti üzerinde, «Devrimci» zihniyetle birleştikten sonra, onların muhakeme ve iddialarına göre de bunun irtica ve din istismarı ile izahına artık bir ihtimal kalmamıştır. Nitekim diktatörlük devrinde irticam ezildiği, lâikliğin ideal bir şekilde (tabiî din aleyhtarlığı) tatbik edildiği ve inkılâplar mevzuunda da hiç bir tâviz verilmediği bu ve emsâli devrimcilerin günlük beyanlariyle de sâbittir. Dikkate şayan bir husus da «demokratik metodların» kifayetsizliğine işaret eden Nadir Nadi Bey'in

---

1) Yazarın eskiden fikir hürriyeti adile malûm solcuları daimi müdafaası yanında 1960 dan sonra da yorulmaz bir gayretle yazılarının hep sola kayan devrimlere tahsis etmiş, istediği şekilde tecelli etmeyen millî irade yerine sol diktatörlüğü benimsemiş ve bu yüzden de gazetesinden uzaklaştırılarak onun ifrat gidişi biraz yumuşamıştır.

gelmesine cevaz verdiği diktatörlüğün kendi din ve inkılâp anlayışına uygun olacağına dair bir teminatın mevcut bulunmadığını da düşünmemesidir. Kapitalist olmasına rağmen sol ve sosyalist temayüllerini zaman zaman ifşa eden ve galiba bizdeki bir çok solcular gibi sosyalizmi daha ziyade manevî kıymetlere karşı benimseyen başyazarın gelecek bir diktatörlüğün sol yerine sağ bir karakterde olabileceğini ve bunun da kendisi için daha fazla tehlike arzedeceğini hesaplaması lâzımdı. Halbuki, aynı memleketin evlâtları olarak, fikir kısırlığı bahsinde olduğu gibi, demokrasi mevzuunda da birleşmemiz ve onu herhangi bir diktatörlüğe tercih etmemiz icabeder. Nitekim, onlara göre irticaa taviz de olsa, bugünkü demokrasiden onun herkesten fazla faydalandığını söyliyebilmek için başyazarın atılmış ve mahkûm olmuş bir takım solcuları müdafaa edebildiğini ve gazetesinde bunlara, bol bol imkânlar verdiğini hatırlatmak kâfidir. Bu sebeple şikâyet ettiğimiz bugünkü demokrasinin kaderi siyaset adamlarından ziyade münevverlerin anlayış ve müsamahalarına bağlı bulunduğuna hükmetmekte isabet vardır. Hatta biz yazar ve emsalinin, meselâ Doğan Nadi'nin zarif istihzalarına mevzu teşkil eden, dil, edebiyat ve irtica meseleleri münasebetiyle zorlama ve taassuptan uzaklaştığı takdirde hem kendilerinin, hem de memleketin huzuruna yardım edecekleri kanaatindeyiz.

İnsanın asıl gücüne giden şey de, bu hüviyette birçok kalem sahibi, kültür ve medeniyet meseleleri hakkında hiç bir müstakil görüşe ve hattâ tarihî ve içtimaî ciddî bir bilgiye mâlik olmadığı halde, Türkiye'ye bir fikir ve mefkûre istikameti vermeğe kalkışmasıdır. Bunun sebebi de şüphesiz Üniversitemizin bir manevî otorite kuramamış olması ve hattâ birçok üniversite mensubunun bile ancak gazetecilerin arkasından sürüklenecek bir durumda bulunmasıdır .

Devrimbazların, meczup dervişler gibi, bıkmadan usanmadan gece - gündüz, her an inkılâp (tabiî kendi anlayışlarına göre) kelimesini dile getirmeleri, masallardaki dehşetiyle gözüken yedi başlı ejdere karşı şüphesiz bu kelimelerin ism-i azam tesirine inanmaları dolayısiyledir. Gerçekten bu korku ve cezbe o kadar müthiştir ki, diğer millî memleket meselelerini bile hatırlamalarına fırsat vermemekte; hattâ tehlikede bulunan Devrimler dururken bu meselelerle uğraşan öteki münevverlere karşı da husumet göstermektedirler. Bu sebeple onları bu taassup ve heyecanlarına, terk etmek ve «La vrité de La Palice» kabilinden hakikatlerde bile tenakuza düşmelerini mazur görmek icabeder. Yalnız bu marazî psikolojinin memleket efkârına hâkîm olması ve yeni neslin muhakemesini felce uğratması tehlikesi de mevcuttur. Onlara Komünist Rusya'nın bile, din müstesna, bütün tarihî ve millî kıymetlere sarılmış olduğunu da hatırlatmak ve bu manevî kıymetlere saldırmanın artık bir solculuk icabı olmadığını kafalara yerleştirmek lâzımdır. Bundan dolayı bugünkü fikir ve kültür kısırlığının mevcudiyetini tesbitte Devrimcilerle birleştiğimiz halde buna kendi davranışlarının sebep olduğuna dair henüz onları inandırmış değiliz.

Bununla beraber sakat ve çıkmaz bir «Devrim» anlayışını isbat babında bu görüş birliğinin ehemmiyeti büyüktür. Zaten bu sakat fikirler üzerinde durmanın sebebi de budur. Mamafih, burada, sırası gelmiş iken kaydedelim ki, sağ - sol, bütün memleket münevverlerinin, tereddütsüz, ittifak edebilecekleri daha büyük ve hayatî bir meselemiz vardır. Filhakika Avrupaî ilim ve metodların Türkiye'ye nakil ve tesisine muhalif hiç bir kimse tasavvur edilemez. Başta devlet olmak üzere, hep birlikte anlaşacağımız bu mesele halledildiği takdirde memleketin selâmete erişmesi, sağ-sol mefkûre ve zihniyet uçurumlarının giderilmesi mümkündür ki, bunun bizim anladığımız mâ-

nada bir kültür istikametinde vuku bulacağı şüphesizdir. Bununla beraber bu «devrimbaz» ve sol taassubun ilme de, bekamıza da ciddî bir tehlike teşkil ettiğini unutmamak lazımdır. Türkiye'de umumi efkâra otoritesini kabul ettiren bir ilim kudreti mevcut olmamakla beraber, ilmî ve millî esaslara dayanan fikir adamlarının daha şimdiden bu muvaffakiyet yolunu ihmal etmemeleri ve yine memleketin evlâdı olan bu devrimci zümrenin taassubuna karşı aynı şiddete değil müsamaha ve ikna yoliyle mukabelede de bulunmaları icabeder. Aksi takdirde buhran mukaddderdir.

3. İNKILÂBİN TERSİNE ZORLANMASI

Fikir perişanlığına ve tersine işleyen bir muhakeme mekanizmasına rağmen bu «devrimci» zümrenin Türk efkârını karıştırabilmesi ilim ve kültür müesseselerinin zaafı ve türlü imkân ve vasıtaların ellerine geçmiş bulunmasiyle alâkalıdır. Memleketin birliği, mânevî ve demokratik inkişafı bakımından bu zümre bir engel teşkil etmekle beraber, aslında, bunlar durumun mesulü değil kurbanıdır ve hakikî sorumluları bulabilmek için, tabiatiyle, daha seviyeli ve eski bir nesle çıkmak zarureti vardır. Bu eski nesle mensup bir çok fikir ve kalem sahipleri, az çok, Ziya Gökalp mektebine ve o zaman için de milliyetçi mefkûreye dahil olmakla beraber, yalnış bir inkılâp anlayışı ile, bu fikir ve mefkûreden uzaklaşmışlar; Türk milletini var eden, beka ve hayatiyetine esas olan bir takım mânevî kıymetlerimizi fedâ etmek suretiyle memleketin Avrupalılaşacağını görüş ve propagandasına kapılarak, bugünkü peyrevlerinin (yeni neslin) de şikâyet eylediği bir mânevî sukutu ve bir fikir kısırlığını hazırlamışlardır.

Bu hususta, vereceğimiz ilk misal olarak, Ziya Gökalp'ın yanında çalışan ve bir eseriyle üstadına ait fikirle-

rin güzel bir «mise au point» nını vücuda getiren muhterem Emin Erişigil'i kaydetmekle bu mevzua girişebiliriz. Filhakika memleketin bir çok ilim ve kültür makamlarında hizmet eden M.E. Bey, son popüler bir eserinde, millî mefkûreyi, sebepsiz yere, Türkçülük ve milliyetçilik adiyle ikiye böldükten sonra, artık bu devirlerin nihayete erdiğini ve insanlık devrinin geldiğini telkin etmekte; bununla beraber, ne bu mefkûre ve ne de dünyayı saran milliyet fikri hakkında esaslı bir görüş ve malûmat sahibi gözükmekte ve neden dolayı da üstadından ayrıldığını bildirmemektedir. Bu mesele üzerinde, burada, sadece, dünya şartlarının bir insanlık idealini zarurî kıldığını kabûl etmekle beraber, bugün bunun henüz bir realite haline gelmediğine, gelse bile milliyet idealiyle bir tezat değil bir ahenk teşkil etmesi gerektiğine ve esasen millî mefkûre olmadıkça insanlık idealinin gerçekleşmiyeceğine dair kanaatimizi belirtmeliyiz ki, bu husus yukarıdaki bir bahsin mevzuudur.

Bu yanlış Avrupalılaşma uğrunda, yazılariyle, daha müessir bir kalem sahibi olarak, Falih Rıfkı Atay'dan bahsetmekte isabet vardır. Zira kudretli kalemini bu ifrat ve yıkıcı yolda kullanan Falih Rıfkı Bey'in kendi görüşüyle tezat teşkil eden makaleleri neşretmesi ve bu münasebetle bizimle birleşmesi bizim için çok mühimdir. Filhakika, Hindistan dönüşü münasebetiyle, onun Ulus gazetesinde yazdığı yazıların birinde, dünya'nın ileri - geri memleketlerinde, içtimaî hayatta, mimarîde, sanat zevkinde, muaşeret adabında bir hususiyet ve anane bâriz bir şekilde göze çarptığı halde bizim şahsiyetimizi kayıp ve hususiyetlerimizi terkettiğimizden şikâyet ederken bugüne kadar manevî değerlerimize yaptığı şiddetli hücumları unutmakta ve bir an için de olsa burada tam bizim gibi düşünmektedir. Kültür ve medeniyet meselelerinin bir kül teşkil ettiğini kavraması gereken bu fikir adamının ya bununla il-

gili görüşlerini terketmesi veya hiç olmazsa, bu yazısı ile bir tenakuza düştüğünü farketmesi icabederdi.

Aynı görüşlere sahip kıymetli edebiyatçılarımızdan Yakup Kadri Karaosmanoğlu da buna benzer bir tenakuz münasebetiyle, diğer bir misal olarak, kayda şayandır. Gerçekten «Zoraki Diplomat» adlı eserinde İran'ın kültür durumuna temas eden bu fikir adamı, orada yüksek münevverlerin Şark ile Garbı terkip eylediklerini, kültür bakımından münevverlerle halk arasında bir uçurum değil bir derece farkı olduğunu güzel bir müşahit olarak ve takdirle karşılamakta ve bütün İranlıların millî edebiyata ve Firdevsi'nin Şah-nâme'sine bağlı bulunduklarını beyan etmektedir. Muharririn İran hakkındaki bu takdir ve görüşleri ne kadar isabetli ise, Türkiye'nin kültür dâvası hakkında ileri sürmekte olduğu fikirlere ilâve olarak, kendisinin Homiros destanına bağlı bulunduğunu hissetmesi ve belirtmesi de o derece yanlış ve hattâ tehlikelidir. İşte Türk münevverleri ile halk ve bizzat münevverler arasında husule gelen ideal ve zihniyet uçurumu ve bugünk üfikir kısırlığının sebebi hep memleketin bu tersine Avrupalılaşma istikametinde zorlanmasıdır. Eğer ters bir görüşle bağlandığımız inkılâp ve Avrupalılaşma hamlelerimizi Avrupa medeniyetinin esası olan ilme tevcih etse idik onun göstereceği yol millî hars kaynaklarını ihmal ve hattâ imha değil ihyâ olacak; modern ilim ve zihniyet aşısiyle ileri bir kültüre, yaratıcı ve orijinal eserlerle kavuşacak ve böylece medeniyet tarihi ve başka milletlerin terakki yolu bulunacaktı. Birleştiğimiz meseleler dışında kalan bu umumî görüş üzerinde eğer muarızlarımız münakaşaya tahammül edebilse ve müsamaha gösterse yine de anlaşma imkânımız mevcuttur. Bu hususa temas ederken, asıl şikâyet mevzuu olarak, hür düşünceye engel olan ve genç dimağları kötürümleştiren bu tersine görüşün ihdas eylediği taassubu bir defa daha hatırlatmak faydasız değildir.

Ne gariptir ki, İslâm medeniyetinin inhitatını, tenkit fikrinin ölmesile ve imamların kalıplaşmış fikirleri dışında muhakemenin günah sayılmasiyle izah ve buna isyanla başlıyan inkılâp, henüz bir ilim ve kültür hamlesi yaratmaya muvaffak olamadan, kendi eseri bulunan, başka cinsten bir taassuba saplanmıştır. Halbuki İslâm medeniyeti, kuruluşundan itibaren her sahada, büyük âlim, filozof, mütefekkir ve sanatkârlar yetiştirir ve Hıristiyanlığın aksine olarak, beşeriyete yeni bir hayat ve dünya görüşü kazandırırken Kuran, hadîs ve büyük sahabeler bu gelişmeye engel değil âmil sayılmış; ancak, gerileme devresinde zayıf şahsiyetler eski kalıplara saplanmış; böylece de İslâm medeniyeti ve tefekkür hayatı uyuşturulmuştur. İşte dün nasıl muahhar imamlar kalıplaşan fikirler çenberinden çıkmayı tefkir etmişlerse bugün de muayyen bir inkılâp (devrim) anlayış ve görüşlerini tenkit, etmek ve bir fikir içtihadı yapmak da o şekilde günah sayılmıştır. Şu mühim farkla ki, eski taassup bir sisteme ve mefkûre birliğine dayandığı halde bugünkü taassup bu esaslardan da mahrumdur. Cemiyet bünyesi bakımından birincisi ne kadar uyuşturucu ise ikincisi de o derece yıkıcıdır.

Yurt ve dünyada ciddî ilim ve fikir adamlarının hükümlerini hep bu tersine inkılâp aleyhinde vermeleri tabiî idi. Medeniyetin tehlikede olduğuna dair bir eserinde, zamanımızın meşhur İngiliz Tarih felsefecisi A. Tonybee'nin bu münasebetle bizi ilgilendiren fikirlerini burada hatırlamamak mümkün değğildir. Filhakika hıristiyanlığa ve insanlık idealine samimiyetle inanan bu geniş görüşlü mütefekkir dünyanın selâmeti için beşeriyet ve medeniyetin malı olan bütün kıymetlerin müdafaa ve yeniden terkibi maksadiyle İslâm din ve medeniyetinden de faydalanmak isterken Müslüman milletleri arasında mevcut iki cereyanın kısırlığı ve tehlikelerine işareti de ihmal etmez. Bizim görüşlerimizin bir Avrupalı mütefekkir tarafından ifadesi olan bu

âlime göre İslâm dünyasında Avrupa medeniyeti müvacehesinde beliren bu iki psikolojik davranıştan biri onun tesirlerine karşı korku ve nefret duygusudur. Gerçekten Avrupa tesirlerinden kaçan ve kafasını kuma sokan ve bu sebeple de medeniyet fosili haline gelmiye mahkûm olan bu temayülü Sinûsîler ve Vahâbîler temsil eder. İkincisi ise bir an önce Avrupalılaşabilmek için süratle kabuğundan fırlayan, mutlak bir taklit ile kendi benliğinden uzaklaşmaya çalışan Türkler tarafından takip edilen yoldur. Müellif haklı olarak, bu iki cereyanın ne mensupları ve ne de bizzat medeniyet için verlimli ve faydalı bir hüviyette bulunmadığını beyan eder. Meşhur Alman şarkıyat alimi C. Brocklemann da Türkleri kendi şerefli mâzilerine ve millî kültür hazinelerine dönmeğe dâvet etmiştir.

The Economist dergisinin, Avrupa müşterek pazarına girme teşebbüsümüz münasebetiyle, neşrettiği bir makale, Avrupa için, orta bir fikir adamının görüşlerini aksettirmek ve bizim görüşlerimize de uymak bakımından kayda değer. Gerçekten, çok nazikâne bir istihza ile, Avrupa'nın birleşmesinde, Türklerin, «Holândalılara ve Almanlara galip» gelebileceklerini, Avrupa Konseyinin de «en hararetli destekleyicileri arasında» bulunduklarını, Müşterek pazar mevzuunda sarih bir bilgiye vakıf olmadan bu fikrin de en kuvvetli müdâfii olduklarını ve bu girişin sebebi olarak da «Biz yüz seneden beri Avrupalılaşmaay gayret ediyoruz. Bu kâfi bir sebeptir» tarzında «şâyânı dikkat!» bir cevap verildiğini kaydettikten sonra «Türkler Orta Asya'dan ayrıldıkları günden beri Garba yönelmişlerdir. Müşterek pazarda belki manevî melcelerini bulacaklardır.» ifadesiyle bu ters Avrupalılaşma görüş ve temayüllerinin nasıl bir iptidaî muhakeme mahsulü olduğunu ve akibetinin tehlikeleri hakkında anlıyanlar için uyarıcı bir ihtarda bulunmaktadır. İki zıt Avrupalılaşma anlayışı hakkında mevcut fikir ve görüşlere dair daha fazla misal ve malûmata ihtiyaç

yoktur; esasen böyle bir şey makalenin gayesi ve çerçevesi dışındadır. Lâkin şu kadarını hatırlatalım ki ciddî Avrupalı ilim ve fikir adamlarının tasvip eylemediği bu anlayışa rağmen bizim Devrimciler, yine inadına, avrupai olmayan bir zihniyetle avrupalılaşmak heves ve gayretindedirler.

4. MİLLİYETÇİLERİN VAZİFESİ

Milliyetçi ve inkılâpçı fikirlerin terkibiyle yeni Türkiye'nin gelişmesinde şerefli bir mevkii olan milliyetçiler, bugün de, zamanın şartlarına uyarak, yeni bir hüviyet ve hamle ile, uğraşırken yine ananesine sâdık kalmakta, Ziya Gökalp taarfından «Türkleşmek, İslâmlaşmak ve muasırlaşmak» gibi üç kelime ile ifade edilen bir düsturun isabetine inanmakta; daha doğrusu millî hiss-i selîmin ifadesi olan bu görüşün ilmî esaslarını kurmaya çalışmaktadır. Türk aydını, milletimizin kaderini tayinle ilgili bu fifikir ve mefkûrenin gelişmesi gayesiyle mücadele ederken, mutlak bir taklit ile, Türk cemiyetine ait bütün manevî kıymetleri ihmal ve hattâ inkâr eden bir inkılâp görüşünü gayrı ilmî ve millî sayarak, reddetmektedir. Böylece, bu günkü Türkiye'de, kültür ve medeniyet bakımından biri yaratıcı milliyetçi, diğeri de mutlak ve sathî taklitlere dayandığı için de kısırlaştırıcı «Devrimci» iki zıt zihniyetin mevcut ve hâkim olduğunu ilân etmiş bulunuyoruz. Ciddî aydınların, kendi ilmî ve millî yollarında bu yanlış görüşü düzeltmek veya hiç olmazsa genç dimağları istilâ etmesini önlemek istiyeceği tabiî idi. Bu davranışın çeşitli imkân ve vasıtalara malik «devrimci» zihniyetle çatışması veya onun çıkaracağı engellerle karşılaşması ihtimal ve endişesi her zaman mevcut idi. Sol unsurların da karıştığı bu devrimci zihniyetin pasif bir anlayıştan ziyade mutaassıp ve müteaddi bir karaktere sahip olduğuna dair günlük hâ-

diseleri hatırlamak bu düşüncenin isabeti için kâfidir. Nitekim aslâ fikre fikirle mukabele kaabildiyet ve dürüstlüğünü göstermiyen bu zümrenin, sık sık, bir takım yeni nass (doğma) ve taktiklere yapışarak çıkardığı gürültüler ve bazen de bunun bize kadar ulaşan tesirleri meydandadır; son olarak, ilim kültür ve hür düşünce bakımından hüviyeti sağlam, üniversite profesörü, bir muharririmiz aleyhinde girişilen iptidaî ve pervasız saldırışlar ciddî kıymetlere tasalluttaki kasdın mânasına dair yeni bir misâl teşkil eder.

İçtimaî kanun ve tarihî realitelere uygun olarak, büyük dâvaların büyük zorluk ve tehlikelere maruz bulunduğu malûm olduğu gibi bu menfi zihniyetin kuvvet ve vasıtaları da unutulmuş değildi. Umumî mâneviyat buhranının bizzat mefkûre ve mefkûrecileri istisna edeceği ise düşünülemezdi. Cemiyet ve mefkûrelerin kudret ve hayatiyeti fenalığa karşı hâiz oldukları tepki ile ve o nisbette belli olur. Bu sebeple bu cephede de sarsıntılara, kifayetsiz düşünce ve hasis hesaplara kurbanlar beklemek ve hususiyle mukabil ideolojilerin de tahrik ve istismarlarını hesaba katmak tabiî idi. Lâkin fikir ve mefkûre kudretine, onun ilmî ve millî dayanaklarına inanmak; hakikî fikir adamı ve aydınlarla milletin bu cephede olduğunu görmek bütün müşkülleri karşılayabilmiye kâfidir. Nitekim Türk Yurdu'nun ilk sayısı münacebetiyle, sevinç duygularını açıklayan, kıymetli edebiyatçımız Nihad Sami Banarlı, memleketin yarı münevverlerden neler çektiğine, millî heyecanın nutuk ve tekerlemelerle dinî aşkın da cehennem korkularıyle nasıl söndürüldüğüne dair güzel his ve düşüncelerini hülâsa ederken hem bu umumî durumla, hem de millî mefkûre ile ilgili ümit ve endişelerini, aynı zamanda, belirtmektedir: «Yeniden intişara başlıyan Türk Yurdu, öyle görülüyor ki milliyetçilik tarihimizin bütün bu ışıklı ve gölgeli hareketlerinin farkındadır.» Bu dergi, iyi seçtiği konular ve dokunduğu yaralar üzerinde, ilmin ve itida-

lin emirlerinden ayrılmamak şartiyle, eskisinden daha çok muvaffak olabilir.» tarzında takdirlerini esirgemezken öte yandan «dergiyi bu türlü endişelerin atmosferik hal aldığı üzgün bir zamanda okudum... Eğer kısa bir zamanda sönmez veya söndürülmezse, Türk Yurdu vazifeye atılmak için münasip zaman seçmenin mükâfatını görecektir.» cümleleri ile de bizim bütün ümit ve endişelerimizi ifade etmek istemiştir.

DİN ÖĞRETİMİ VE MAARİF VEKÂLETİ

Geçenler de «Türkiye'de din eğitimi tehlikeli bir yoldadır» başlığı ile intisar eden bir beyanat Maarif Vekiline atfedilmiştir. Bu cümle ile kültür ve tahsil müesseselerinin koruyucusu ve mes'ulü sıfatiyle ilk bakışta, mekteplere konan din derslerinin kifayetsizliğini kasdeylediği ve el'an kapanmıyan mânevî boşluğu doldurmak için daha ciddî tedbirlere başvuracağı intibaını uyandırıyordu. Gerçekten Türkiye'de, uzun bir devre, yeni nesiller dinî tahsil ve terbiyeden tamamiyle mahrum bırakıldıktan ve din adamını yetiştiren bütün müesseseler kapandıktan sonra husule gelen ahlâk ve mefkûre buhranı, öyle bir takım içtimaî huzursuzluklara, zabıta vak'alarına, manevî ve hatta siyasî ıztıraplara sebebiyet verdi, ki artık millî bünyenin geçirmekte olduğu hastalıkların bu kaynaktan doğduğu kanaatı umumîleşmiş ve bu hakikatı anlamak için de ilim veya kehânet sahibi olmak lüzumunu bertaraf etmiştir. Esasen, Komünist ülkeler müstesna, Türkiye'den başka, dünyada hiç bir memleketin böyle bir âkıbete uğramamış bulunması durumun acıklı ve anormal mahiyetini, sarahatle, meydana koymuştur. Bu realiteler yanında dinî tahsilin yalnız ferdî bir îman ve ihtiyaç veya içtimaî sükûn ve nizâm âmili olmayıp, aynı zamanda, bir millî kültür ve beka meselesi teşkil ettiğini de asla hatıdan çıkaramayız.

Filhakika Türklük ve millî kültür İslâmiyet ile öyle mezc ve hamur olmuştur ki, umumî bir din bilgisi vermeden sağlam bir Türk kültürüne sahip olmak ve ciddî bir Türk münevveri yetiştirmek imkânsızdır. Zira, bu kültürün esaslarını teşkil eden tarih, edebiyat, dil, san'at mimarî folklor, içtimaî hayat ve düşünüş İslâmiyetle o derece kaynaşmıştır ki onu öğrenmeden bu ilim ve kültür sahalarına nüfuz etmek ve dolayısiyle ciddî bir münevver sıfatını kazanmak imkânsızdır. Hattâ ters mânasiyle, bir Avrupalılaşmak ve mâziden tamamiyle ayrılmak iddiaları vârid olsa bile bu hakikatin aslâ değişmeyeceği de erbabınca malûmdur. Esasen büyük gayretlere ve yanlış bir Avrupalılaşma heveslerine rağmen Türk kültüründe müşahade edilen hızlı sükutun sebebi de budur ve sağlam bir Türk münevverinin yetişmesi de resmî tahsil müesseselerinden ziyade hususî alâka ve emeklere bağlı kalmaktadır.

İşte bu belirli durum dolayısiyle Maarif Vekiline ait bu cümlenin, bu ihtiyacın ifadesi olarak sarf edildiğini ve artık akli-selîmin de galebe çaldığını düşünmek tabiî idi. Lâkin Vekilin bu ifade ile İmam - Hatib mekteplerini kasdeylediği ve bu müesseseler münasebetiyle Türkiye'nin karanlık bir istikbale namzed olduğu kehânetini ilân eylediği ilâve ve rivayet edilmiştir. Kendi vazifesini inkârdan başka ağır bir tenakuza düştüğünü de gösteren böyle bir beyanın Maarif Vekili tarafından yapılabileceğini düşünmek bile hayret vericidir. Zira kendi idare ve himâyesinde bulunan ilmî programlara göre çalışan bu müesseselere karşı böyle bir feryadın çıkması ve hayalî bir tehlike isnadı onların başındaki Vekile ait olamaz ve dünyada da misline rastlanamaz. Bu fâhiş hataya rağmen Vekil beyin, bahis mevzuu bir tedbire başvurmaması mes'uliyetini ağırlaştırdığı gibi tehlikenin ne olduğunu bildirmemesi ve onu önlemek için yeni İmam - Hatip mekteplerile de, mevcut veya mavhum tehlikeyi gideremeyeceği cihetle de, ciddî

bir tenakuza düştüğünü meydana koymaktadır. Tam metnini görmediğimiz ve tahrife uğradığını sandığımız bu konuşma eğer din adamının bulunmadığı gerekçesine dayanıyor ve bu sebeple yeni İmam - Hatip mekteplerinin, bir müddet için açılmaması düşünülüyorsa, mübalâğalı ve hayalî taraflarına katılmamakla beraber, bu görüşte bir ma'zeret vardır. Lâkin, kifayetsiz bir Maarif siyasetinin kurbanı olarak, asıl sukut ve tehlikenin vârid olduğu umumî tahsil müesseselerinin neden bahis mevzuu olmadığı sualiyle karşılaşmak da mükadderdir.

Bununla beraber Türkiye'de mevcut kültür ve maarif buhranına rağmen İmam - Hatip mekteplerinin, muadillerinden daha sağlam ve sıhhatlı bir hüviyet arzettikleri de âşikârdır. Bu husus İmam - Hatip talebelerini yoklamak ve emsâlleri ile karşılaştırmakla her an isbat edilebilir. Nitekim diğer mekteplerle yapılan münazerelerin daima onlar tarafından kazanılması sebebi de budur. Esasen, nazarî olarak da, bundan şüphe etmeğe sebep İmam - Hatip talebelerinin kazanmış olmaları sebebi de yoktur. Bu mekteplerin lise seviyesinde programlarından başka İslâmiyet ve millî kültür derslerine ve daha uzun bir tahsil müddetine sahip bulunması bir yoklama zahmetini bertaraf etmekte ve hükmümüzün isâbetini göstermektedir. Aksine eğer bu netice istihsal edilmiyorsa bunun mes'uliyeti de yine Maarif Vekâletine ait olmak icab eder. Bu hüviyetleri dolayısiyle İmam - Hatip mekteplerinin Avrupa'da Humanité yapan klâsik tahsil müesseseleri veya ilim ve kültür adamlarına menşe olan din mektepleri ile mukayese etmekte bir hata yoktur. Böylece bir yandan müsbet ilimlerle, bir yandan İslâmiyet ve Türk kültürü ile cihazlanan İmam - Hatib mezunlarının bir endişe değil, bir ümit âmili olacakları, yanlış, bir siyasetin kurbanı olan Maarifte ve kültürümüzdeki ağır sükuttan masun ve ona karşı bir emniyet unsuru teşkil edecekleri aşikârdır.

İmam - Hatip mektepleri, uzun süren bir mânevî boşluğu doldurmak ve memlekette hergün biraz daha ağır belirtileri göze çarpan ahlâk ve mefkûre sarsıntılarını gidermek maksadiyle, Türk milletinin irâde ve yardımiyle, ilmî programlara göre, yine Maarif Vekâleti tarafından açılmış; Orta - çağ hurâfelerine ve Yeni - çağ dejeneresanslarına karşı kurulmuş modern müesseseler değil midir? Bu güne kadar samimî veya bahâne olarak şikâyetlerimiz hep müsbet ilimlerle cihazlanmış din adamlarının yokluğu olduğuna göre ilmî endişeye ve normal düşünceye sahip hiç bir kimse bu müesseselere yan bakamaz, hiyanet edemez. Hele Maarif Vekâletinin kendi eseri olan İmam - Hatib mekteplerini koruması ona tevdi edilen millî vazifenin icabıdır. Maarif Vekiline tahrif edilerek isnad olunduğu sanılan bu beyan bize solcuların öteden - beri İmam - Hatib mektepleri hakkında yaptıkları yaygaraları hatırlatmakta ve beyanın, bu çevrelerin gayretiyle, bu hüviyeti kazandığı intibaını uyandırmaktadır. Zira Köy Enstitüleri yerine İmam - Hatib mekteplerinin açılmasını bir gerilik teşebbüsü olarak göstermeğe çalışan ve fırsat buldukça onları ifsâda uğraşan bu geri ve mutaassıb kafaların millî kültür ve iradeye karşı bu cür'etlerine ilk mukabelenin Maarif Vekâletine ait olmasını beklemek te hakkımızdır. Bu sebeple Maarif Vekili, onların iğfallerine karşı vekâletini uyanık tutmak ve tertiplerinin kurbanı etmemek mecburiyetindedir. Memlekette hüküm süren istikrarsızlık ve hassasiyet dolayısiyle de ciddi bir memleket evlâdı olan vekil beye, iyi anlaşılmayan bu mevzuda umumî efkârı aydınlatmağa lüzum olduğunu hatırlatmakta da fayda vardır. Her türlü fırtına ve buhranlar geçer; amma Türk milletinin irade ve hükmünün bâkî olduğunu, Allah'ın onu teyid edeceğini aslâ unutmamalıdır.

MUVAFFAK OLAMAYAN İNKİLAP

Avrupa ve Amerika'nın tanınmış bazı komünistleri, vadedilen ve kendi ideallerini teşkil eden dünya cennetini görmek için Sovyet Rusya'ya gitmişler ve orada, tamamiyle aksine olarak, dünya cehennemini görüp döndükten sonra ihtida etmişlerdi. Bu aşırı solcular yalnız Komünist ülkülerinden vazgeçmekle kalmamışlar; aynı zamanda «*Muvaffak olamayan Tanrı*» adlı büyük bir İngilizce eserleriyle neden Komünist olduklarını ve artık ne sebeple onda nayrıldıklarını Dünya efkârına bildirmişlerdir. Bolşevikler tabiat kanunları arasında bulunan insan ruh ve tabiatını değiştirmek suretiyle dünyada cenneti kurmak hayâl (Utopia) ve cidali ile Tanrı'ya mahsus bir işe cür'et ve inad ederken, ister istemez, bir cehennem yaratmışlardır. Halbuki tabiat ve hayat kanunlarını kavrayanlara göre dünyada ne cennet ve ne de cehennem bahis mevzuudur. İşte bu garplı fikir adamlarının, «Muvaffak olamayan Tanrı» adlı eserle kasdettikleri de Komünizmin bu muvaffakiyetsizliğidir.

Rus Devletinin kazandığı cihanşümul kudret ve feza fetihlerinde, Amerika ile yarışırcasına elde ettiği yüksek teknik, cennetle ilgili olmadığı gibi, cehennemin mevcudiyetini de reddetmez. Esasen medeniyetin mânâsı ve insanlığın gayeleri de bu kadar basite irca edilmez. Komünist rejimde Rus devleti kuvvetlendikçe, yalnız cennet yerine cehennem doğmamış, bazı ciddî fikir adamlarına göre, Rus cemiyeti de aynı nisbette zaafa uğramıştır. Rus Devletinin kendi tebası ve insanlık aleyhinde kazandığı bu kudreti de Komünizme atfetmekten ziyade kendi coğrafî imkânları ile bizzat Avrupa'nın hasta bünyesine hamletmek daha doğru olur. Esasen Komünizm Garp medeniyetinin materyalist tekâmülünden doğan buhran ve tenakuzların eseri olduğu gibi onun son muvaffakiyetleri de

garp âlimleri ve milletlerarası Komünist şebeke ile yakından alâkalıdır. Büyük tabiî imkânlar ve iki yüz milyonluk bir kışlanın bu perişan insanlık karşısındaki muvaffakiyetlerini de artık normal saymak mümkündür.

Bolşeviklerin hakiki gayeleri hakkındaki müphemiyet de bu zavallı fikir adamlarına beyhude yere cenneti aratmış ve, geç de olsa, onlar için cennetten ziyade dünyaya tahakküm arzusunun esas teşkil ettiği meydana çıkmıştır. Öyle ki İslav milliyetçiliği Komünizmi yenmiş veya onunla imtizaç eylemiştir. Nitekim bazı ciddî Avrupalı mütefekkirler Rusya'nın, şuurlu veya şuuraltı, asıl gayesinin Garba meydan okumaktan ibaret olduğunu beyan ederler. Gerçekten, bunlara göre, bütün Ortaçağlar boyunca vukubulan Katolik Garp ile Ortodoks Şark arasındaki siyasî ve dinî mücadelede yenilen şark Ortodoksluğunun varisi olan Rusya intikam hisleriyle ve Komünizm şeklinde Avrupa'nın karşısına çıkmış ve nihayet, Herder'in dediği gibi, coğrafyadaki büyük mevkilerinin tamamiyle aksine olarak, tarihte çok küçük bir mevkie sahip bulunan Islavların, aşağılık hisleriyle canlanan, müfrit milliyetçilik şuurunu bu intikam duygularile kamçılanmıştır. Biraz tarih felsefesi yapar, milletlerin veya beşeriyetin tarihinde ilâhî iradeyi hesaba katar ve «bir kavmin musibeti bazan diğerlerinin saadetini doğurur» Arap atasözünü hatırlarsak dünyaya tahakküm etmediği takdirde Bolşevik ihtilâlinin de faydalarından bahsetmek mümkündür. Filhakika alabildiğine materyalist bir istikamette yürüyen kapitalist ve doymak bilmeyen emperyalist Avrupa karşısında Komünizm ve Komünist Rusya çıkmasaydı ne sefil kitlelerin hayat şartları gelişi ve ne de Asya ve Afrika'da esir milletlerin istiklâlleri daha uzun müddet sağlanabilir ve Birleşik Amerika'nın anti-emperyalist temayül ve siyaseti de bu neticeye kâfi gelebilirdi. Böylece, bazı milletler ve bu arada Şark Türkleri esarete düşerken, diğer birçok mil-

letler ve ilk defa Türkiye olmak üzere, hürriyetlerine kavuşmazdı.

Gariptir ki kapitalist ve milliyetçi bir emperyalizm nihayete erer, masum ve mütecaviz olmayan milliyetçiliği mahkûm etmeye çalışırken bu sefer Komünist emperyalizmi daha büyük bir şiddetle hüküm, ferma olmakta ve tarihin kaydetmediği bir milliyetçi taassupla cihazlanmış bulunmaktadır. Hiçbir Komünist memleket bu taassuptan kurtulmuş değildir. Eğer Türk solcuları veya, diğer hür memleketlerde bulunan Komünist ve beynelmilelci unsurlar, yalnız Yugoslavya ve Polonya gibi biraz hususî duruma sahip memleketlerin değil, bizzat Rus ve Çin komünistleri kadar millî duygu ve endişelere sahip olsalardı Hür dünyanın daha sâkin ve kuvvetli olması beklenirdi. Böylece eğer beşeriyet içine düştüğü bu derin manevî buhranın kurbanı olarak intihar etmez ve Avrupalı bazı zümreler yıkıcı faaliyetlerine devam etmezse, emperyalist ve mutaassıp da olsa, bu komünist nasyonalizmi kendi içinden parçalanarak Dünya'nın komünist tahakkümüne düşmesini önleyebilecektir. Mamafih Komünizmin bünyesinde de tedricî bir değişiklik ve nisbî bir hürriyet beklemek mümkündür. Nitekim, Komünist Çin müstesna, Rusya ve diğer peyk memleketlerde, Stalin devrine nazaran, bir yumuşama görülmektedir. Bunun hangi istikamette ilerliyeceği henüz belli değildir. Bir yandan bu gelişme, öte yandan, Hür Dünya memleketlerinde göze çarpan bir sola kayma temayülü iki âlem arasında bir yaklaşma ve benzeşme durumu yaratabilir. Fakat beşeriyet ve medeniyet maddenin esaretinden kurtulmadığı, cemiyetin saadeti için zaruri olan madde - ruh muvazenesinin kurulması için Allahsızlar cidalden vazgeçmediği ve Kant'ın ifadesiyle, «İnsanlık sırf kendi saadeti uğruna olsa dahi Allah'ı tanımadığı takdirde» kapitalizm ile sosyalizm arasında bu mahiyette husule gelecek yakınlaşma ve barış

da, madde esasına dayandığından, yine bir mütarekeden ibaret kalacak ve beşeriyetin akibeti meşkûkiyetini muhafaza edecektir. Komünizm, boyunduruk altına aldığı memleketlerde, cennet yerine cehennem yaratmakla ve dünya için de ciddî bir tehlike teşkil etmekle başka türlü bir muvaffakiyet kazanmış ve bu da hür dünyanın içinde bulunduğu buhran ve hastalıkların eseri olmuştur.

Bu makalenin başına «Muvaffak Olamayan Tanrı» yerine «Muvaffak olamayan inkılâp» adını koymakla ciddî Türk münevverleri için bizi hayatî bir ehemmiyette ilgilendiren bir meseleye işaret edilmek istenmiştir. Gerçekten bugün Türkiye öyle bir manevî buhrana sürüklenmiş, ilmî zihniyete ve insan haysiyetine aykırı öyle bir müsamahasızlık ve taassup husule gelmiş ve o derece bir fikir kısırlığı hasıl olmuştur ki, sadece bu başlık bile, duyan ve düşünenleri uyarıcı bir mahiyettedir. Hatta bizzat bu makalenin başlığı bile, birçok sözde münevverlerin ülkmesine ve fikirle değil yine de reflekslerle mukabele etmelerine kifayet eder. Fakat bizzat böyle psikolojik bir davranış bile bu başlığın konulmasında veya iki başlık arasında bir münasebet bulmaktaki isabeti meydana koymaktadır. İnkılâbın gayesi ilmî zihniyet ve metodlara dayanan hür düşünceyi sağlamak değil miydi? Halbuki bugün, maalesef, koyu bir taassup ve safsata ile inkılâbı «devrim» haline sokan bir sözde münevver zümre türemiş ve memleketin ilerlemesine, millî iradenin tecellisine ciddî bir engel olmuştur. Bunlar çok defa nereden geldiği, ne maksatla ithal edildiği bilinmeyen birtakım hezeyanları da, ilerilik namına cüret ve heyecanla müdafaa ederken de, gösterdikleri hususî bir ruhî davranış dolayısiyle «devrimbaz» sınıfını teşkil eder. Bu devrimbazların hepsini de zekâ ve kültürden mahrum saymak doğru değildir. Öyle olmasaydı ciddî fikirler karşısında sistemli bir ric'atte bulunmaz, bir takım kıymetlerin zihinleri bozucu spekülasyonunu yaparak

cephe dışı yalan, iftira ve hile yollarına saplanmazlardı.

İlme ve hür fikir sistemine dayanmayan ve üstelik de mevcut manevî düzeni değiştirmek gafleti gösteren her fikir hareketinin akibeti de budur. Eski Sovyet elçisi Suriç yoldaş Ankarayı her çeşit fikirler için çok elverişli bir iklim olarak bildirirken durumu kendi hesaplarına göre kavramıştı. Gerçekten o kısaca «bir gün ileri süreceğiniz her hangi bir fikri, ertesi gün size karşı hararetle müdafaa eden kimselerle karşılaşırsınız» diye dikkate şayan bir müşahade yapmıştı.

Esas olan fikir hürriyeti bu hale geldikten sonra artık biz Türkler için «Muvaffak olamayan Tanrı» değil «Muvaffak olamayan inkılâp» meselesi ciddiyetle karşımıza çıkmıştır. Halbuki Meşrutiyet devrinde islâmcı, milliyetçi ve garpçı üç büyük fikir cereyanı beraber yaşıyabilmiş ve fikir hürriyeti sayesinde Tük kültürü normal bir gelişme seyri takip etmişti. Daha fazla bir vicdan hürriyeti getireceği iddiası ile kabul edilmiş lâiklik de daha ziyade vicdan hürriyetine tasallut eden din aleyhtarı bir taassuba vasıta olmamış mıdır? Türk dili, kültürü, edebiyatı, şiiri, san'atı, ahlâk ve mefkûresi de bu tersine anlayış ve teşebbüslerin kurbanı olarak bugünkü perişanlığa düşürülmüş ve iç-dış yıkıcı kuvvetlerin faaliyetlerine imkân vermiştir. Türk kültürü ve birliği için asıl endişe böyle bir «devrimbaz» münevver zümrenin mevcudiyetinden ziyade hükümetin çok defa onların ciddiyetsiz fikir ve faaliyetleri tesirinde icraatta bulunmasıdır. Esasen böyle bir icraat mevcut bulunmasaydı bu köksüz zümrenin umumî efkârın istihza ve istihfafına dayanması imkânsız olurdu. Filhakika temelli ilim ve kültür müesseseleri islâh edilerek sağlam bir yeni nesil yetiştirmek kabil olursa Türkiye için ciddî bir endişe kalmayacaktır. Bu mevzuların etraflı tetkiki bu makalenin çerçevesine sığmıyacağından burada, sadece,

«Muvaffak olamayan Tanrı» yanında bizi ilgilendiren bir de «Muvaffak olamayan inkılâp» olduğunu hatırlatmak istiyoruz.

AHLÂK VE MEFKÛRE KUVVETİ

Tarih, millet ve medeniyetlerin yükselmesi ve sukutunda türlü âmiller aramakla meşguldür. Lâkin bunlar arasında devlet adamları ve seçkinlerin ahlâk ve mefkûreleri kadar tesirli bir unsura rastlanmamıştır. Bugün, Selçuk ve Osmanlı İmparatorluklarının hüküm sürdüğü geniş ülkeleri en süratli vasıtalarla dahi dolaşmağa tahammül edemeyiz. Hele bu uzak diyarlara sevkedilen büyük orduları, bunların teşkilâtını hayal ettikçe ve çeşitli ırk, dil, din ve kültürlere mensup bir çok milletleri, birbirleriyle boğuşmadan, kurtarıp, asırlarca barış, nizam ve medeniyet içerisinde yaşatan kudreti düşündükçe kendimizi, bir mucize karşısında hisseder veya sadece hayran kalırız.

Eğer, medeniyetimizin sadece âbideleri ve hususiyle gök kubbeye meydan okuyan, insan ruhuna huzur ve ulvîlik bahşeden camileri hakkında derin ve şümullü bir tefekküre dalarsak o kudretin kaynağını ve tarihî azametin sırlarını keşfeder oluruz. İlk Selçuk Sultanı Tuğrul Begin: «Allahın evi yanında kendime muhteşem bir saray yapmaktan hicap duyarım» sözü bu ahlâk ve mefkûre kudretinin vecîz bir ifadesidir. Hemen bütün Selçuk ve Osmanlı Sultanları, hüküm sürdükleri geniş ülkelerde, bu mefkûrelerini medeniyet eserleriyle maddîleştirir ve sanat âbideleri halinde ifade ederlerken bu ruh ve feragatin tam bir mümessili olmuşlardı.

Gerçekten onlar Süleymaniye, Selimiye gibi iman mahsulleri ve kervansaray, hastane gibi hayır âbideleri ile ülkelerini süsledikleri halde, kendileri için, bunlarla boy

ölçüşen, tek bir saray inşa etmemişlerdir. Koca Osmanlı İmparatorluğunun azametli tarihi boyunca, mütevazı bir Topkapı sarayına sığınması ile gönülleri teşhir eden Bursa ve Edirnenin bu kadar kesif sanat âbideleri arasında ciddî bir sarayın bize intikal etmemesinin esaslı bir sebebi vardır. İmparatorluk ancak son asrındadır ki, saray denilecek eserlere sahip olmuştur. Selçuk sultanlarından, saray olarak bize kadar, Konyada yalnız bir kerpiç duvarı intikal edebilmiştir. Halbuki onlar yolcular için Anadolu bozkırlarında inşa ettirdikleri ihtişamlı kervansaraylarla bize medenî kudret ve kabiliyetlerini ispat etmişlerdir. Hele bu müesseselerin medenî ve içtimaî teşkilâtı karşısında hayran olmamak mümkün değildir. Öyle ki, meselâ Aksaray civarındaki o muhteşem Sultan Hanı, Süleymaniyenin Anadolu bozkırında sivil mimarı haline gelen âbidelerinden birini teşkil eder. Diğer Türk hükümdarları da Türkistan, İran, Irak, Suriye ve Mısırda sayısız mimarî âbideleri arasında ciddî bir saray bırakmamakla bu feragat ve ideale bağlı bulunduklarını ispat etmişlerdir.

Böylece Türk iman ve mefkûresinin birinci derecede mümessilleri olan o büyük Türk sultanları yalnız «Allahın evi yanında» değil kulların evi kervansaray ve hastahane gibi lâik eserler karşısında bile kendilerine ihtişamlı saraylar inşa etmemek fazilet ve feragatine dair de ebedî örnekler vermişlerdir. Endülüste, Elhamra sarayı, Hindistanda Tâc - Mahal türbesi gibi şahıslara ait âbideler bu feragat an'anesinin ne derece Türklere mahsus olduğunu meydana koyar. Sultanları böyle olan eski Türk cemiyetinin diğer devlet adamları, seçkin ve zenginlerinin de öyle bir ruha sahip olacağı tabiîdir. Nitekim eski Arap ve Acem tarihçileri, diğer İslâm memleketlerinde zenginler servetlerini kendi zevk ve safaları için harcadığı halde, Türklerin mallarını din ve hayır uğrunda sarfetmekte birbirleriyle yarış halinde bulunduklarını ifadede müttefiktirler. Zaten

bütün İslâm ülkelerinde mevcut bulunan dinî, içtimaî ve hayrî müessese ve âbidelerin kahir ekseriyetinin Türklere ait bulunması da bu hususu ispat etmektedir. Türklerin hayır ve insanlık duygu ve faaliyetlerine karşı Avrupalı seyyahların eserleri ise baştanbaşa medhiyelerle doludur. Selçuk Emîri Karatayın, Kayseri havalisinde, yolcular için inşa ettirdiği muazzam kervansarayı; kendisinde bir gurur uyandırır endişesiyle, seyretmekten sakınması da yüksek insanî duygulara dair kayde şayan bir hâdisedir.

Bugün devletlerin müşkülâtla ifaya çalıştıkları hemen bütün âmme hizmetleri hep Türklerin hayır ve tesanür duygularının tezahürü sayesinde görülmüş; bütün cami, medrese, mektep, hastahane, kervansaray, imaret, zaviye, yol, köprü gibi tesisler, sanki tek bir irade ve plâna göre, hep şahısların hayır ve savap düşüncelerinin eseri olarak vücude gelmişti. İşte eski Türk cemiyetine huzur ve âhengi sağlayan ve daha sonra da, milletlerin gönüllerini kazanarak ona cihan hâkimiyetini temin eden kudretin kaynağı bu iman ve mefkûre idi. Bu son ifadede bir mübalâğa ihtimalini düşünenlere yalnız tarihin muhakemesinden çıkacak neticeleri değil, bizzat eski devirlere mensup yabancı müelliflere ait fikirleri göstermek mümkündür.

Türk devlet ve din adamları, seçkin ve zenginleri bu yüksek insanî vasıflara sahip olduktan sonra büyüklere saygı an'anesinin neden millî hasletlerimiz arasında bu kadar büyük bir mevki aldığını daha kolay anlarız. Padişahların yedi evliya kudretinde olduğuna dair bir halk inanışının bir sebebi bu ise öteki sebebi de Türklerin, tâ Eski çağlardan beri, devleti mukaddes tanımaları idi. Nitekim Orhun kitabeleri Türk hakanlarının milletine ve milletin de onlara ve devlete karşı besledikleri yüksek duyguları ifade ederken dünya tarihinde dahi emsali bulunmayan bir ruhun mecvudiyetini de meydana koyar. Öyle ki, Osmanlı tarihi bunu din ve devlet, mülk (vatan(ve millet

gibi Türk mefkûresinin dört kudsî unsuru halinde ifade eder. Bu sebeple millî vicdan devlet ve milletin mümessillerine hakaret ve tecavüze müsamaha edemez ve böyle bir hâdiseyi ve uğursuz ve memleketin istikbali için de tehlikeli sayar. Milletimiz, her türlü mânevî tahribe rağmen, hâlâ bu tarihî hasletlerini muhafaza ederken her türlü insanî değerlerden mahrum kalmış bir kısım sözde münevverler bir takım safsatalarla barbarlığı medeniyet ve geriliği ilerilik göstererek millî mefkûreyi yıkmakta; devletin dünkü mümessillerini maddî-mânevî bir ıztırap içinde görmekten zevk almakta ve böylece de Türk milletini birbirine düşman iki safa ayırmakta; hattâ açıktan Türk devletini ve millî iradeyi tahrip etmek cüretiin göstermektedir.

Bu umumî mâneviyat buhranının kurbanı sadece bu bir avuç solcu münevver de değildir. Millî mefkûre ve mukaddesatımızla birlikte doğruluk, insanlık, tevazu ve feragat duyguları da sarsılmakta; aklın rehberliği de kifayet etmemekte ve hattâ hasis düşünce ve hesaplar aklın icabı sayılmaktadır. Halbuki bu materyalist davranış etrafın da mukabele ve mukavemetini arttırmakta ve insanları sevgi ve dostluk muhitinden uzaklaştırarak yalnızlık girdabına atmaktadır. Mânevî değerlerden mahrumiyetle maddî gelişmenin de mümkün olamıyacağı; tesadüfen olsa bile, bunun her an bir tehlike ile karşılaşacağı artık bir ilim mevzuu olmaktan çıkmış ve ıztıraplı hadiseler bütün milleti tecrübe ile bu hakikate ulaştırmıştır. Geçirmekte olduğumuz ıztırapların, bir tesadüfün eseri değil, içine düştüğümüz derin bir mânevîyat buhranının tabiî bir neticesi olduğunu kavramaz ve buna göre tedbir almazsak bundan sonra kurtulmamız bir şansla da kabil olamaz.

Sadece ilim değil, acı tecrübeler de, bize kültür, ahlâk ve mefkûre bakımından sağlam bir münevver kitleye ne derece muhtaç olduğumuzu meydana koymuştur. Yine tarih, az fakat sağlam bir seçkin zümre ile, bir milleti yük-

seltmek mümkün olduğu halde sayıca kalabalık, fakat kifayetsiz ve şaşkın bir münevver kitlenin de o derece inhitat ve sukuta sebep teşkil eylediğini göstermektedir. Bu nazik mesele kavranmış olursa mektep ve üniversitelerin çoğalmasına değil kalitelerinin yükseltilmesine çalışmanın zarureti anlaşılır. Yarım asırdan beri bütün mesuliyet maarif ve üniversite üzerinde toplandığı halde Türkiye bu meseleyi bir türlü anlayamadı ve bu sebeple de gittikçe artan bir buhrana sürüklendi. Geçen sefer «Muvaffak olamayan inkılâp» adlı maaklemizle bu duruma işaret edilmek istenmiştir. İlim, ahlâk ve mefkûre bakımından millete rehber olması gereken üniversitenin mânen ne kadar perişan olduğu bütün milletçe müşahade edildikten ve maarif teşkilâtının mutlak bir acz içinde bulunduğu anlaşıldıktan sonra hastalık teşhis edilmiştir. Artık ilmin tedaviye kaadir olacağından tereddüde lüzum yoktur. Yalnız hastalıkta yetişen ve tedavi halinde muvakkat hararet ve buhran doğurması mümkün olan mikropların faaliyetlerinden korkmayalım. Nitekim Köy enstitüleri etrafında koparılan yaygara da böyle bir yaranın iltihaplanmasından başka bir şey değildir. Türkiyede millî irade mevcut oldukça bütün bu solcu çırpınmaların iflâsa mahkûm bulunduğunu izah edeceğiz. Türk milleti yaşamak azmindedir ve kendisini ifsat etmek isteyen kuvvetlerden gafil değildir.

SOSYALİZM MODASI

Yalnış ve sathî inkılâb anlayışı ve hususiyle solcu taktik ve gayretlerle Türkiyede ağır bir manevî buhran yaratılmış ve siyasî sarsıntılar da bunun yüze çıkan bir belirtisi olarak memleketin huzur ve istikrarını bozmuştur. Bugün de bu durumdan faydalanan bir sosyalizm modası ile memleket daha köklü değişikliklere, hattâ tehlikelere kurban edilmek istenmektedir. Bir zamanlar inkılâplar saye-

sinde ileri ve Avrupalı olacağımızı heyecanla umanlar neticeden tatmin edilmeyince nihayet demokrasinin her şeyi halledeceğini sanmak saflığını göstermişlerdir. Eğer ilim, ahlâk ve mefkûre sahalarında ciddî bir inkılâp yapılabilmiş, Üniversite, Maarif ve Diyanet millî ihtiyaçlara göre kurularak bir milletin en büyük serveti olan sağlam bir nesil yetiştirme kabiliyeti gösterilmiş olsa idi, ileri bir Türkiyenin temelleri atılır, İnkılâplar kaba bir taklidciliğe saplanmaz, halkımızın büyük bir kısmı muvaffakiyetle benimsediği demokrasi de yarı münevverlerin fikir ve ahlâk zaaflariyle sarsıntılara uğramazdı.

Millî tarihin mesut bir neticesi olarak, içtmiaî bünyemizin hiç bir millete nasip olmayan sağlamlığı yalnız demokrasinin selâmeti için kuvvetli bir teminat sayılmaz; aynı zamanda, başka milletlerde mevcut olan içtimaî hastalıklara meydan vermemekle de sosyalizme karşı da bir muafiyet teşkil eder.

Türkiye'de işaret ettiğimiz derin manevî buhran münevverlerin fikir ve mefkûre kifayetsizliği yüzünden bu neticeleri doğururken kökünden kopmuş ve mânen çökmüş bir solcu zümre tarafından çıkarılan sosyalizm modası safdil unsurları avlamak gayretindedir. Türkiyed'e sosyalizmin, ciddî bir ihtiyaca cevap vermediği için, kitleler arasında bir alâka uyandırmaması ve sadece ruhen düşük münevverler arasında rağbet görmesi her moda gibi bunun da sür'atle sönmeğe mahkûm olduğunu meydana koymağa kâfidir. Bununla beraber bilhassa geri memleketlerde, milletlerin saadet ve felâketi münevverlerin şuur ve kabiliyetine bağlı bulunduğundan ve sosyalizm de dünyayı tehdid eden milletlerarası komünist kuvvet ve teşkilâta dayandığından ciddî münevverlerle fikir adamlarının uyanık bulunmaları zaruridir. Nitekim vaktiyle Türkiyenin içinde bulunduğu siyasî ve etnik şartları kavrayamayan Jön Türklerin devrin hürriyet ve Meşrutiyet cereyanlarına

kapılarak yalnız Osmanlı İmparatorluğunu değil, bizzat Türk milletini de uçuruma sürükledikleri göz önüne getirilirse sosyalizmin modasının da, münevverlerin kafasını istilâ eylediği takdirde, ne gibi tehlikelere sebebiyet verebileceği daah kolay anlaşılır. Hele bugün komünist veya sosyalist diktatörlüklerin geri memleketlerde bir avuç münevverin hiyanetiyle kurulduğunu, hiçbir milletin kendi rızasiyle «Komünist cennetine» talip olarak dünyalarını cehennem haline getirmek istemediklerini de unutmamak lâzımdır.

Türkiyede sosyalizm modasının dış komünist tesirlerden kuvvet alarak mevcut manevî sukut ve siyasî sarsıntılarla gıdalandığını meydana koyan en güzel bir delil de, bunun zengin, müreffeh münevverler arasında revaç bulması ve hattâ patronlar tarafından himaye görmesi, buna mukabil namlarına hareket edilen işçilerimizin asla bu modaya itibar etmemesidir. Esasen bu sosyalizmin Komünizm'den başka birşey olmadığı günlük propagandalarla bazı parti ve Cemiyetleri tüzükleri ile de açıkça meydana çıkmış ve solcu diktatörlük ve işçi sınıfının tahakkümü medhiyeleri yapılmıştır.

Avrupada, bugünkü mânasiyle, sosyalizmin tarihî bir asra çıkmamakla ve bütün yeni fikir ve metodlar oradan gelmekle beraber cemiyet nizamını alt üst etmeyi hedef tutan bir sosyalist modasının Demir perde ile alâkası meydandadır. Zira 19. asırda ağır sanayi ve kapitalizm son merhalesini idrak ederken onun doğurduğu büyük ve sefil işçi kitleleri (Proletariat) da, ayni maddî endişelerle teşkilâtlanıyor ve sosyalizm içtimaî bir cereyan olarak bu sınıfın menfaatlarını korumağa çalışıyordu. Fakat sosyalizmin inkişafı ve işçi sınıfının hayat şartlarını islâh edecek bir kuvvet haline gelmesi 20. asırda ve hususiyle İkinci Cihan Harbi sonu devresinde mümkün olmuştur. Bununla beraber kapitalizm ile proletarya arasında devam eden müca-

deleler, bizim salon sosyalistlerinin sandığı gibi bir sosyalist idareye müncer olmamış, devlet hakem vazifesini görerek iki sınıf menfaatlarını ahenkleştiren ve cemiyet hayatına müvazene ve adalet getiren bir anlaşma husule gelmiş; müfrit sosyalizm ve komünizm de taammiyle duraklamış ve ancak geri memleketlerde birtakım sözde münevver çetelerin hiyanet ve marifetiyle bir zulüm makinesi halinde kurulmuştur.

Bu durum Türkiyede sosyalizmin inkişafı için bir vasat olmadığını göstermeye kâfidir. Gerçekten Türkiyede Avrupada olduğu gibi ağır sanayi ve kapitalizm henüz teşekkül etmediği için buna karşı da tabiatiyle büyük bir işçi sınıfı vücuda gelmemiştir. Bundan başka millî tarihimizin bize miras bıraktığı sağlam bir içtimaî bünye dolayısiyle şark ve garp memleketlerinde ve bilhassa Çarlık Rusyasında mevcut bulunan büyük bir toprak aristokrasisi ile topraksız büyük köylü kitlelerine Türkiyede hiçbir zaman rastlanmamıştır. Filhakika Türkiyede tarihin eski devirlerindenberi daima ferdî teşebbüsü yıkmayan bir devletçilik hüküm sürmüş ve hattâ hiçbir millete nasip olmayan demokratik bir toprak idaresi (Mirî sistemi) de bizde sosyalizme ve komünizme karşı bir cemiyet doğurmuştur. Bugün Türkiyenin yarı veya mutedil sosyalist memleketlere nazaran bile sosyal bakımdan daha sıhhatli ve ahenkli bir bünyeye sahip olmasının sebebi budur. Öyle ki, oralarda sosyalizm icabı devletin ancak şimdi ele geçirdiği birçok iktisadî teşebbüsler Türkiyede zaten devletin idaresinde mevcut olagelmiştir. Türkiyede sosyalizmin henüz iktisadî ve içtimaî bir ihtiyaç olarak mevcut bulunmadığına ve sadece münevverler arasındaki manevî sukûtun bir eseri olduğuna bir delil de bunun bilhassa manevî nizam düşmanlığı ve hususiyle din ve mükaddesat tahrikçiliği ile temayüz etmesidir. Nitekim komünist olmayan ve mutedil sosyalist partilerin iktidarında bulunan Avrupa, Asya

ve Afrikanın birçok ülkelerinde din ve milliyet düşmanlığının asla mevcud olmaması bu sosyalizmin kızılı rengini ifşa etmektedir. İşçi sınıfının bayrağı olması gereken sosyalizmin bu sınıf tarafından reddedilmesi ve hatta merdud sayılması bunun maddi - mânevî bir tahrip vasıtası olarak kullanılmasiyle alâkalıdır.

Garbi Avrupada olduğu gibi ağır sanayi ve büyük bir kapitalizm teşekkül etmedikçe ve bunun tabiî bir neticesi olarak geniş amele kitleleri vücut bulmadıkça Türkiyede sosyalizm kifayetsiz ve ruhen düşük münevverlerin bir hastalığı veya modası olmaktan ileri gidemez. Halbuki böyle bir iktisadî yükselme bile mutlâka sosyalist bir idarenin kurulması mânasına da gelmez. Nitekim Avrupada sosyalist fikir ve hareketler neticesinde sadece sosyal adalet gelişmiş veya mutedil bir sosyalizm kurulmuş olmakla beraber cemiyetler tamamiyle ferdî teşebbüs ve mülkiyet haklarını muhafaza ederek sıhhatli bünyeler haline gelmişlerdir. Bundan dolayı, bir gün mes'ut bir ilerleme neticesinde Türkiyede ağır sanayi kurulsa, büyük bir kapitalizm ve işçi sınıf teşekkül etse bile gerek içtimaî bünyemizin tarihten gelen sıhhati ve gerekse bu tecrübeler bize sosyalist buhran ve huzursuzluklara uğramamak imkânını bahşetmektedir. Yani sosyalist hareketler nasıl bu iktisadî ve içtimaî tekâmülün tabii bir neticesi ise, devletin müdahalesi sayesinde adil ve ahenkli bir cemiyet nizamının kurulması da yalnız sosyalizmi değil, sosyalist hareketleri de önlemeğe kâfidir.

Henüz bu tekâmül merhalesine erişmemiş olan Türkiyede terakküm etmeyen servetlerin taksimine, istihsalin tanzimine matuf bir sosyal teşebbüs ise daima hayal ve modadan ibaret kalmağa mahkûmdur. Halbuki bu maddî durum yanında sosyalizmin reddine ve hattâ merdud sayılmasına ondan daha mühim manevî sebepler de mevcuttur. Gerçekten, yaratılışı icabı, insan oğlu hürriyete ve

mülkiyete o derece bağlıdır ki, günlük hayatı daimî bir emir altına alan çalışmak, yemek ve dinlenmek hürriyetlerini dahi yok eden bir sistem asla kitleleri cezbebemiyecektir. İnsanlar, bu gaye uğrunda, hayvan terbiye eder gibi bu hayata alıştırmakla cennet yaratacağını iddia eden bir avuç münevver çetelerin dünyayı ve beşeriyetin büyük bir kısmını cehennem haline getirmeleri de insanların gözünü açmış, ilk fırsatta bu esaret zincirlerinin kırılacağını meydana koymuştur. Bundan başka bu esaretin yabancı veya düşman bir milletin boyunduruğu şeklinde inkişaf da kitleleri daha hassas bir hale getirmiştir.

Yabancı maddî cazibeler yanında manevî âmillerin daima komünizm veya sosyalizme karşı bulunması bizim sosyalistleri millî ve dinî bütün mukaddesata karşı tahrib-kâr bir mücadeleye sevketmiştir. Esasen kendilerini bu yola sürükleyen yegâne sebep de bu manevî sukût değil midir?

Bizim salon sosyalistleri sosyalist idarenin kurulması yâni bütün iktisadî ve içtimaî müessese ve teşebbüslerin devlet tarafından işletilmesi için ne kadar büyük bir ilim ve ihtisas ordusuna ihtiyaç bulunduğunu da kavrayamazlar. Esasen Türkiyenin bütün meseleleri ilim, kültür, ahlâk ve mefkûre bakımından ileri bir münevver kadroya bağlı kalmakta, bunların yetişmemiş olması bugünkü ıztırabların kaynağını teşkil etmektedir.

Devletin elinde bulunan iktisadî müesseselerin çok defa zarar etmesi, hususî teşebbüsle rekabet edememesi müfrit devletçilik veya sosyalizm ile hürriyet nizamı arasındaki farkı göstermeğe kâfidir. Eğer Türkiye Üniversite, Maarif ve Diyanet müesseselerini ıslâh ederek en mühim sermaye olarak seçkin bir münevver zümre yetiştirilebilse idi bugünkü şikâyetlerimizin hiçbirisi kalmaz; sür'atle ileri bir memleket seviyesine yükselirdi. Zaten yakın ma-

zimizde, devlet veya hususî teşebbüslerin daha fazla hâkim olduğu zamanlarda, terakkinin hangi istikamette bulunduğuna dair bazı tecrübelerimizin maddî delillerine de sahip bulunuyoruz.

Bu küçük yazı ile sadece sosyalizm modasına kapılmakta olan safdil münevverlerin dikkati çekilmek istenmiştir. Yoksa aslında bu teşebbüsle Türkiyeyi maddî - manevî felâkete sürükleyerek komünist istilâsına sokmak isteyen yıkıcı unsurların her türlü millî ve insanî his ve tesirlerin dışında kaldıkları malûm olduğundan onlar asla bahis mevzuu olmamıştır.

TÜRK DİLİNİN MÜDAFAASI

Türk Milleti, tarih boyunca, türlü din, medeniyet ve coğrafî saha değiştirmiştir. Bu durum Türkçenin de gelişmesinde mühim değişikliklere uğramasına sebep olmuştur. Bununla beraber Türk dili, bünyesindeki hayrete şayan kudret ve hayatiyet sayesinde, mücadele ettiği dil ve kültürlere yalnız mukavemet etmemiş, çok kerre de zafer kazanmıştır.

Avrupa medeniyeti tesiriyle husule gelen Tanzimat, Türk dilinin gelişmesi bakımından yeni bir devrin başlangıcıdır. Fakat Tanzimat'dan sonra Garp dillerinin Türkçe üzerinde tesiri kelime iktibasları şeklinde değil yeni mefhumlar kazanmak ve düşünme kudretini zenginleştirmek suretiyle tecelli eder. Tanzimatla başlayan yazı ve edebiyat dili, daima aynı derecede verimli bir şekilde gelişmekle beraber, bilhassa Meşrutiyet'ten beri ve son tahribata kadar, ileri bir kültür dili vasfını kazanmıştı. Bu cihet o derece belirlidir, ki Şarkiyatcılar bile, Avrupa medeniyetini ifade bakımından, Türkçenin büyük bir medeniyet dili olan, Arapçadan dahi daha ileri bir seviyeye eriştiğini beyan ederler.

Yazı dilimizin bu tabiî ve uğurlu gelişmesine rağmen, bir çok medenî milletlerin yaptığı gibi, yine de ilmin bir yardım ve müdahalesine ihtiyaç vardı. Zira yeni Medeniyetin bir çok ilmi mefhum ve istilâhları, henüz Türkçeye mal olmamış bir takım ağır Arapça terkiplerle ifade edilmekteydi. İşte bu ihtiyacı karşılamak ve Türkçenin kendi kaynaklarına göre kolaylıkla gelişmesini sağlamak maksadiyle ilmî metodlara, dilin kendi kaidelerine ve yaratma imkânlarına uygun olarak, bir takım yeni kelimeler üretmek icap ediyordu. Bu ölçüyü aşmamak ve dilimizin, kültürümüzün ve mânevî hayatımızın ayrılmaz birer parçası haline gelen, kelimelere karşı marazî bir savaş açmamak şartiyle, istilâh sistemimizin ilmî bir tetkike tâbi tutulması zaruriydi. Fakat mesele bu ölçü ve zihniyetle değil, malesef ilim ve mantıkla istihza eden bir anlayışızlıkla ele alınmış ve böylece, hiç bir milletin tarihinde emsali bulunmayan bir dil faciası meydana gelmiştir.

Milletlerin, maddî - manevî, bir takım baskı ve zulümlere uğradığına tarih şahitlik eder. Lâkin böyle bir dil katliamı hâdisesine ilk defa Türk milleti maruz kalmıştır. Halbuki işaret ettiğimiz zulümler de ekseriya istilâcı kavimlerin eseri olmuştur. Bu sebeple bizim dil felâketi ancak Bolşeviklerin Asya Türklüğüne karşı giriştikleri imha teşebbüsleriyle karşılaştırılabilir. Gerçekten Orta Asya Türk halklarını müşterek bir yazı dilinden mahrum bırakmak ve parçalamak için Rusların ihdas ettikleri kabile dil ve alfabeleri de bu mahiyettedir. Şu farkla ki, bir tarafta yabancı bir milletin emelleri, diğer tarafta da bir milletin kendi evlâtları bahis mevzuudur.

Türk dili, hiç bir kaide ve nizâm tanımayan, ilim ve idrake saygı göstermeyen bir zorlama gayretiyle, öyle ifsat edilmiş, öyle bir kısırlaşma ve iptidâileşme yoluna saptırılmıştır ki, bu durum düzelmedikçe, Türkiyede ciddî bir ilmî ve kültürel inkişaftan ümidvâr olmak beyhudedir. Zi-

ra bununla yalnız nesiller arası bir uçurum meydana getirilmekle kültür inkişafımız sarsılmamış, aynı zamanda gençlerin de, sağlam bir kültür çerçevesi içerisinde, anlaşmalarına engel çıkarılmıştır (1).

Türkçenin bu suretle kötürümleştirilmesini diktatörlükle izah eden İngiliz Türkoloğu H. C. Hony 1947 de neşrettiği bir makalesinde, bu gülünç hareketin, fikir hürriyeti gelince, İngilizler kadar kuvvetli bir mizaha sahip olan, Türklerin sadece istihzası karşısında sönmeye mahkûm olacağını söyler. Gerçekten dil kurumunun ciddiyetsiz faaliyetleri ve garip kelimeleri dolayısiyle yapılan mühim neşriyat yanında çok komik fıkralar, eğlendirici karikatürler meydana çıktı ve bir mizah edebiyatı doğdu. Buna rağmen, hürriyet devri geldikten sonra aklı selimin zafer kazanmamış bulunması dil tahribatı ve maneviyat buhranının ne derece şiddetli olduğunu ve aydın zümrenin istenilen seviyeden ne kadar uzak kaldığını isbat etmektedir.

Uydurmacıların halka inmek iddiaları samimî olmadığı gibi aynı zamanda da çok sakat bir düşüncedir. Çünkü mücadele edilen kelimeler büyük bir nisbetde halkın malı olmuş, diğer taraftan uydurma kelimeler, yalnız halka değil, bunları mekteplerde zorla öğrenen yeni nesle de yabancı kalmıştır. Yeni neslin Türkçe ve bununla ilgili olarak kültür bakımından kifayetsizliği herkesce malûm olduğu gibi bu husus sık sık gazetelerde de şikâyet mevzuudur.

---

1) Nüvit Özdoğru, Türkçemiz, İstanbul 1958 «Atatürk öldükten sonra gayretkeşler de» balta elde Türkçenin kolunu, budunu parçalamak için birbirleriyle yarışa girdiler. Bu yarış elan devam etmektedir» (S. 17) «Ne oldu ise bizim «kuşağa oldu. Bu satırların yazarı da dhil çoğumuz dilsiz kaldık» (S. 18). Fakat müellifin, yeni neslin talihlileri arasında olduğunu, zira dilini de m,uhakemesini de kurtardığını bu eseri meydana koymaktadır. Ciddi gençler arasında eski kelimelere karşı romantik bir alâka da başlamıştır.

Daha dikkate şayan olan hâdise şudur, ki daha ağır feryatlar, kendini bu dil bataklığından kurtarabilmiş olan yeni nesle mensup ciddî münevverlerden yükselmektedir.

Halbuki yazı ve edebiyat dilini halkın seviyesine düşürmek bizzat millî kültürü yıkmaktan başka bir netice vermez. Esasen medeniyet ve milletlerin ideali münevveri halkın değil, mümkün mertebe, halkı münevverin seviyesine yaklaştırmaktır.

Türkçeyi fakirleştirme mücadelesinin kötü neticeleri bundan ibaret değildir. Türkçe bir kelime atılıp yerine uydurmacası konulurken feda edilen kelime üzerinde asırların biriktiği manâ ve incelikler de barbarca yok edilmiş; o kelimeden üremiş bir çok kelime ve mefhumlar da öldürülmüştür. Türkçenin kısırlaştırılmasında yalnız uydurmacalar değil öztürkçe kelimeler de cepheye sevkedilmiştir. Meselâ iptidai bir insan için **cidâl, mücadele, cihâd, mücâhede, harp ve muharebe** arasında fark yoktur ve hepsi umumî olarak s a v a ş kelimesiyle karşılanır. Keza ilim ve kültüre sahip bir kafa için **tâdil, tağyir, tahrif, tahvil, kalb, tebeddül, tebâdül, tağayyür, tahavvül, istihâle, inkılâp** mefhumlarını sadece d e ğ i ş t i r m e ve d e ğ i ş m e kelimeleriyle ifade etmek imkânsızdır. İşte Dil Kurumu bu iptidaî zihniyetle veya anlaşılmaz bir kasıdla güzel Türkçemizi kısır, fakir ve geri bir dil haline sokmak isteyen uğursuz bir mücadelenin yuvası olmuştur.

Fakat Türkçemizin ifsadı için vuku bulan tahribatı bizzat uydurma kelimelerin mahiyeti belirtmektedir. Uydurma kelimelerin kökleri ve ekleri meçhul kaldığı gibi hangi ekin hangi cins köklere aid olacağı da, asla düşünülmeksizin, cehalet ve prensipsizlik her yerde hüküm sürmüştür. Bundan başka bu kelime bozuntularının bir kısmı da, aşağılık duygusuyle, Fransızcaya benzetmek gayretiyle meydana gelmiştir. Böylece Türkçe aslı, nesli ve mânâsı belli olmayan bir sürü kelimenin istilâsına uğramıştır, ki bunla-

ra «**Serseri kelimeler**» den başka bir isim verilemez (1). Başka yazılarımızda tafsilâtiyle izahat verdiğimiz bu hususa dair burada sadece, bu uydurma yeni kelimelerden % 90 nın Türkçeyle hiç bir münasebeti bulunmadığını ifadeyle iktifa edeceğiz.

Türkçeye vâkıf ve ilmî zihniyete sahip herkese her an bu hakikatın isbatı mümkün olduğu gibi milletler arası dilciler de kanaatlerini meydaan koymuşlardı. Geri kalan % 10 ise tesadüf veya Türk olmanın verdiği insiyakla bu akibetden kurtulmuştur. Cebir ve rüşvet metodlarına rağmen halen bu serseri kelimelerin revaç bulamaması sebebi bizzat onları uyduran kafalarca da meçhul kalmalariyle alâkalıdır. Halbuki bazı milletler bu kadar zamanda ölü dilleri bile dilirtmişlerdir.

Türk dilini bu akibete sürükleyenler arasında, bunu millî bir hareket sanarak samimî, fakat ilim ve kültür bakımından kifayetsiz olanlarla muhtelif âmillerin tesiriyle bu hataya düşen ve yaptıkları kötülüğü anlayan zümreler de mevcuttur. Burada yalnız aşağılık duygusu, menfaat ve politikanın kurbanı olanlarla solcuların rolüne dokunmakla iktifa edelim. Uydurmacıların hatalarını kavradıklarını şüphesiz bir şekilde meydana çıkaran pek çok delil mevcuttur. Yapılan neşriyata, ileri sürdüğümüz ilmi fikir ve tenkidlere, hatta dilcilerden mürekkep bir hakem heyetinin kurul ması teklifine karşı, kaçamaklı cevaplarla umumî

---

1) Uydurmacıların ne kadar gülünç olduklarını yazıları daha belirli olarak gösterir. Bir misal verelim: «Ozanlarımızın, son yıllarda yeniden bol bol imgelere görüntülere başvurmaları somutlamak gereksinmesindedir.» «İçerlek gerçeklerin çoğu somutlanarak anlatılabilir». «Umut ya da umutsuzluktur imgelemenin eylemini belirliyen». (Nakleden Nezihe Araz, Yeni Sabah 4 Şubat 1959). Bu türlü örneklere bu sütunda rastlıyacak veya siz de bu millî iztırabı burada neşredeceksiniz.

efkârı tağşişe çalışmaları, günahkâr bir psikolojinin belirtisinden başka bir şey değildir. Tehlikeyi müdrik Türk aydınları için m a t e m olan onların mahut «dil bayramı!» terk edilmesi sebebi de budur (1).

Kurumcuların samimiyetsizlikleri ve acizleri hakkında güzel bir delil de, sıkıştıkları zaman, daima İnkilâp ve Atatürk siperine girmeye yeltenmeleridir. Bu, hiç şüphesiz, dâvâsına inanmayan, kafasına güvenmeyen bir psikolojik davranıştan başka bir şey olamaz. Bu taktiğe baş vuranlar arasında, meselenin ehemmiyetiin müdrik bir adam sıfatiyle, Hasan Ali Yücel'i zikretmek, üzücü olmakla beraber dâvânın selâmeti için zaruridir.

Filhakika Hasan Ali beyin, uydurmacayı müdafaa etmek maksadiyle, Profesör Mehmed Kaplan'a hücum ederken İnkılâp ve Atatürk silâhlarını istismare kalkışması, dâvâsına inandığına bir delil sayılamıyacağı gibi ilmî zaafını gidermek gayretini de meydana koyar. Biz bunu Atatürk'e bağlılığın yanlış bir ifadesi sayacak bir kanaata da sahip değiliz. Hattâ iştirâk ettiği bir mesuliyetin icabı hatada ısrarın manâsını da anlayabiliriz. Lâkin Maarif Vekilliğinin ilk yıllarında, Dil Fakültesinde yapılan bir merâsimde, Tarih ve Dil tezleri aleyhindeki konuşmalarını ve Atatürk'e pek de saygı etmeyen sözlerini hayretle dinleyenlerin, bu tezad ve cesaret dolayısiyle, samimiyetinden şüphe etmelerinde bir isabet vardır. Uydurmacıların daha bâriz samimiyetsizlikleri de bizzat kendi yazılariyle meydaan çıkmaktadır. Nitekim onlar bile daha ciddî yazılarında bu kelimeleri kullanmazlar; ancak göstermelik makalelerinde, sadece bir kaç yeni kelime kullanmak suretiyle, dâvâları

---

(1) Saha 1941 de Türk Yurdunda «İstilâhlar meselesi» adıyla yazdığımız bir makalede dil faciası dolayısiyle, zamanın şartlarına rağmen, duyduğumuz iztirap, dil bayramı özentisini «dil matemi» olarak isimlendirmemize sebep olmuştu.

na inanmış bir durum takınmış olurlar (1).

Atatürkü vasıta kılarak kendi günahlarını sevap göstermek gayretinde olanlara karşı onun, daha başlangıçta, Türk diline balta vurulmadan önce, ifratdan vaz geçtiğine dair pek çok delil serdedilmiştir. Hatta, Falih Rıfkı Beyin, muhtelif bakımlardan dikkata şayan, bir ifadesine rağmen de muğalata terk edilmemiştir. Gerçekten onun hatıralarında, bir gün İsmet Paşanın Atatürke P a ş a m d i l s i z k a l d ı k, tarzında hitap ettiğine, onun da Güneş-dil nazariyesi vasıtasiyle Türkçeyi bu ifratdan kurtardığına dair beyanı bile bir ihtar olamamış ve hattâ onlar bu silâhın, daha ziyade kendi aleyhlerinde işleyebileceğini de düşünememişlerdir. Gariptir ki Güneş- dil nazariyesi ile bir felâket önlenirken İsmet Paşa zamanında Hasan Âli tarafından uydurma dil mekteplere cebredilerek facia başlamıştır.

Türk dili bu duruma düştükten sonra başka bir akın yeni parazitlerin onun akışını durdurup bir bataklık yapmasını beklemek mukadderdi. Nitekim Türkçenin kelimeleriyle mücadele edenler daha sonraları da onun bünyesine tecavüze başladılar. Gerçekten, bir kasıd olsun olmasın Türkçe'nin sentaksını bozmak, onu bu bakımdan da Farnsızcaya benzetmek gayreti artık bir moda halini almıştır. Burada da tez güya Türkçeyi konuşma diline yaklaştırmaktır. Halbuki her millet için, konuşma dilinde sentaksa aykırı hatalar daima mümkündür. Şimdi bu hataları yazı ile tasvip ve teşvik yolu tutulmuştur. Bereket versin ki sayısı az, fakat hakikî fikir adamları bu ciddiyetsiz ve zararlı modaya kapılmamışlardır.

---

1) 27 Mayıstan sonra bütün müesseseler bu serseri kelimeleri tam bir şiddetle piyasaya sürmüş ve bu hükümet karanlık ve iptidai bir dili zorlamaya azmetmiştir.

Diğer taraftan yeni uydurma kelimelerin vuzuhsuzluğu ve kifayetsizliği Türkçe'yi anormal bir şekilde Fransızcanın istilâsına da uğratmıştır.

Dünyada hiç bir milletin kültürü böyle bir tahribe dayanamaz ve böyle bir felâkete uğrayan ve hatada ısrar eden memleketin maddî - mânevî sukutu önlenemez. Hiç bir medenî memleketde, büyük mütefekkirler dışında, kimse bir kelimeyi değiştirmeye veya farklı bir mânada kullanmaya cesaret edemez. En küçük bir hâdise derhal ilim ve fikir adamlarını, müesseseleri harekete geçirmeye kâfi gelir. Türkçeyi bu duruma sürükleyenler hakkında ilim ve salâhiyetden mahrum bulunduklarına dair ileri sürülen fikirler bazı filoloğları aralarına almağa icbar etmiştir. Bununla beraber o kalabalık arasınd henüz ilmin sözü duyulmamış ve hükmü itibar görmemiştir.

Türkiye'de mevcut manevî meselelerimiz başında, hiç şüphesiz, dilimizin kurtarılması, onu bu hale sürükleyen parazitlerden temizlenmesi gelmektedir. Eğer Türkçe bu halde bırakılırsa millî kültürün de buhrandan kurtulmasına ve gelişmesine imkân yoktur. 20 senelik bir tahribatı 20 senelik bir gayretle düzeltebilmek için başta Maarif Vekâleti olmak üzere, bütün ciddî mütefekkir ve münevverlerin bu m i l l î c i h â d a katılması gerekmektedir. Eğer bu tahribat Maarif Vekâleti yoluyla yapılmamış olsa ve bu teşkilât hiç değilse lise tahsilinde Türkçeyi öğretebilseydi dil hareketi bu kadar yıkıcı bir hal almazdı. Gerçekten orta tahsilde ana dilini, üç beş asırlık tarihiyle öğretmeyen tek medenî memleketin Türkiye olduğunu da hiç bir zaman unutmayalım. Halbuki Meşrutiyetten sonra Türk münevverleri de diğer medenî milletlerin gençleri kadar dillerine hâkim idiler.

Türkçe tarihinde, bundan farklı, bâzı arızalara uğramıştı. Kaşgarlı Mahmud, Âşık Paşa, Ali Şir Nevâî Türkçe-

nin zaferine çalıştılar. Âşık Paşa'nın altı asır evvelki şu

Türk diline kimesne bakmaz idi.
Türklere her giz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmezdi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri.

şikâyetinden sonra Türkçe zafer yolunu bulmuştu. Türk Yurdu, başta gelen bir millî dâva olarak, Türkçenin kurtulmasına çalışacak ve bu sütunda, dâvaya bağlı fikir adamları, yazı ve not gönderecek, okuyucuların iştirakiyle mücadelesine devam edecektir. Fakat ne acı bir hakikattir ki, başka milletler ilmî ve teknik keşiflerle uğraşırken biz enerjimizin bir kısmını ya yıkmalara veyahut da yıkıcı kuvvetlere karşı kullanmağa mecbur kalmaktayız.

Avrupa memleketlerinde bizim dil hareketi gibi bir dramın oynanması tabiatiyle tasavvur edilemez. Oralarda bir muharririn bir kelimeyi indî ve farklı bir şekil ve mânada kullanması münevver efkârı harekete getirmek için kâfidir. Bizim dil hareketinin aldığı istikameti öğrenen Avrupalılar sadece hayret içindedirler. Mamafih onların büyük bir kısmının bu hayreti sadece tasfiye işinin kültür bakımından teşkil edeceği garabete müteallîktir. Halbuki tasfiyenin teşkil bakımından yüzde doksan Türkçe olmıyan uydurma kelimelerle yapıldığını farketseler bunun bir cinnet olacağından şüphe etmezler. Nitekim bunun farkında olanlar bir milletin sürüklendiği böyle bir âkibet karşısında, sadece, ilmî ve insanî hislerle, duydukları üzüntüyü, ağırbaşlılıkla ifade etmekten çekinmemişlerdir. Burada sadece Fransız, Alman ve İngiliz olmak üzere üç Türkoloğun düşüncelerini kısaca nakledeceğiz. Bunu yaparken de maksadımız, henüz kendi kafasiyle düşünmiyen ve aşağılık duygusiyle, kendilerini şeklen Avrupalıya benzetmek veya onlara beğendirmek isteyen insanların bu ha-

reketleriyle Avrupalılar tarafından da beğenilmediklerini ve hattâ gülünç bir vaziyete düştüklerini meydana koymaktır. İlâveye lüzum yoktur ki kendi kafa mekanizmasına ve kendi muhakemesinin dayandığı ilmî ölçülere güvenen insanlar için bu hususta Avrupalıların söyledikleri sözler sadece tecessüsü çeken bir kıymet taşır. Bu mevzuda müsteşriklerle vukubulan konuşmalarımızda, bahsedilsin, edilmesin, dil hareketinin cereyan ettiği memleketinin kültür seviyesi, zekâ ve aklı seliminden şüphe bahis mevzuudur. Bunun millî izzeti nefsi rencide eden bir hâdise olması dolayısiyle duyulan ıstırabı tahmim etmek güç değildir. Nitekim millî izzeti nefsi korumak ve Türk zekâsını bu gülünç hareketten tenzih etmek için bunun politikacı ve amatörlerin eseri olduğunu izah eder ve hürriyet rejimine kavuştuğumuz gün milletin bu lâübalilikten kurtulacağını söylerdik. Bu sebeple bugünkü demokratik rejim bizim için bu bakımdan da bir imtihan olacaktır.

Meşhur Fransız Türkoloğu J. Deny'nin 1937 de Dolmabahçe dil kurultayında Güneş - Dil nazariyesinin ilmî olduğunu kabul etmemesi hâdisesi uydurmacıları hoşnut etmemişti. Hakiki bir Türk dostu olan ve meselenin bir yabancı için taşıdığı nezaketi ve Güneş - Dil nazariyesi dolayısiyle hakkında husule gelen iğbirarı hesaba katan Fransız Profesörü dil hareketinin anormal bir yol üzerinde bulunduğunu, nazikâne de olsa ifadeden kendini alamamıştır. **Builingustique**'de (XXXIX, 1938) çıkan makalesinde dil hareketinin bir tasvirini yaparken Türkçeyi Avrupa dillerine yaklaştırmak için gayret sarfedildiğini, bu maksatla ona sunî önek (prefix) ler bulmağa çalışıldığını, halbuki mütearife olarak Türkçede prefix olmadığını, Fransızcanın **inter**'ini taklitle **arsıbağınıç, arsıulusal**'da olduğu gibi (arası'dan) bir **arsı** ön ekinin vücuda getirildiğini, Fransızca **al** ile bir suffix ile yapıldığını, **école**'den **okul**'u Türkçe okumak masdarına yaklaştırmak, Fransızca **Com-**

mandant'dan Türkçe **Konutmak**' gibi bir fiil yaparak **Komutan** şeklinde birtakım uydurma kelimeler meydana çıkarıldığını söyledikten sonra, Güneş - Dil nazariyesini kastederek «mademki bütün diller Türkçeden çıkmıştır, o halde tasfiyeye ne lüzum» olduğunu kayderer. Nihayet o «fakat öyle gözüküyor ki resmen tasfiyeden vazgeçilmediği ve mantıkî neticelere kadar gidilmek istenmediği için gazetelerin yeni Türkçe ile iki makale neşretmek âdetlerine müsamaha edildi; dil hareketinin istikbali de her halde Güneş - Dil nazariyesinin istikbaline bağlı kalacaktır» diyerek normale dönüleceği kanaatini izhar eder.

İslâm kavimleri tarihine dair, 1939 da, yazdığı eserinde (İngilizce tercümesi, S. 447) ayni hâdiseye sadece temas eden meşhur Alman müsteşriki Brochelmann da Türkiye'de en eski medeniyetlerin tenkitsiz spekülâsyonlarla Türklerden çıktığı, Hind - Avrupa ve Sami dil ailelerinin Türkçeden geldiği, cesurâne uydurma etimolojilere teşebbüs edildiği ve bu tezi desteklemek maksadıyle de hayalî bir Güneş - Dil nazariyesinin uydurularak bütün ecnebi kelimelerin Türkçe olduğu iddia edilip tasfiyecilerin eski Türkçe kelimeleri tekrar kullanmalarında mahzur kalmadığını söyledikten sonra bu suretle Fransızca **école** Türkçe **okul** olmuş, Fransızca son ekler (süffix) menşei Türkçe ve Arapça kelimelere eklenerek acaib kelimelerin meydana çıktığını böylece vücuda gelen yazı dilinin normal insanlar tarafından anlaşılamadığını kaydeder ve nihayet Kamutay denilen Büyük Millet Meclisinde yazılı bulunan Anayasadan alınmış **Egemenlik ulusundur** (Hâmiyitet milletindir) cümlesini bundan bir kaç yıl önce anlıyacak tek bir insanın bulunamadığını ilâve eder. Bu Alman âlimi, haklı olarak da, Türklerin islâmî mazilerini atmayı arzu etmiş olmalarına rağmen millî mirasları henüz o kadar zengindir ki sahte iktibaslara hiç bir lüzum yoktur, der.

Dil hareketine kısa, fakat çok ihatalı bir makale tahsis eden İngiliz Türkoloğu H. C. Hony (IRAS 1947) tehlikeye daha acı ve açık bir şekilde işaret ederek sevdiği bu dilin ıstırabına hakkiyle iştirâk etmiştir. Makalenin hülâsası şudur : «Türk çocuğunun tahsil için gittiği yere resmî makamlar okul, ana babalar ve umumiyetle millet mektep der. Onun okuduğu kitaplarda öyle kelimeler vardır ki bunları konuşma dilinde kimse kullanmaz, ana ve baba da anlamaz. Halbuki bu zamana kadar Avrupalılaşma yolunda başlıyan dil ıslahatı kültür ve edebiyat mensupları tarafından normal bir yolda yapılmıştı. Dil tabiî ve yaşayan bir varlıktır. Onun üzerinde yapılacak ameliyatların küçük çapta olanları bile dilin sıhhatini tehlikeye koyar. Bu dahi şarlatanlar tarafınadn değil ehli tarafından yapılır. Türkiye.de dil hareketi hemen tamamiyle politikacılardan müteşekkil ve neşriyatı abesiyattan ibaret olan Dil Kurumu tarafından yapılmıştır. Teşekkül tarzı İngilizceye benziyen Türkçenin maruz kaldığı vaziyeti daha kolay anlamak isteyen bir İngilizin, yalnız eski Anglo - Sakson kelimelerini bırakarak diğer bütün yabancı kelimeleri atmayı ve yerlerine Anglo - Sakson esasına dayanan yeni uydurmalarını koyma garabetini düşünmesi kâfidir. Arapça kelimeleri atmak pahasına Türkçe fakirleştirilmiştir. Meselâ **harp, muharebe, mücadele** gibi üç ayrı mefhum sadece bir **savaş** kelimesiyle ifade edilmek istenerek bu üç kelime atılmış, diğer taraftan bir çok gülünç kelimeler konulmuş, bir kısım kelimelere zoraki ve yanlış mânalar verilmiş; buna mukabil ecnebi, bilhassa Fransızca kelimeler Türkçeye sokulmuştur. Ben bu zengin ve güzel sesli dil için hakikî bir tehlikenin mevcut olduğuna kâfi derecede işaret ettiğim isanıyorum. Burada güzel sesli (sonorous) kelimesini bililtizam ve emin olarak kullanıyorum. Zira şüphesizdir ki Türkçenin güzelliklerinden biri de aslında kötü telâffuz edilen Arapça kelimelerin Türklerin maharetiy-

le gelişmiş olmasıdır. Bu harekette az çok tenakuz olan, üç esas âmil gözükmektedir.

a) Mazi ile tamamiyle alâkayı kesmek, islâmdan ve Osmanlı İmparatorluğundan kalan her şeyi sökmek arzusu;

b) Avrupa milletleri camiası âzasından telâkki edilmek gayreti;

c) Muhakemeden mahrum dar ve abes bir milliyetçilik ile solcu gazeteler.

Bugün bu kötürüm ve uydurma dil konuşmada değil sadece resmî muhitlerde ve ikinci derecede gazeteciler tarafından kullanılmaktadır. Fakat bu dil mekteplerde okutulmaktadır, ki asıl tehlike de buradadır. Böyle bir teşebbüt İngiltere'de vukubulsa idi mutlaka gülünç bir hale sokularak ölüme mahkûm edilirdi. Türkler ise diğer her hangi bir ecnebi milletten ziyade İngiliz anlayışına yakın çok kuvvetli bir mânası olan bir mizaha maliktirler. O halde İngiltere'de vukubulsa maruz kalması gereken bir âkibete neden maruz kalmadı? Cevabı şudur ki Türkiye'de profesör ve muallimler hep devlet memuru olduğundan ve orada henüz bizim anladığımız mânada bir hürriyet bulunmadığından birisi bu harekete muhalefet eder veya onu gülünç bir hale sokarsa mevkiini kaybeder, veya hiç olmazsa mürteci olarak telâkki edilir. O halde biz Türklerin dili ile «Hayırlı olsun!» diyelim. Rusya'dan başka hiç bir ecnebi memlekette beğenilmiyen, terviç edilmiyen dil hareketi karşısında sırf ilmî ve beşerî endişelerle duyulan bu aksülâmelle millî menfaat ve hisleri ilâve ettiğimiz zaman meselenin vehametini anlıyan Türk mütefekkirlerinin ne kadar muztarip olması ve ne yapması gerektiği daha iyi anlaşılır. Aşağılık duygusu dolayısiyle her şeyi frenge beğendirmek ve bu maksatla Türkçeyi de Fransızcaya ben-

zetmek isteyen bu insanların Avrupalı ilim efkârı karşısında bu kadar hissiz kalmaları, gafletten uyanmamaları da anlaşılır bir şey değildir.

Dil meselesi hakkında yeni bir eser yazarak felâketi bütün ilmî delilleri ile meydana koyacak, Türkçenin tarihî tekâmülü ve gelişmesi yollarını gösterecek ve Türk milletinin sağlam bir muhakeme ve kültüre kavuşması için «serseri kelime ve fikirlerden» nasıl kurtulacağını aydınlatacağız.

SOYADLARI MESELESİ

Oğuz akınları, Malazgirt zaferile Anadolu'nun ırkî simasını değiştirmişti. Muhtelif medeniyetlerin çarpıştığı bu ülkede asırlarca sürmüş bulunan hars mücadelesinde birçok kayıplarda bulunduğumuz tarihî bir vakıadır. XI inci yüzyılın Oğuzlarile XVIII inci yüzyılın Türkleri arasında, her halde köylülerimiz de dahil olmak üzere, millî ananeler ve yaşayış bakımından hayli farklar hasıl olmuştu. Türk harsının kendini koruma gayreti, milliyet cereyanlarının gelişmesile iradeleşti. Türkleşen Anadolu bu sefer yeniden Türkleşiyordu. Soyadı kanunu da bu özleşme hareketinin bir belirtisi gözüküyordu.

Bir milletin kişi ve soyadları umumî tarihleri ve yaşadıkları medeniyetlerin gidişile sıkı sıkıya ilgilidir. Biz, Türklerin henüz yabancı tesirlere maruz kalmadıkları ve tamamile kendi harsları dairesinde yaşadıkları zamanlar kullandıkları adları ve biraz da ad vermekte âmil olan içtimaî tasavvurlarını bildiğimiz için, bu sahadaki araştırmaların başlangıçta olmasına rağmen, şark ve garp kaynakları vasıtasile bize intikal eden hususî adlar sayesinde bazı Türk kavimleri ve bilhassa bunların menşeleri hakkında daha vâzıh hükümler vermek imkânını elde ettiğimizi biliyo-

ruz. Tarihî vesikaları az olan devirler hakkında incelemeler yaparken hususî adlardan ne kadar faydalı neticeler çıkarmak imkânına malik bulunduğumuz tarihcilerce malûmdur. Eğer Oğuz boyları Anadolu'ya gelirken millî ananelerini erkenden kaybetmiş olsalardı, kaynakların kifayetsizliği dolayısile, bugün Anadolu'nun Türkleşmesi gibi büyük bir tarihî hâdiseyi daha vuzuhsuz olarak anlamağa mahkûm kalacaktık. Anadolu'da yaşamakta olan Oğuz boylarının adları bize yalnız bu bölgenin aldığı etnik manzarayı çizmekle kalmaz, ayni zamanda, bu devir Anadolusunun beşerî coğrafyasını kabataslak göstermek hususunda da işimize yarar. İlkçağ Orta Asya Türk tarihi tedkiklerinde bizim için bazan hemen biricik tarihî vesika mahiyetini gören şahıs ve kavim adlarından ne büyük bir ölçüde faydalandığımızı Türkiyatla uğraşanlar çok iyi bilirler.

İslâm medeniyeti çevresine girerken Türklerin, hâkimi ve müdiri olmalarına rağmen, zarurî tesirlerinden fazla olarak millî hars bakımından bu medeniyet içerisinde bir buhran geçirdikleri şüphesizdir. Türlü tarihî âmillerin neticesi olarak doğan bu buhranın, düşünme ve ad alma arasında mevcut münasebet dolayısile, bir belirtisini de hususî adlarda görmek mümkündür.

Artık Selçuk İmparatorluğu'nun kuruluşunda rastladığımız İnal, Bilge, Tekin, Alp, Kutlu ,Buğa, Kutalmış, Gündoğdu, İlbasdı, İlaldı, İltutmuş, Kızıl, Mengüverdi, Tanrıverdi, Göl Tekin, Tuğ Tekin, Kara Tekin, Satuk, Saltuk, Böyrek, Bars, Gökbörü, Göktaş, Yağmur... gibi Türkçe adlar yerlerini yeni din kurucularının mensup olduğu kavmin adlarına bırakmakla kalmadı, islâmî zihniyetle hiç bir alâkası olmıyan İran'ın efsanevî millî adlarının, Oğuz çocuklarına atalarının adlarını unutturacak kadar seçildiği millî tarihin bir vakıasıdır. Keyhüsrev, Keykubad, Keykâvüs... gibi yabancı adları almakta hiç bir meşru maze-

ret ileri sürülemiyeceği gibi arap adlarının Türk adlarına tercih dinî bir icap saymağa da imkân yoktur. İslâmiyet İranlıların millî adlarını kaldırmadığı gibi müslüman arapların cahiliye adlarını terkettiklerine dair bir hareketin başgösterdiği de görülmemiştir. Halbuki bizim millî adlar aydınların çevrelerinden kovularak ancak dar bir ölçüde kütleleri arasında tutunabilmek imkânını bulmuştur. Arslan, Yaşar, Dursun, Durmuş, Durak, Demir,... gibi isimler birer kırıntı halinde yaşıyabilmiştir. Bununla beraber bu islâmî devri ve bunun çerçevesine göre alınan islâm adlarını mazur görecek sebepler bulabildiğimiz halde tarihî hiç bir zaruret olmadan bugünkü milliyetçi devirde alınan adları makul bir sebeple izah etmek imkânından mahrumuz!

Türkiye'de, milliyet fikirlerinin uyanması dolayısile, millî adlara karşı duyulmağa başlanılan ilgi ve sevgi neticesinde Orhan, Yavuz, Gül - Tekin [Hakikatte Göl - Tekin], Türkân [Hakikatte Terken...] gibi mahdut isimler bugünkü adlar arasında yer almış bulunuyor. Soyadları sahasında da millî bir gaye gütmek lüzumunu anlıyan inkılâp Türkiyesi, dedelerimizin adlarile bizim adlarımız arasındaki tezadı soyadı kanunile kaldırmağa karar verdi. Millî adların bizi atalarımıza yaklaştırdığı kadar yabancı adların bizi aslımızdan uzaklaştırdığına şüphe yoktur. Diğer hars unsurları arasında bir milletin kendi dilinden, kendi tefekküründen doğan adlarının ehemmiyeti, küçümsenilemez. Bugün müşterek Yunan - Lâtin, Hıristiyan din birliğinin ve bunların üstünde bir Hint - Avrupa dil yakınlığının mevcudiyetine rağmen Lâtin, Cermen ve İslav milletlerine mensup olanları taşıdıkları adlarla ayırt etmek mümkün olduğu halde Samilerle dil, Hint - Avrupalılarla dil ve hars ile bariz surette ayrılmış bulunan Türklerin kendilerine mahsus adlarla belirmemelerinde hiç bir sebep yoktur.

İşte soyadlarının tarihî ve millî bakımdan ehemmiyetine işaret ettikten sonra bir kaç yıl önce çıkan kanunla varılan neticenin üzerinde durmak istiyoruz. Türlü vesilelerle gazetelerde neşredilen listelerde, ve başka yerlerde gördüğümüz soyadları hakkında umumî bir hüküm vermek istersek neticenin bizi sevindirici olmaktan ziyade iztırap verici olduğunu açıkça söylemek mecburiyetindeyiz. Esasen beni bu yazıyı yazmağa mecbur eden saik de bu duyduğum üzüntüdür.

Bizim evvelki devirler hakkında yaptığımız gibi bundan bir kaç yüz yıl sonra gelecek bir araştırıcı eğer başka vasıtalardan mahrum ise veya yalnız soyadları ile bugünkü durum hakkında bir hüküm yürütmek mevkiinde bulunursa her halde onun yanlış hükümler vermekten kurtulamıyacağı şüphesizdir. Fakat fikrî bir kargaşalığın hüküm sürmekte olduğuna dair müstakbel araştırıcı ile bir fikirde olduğumuzu söyliyebiliriz. Türkçe olmıyan soyadlarını almak ile kendine Türk olmıyan birini ecdat kabul etmeyi hemen ayni bir ruhî sebebe atfetmek mümkündür.

Bugünkü soyadları millî benliğimizi idrâk ve sahiplerinin ruhî temayüllerini anlamak bakımından da bir inceleme mevzuudur. Bu bakımdan mevcut soyadlarını bir sınıflamaya tâbi tutarsak şu manzara ile karşılaşırız :

1) En iyimser bir ölçü ile soyadlarının ancak bir kısmı Türkçedir veya daha doğru olarak Türk dilinin kelime teşkili kanunlarına uygundur. Bundan ötürü, bu ölçü ile hükmetmek caizse, yüzde elli nisbetinde millî harsı idrâk etmişiz ve ona temayül ediyoruz demektir.

2) Diğer soyadlarının mühim bir kısmı millî olmak iddiasındadır. Uydurma izahlarla Türkçeliği isbata çalışılan bir takım soyadları ne Türkçe izah edilebilir ve ne de Türkçeye has olan kanunlara uygundur. Bunlar Türk kül-

türüne yaabncı olan yarı aydınlılarda görülür. Gariptir ki münevverlerin taktıkları soyadlarile köylülerin kendilerinin aldığı soyadları bir ölçüştürülecek olursa ikincilerin, aklı selimile, yarı münevverlerden ziyade millî ad seçmekte kabiliyet gösterdiği açık olarak görülür. Bunu millî tarih sahasındaki araştırmaların henüz başlangıçta bulunmasına veya millî şuûrdan mahrumiyete atfetmek mecburiyeti vardır.

3) Bir kısım soyadları yanlış tarih telâkkisinden ileri gelmektedir. İlmen Türklükleri sabit olsa bile Türkçe ile izahı mümkün olmıyan bazı kavimlerin adları soyadlarımız içerisinde bol bol yer almaktadır. Halbuki bir hars itibariyle her şeyden önce Türklüğü ve adları belli olanlara bağlılığımızı korumak zorundayız.

4) Bazı Türk han ve beylerinin yabancı kaynaklarla bize intikal eden ve Türkçe şekil ve mânası tamamile bozulmuş olan adlarının da bir çok kimselerce soyadı seçildiğini görüyoruz. Meselâ Hiong-nu hükümdarının Çin kaynaklarına göre taşıdıkları Tanju ünvanı alınmaktadır ki bunun aslı Türkçe Tanrıdır. Bunlardan biri eski Sinologlar tarafından Teoman şeklinde tesbit edilmiştir. Bunun kişi ve soyadı olarak kullanılmakta olduğunu görüyoruz. Halbuki son okunuşla bunun Tuman olduğu anlaşılıyor ki Türklerde çokça kullanılan bir addır. Birinci ad Türkçeye taban tabana zıddır. Şapolyo'nun İşbara ünvanından geldiği anlaşılmıştır. Türkçelerini bulamadıkça Çince şekillerile malûm olan Türk adları bizim için ebediyen Türk adı olmak hakkından mahrumdurlar. Alınmış olan bazı Mogol adlarını da bu sırada zikretmek gerekir. Mogolların Türklerle akrabalığı henüz halledilmemiş ise de bunların, geniş ölçüde, Türk kültürü tesirinde yaşadıkları tarihçe sabittir. Bunun için Mogollarda gördüğümüz bir takım Türkçe adları benimsememiz yanlış olmamakla beraber, bunla-

rın Mogol damgasını taşıyıp taşımadıklarına, Türkçeye uyup uymadıklarına dikkat etmemiz gerektir. Meselâ Börçiğin, Otçiğin, Çingiz gibi adlar türkçe t lerin ç olması dolayısile aslında Börî Tekin, Ot Tekin, Tingiz (Yani Deniz) olduklarından ancak Türkçe şekillerile alınabilirler. Timuçin, Cuci, Tuli gibi Türkçeye şekil ve mâna bakımından yabancı kelimeleri ad almakta hiç bir sebep yoktur. Oktay, Çağatay, Batu gibileri ahenk kanununa uymaları ve çok benimsenmiş bulunmaları dolayısile alınabilir.

5) Bazı mürekkep soyadlarını unsurları Türkçe olmakla beraber terkip şekli Türkçenin kelime teşekkülüne uymadığından bunların milliliğine inanılmaz. «Men, man, er» unsurlarile yapılan soyadlarında bu tarz teşkiller gözükmektedir. Bir yere mensubiyeti ifade etmek maksadile yapılan «er» li adlara Türkçenin bünyesi müsaade etmemektedir. Ve esasen bu şekilde hasıl olan kelimeler Türkçeden ziyade frenkçe kelimelere bezemektedir. Tarihî Türk adlarını o kadar unutmuşuz ki bugünkü nesil soyadı ararken Türkçe adların ne olduğunu bilememektedir. Bozuk soyadlarının meydana çıkmasında bunun da büyük rolü olmuştur. Bu, gerek amelî ihtiyaçlara cevap vermek ve gerek ilmî bir mesele olmak dolayısiyle Türk adlarının tesbiti, üretim ve mâna bakımından izahları ve varsa bibliyografi notlarile birlikte bir eserin hazırlanması lüzumunu göstermektedir.

6) Öyle bir takım soyadlarile karşılaşıyoruz ki bir Türk çocuğunun kendisine nasıl böyle bir ad seçtiğine hayret etmemek ve müteessir olmamak mümkün değil. Onların bu adlarını Türk harsına yabancı olduklarından ziyade yabancı kalmak istediklerine, başka ideolojilere ve kozmopolit temayüllere kapılmış olmalarına atfetmek daha doğru bir izah gözüküyor. Türkçe hiç bir kelime iki sessiz harfle başlamaz ve l, r, harfleri başta bulunmadığı gibi «o»

ile nihayetlenen bir Türkçe kelime de yoktur. Bunların üstünde Türkçe kelimeleri tanımak için elimizde dilin âhenk ve kelime teşkili kanunu gibi sağlam milyarlar da olduktan sonra uydurma izahlarla Türkçeliği ispata çalışılan adların millî şuurun mukavemeti karşısında tasfiye edilmeleri icab eder. Kendilerine hoş görünse bile Türk hasrına, milletin sağ duygusuna saldıran Dinamo, Dino, Granit, Ar, Ekipman, König... gibi sayısız bozuk adların bünyemizde yaşamalarına karşı duyduğumuz ıstırabı gizliyemeyiz. Fransızca Art kelimesi lüzumsuz olmakla beraber dilimize girebilir, fakat onun gerek müstakilen gerek terkib suretile soyadlarımız arasına ve kanımıza kadar yayılmasından cidden âr etmek gerektir.

Bu hususlar aslında soyadı olmayanlar veya onun türkçe yapmak isteyenler ile ilgilidir. Fakat aslında köy ve kasaba halklarının İslâmî veya türkçe soyadı vardı. Bunları değiştirmek bütün tarihi ve dini hüviyetimizi inkâr olup buna hakkımız yok idi. Hele bunları uydurmaları veya frenkçe bozuntuları ile değiştirmek bizi adetâ soysuz bir hale getiriyor idi. Bereket versin bu sarsıntı geçtikten sonra bazı şuurlu aileler eski İslâmi adlarını tekrar almışlardı.

Bu acıklı manzara bize soyadlarının yeni bir incelenmeye tâbi tutulması zaruretini duyurmaktadır. Millî bir mesele olması dolayısile şahsî arzu ve ihtiyara bakmaksızın Türkçe olmıyan adları sınırlarımız dışına atmak veya içeride yok etmek bizim için millî bir savaştır. Hudutlarımıza saldıranlarla harsımıza saldıranlar arasında ne fark vardır? Belki sinsiliği ve tesirinin devamlılığı bakımından ikincisi daha tehlikelidir. İşin garip tarafı şudur ki, bizimkültür tesirimizde yaşamış olan Ermenilerin, Balkan milletlerinin taşıdıkları birçok soyadları bizimkilerinden daha temiz Türkçedir. Orta Asya medeniyet sahasından İslâm medeniyetine ve şimdi de Avrupa medeniyetine girmek zaru-

reti karşısında bulunmakla her milletten fazla hars buhranına maruz bulunuyoruz. Binaenaleyh biz hepsinden çok şuurlu ve titiz davranmakla ancak benliğimizin sarsılmasına mani olabiliriz. Eski tarihî adlarımızın bir kısmı totemik ve başka inanışların mahsulü olduğundan ve bugün için o gibi tasavvurlar mevcut olmadığından bunların bugünkü zevkimize uymıyanları bulunabilir. Buna binaen mutlaka tarihî adlarımıza inhisar etmek zarureti yoktur. Dilimizin zengin kelime teşkili herkesi memnun edebilir; yalnız alınacak adların ilmen olduğu kadar sağ duygu itibarile de Türkçeliğinden şüphe edilmemelidir.

Soyadlarının millileşmesi yanında yer adlarının da Türkçeleştirilmesi arzuya değer millî bir mesele olarak ileri sürülmelidir. Rusların yalnız Ruslaştırdıkları Kırım, İdil ve Ural boylarında değil tamamen Türklerle meskûn Türkistan gibi Rus olmıyan ülkelerde bile birçok Türk adlarını İslavcalarile değiştirdiklerini herkes bilir. Yunan ve Bulgarlarında bu hususta geri kalmadıkları eski ve yeni haritaların bir mukayesesinde kolayca anlaşılır. Biz ise Türkçeye aykırı, tarihimize yabancı adları diriltmekte tamamile aksini yapmaktayız. Ecdadımız Anadolunun ufak yerlerini kendi adlarile adlandırdıkları gibi birçok maruf yer adlarını da kendi dillerine göre bozmuş ve Türkçeleştirmişlerdi. Fakat düşünelim ki bu Türkçeleştirme gayri şuurî hars mücadelesinin bir neticesi idi. Halbuki bugün şuurlu bir milliyetçilik devrinde yaşıyoruz. Trakya, Kilikya, Frikya... gibi adlar ancak eski tarih ve coğrafya ile uğraşanların eserlerinde yer almalıdır. Rumeli kırpılmış ise de Paşaeli elbette Trakyadan çok daha millî ve sevimlidir. Kocaeli, Karamaneli, Akkoyun eli ne güzel bir tarihi yaşatan damlalardır! İçel, Taşel ataların bu ülkede ne kadar köklü yerleştiklerinin bir inancasıdır. Fransaya ve bilhassa Parise gidenler orada sokaklarda, meydanlarda, her yerde Fransız tarihinin yaşamakta olduğunu görürler. Başka millet-

ler değiştirmiş olsa da bizim tarihin malı olmuş olan Türkçe adları korumak bize düşer. Türkistan Türkelidir! Rus ve Çin Türkistanı değil doğu ve batı Türkistanı diyecek kadar sistemli ve ilmî usullerle köy ve kasabalarımızın adlarını Türkçeleştirmeli ve halka müşkülât çıkarmamak için mahallî şartları göz önünde tutmalıyız. Yalnız bugün birçoklarına yabancı gelen öyle Türkçe yer adları vardır ki bilgisizlik dolayısile onları kaldırmak tehlikesine maruz kalmamak için bu hususta Türkiyatla uğraşanlardan istifade etmeliyiz. Aksi takdirde tarihî büyük manalar taşıyan adlarımızdan mahrum kalır ve soyadlarının doğurduğu kargaşalığı tekrarlamış oluruz. Önümüzde Ahi Mesut - Eti Mesut, Eti yokuşu - Ahi yokuş Alâiye - Alanya gibi kötü örnekler bu endişemizin haklı olduğunu isbata kâfidir.

Burada kısaca soyadı kullanma ve soyadına ehemmiyet vermenin Türklerde çok eski ve kuvvetli bir anane olduğuna işaret etmek icabeder. Yazılı kanunları olmıyan kavimlerde olduğu gibi başlangıçta Türklerde de kurultay, şölen gibi umumî günlerde ve hükümranlık hukukunu muhafaza etmek gibi meselelerin tanziminde boyların içtimaî mevkilerini tayin etmek için her boyun, herkesin nesebini bilmesi ve yaşatması zarureti vardı. Çocuklara neseblerini öğretmek dinî ve millî bakımdan olduğu kadar amelî bakımdan da bir ihtiyaç idi. Hükümdar olabilmek için Oğuz han neslinden olmak şart idi. Bu hakkı haiz olmıyan boylardan hakan olmak isteyenlerin ne büyük engellerle karşılaştıkları ve bundan dolayı birçok iç savaşların ceryan ettiği gerek tarihî kaynaklar ve gerek tarihî hâdiselerin bir in'ikâsı olması dolayısile millî destanlarla malûmunuzdur. İslâmî bir impaartorluk zihniyetile kendilerini Oğuz an'anesinin üstünde görmek isteyen bazı Selçuk sultanlarının bu an'aneyi yaşatan oğuzlarla giriştikleri mücadeleler Selçuk tarihlerinde görülür. Selçuk imparatorluğunu Oğuz, Karahanlıların Efrasyaba çıkan nesebleri hep bu soyu bilme

ve yaşatma an'anesinin kuvvetle devamı sayesinde mümkün olmuştur. Çok kuvvetli bir şahsiyet olmasına rağmen daima Çağatayların hükümranlık haklarına riayeti bir mecburiyet sayan Timurun han unvanını alamaması Türk töresinin bu sağlamlığı neticedidir. Oğuz töresinin yüzyıllarca yürürlükte kalması ve Türk içtimaî hayatını nizamlaması ,ancak İslâm medeniyetinin kuvvetli tesirlerini icra etmesinden ve Anadolu gibi bambaşka içtimaî şartları haiz bir ülkeye yerleşmesinden sonra kuvvetini kaybetmiştir. An'anenin bu kuvveti dolayısiledir ki Türk devletlerinin kurucularını maceraperestler değil, eski hükümdar sülâleleri neslinden gelenler teşkil etmişlerdir ki, bu gerçek artık ilim âleminde yerleşmeğe başlamıştır. Türklerin asıllarını unutan, an'anelerini kaybeden unsurlara aşağı nazarla baktıkları malûmdur. İslâmiyet tarafından neseblerle iftiharın yasak edilmiş olmasına rağmen henüz an'anelerini bozmıyacak kadar sathî bir surette Müslüman olan Türkler nezdinde babalar çocuklara neseblerini islâmî bir vecibe olarak öğretmeleri dikkati çeker. Binaenaleyh soyadı kanunu bizde mevcut bir an'aneyi dirilten bir vesika olarak telâkki edilmelidir.

Türkçede soyadının küçük addan önce yazılıp yazılmaması da burada bahis mevzuu edilmesi icabeder. Türkçe Hind - Avrupa ve Sami diller gibi tahlilî değil terkibî, yani nahiv bakımından o dillerden aksi bir bünyeye malik olduğundan biz cüzden küle değil külden cüze intikal ederiz. Bundan dolayı şahıs - adı soyadından sonra geldiği halde Avrupayı taklit ile tersi olmuştur. Halbuki dilleri Türkçe gibi terkibi olan Macarlar'da soyadı önde kullanılmış ve Hıristiyan olmalarına rağmen aşağılık duygusuna kapılmamışlardır.

MEVLÂNAYI ZİYARET MÜNASEBETİLE

Anadolunun Türkleşmesi ve İslâm ülkesi haline gelmesini hazırlayan kudret ve mefkûrenin büyük bir merkezi olmak sıfatıyla Konya'nın tarihte ve Türklerin kalbinde müstesna bir mevkii vardır. İki asır İslâm dini ve Türk vatanı uğrunda cihad yapan Selçuk Sultanları, âlim ve velileri ve sayısız gazileri sinesinde tutan bu şehir Selçuk Devrinin sonlarına doğru Mevlânâyı yetiştirmek ve onun yeşil kubbesiyle kendisine taç yapmakla da Anadolu şehirlerinin tacdârı olmuştur. Bu tarihî hüviyeti ve sıfatı Konyayı kudsileştirmeğe ve ziyaretgâh bir belde haline getirmeğe sebep olmuştur. Hattâ bu hususiyetler dolayısiyle ilk defa Konyanın takdisi de Mevlânâ Celâleddini Rûmiye aittir. Gerçekten, rivayete göre, Konya'yı Moğol tahribatından koruduktan sonra düşmanın bu şehre zarar veremiyeceğini tebşir ve orada doğanları da tebrik ederken Konya'ya «Velîler Şehri» (Medinet-ül Evliya) lâkabını vermek suretiyle hem kendi varlığı ve hem de ifadesiyle bu şehri kudsîleştirmiştir.

Filhakika o büyük insan, engin ilâhi aşkı ve derin imanı ile Konya ve Türkiye hudutlarına sığmamış, ülkeler ve milletler çenberini aşmış ve beşeriyet içine taşmış olarak, kitleleri de yüce fikirleri ve duygularının cazibesine alıp kudsiyetin mihrakı, hak ve hidayetin vasıtası olmuştur. O :

Dinle neyden çün hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede

beyti ile başlayan eserinde Allah'tan ayrı kalmanın ızdırabı ile coşar ve feryad ederken âlemin mâverasından naklettiği bu sesle bizleri de hem kendisine doğru çekmekte, hem de o istikamete götürmekte ve böylece insanları,

kabiliyetlerine göre, bir tefekkür ve istiğrak âlemine sevketmektedir. Ruhlar bu duygu ile ulvileştikçe ve kudreti hissettikçe artık, buna vasıta olan, **ney** ve **semâ**'ın dinî bir mahzuru düşünülebilir mi? İslâmiyetin esaslarına bağlandıktan ve kalbi onunla doldurduktan sonra ilâhî vecde ve ruhi yükselişe delâletleri ile ilgili olarak, bu vasıtalara kıymet ve mâna atfetmekte isabet vardır. Eski Türk şamanlığı tesiriyle Türk tarikatlerine girmiş olan müzik ve semâ'ı Mevlânâ kendi tarikatına soktuğu için, eski şeyhler gibi o da, bir takım tenkidlere ve dedikodulara hedef olmuş; lâkin büyük şahsiyeti ve ilâhî cezbesi en mutaassıp din adamlarını bile ya kendisine bağlamış veya sükût ve saygıya dâvet etmiştir.

Bu iman ve aşk kudreti dolayısiyledir ki en büyük İslâm ve gaza devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun geniş bölgeleri Mevlevî zaviyeleri ile dolmuş; İslâmiyeti yükselten bu devlet ve âlimleri bir ses çıkarmamış ve hattâ, bir zamanlar Osmanlı padişahları da, Mevlevî şeyhleri vasıtasıyla kılıç kuşanarak takdis edilmiş ve bu suretle de Mevlevîler ve Osmanlı Sultanları yücelmişlerdir. Esasen Mevlânâ ney ve semâ'ı (raksı) âyinlere sokmamış; bunlar onun cezbeye getiren ilâhî aşk dolayısiyle mevlevîliğin malı olmuştur. Basit bir çekiç sesi karşısında ilâhî sırların azametini sezerek dönmeğe başlayan Mevlânânın derin bir âlemden akisler yapan ney karşısında durması imkânsızdı. Dar düşüncelilere ve mutaasıplara rağmen İslâmiyetin müzikten mahrum bulunduğunu iddia etmek de tamamiyle yanlıştır. Nitekim tecvide göre güzel bir sesle okunan Kur'anın huşu' ve haşmetini kim inkâr edebilir. Veya bu maksatla Kur'anın kudret ve cazibesini arttırmak gaye değil midir? Mevlûdun bu derece dinî ve millî bir anane haline gelmesinde müzik kudreti de aşikârdır. Mevlevilik gibi mevlûd da daha ziyâde İslâmiyetin Türklere has güzel bir eserdir. Ecdadın yaptığı şekle ait ve ruhu takviye eden

bu gibi birçok yenilikler de Türklerin her milletten fazla bu dine bağlanmasına ve asırlarca onun uğrunda kan dökmesine sebep olmuştur. Böylece Türkler sîlâmiyet sayesinde bin yıllık şerefli tarihlerini yaparken İslâmiyet de Türklerin iman ve mefkûreleri ile yükselmiştir. Müzik unsuru olmasa idi tekbir ve ilâhîlerin heybeti ruhları bu derecede teshir edemezdi. Dinî müzik ile eğlence müziği arasındaki farkı kavradıktan sonra artık ney ve semâ'nın mânası da başkalaşır.

Yüksek aşk ve fikirleriyle imana kuvvet ve canlılık, kalblere heyecan ve insanlık, beşerî münasebetlere terbiye, nezaket ve zarafet getiren Mevlânâ'nın Türk cemiyetinin ilerlemesinde hissesi çok büyük olmuştur. Gerçekten Mevlevî tekkeleri Osmanlı İmparatorluğunun her ülke ve bölgesinde, asırlarca, Türk edebiyatı, sanatı, kültürü ve terbiyesinin feyz saçan ocakları, İslâmiyetin kaleleri ve ileri karakolları vazifesini görmüştür. Mevlânâ olmasa idi yüksek Türk cemiyet ve muhitlerini süsleyen millî müziğin çok yavan kalacağını hatırlatmakla sadece bir tesire işaret etmiş oluruz. Avrupa müziğinde kilisenin ve dinî müziğin rolü ne derece büyükse Türk müziğinde de Mevlânâ ve umumiyetle tekkelerin tesiri buna benzemektedir. Asker bir millet olarak ordunun şetaret ve cesaretini arttıran ve saraylarda tekâmül eden lâik müzik ile dinî müziğin bu kaynakları Türk müziğinin heybetini sağlamıştır.

Mevlânâ ve Yunus Emre gibi büyük Türk mutasavvıf ve mütefekkirlerinin tarihi Türk cemiyetine ve İslâmiyete en büyük hizmetleri hiç şüphesiz Osmanlı İmparatorluğunun manevî temellerini hazırlamak suretiyle tecelli eder. Filhakika başta bu büyük şairler olmak üzere sayısız Türk dervişleri, bu ölmez şiir ve fikirleriyle ilâhi aşkı ve insanlık ideallerini kalblerin heyecan kaynağı yaparken Türk fütühat kapılarını da açıyor; cihangir bir millet ve devlet ya-

ratıyorlardı. Bunlar yabancı din ve kavimlere geniş bir islâmiyet ve insanlık anlayışıyla hitap ederken, bu esaslar üzerinde kurulan Osmanlı hâkimiyetini sevdirmeğe ve adaletini istemeğe âmil olmuşlar ve bu sebeple de kitleleri islâm hidayetine eriştirmişlerdir. Avrupa mezhep mücadeleleriyle, birbiriin boğazladığı bir sırada, din ve vicdan hürriyetine kavuşmak emeliyle Protestanların Türk hakimiyetini özlemeleri, Osmanlı İmparatorluğunun bu manevî temel üzerinde kurulmuş olması neticesidir.

Gerçekten Konyadan Bursaya intikal eden ve daha kudretli bir şekilde köksalan gaza ruhu orada yeni bir devrin eşiğinde bulunduğumuzu müjdeliyor; Peygamberin hadisleri ile vaad edilen İstanbulun fethi dolayısiyle tarihin en kudretli bir imparatorluğu olan mukaddes Osmanlı Devleti doğuyordu. Başta Mevlânâ ve Yunus Emre olmak üzere Türk cemiyetinin tekâmülünde bu mutasavviflerin hissesi ne kadar büyük ise onların yetişmesinde de bu cemiyetin tesiri aynı derecede mevcuttur. Mevlânanın babası ile, diyar diyar dolaşıp Türkiyeye gelmesi ve Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubad'ın onları daveti bir tesadüf olsa bile onun yükselmesinde bu muhitin tesiri çok büyüktür. Bu çaptaki tasavvufî fikirlerin kitleleri başka bir islâm diyarında sürüklememiş olması ve Türk edebiyatını sarmış bulunması da bu sebeptendir.

Uzun bir izaha muhtaç olan bu mevzuda sadece bir mühim misâl vermenin kifayet edeceğine kaniyiz. Filhakika II. Kılıçaslan Malatyada yaşayan Süryani Patriki Mihaele yazdığı mektupların birinde Bizanslılara karşı kazandığı zaferleri onun dualarına borçlu olduğunu ve bu sebeple dualarını eksik etmemesini bildirmekle bu Hıristiyanları Rumlara karşı dâvasına kazanıyor ve İslâmiyete yaklaştırıyordu. Bu İslâm gazisi Selçuk Sultanından üç asır sonra gelen ve Hazreti Peygamberin Hadîsiyle tebcil edilen Osmanlı Sultanı Fatih de onun gibi Patrikhaneye geniş bir

hürriyet bahşetmekle ve bu müesseseyi yeniden kurmakla bir çok kavimleri ve din mensuplarını imparatorluğuna kazanıyordu. Böylece Kılıçaslan zamanında nasıl Süryaniler Rumlara karşı Selçukluları tutuyordu ise Fatih Sultan Mehmed zamanında da aynı sebeple Rumlar Türk Padişahını Papaya tercih ediyorlardı. Bu misaller yüksek din ve siyaset adamlarındaki zihniyetin ne kadar biribirine uygun olduğunu göstermeğe kâfidir. Göktürk kitabelerinin, kendi mazileri hakkında söylediği bir cümleyi hatırlayarak, azamet devrinin hükümdarları da âlimleri de ve halk kitleleri de cidden biribirlerine uygun kimseler idi!

Bu hüviyeti dolayısiyle Celâleddini Rumî yalnız Müslümanları değil, diğer din mensuplarını da hakka ve kemale yükseltmekte öyle bir tesir icra etmişti ki neticede, bu yolda birçok gayrimüslim yükselmiş ve İslâmiyete kazanılmıştır. Mevlâna bu yüksek şahsiyeti, aşkı ve müsamahası sayesinde birçok zındık ve düşükleri de dostlar çevresine alarak doğru yola sevketmiş ve kurtarmıştır. Bu sebepledir ki, cenazesinde Müslümanlar yanında Hıristiyanlar, Yahudiler ve Rafızî tarikat mensupları aynı alâka ve keder hisleriyle merasime iştirâk etmiş idi. Bunlar, biz kendi dinimizi de onun sayesinde öğrendik, diyorlardı. Bundan dolayıdır ki, Mevlevîler ;her büyük insan sadece kendi kavmi ve mensupları tarafından sevgi ve saygıya mazhardır. Halbuki Mevlâna, müstesna olarak, bütün din ve kavimler arasında tazim görmektedir, diyerek haklı bir surette kendi pirleriyle iftihar etmekteydiler. Mevlâna insanları bizzat kendi din ve mezhepleri için de kemale ulaştırırken asıl kemalin İslâmiyetle mümkün olacağını kendi varlığı ve vaazleriyle de telkin ediyordu ki, bu sayede İslâmiyetin kabulüne âmil olduğu Hıristiyanların sayısı onbinleri bulmuştu. Hattâ Mevlâna'nın Rumlar arasında şöhreti o kadar kuvvetli ve yaygın idi ki, ona «Mevlânâ» nın tercümesi olarak «Efendi» hitap ediyorlardı ki «Efendi»

kelimesinin Türkçeye girmesi ve ulema sınıfına âlem olması da bu suretle mümkün olmuştu. Onun kızı Melike Hatuna da «Efendi pula» (Efendimizin kızı) lâkabını veriyorlardı. Aynı sebeple Rumların; zevcesine ve anasına «Kira» hitapları da Kıra, «Kıra-i Buzürk» olmuştur, ki bu Rumca hanım mânasında «KYRİA» dır. Bu tâbir o kadar yayılmıştır ki, Türklerde çok defa bunu Türkçesiyle birlikte «Kira hatun» şekline sokmuştu. Bunlar, Mevlâna'nın Hıristiyanlar arasında ne kadar büyük şöhret ve tesire sahip olduğunun dikkate şayan delilleridir. Bu unvanları Mevlânâ'nın zevcesi ve annesinin ismi sanan ve millî gururlarına yediremiyen veya Rumca olduklarını da anlayamıyan bazı yazarlarımız beyhude yere uğraşarak bu lâkapları Türkçe izaha kalkışmışlar ve ona «Kerrâ» şeklini vemişlerdir. Halbuki bunlar sadece onun Hıristiyanlar arasında nüfuz ve şöhretinin büyüklüğünü gösteren bazı delillerdir. Mevlâna'nın geniş İslâmiyet anlayışını, yabancı dinlere karşı sonsuz müsamahasını ve nihayet insanlık duygularını ters bir mânada kavrayan veya öyle göstermek isteyen bazı münevverlerin, Türkiye'de İslâm dininin son 30 - 40 sene zarfında ilim ve kültür müesseselerinden mahrum bırakılarak, hasıl olan büyük mânevî buhranından faydalanmak istedikleri sezilmekte, lâkin Mevlânâ'nın eserleri ve İslâmiyete hizmetleri bu mânasız gayretleri iflâsa mahkûm etmiş ve Türk Milleti de bu hüviyetiyle Mevlânasına sahip olmuştur.

Hak yoluna, insanlık idealine ve Türk kültürüne sayısız hizmetler yapmış olan bu büyük insan, yedi asır sonra, bugün de Konya'ya hayatiyet ve ruhaniyet vermekte ve kitleleri oraya çekmektedir. Ölümünden hemen sonra Selçuk'lular tarafından inşa edilen ve Osmanlılar tarafından bugünkü şeklini alan «Kubbet-ül-Hâdra» (Yeşil Kubbe) dindarlara huşu' verirken, tecessüs saikasiyle ziyaretine giden hıristiyan ve lâik insanlara da, muhakkak ki, mane-

viyatından bir şeyler hissettirmekte, ney ve sema ile icra olunan ayinler de ulvî duyguları uyandırmakta ve geliştirmektedir. Bu manevî unsurlar yanında Mevlânanın türbesi de, kendi şahsiyeti ve eserleriyle mutenasib olarak, haşmetli ve ulviyet vericidir. Aslında Mevlâna Cami'nin her büyük insan için doğru olarak söylediği

«Öldükten sonra bizim türbemizi yerde arama;
Zira ârîflerin mahrem sinesi bizim mezarımızdır.

gibi onun türbesi ârîflerin ve idrak sahiplerinin kalbidir ve zaten böyle olduğu için de ziyaretine koşulmaktadır. Fakat onun büyüklüğünün güzel bir maddî timsali olan bu türbe de onun şahsiyeti bakımından bilhassa fikir ve iman seviyesi kifayetsiz olanlar arasında çok mânalı bir tesire sahiptir ve ârîflerin sinesindeki mezarın maddileşen bir şeklidir. Böylece Mevlâna yıllık kırk-altmış bin ziyaretçisiyle vatanın maddî ve mânevî bakımlardan faydalandırmakta ve şereflendirmektedir. Bu ruhî tesiri dolayısiyledir ki, dinî olduğu kadar da turistik bir mevzu haline gelen Mevlânâ ihtifallerinin onun yüce varlığına karşı beslediğimiz tâzim duygularının rencide edilmesini bertaraf etmektedir. Yalnız her iki türlü ziyaretçileri toplayan bu ihtifal merasimlerinin daha dikkatli, saygılı ve tertipli cereyan etmesi ve turistik bir maksadın hissedilmemesi lâzımdır. Zira Konya'dan başka İstanbul ve Bursa cami ve türbelerinde kıyafet ve hareketleriyle saygısızlık gösteren yerli turistlere rastlanmaktadır. Açıksaçık kıyafetle pantolonlu kadınların bu mukaddes yerlere girerek ve bir eğlence yerindeymiş gibi konuşma ve gülmelerinin ziyaret adabına aykırı olduğu, buna müsaade edilmemesi lâzımgeldiği hatırlatılınca, küçük memurlar, bu gibi müdahaleler dolayısiyle merkezden ihtar aldıkları cevabını vermişlerdir. Bu ihtarların ilgili Umum Müdürler tarafından yapılacağını san-

mıyorum. Zira dünyanın her tarafında bu ziyaretler de kendine göre bir âdab ve saygı vardır. Meselâ Avrupada bir kadın kiliseye sokak kıyafetiyle ve örtüsüz giremez. Bundan dolayı aşağılık duygusuna düşmüş olanların bu hususlara dikkatle «Devrimcilik!» lerine bir eksiklik gelmiyeceği muhakkaktır. Bu vesileyle Maarif, Evkaf mes'ullerinin, ve mahalli âmirlerin abidelerimizi maddi olduğu kadar mânevî bakımdan da korumakla vazifeli bulunduklarını ve gereken âdab ve disiplini sağlaamları icâb ettiğini, hatırlatmağa lüzum hasıl olmuştur. Bu vesileyle bilgisizlik ve dikkatsizlikten ileri gelen bir hatayı kaydetmeden geçemiyeceğim. Bursa, Yunan'lılar tarafından işgal edildiği zaman o zaman Yunan Başvekili olan Venizelos'un oğlu bir yedeksubay olarak Osmangazi Türbesine girerek çizmesi ve bastonu ile ona hakaret etmiş ve: «Kalk bakalım, milletini kurtarabilecek misin!» demişti. İşte bu oğul Venizelos, kabinede bulunmadığı ve resmî bir sıfatı olmadığı bir sırada 1947 yazında, Türkiye'yi ziyaret edince, kendisi resmî kabullere ve devletin teşrifatına nail olmuştur ki, bu hüviyeti olduktan ve resmî bir sıfatı da kalmadıktan sonra böyle bir gaflet veya şuursuzluğa başka hiçbir memlekette rastlanmaz.

Mevlânâ ihtifali dolayısiyle hatıra gelen hazin bir hakikat de meydaan çıkmaktadır. Gerçekten eğer Türk milleti de bazı hükûmet ve münevverleri gibi idraksiz ve kısır bir inkılâp anlayışına kurban gitse ve şahsiyetini kaybetmekte bu kifayetsiz rehberlerin yolunda bulunsa idi, her sahada olduğu gibi ihtifallere imkân veren bir Mevlevî bulmak da kabil olmayacaktı. Böylece mukaddesat, millî kültür ve an'anelerin yıkılmasiyle, mânevî olduğu kadar maddî bakımdan da, zararların ne nisbette büyük olduğuna dair göze çarpan bir misal meydaan koymuş oluyoruz. Nitekim eğer Türk hükûmetleri ve münevverleri akıllı olsalar idi tarihin bize hediye ettiiğ büyük mânevî mirası,

yıkacak yerde, sadece maddî hesaplarla da olsa, korur veya ihya yoluna girer ve çok şeyler kazanırdık.

Meselâ islâm dininin en büyük merkezi haline gelmiş ve en zengin hazinelerine sahip olmuş bulunan İstanbul dinî kültür müesseseleriyle de bu mevkiini muhafaza etse, hattâ ciddî bir inkişaf yolunda olan İlâhiyat Fakültesi kapatılmasa idi İslâm dünyasından gelen talebelerle dolar, siyasî ve kültürel rehberliği devam ederdi. Bundan başka dünyanın en zengin yazmalarını basar ve İslâm ülkelerine gönderir, maddî bakımdan da büyük imkânlara sahip olurduk. İslâm memleketlerinde hâlâ bizim hattatlarımızın elinden çıkan Kur'an-ı Kerim nüshalarına gösterilen rağbetin maddî faydaları gözönüne getirilirse inkılâp namına işlenen aptalca hatâların bize ne gibi zararlara mal olduğunu daah iyi anlarız. Bu medenî anlayış devam etseydi Türkiyenin İslâm dünyasında, tarihten gelen mânevî ve siyasî tesirleri, bugün müstakil devletlerin meydana çıkmasından sonra, çok daha büyük olurdu. Hiç bir millet aklını kaybetmedikçe bu büyük tarihî mirasını yıkamaz veya ondan müstagni kalamaz. Şarkın ve hususiyle İslâm âleminin rehberi olan Türkiyenin, dünya siyasetinde, büyük devletlere denk bir mevkiye sahip olması mümkün iken, muvakkat siyasî kombinezonlar müstesna, bugün mânevî ve siyasî bir yalnızlığa mahkûm edilmişizdir.

Böylece Türk milletinin müsbet hamlesini köstekleyen ve millî mültürünü taammiyle kısırlaştıran, bugünkü mâneviyat buhranını hazırlayan bir bozuk zihniyetin sadece maddî zararlarına dair bir misali vermiş bulunuyoruz. Türkiye için hakikî turizm kaynağının Avrupadan ziyade Yakın Şarkta ve Asyada olduğunu kavrayacak kadar akıllı olsak ve budalaca kapıldığımız bir aşağılık duygusundan kurtulsaydık ilmi hiçbir esasa dayanmayan Meryem Ana, Noel Baba gibi uydurmalarla beyhude kendimizi aldatmaz, bize mahsus hoş keşiflerle vatanın kudsiyetini ihlâl

etmez ve dünyada da gülünç bir duruma düşmez; gayretlerimizi tarihi mirasımızın istismarına yöneltirdik. Bugün Selçuk kasabasında muhteşem İsa Bey camii Efes harabeleri, Konsil, Saint Jean kilise bakiyeleri ve şimdi de hurafeler üzerine uydurulmuş Meryem Ana arasında feryad etmekte, itina ve tamir imdadı beklemektedir. Bu büyük eser de toprağa kavuşursa bu kasabanın Türklüğüne ve vatan olduğuna hükmetmek kolay olmayacaktır. Bu münasebetle şu acı hakikati hatırlamak lâzımdır, ki bu toprakları vatan yapan sayısız fatih, gazi ve evliyanın türbeleri asırlarca tarihleri, kudsiyetleri ve menkıbeleri ile bir kültür mihrakı ve ziyaretgâh vazifesini görmekte ve kendi evlâtları tarafından kapandıktan sonra çoklukla toprağa ve nisyana gömülmekte; öte yanda bunların yerine, uydurma veya harabe bakiyeleri olarak Yunan ve Hıristiyan ziyaretgâhları keşfolunmakta ve konulmaktadır. İnkilâp, ilerilik ve turizm safsatalariyle girişilen bu iki başlı teşebbüsün, bu memleketin Türk vatanı vasıflarını silmek, milletin şuur ve şahsiyetini yıkmak bakımından idraksizce veya şeytanca icatlardan biri olduğu şüphesizdir.

Eski tarihi âbidelerin olduğu gibi muhafaza ve tamiri yerine onların asli haline getirilmesi ilmin cevaz vermediği bir hareket olarak Avrupada itibar görmediği için Romada FORUM, Atinada AKROPOL, bugünkü haliyle muhafaza edilmiştir. Buna rağmen Hıristiyanlık gayretiyle Efesteki Konsil kilisesi ihya edilmekle kalınmıyarak hizmete açılmasına ve etrafında manastırlar ve papazlar için ikametgâhlar inşasına ve bir Hıristiyan merkezi yaratılmasına teşebbüs edilmişti. Bu teşebbüs için bir turizm vasıtası olarak, veya böyle bir bahaneyle, bizde de hararetli taraftarlar çıkmıştı.

Bunun gibi Beyazıt meydanında sadece temeli bulunan bir Bizans zafer Takının dikilmesine çalışılmıştı. İlme ay-

kırı ve Avrupada itibarda olmayan bu teşebbüsler nihayet uzun müzakerelerden sonra Eski Eserler Kurulu tarafından reddedilmiştir. Türkiyede husule gelen dinî ve mânevî buhran dolayısiyle Hıristiyanlığı yaymak için sarfedilen gayretleri düşünürsek bu teşebbüslerde İslâmiyet ve Türklük aleyhtarı emellerin bulunacağını hatırlamamak mümkün değildir.

Türk tarihi boyunca sayısız ata yadigârları sanat âbideleri ve türbeler, maalesef, inkılâp namına, bu medeniyet dışı anlayışla, ya yıktırılmış, ya yıkılmağa veya nisyana mahkûm edilmiş ve böylece de halk arasında tarih, menkıbe ve efsanelerile bu toprakları vatan yapan vasıflar kaybolmağa başlamıştır. Asırlarc huşû ile ziyaret edilen büyük makamlardan biri, Dânişment Gazi türbesi, bu vatanın ilk büyük fatihlerinden biri olarak münevverleri, tarihi hüviyeti ile, halkı da velîliği ve kerametleriyle kendisine bağlamakta idi. Geçen asırda burasını ziyaret eden bir Avrupalının tasviri, anlıyanlar için, bir heyecan kaynağıdır. Bugün bu türbe artık bu mânasını kaybetmiş ve sadece tarihin kuru bir mevzuu olarak kalmıştır. Böylece inkılâp namına cehaletle bu milletin din, tarih, edebiyat, dil ve sanat mirası yanında bu toprakları vatan haline getiren pek çok tarihî kıymet ve millî an'anelerin nasıl yıkıldığına dair sayısız misallerden birini belirtmiş oluyoruz.

Bu vatanın tapu senetlerini teşkil eden bu millî âbidelerin bazen bizzat devletin mümessilleri tarafından yıktırılmış olması ise daha ağır bir leke olmuştur. İleriye değil geriliğe alâmet sayılan bu gibi misaller arasında Konya'da yapılan tahribatı hatırlamamak mümkün değildir. Mübarek Selçuk Sultanlarının, mumyalı olarak, muhafaza edilmiş bulunan cesetleri keşif arzusuna kurban gitmiş ve darmadağın olmuştur. Konyanın en eski medeniyet eserlerinden birini teşkil eden Altın - Aba medresesi (İplikçi camii), rivayete göre, rahmetli Remzi Oğuz beyin himmetiyle kurtu-

labilmiştir. Asırların tahribatına dayanan Edirnenin pek çok medeniyet eseri bazı valilerin kazmalarına mukavemet edememiştir. Bayburtta Selçuk devrinden kalma, Sadri Şeria türbesi, sadece kudsiyeti sebebiyle Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın inkılâpçı hışmına uğramıştır. Öyle ki bir içki sarhoşluğu içinde Cumhuriyetin koca Bayburt kazasını haritadan silebileceğini ifadeyle ve bir gecede bu tahribi yaptırmakla, gazap ve kudretinin derecesini ispat etmiştir. Trabzonun tarihî mezarlığını park haline getiren vali de muhakkak ki kendi ölçüsünde inkılâba hizmet etmiştir! Medeniyet namına yapılan bu medeniyet düşmanı tahribat bir zamanlar o kadar ileri gitti, ki köylüler de bu cürümlere iştirak ettirildi. Köylerde arsa ve fidanlıklar, vücuda getirileceği emirleriyle mezarlıklar yıkıldı, bazı bölgelerde köyler tarihî hâtıralarından mahrum bırakılarak ecdatsız bir hale geldiler.

Türk şehir ve âbidelerinin yıkılması bu son devre ve onun zihniyetine de mahsus olmadığı gibi asırların tahribatiyle de izah edilemez. Gerçekten tezyinat, kabartma ve heykellerle süslü ve geçen asırda mevcut olduğunu tafsilâtıyla bildiğimiz müstahkem ve muhteşem Konya ve Sivas kale, sur ve burçlarından bugün bir izin dahi kalmamış olması şaşılacak bir hâdisedir. Bu durumda Kayseri kalesi ile kısmen surlarının ayakta durması çok sevindiricidir. Asîlerin sığınacağı kadar müstahkem bir yapı olduğunu bildiğimiz Konya Alâeddin Darüşşifası (Hastahanesi), büyük tarihî hanları, bir kısım cami ve medreseleri de bugün mevcut değildir. Elli yıl önce ayakta duran Selçuk sarayından bugün sadece bir duvar kalmıştır. Böylece başta Sivas olmakla beraber Konya'da, âbidelerinden ağır bir zayiat vererek bu zamana gelmiştir. Bununla beraber Konya yine de tarihî eserleri ve mânevî havasıyla şahsiyetini muhafaza etmekte ve ziyaretçilerini memnun bırakmaktadır. Bu sebeple büyümekte ve modernleşmekte ol-

duğu halde kozmopolitleşmeye de fırsat vermemektedir.

Konya, Kayseri gibi birçok Anadolu şehirlerinin bu mesut inkişafı bize ümit ve emniyet bahşetmektedir. Millî âbidelerin imar ve ihyası için on yıldan beri girişilen büyük hamleler ve âbidelerin korunması maksadiyle, kurulan Eski Eserler Yüksek Kurulunun çalışmaları ve kararları daima hatırlanacak, bu medeniyet ve ecdat yadigârları yaşadıkça bu teşebbüsler unutulmayacaktır. Bu emeklere rağmen henüz kurtarılması lâzım gelen pek çok eser vardır. Bu vesile ile bu hususta bir küçük hâtırayı kaydetmeden geçemiyeceğim.

Bir gün Beyazitte otururken camilerimizin harap haline bakarak belirtilen üzüntü üzerine rahmetli Prof. Mükrimin Halil Yınanç bu âbideler İmparatorluğa göre yapılmış binalardır. Bunların yalnız inşaası değil muhafazası bile öyle bir kudreti gerektirir, demişti. Bu söz o günkü ümitsizlik içinden harabinin mukadder olduğu kanaatını telkin ediyordu. Halbuki bir kaç yıl sonra, imparatorluk olmadan da imparatorluğa ait eserlerin tamir ve ihyasına muktedir olduğumuz isbat edildi. Böylece bu tamirler sayesinde başta İstanbul oldak üzere Konya, Bursa ve Kayseri şehirleriyle birlikte bu eserlere de hayatiyet bahşedildi.

Bu mühim hamleyi belirtirken hayatını aşkla millî abidelere ve imarına vakfeden Mimar Ali Saim Ülgen ve diğer ilgili arkadaşlarının da hizmetlerini hatırlamamak mümkün değildir. Hatta bu eserlerle birlikte onların da yâd edileceğinden eminiz. Bu uyanışa ve Yüksek Kurulun ilmî murakabe ve takiplerine rağmen halâ da eski eser tahribatının mevcut olduğunu, mesul makamların henüz suçluları cezalandırmadığını da esefle kaydetmeliyiz.

Bu uyanış ve hamle ile bütün abidelerimizi kurtarmanın bile kâfi olmadığını belirtmeliyiz. Bu eserlerin sadece maddî medeniyet ve sanat mahsulü olmadığı hatırlanırsa bu hükmün isabeti daah iyi anlaşılır. Gerçekten bu ecdat

yadigârları ilmî tetkiklerle, tarih, mukaddesat ve neticeleriyle şuur ve vicdanımıza mal edilmedikçe ne bu eserler tamamiyle canlanır ve ne de bu vatanın yapısında ve millî kültürde vazifeleri kazanılmış olur. Türk sanat tarihinin hemen ve güçlükle üniversitelerimize girebilmiş olması ve bu sahada istediğimiz kudrette ilim adamlarının yetiştirilmemiş bulunması durumu göstermeğe kâfidir. Her abide bir Mevlânâ türbesi olmadığı gibi asırlar boyunca Mevlânâ arkasından teşekkül eden tarih, edebiyat ve sanat an'anesi bugüne ulaşmamış olsa idi türbesinin haşmeti de fazla birşey ifade etmezdi. Bu sebeple, vatanperver ve hayırsever münevver zenginlerinin himmetiyle İstanbul'da ve Konya'da vücuda getirilen Yüksek İslâm Enstitülerinin vazifeye başlamasını mühim bir teşebbüs olarak selâmlıyoruz.

Gerçekten bu ciddî insanlar önce müessir ile, yani en büyük eser olan insan unsuruyla işe başladıklarından dolayı hakiki münevver ve vatanperver olduklarını ispat etmişlerdir. Bu sebeple onlar, idealist hocaları ve talebeleriyle birlikte, çok tebrike şayandırlar. Bu hamiyetli insanlar diğer zenginlerimize de örnek olmuşlardır. Türkiye, 30 - 40 yıl tamamiyle dinî ilim ve kültürden mahrum bırakıldığı için bu müesseselerin zayıf bir durumda işe başlaması tabiidir. Fakat uzun süremeden iman ve mefkûre kuvvetinin buralarını feyizli bir ocak haline getireceği ümidiyle memnunuz. Konyanın tarihî hüviyeti ve mânevî havası da bu mefkûreyi besleyecektir. İlmin dinî iman ve aşkla yükseldiğine dair İslâm medeniyeti tarihinin şahadeti yanında Avrupada da en çok ilim adamının kiliseyle ilgili bulunduğunu da unutmamak lâzımdır.

Konya'nın mânevî ve kültürel inkişafında büyük bir ümid bağladığımız İslâm Enstitüsünün modernleştirilen bir medrese üslûbunda inşası gerekirken, bir atel binası şeklini almış olmasından dolayı bir huzursuzluk duyduğumu-

zu da kaydetmeden geçemeyiz. Bizim eski medreselerimizi andıran Oxford ve Cambridge kollejlerini görenler mimarlıkta inkılâpçılığın şahsiyetsizlikle değil medrese üslûbunun modernleşmesinde olduğunu takdir ederler. En kudretli medenî hususiyetimizi tarihî mimarimiz teşkil ettiği halde ne çare ki bu sahada benliğimize doğru bir hamle yapılamamış ve bilhassa muazzam üniversite binalarımız da hiçbir mâna kazanamamıştır.

Bu vatanın kuruluşunda birinci derecede hizmet Selçuk Sultanlarına ait olduğundan bunların türbeleri de müstesna bir itinaya kavuşması zaruridir. Büyük padişahlara «yedi evliya kudreti» atfeden millî an'anemiz de sebepsiz değil, bilâkis vatan ve milletin kaderiyle ilgili olmakla da mânâlıdır. Büyük bir sultan veya devlet adamının İslâmiyete ve millete hizmetinin mânâsı dolayısı ile bu inanışa ona göre kıymet vermekte isabet vardır.

Anadolu, bugün, halkiyle ve aydınlariyle, tam bir uyanış manzarası arzetmekte, vatanına sahip bulunmakta ve sapık münevverlere ve tahribatına karşı da millî bir cephe halinde birleşmektedir. Yaratılan felâketlere ve millî iradeyi ezmeğe uğraşan bunca menfi kuvvetlere karşı yegâne kuvvetimiz de bu uyanıştır ve o her türlü hiyanetleri kahredecek bir kudret kazanmaktadır. Matbuatın solcu ve yıkıcı unsurların tesirinden kurtarılması, mefkûreci memleket evlâtlarının millî ruh ve arzuları temsile muvaffak olmaları da, bu uyanışın en mühim bir tezahürü olarak, şükre şayan bir hâdisedir. Bugün artık Konya, Kayseri, Bursa, Adana, Erzurum, Trabzon ve diğer bütün Anadolu şehirleri ayrı ayrı birer kale haline gelmiş ve vatanına sahip olma kudretini kazanmıştır. Konyalılar şehirlerinin tarihine, âbidelerine ve Mevlânalarına çok şey borçlu olduklarını müdriktirler ve bu sebeple de âbidelere ve hâtıralarına bağlıdırlar. Nitekim cehalet kazmasından kurtulan Altun - aba camii restore edildikten sonra kazanılmış ve

nihayet halkın israriyle de heykel döküntüsü müzesi olmaktan kurtarılmıştır. Esasen İslâmiyet gibi diğer dinler de mabedlerin başka maksatlarla kullanılmasını yasak ve hattâ telin etmektedir, ki ilmin kanaatı da budur. Nitekim ecdada ve eserlerine saygı aynı zamanda millî ve medenî bir terbiye meselesi olduğu gibi evkaf için çıkarılan bir kanun da bunu âmirdir.

Çok zayiata rağmen ziyaretçilerin Konya'dan tarihi ve mânevî bir gıda alarak döndükleri muhakkaktır. Bununla beraber ecdadın hizmetleri ve Selçuk medeniyetinin kudreti hakkında daha sağlam bir fikir edinmek için bu ziyaretçilerin Aksaray yakınındaki muhteşem ve görenleri hayran bırakan Sultan Hanını da mutlaka temaşa etmeleri gerekir.

Devrin medeniyet, ticaret, içtimaî teşkilât ve sanat kudretine delâlet eden Selçuk Kervansarayları bu hüviyetleriyle dünyada emsalsizdir. Gerçekten Osmanlı azametinin timsali olarak Süleymaniye ne ise Selçuk devri için de Sultan Hanı odur. Kerpiçten bir Selçuk sarayı karşısında Sultan Hanı Topkapı karşısında Süleymaniye temaşa edilince eski Türk saraylarının bu kadar mütevazi oluşları sultanların idealini gösterir. Filhakika bu hususta sadece ilk Selçuk Sultanı Tuğrul Bey'in «Allahın evi (cami) yanında kendime haşmetli bir saray yaptırmaktan hicap duyarım» sözünü hatırlatmak kâfidir. Selçuk devri ve medeniyeti için mutlaak büyük kervansaraylardan biri görülmelidir.

Bu yazı sadece bir Konya ve Mevlâna ziyaretinin hatırlattığı bir takım notların sunulması maksadiyle kaleme alınmıştır, Mevlâna hakkında Caminin meşhur vecizesi akla gelmektedir :

Ben o yüce şahsiyetin vasfında ne diyebilirim:
Peygamber değildir, lâkin kitabı vardır!

Fakat böyle bir hükme varabilmek için daha onun tetkiki lâzımdır. Son yıllarda Mevlâna hakkında umumî ve bazen de roman tarzında bazı eserler yazılmıştır. Fakat henüz ne Mevlâna ve ne de Konya tarihi tetkiklerde yerlerini almış değillerdir.

YENİ MECLİS AÇILIRKEN

Memleketimizin geçirdiği bunca endişe ve ıztıraplardan sonra kurulan Büyük Millet Meclisine aid en büyük vazifenin sarsılmakta bulunan millî birliği korumak ve kurtarmak olduğundan hiçbir tereddüt caiz değildir. Gerçekten son zamanlarda milletçe bir takım büyük sarsıntı ve felâketlere uğradı isek de, tarihimizde hiçbir zaman bugünkü kadar bir iç buhrana maruz kalmadığımız da bir hakikattır. Sadece bu husus gözönüne getirildiği takdirde bile bu vazifenin ehemmiyeti ve bu endişenin derinliği daha kolay anlaşılır. Halbuki İstiklâl harbinden sonra tek teselliimiz millî birliğe kavuşmuş olmamız değil miydi? Nitekim Millî Birlik sayesinde kurtulduktan sonra, koca imparatorluğun çöküşüne ve pek çok tarihî kıymetlerin kaybına rağmen bütün felâketlerin sebebini tecanüssüzlükte buluyor ve bundan dolayı da istikbale artık daha fazla ümit ve emniyetle bakıyorduk. Türkiye'nin şimdi bu kadar kısa bir zamanda, yabancı milletler yerine, bu sefer kendi öz evlâtları arasında bir millî tefrika endişesi geçirmesi tarihin cidden hazin ve düşündürücü bir tecellisidir. Her zaman ve her yerde olagelen bir siyasî inkılâptan sonra türlü mesleklere mensup bir kısım sözde aydınların ve hattâ bazı ilim adamlarının, makul bir sebebe dayanmaksızın giriştiği yalan, iftira ve tecavüz kampanyası yalnız küçük bir siyasî kadroyu hedef tutsa ve milleti iki hasım saffa ayırmak gibi bir tehlike yaratmasa idi, yine de buhran o

derece endişe verici bir mâna taşımazdı. Tarihimizde esir edilmiş bir düşmana dahi hakaret ve tecavüzü asırlarca namertlik saymış bir milletin evlâtları olduğumuzu düşünürsek manevî buhranın derinliği hakkında bu tek misalin bile bizi uyandıracağına kani olmamız icabeder. Bu işaret noktası bile, siyasî buhranın derin bir kökten geldiğini ve, hakikatte gittikçe şiddetini arttıran manevî bir buhranın maddileşmiş bir tezahüründen başka bir şey olmadığını ihtar eder.

Bu manevî buhranın mahiyet ve âmillerine dair fikirlerimizi tekrarlamadan burada sadece bir cümle ile, Türkiye'nin ilme ve millî dâvaya tamamiyle zıd ve meçhul bir kültür istikametinde zorlandığını, bilgi, ahlâk ve mefkûre bakımından kifayetsiz ve şaşırmış yeni bir aydın zümrenin bu zorlayışın tabii bir neticesi olarak yetiştiğini ifade edersek, bugünkü siyasî ve içtimaî huzursuzluğun ilim esasına bir işaret koymuş oluruz. Eğer bugün millî şuuru, ahlâk ve mefkûresi sağlam kalmış aydın bir nesil mevcut ise bunu, millî tahsil ve terbiyenin kifayetinden ziyade, henüz tarih hasletlerini muhafaza eden büyük halk kitlesine borçluyuz. Gerçekten yalnız on beş yıllık demokrasi tecrübemizde bile Türk köylüsünün reyinin isabeti için gösterdiği kaabiliyeti ve fedakârlık; ileri Avrupa memleketlerinden daha ziyade millî kadere karşı duyduğu ilgi bu hükmün isabeti bakımından kayda değer. Buna mukabil milletin rehberi olması gereken münevverlerin siyasî vazifesini yaptığını ve çekilen huzursuzluğun onların eseri olmadığını kim iddia edebilir?

Türkiye'de mevcut buhranın bir kültürler mücadelesi ve hudutları çok defa kesinleşmemiş bulunan bir sağ - sol çatışması ile ilgili bulunduğu meydandadır. Fakat hakikatte tehlike ne bu kültür mücadelesinin yarattığı buhran ve ne de sağ - sol çarpışmasından değil, münevverlerin

kifayetsizliğinden, ilim, ahlâk ve müsamaha - vasıflarıyla iyice cihazlanmamış bulunmalarından ileri gelmektedir.

Meşrutiyet devrinde de Türk aydınlarının milliyetçi, İslâmcı ve garpçı üç büyük fikir cereyanıyla bölündüklerini hatırlayanlar ve nihayet Balkan faciasında ve hatta İmparatorluğun çöküşünde İttihatçı ve İhtilâfcı siyaset mücadelelerini düşünenler, ister istemez, bugün ile o gün arasında bir benzerlik bulacak ve bir mukayese yapacaklardır. Fakat derhal hatırlanmalıdır ki, o devrin bu üç ideolojik, ceryanı hiçbir zaman bugünkü kadar, fikir haysiyetini kaybetmemiş ve mensupları medenî bir çatışma ölçülerini aşarak, birbirlerine düşman kamplar haline gelmemiştir. Hattâ bu hüviyetleri dolayısiyle de bu fikir ceryanları modern Türk kültürü ve cemiyetinin gelişmesine çok büyük bir yardımda bulunmuştur. Bu sebepledir ki Meşrutiyet devrinin siyasî çarpışmaları temelinde, bugün olduğu kadar bir ideolojik uçurum mevcut değildi.

Manevî zemini bu güne nazaran çok daha sağlam olmasına rağmen Meşrutiyet devrinde de siyasî ayrılış ve husumet ayni derecede derinleşmiş ve hattâ hürriyet getirdiğini iddia edenler rakiplerine karşı sokaklarda cinayet işlemekten bile çekinmemişlerdi. Yalnız o zamanki siyasî mücadelenin bugüne nispetle çok küçük bir münevver kadroyu içine aldığını ve gerginliğin köye kadar intikal etmemiş bulunduğunu kaydedersek esaslı bir farkı belirtmiş oluruz. Lâkin bugün siyasî ayrılışın köye kadar faydaları da gözden kaçırmamalıdır. Filhakika köye kadar giden bu ayrılışta ideolojik hiçbir unsur bulunmadığı ve hangi siyasî partide olursa olsun, halkın millî hüviyetine bir halel gelmediği de muhakkaktır. Zaten hem demokrasimizin, hem de demokrasinin bir nimeti olarak millî feryat karşısında köy enstitülerine girerek büyük kitleyi ifsal etmek istiyen teşebbüslerin akamete uğramış olmasından dolayı Allaha ne kadar şükretsek azdır. Bugüne

kadar devam eden tek dereceli seçimlerin ve hususiyle sonuncusunun hakka ve halka inananları mahzûn bırakmaması sebebi budur.

Memleketimizde uzun yıllardanberi süregelen siyasî ve içtimaî huzursuzluklar her ne kadar derinleşen bir manevî buhranın eseriyse ve uzun vâdeli bir kültür ve mefkûre hamlesini gerektirmekte ise de bu durum ne münevverlerin mesuliyetsizliğine bir maazeret teşkil edebilir ve ne de beklememize imkân vardır. Hatta bu gayenin gerçekleşmesi bile nisbî bir siyasî huzura ve galiba bir az da iyi bir tesadüfe bağlıdır. Esasen hadiseler ve neticeleri kabartma haline gelmiş bulunduğundan akıl ve vicdan tutulacak yolu göstermekte ve millet de bizi bu istikamete zorlamaktadır.

Bugün Türkiye'nin bir dönüm noktasında bulunduğunu görmeyen veya küçük his, ihtiras ve parti hesaplarının kurbanı olanların yalnız memleketin değil kendilerinin de felâketini hazırlıyacaklarından şüphe edilmemeli; daha dün ihtirasların kamçıladığı küçük bir siyasî gerginliğin memleketi nerelere kadar götürdüğünü hatırladıkça çok daha kesinleşen bugünkü gerginliğin iç ve dış ne gibi tehlikeler doğurabileceğini kolaylıkla kavramalıdır. Artık şuursuzluk istisna, sağ - sol bütün münevverler ve mebusların bu buhranlı zamanlarda hem memleket ve hem de bizzat kendi selâmetimiz için anlaşmalarından başka çare yoktur.

Siyasî ve içtimaî buhranlar çok defa büyük adamlarının yokluğundan, eskilerin tabiriyle kaht-i ricalden meydana gelir. Muhtelif sebepler bu gün Türkiye'yi bu hale getirdi. Fakat onlar yetişinceye kadar mebuslar bu vazifeyi ifa edecekler ve namzetler sivrilecektir. Eğer son buhran esnasında meşhur bir siyasî lider dar parti ölçülerini aşıp da mefkûre ve cesaretle bütün memlekete sahip olduğunu ispat etseydi hem kendileri en şerefli mevkii alır, hem

partisi bir daha olsun, meşru bir seçimle iktidara gelir ve hem de memleket huzura kavuşurdu. Gerçekten tarihte misli görülmemiş bir şekilde rakibinden kurtuldukdan sonra dahi, bu kadar teşkilâta, geniş bir münevver kadroya ve matbuata sahip olmasına rağmen Halk Partisi'nin bugünkü acıklı durumu cidden ibret verici bir hadisedir. Mamafih demokrasiyi kurmak ve felâketten kurtulmak için kader bu partiye ve liderine yine büyük bir fırsat daha vermekte ve eski yoldan tamamiyle dönmesini emretmektedir. Bu umumî durum mebuslara ne kadar ağır, fakat şerefli bir vazife düştüğünü gösteriyor. Artık her siyaset adamı veya münevver kendi fikir ve muhakemesine değil evvelâ millî iradeye ve onun her türlü tecellilerine güvenmeli ve bütün hadiselerden sonra yegâne selâmet yolunun bu olduğunu görmelidir. Nisbi seçimin mukadder kılacağı siyasî huzursuzluk ve istikrarsızlıklar, memlekette bir bıkkınlık yaratsa dahi, zahiri görünüşlerine rağmen, hakiki istikrar ve kurtuluşun yine demokrasi iiçnde mümkün olduğuna inanmalıdır. Gerçekten büyük zaferlere, büyük şahsiyet ve teşkilâta dayansa bile, millî iradeye saygı göstermiyen bir idarenin akibeti sadece felâkettir. Millî irade ve millî hakimiyet artık bir realitedir.

Memleketin umumî manzarası bütün çıplaklığıyla göze çarptıktan sonra bugün siyaset adamlarının artık ihtiras ve menfaatlerinin kurbanı olabileceğini düşünmek bile hayret vericidir. Şimdi maalesef bir psikolojik tesirin rolü de meydana çıkmıştır.

Gerçekten siyasî hayatta bir intikam vehmi veya korkusunun tesirini görmek te bir şanssızlıktır; bu, felâketi dâvete sebep olmaktan başka netice vermez. İşte hepimiz için nisbetsiz, tehlikeli olan vehimlerden kurtulduğumuz, ciddî bir temele dayanmıyan sağ - sol temayüllerinin kurbanı olmadığımız takdirde akıl ve vicdan yolu bulunacak, huzur gelecektir.

BOLŞEVİK TALEPLERİ VE TARİH

1. Siyasî hudutların tayininde tarihin rolü

Gazetelerde bilgin oldukları söylenilen iki Gürcünün, birtakım Türk topraklarının tarihte kendilerine ait olduğu iddiasiyle, bugün de onlara verilmesi gerektiği hakkında ileri sürdükleri fikir dünya basınında, dayandığı garip mantık ve güttüğü kötü maksatlar bakımından lâyık olduğu karşılığı buldu. Türlü milletlere mensup yazarları hayrete düşüren ve bu münasebetle tenkide sevkeden başlıca âmilin, siyasî sınırları tarihi esaslara göre çizmenin imkânsız ve mantıksızlığı olduğu görülmekte, bununla beraber, istenilen vilâyetlerin vaktiyle Gürcülere aidiyeti iddiasının doğru sanıldığı veya bundan şüphe edildiğine dair bir kanaatin mevcut bulunmadığı anlaşılmaktadır. Batı Avrupa dışarı bırakılmak şartiyle, eski dünyanın her bucağında tarihinin bir parçası, ecdadının yadigâr ve hâtıraları, şehitlerinin kemikleri saklı bulunan bir milletin evlâtları olmak sıfatiyle, her milletten ziyade Türkleri okşıyan böyle bir fikri, bazı hususi haller istisna edilmek üzere, her aklı selim sahibi gibi, tabiatiyle biz de, gülünç ve kötü bir düşüncenin mahsulü sayarız. Bugün, tarih ilminin halletmesi imkânsız olan karışık taraflarını bir yana bırakıp bir an için olsun, dünyanın siyasî manzarasını bu zihniyete göre düzeltmeği hayalimizden geçirecek olursak şüphesiz bütün insanları yerlerinden oynatmak lâzım gelecek, birtakım milletlere yer bulmak imkânsız olacak ve her hal-

de tarih sahnesinden çekilmiş olan kavimlerin yerleri de sahipsiz kalacaktır. Umumî bir misal olmak üzere diyebiliriz ki bütün Slav milletlerini Karpatlar bölgesine sıkıştırmak, İngilizleri Almanya'ya, Rumenleri İtalya'ya, Macarları Urallara sürmek, Amerika'yı da birkaç kızıl derili kabileye bırakmak icabedecektir. Vakıa, fikrin bu gülünç tarafından sarfı nazar, bir gün milletler siyasî hudutlarını tamamiyle hak ve adalet duyguları çerçevesi içinde çizecek bir devre erişirlerse o zaman halk yığınlarının arzuları, etnik ve coğrafî âmiller yanında tarihî haklara da başvurulacağı veya vurulması gerekeceği söylenebilir. Meselâ iki devlet arasında ihtilâf mevzuu olacak bir hudut bölgesi her iki taraf için müsavi haklar manzarası arzettiği zaman, yakın geçmişten uzak devirlere gidilmek üzere, hangi tarafın yarattığı tarih ve hâtıralar, bıraktığı eserler o sahada daha kuvvetli ve canlı bir şekilde mevcut ise şüphesiz böyle bir toprak parçasını o tarafa terketmek daha âdilâne bir hal tarzı alır. Transilvanya Macarlar ile Rumenler arasında, bu türlü bir siyasî mücadele zemini olurken her iki millete mensup tarihçiler için de bir ilmî araştırma ve münakaşa mevzuudur. Tabiatiyle bu maksatla çalışan her iki millete mensup âlimler daha ziyade millî menfaat kaygılariyle hareket etmekte ve fakat bizim Gürcü profesörleri gibi ileri sürülecek boş fikirlerin faydalı değil zararlı ve hattâ millî ve şahsî şerefi kırıcı olacağından ilim ve hakikat yolundan ayrılmamaktadırlar. Bununla beraber, böyle bir adaletin hüküm sürmesini umduğumuz bir devirde bile, tarihin siyasî hudutları çizmekteki rolü bundan ileri götürülemiyecektir. İşte dünya basınını hayrete düşüren iddianın ilk göze çarpan garipliği ve mahiyeti kısaca bundan ibarettir.

Halbuki asıl hayret edilecek şey bu sakat görüşün, tarih ilminin bu kadar ileri olduğu bir devirde, emsaline hiçbir zaman rastlanamıyacak kadar cüretli bir yalana da-

yanmasıdır. Eğer dünya basını bu garip iddianın dahi bir yalan üzerine kurulduğunu farketmiş gözükseydi hiçbir münakaşa mevzuu olmıyacak derecede âşikâr olan bir tarihî hakikati burada tekrarlamazdık. Dünya gazetecilerini bu tarzda tahkiksiz bir istidlâle götüren sebepler her halde şu düşüncelerden ileri gelmiş gözüküyor. Türkler bu topraklara Selçuklulardan sonra yerleşmişlerdir; coğrafî yakınlıkları dolayısiyle belki vaktiyle bu topraklar Gürcülerle meskûn bulunmuş veya zamanımızda dahi kısmen meskûn bulunmaktadır; yahut da hiç olmazsa Gürcüler tarihlerinin bir devrinde buralara sahip bulunmuşlardır; daha mühimi, hiç bir tarihî esası bulunmıyacak bir iddianın mutlak bir yalana dayanacağını akıllarından geçirememiş olmaları olsa gerek. Bugün olduğu gibi mazide de coğrafya ve tarih bakımından pek küçük bir mevkii olan Gürcüler hakkında gazetecilerin malûmatsız bulunmalarını tabiî mâzur görmek icabeder. Bu münasebetle aynı vaziyette bulunan bazı arkadaşlar dahi, iddianın garipliğinden sarfı nazar, Gürcülerin bu topraklarla tarihî bir ilgileri olup olmadığını sormuşlardır. Tarihte olduğu gibi bugün de aynı etnik ve siyasî hudutlar içerisinde bulunan Gürcülerin memleketi şimalden Kafkas dağları ile cenuptan Türk hududu arasında, garpta Batum civarında Karadeniz'e, şarkta Dağıstan ve Azerbaycan hudutlarına kadar uzanmaktadır. 58.000 kilometre murabba bir saha teşkil eden bu memlekette iki buçuk milyon nüfusun 200.000'ini Türkler ve 400 binini de Türk hududuna yakın bulunan Müslüman Acarlılarla Müslüman Gürcüler teşkil etmektedir. Bu etnik ve siyasî hudutların tarihte de pek az değiştiğini göreceğiz. Gürcistan'da, Kafkasya'nın diğer bölgelerine nazaran, az Türk bulunması şark ve şimalden gelip Anadolu'ya geçen Türk muhacere yolu dışında kalması ve memleketin dağlık bir saha olması dolayısiyledir. Halbuki Rus istatistiklerine göre on iki milyon nüfusu olan Kaf-

kasya halkının yedi milyonunu teşkil eden Müslümanların dört milyonu Türklerdir ki bütün kavimlere nazaran ekseriyet demektir. Nitekim plânlı bir Ermeni iskânına rağmen bir buçuk milyon nüfusu olan Ermenistan'ın yarısı da Türklerden mürekkeptir.

Makalenin tam metnini göremediğimiz için Gürcü profesörlerinin iddialarını nasıl bir mantık veya ilim kisvesine bürümeğe çalıştıklarını bilmiyoruz. Fakat iddia ile onun hedef tuttuğu toprakların tarihini bilmek bunun mahiyetini meydana koymak için kâfidir. Onların hayallerinde bu kadar cüretli bir iddianın yer bulabilmesi ihtimal ki hemşehrileri N. Marr'ın faraziyesinden alınan bir ilhamın neticesidir. Malûmdur ki Marr dillerin menşeini insan kolu ve iktisadî âmillerle izah etmek istediği için bolşevikler tarafından pek fazla bir iltifata nail olmuştur. Onun Kafkasya'da yaşadığını farz ve tarihten önceki beşer faaliyetlerine tesirini kabul ettiği Yafetik kavmi bu nazariye ile ortaya çıkmış ve bu nazariyenin tarihî materyalizmi desteklemesi Rusya'da tanınmasını intaç etmiştir. Marr'ın Tük kavimlerine de oldukça bir yer ayırdığı bu görüş yalnız dünya ilim âleminde değil, (Barthold), nazariye olarak bile, ciddî vasfını kazanamamıştır. Bugünkü Gürcü profesörleri eğer hayallerini bu kaynaktan beslemişlerse, bu gibi nazariyelerle hakiki tarih arasındaki farkları bilenlerce, böyle bir iddaiya bir şey söylenemez! Eğer Gürcü bilginleri Kafkasya tarihinin eski çağlarına ait birtakım yeni kaynak ve vesikalar bulmuşlarsa, bizce burada cereyan etmiş olan tarihin esaslarına değil teferruatına taallûk edecek bu gibi yeni vesika ve araştırmaları ilmî bir münakaşa mevzuu yapar ve cidden ilmî bir hizmet de görmüş olabilirler. Fakat bu türlü ilmî araştırmaların gazetelerde mümkün olmadığını ve, yukarıda kısaca temas ettiğimiz gibi, siyasî hiçbir netice çıkarmağa müsait bulunamayacağını bir mütearife olarak herkes bilir.

Tarihten önceki veya vesikaların kifayetsizliği yüzünden eski çağların, tarihi hakikatlerden ziyade efsâne ve menkıbelere dayanan bilgilerini bir tarafa bırakırsak bu sahaların geçmişine yabancı olmıyan bir tarihçi âşikâr bir surette bilir ki, yalnız bu iddia edilen topraklarda değil, bütün Kafkasya'da Türk tarihi diğer kavimlerinki gibi Gürcülerinkinden de çok daha eski zamanlarda başlar ve zamanımıza kadar bu ülke tarihinin esasını teşkil eder. Bu esas o kadar çeşitli kaynaklara dayanır ki yeni çıkacak vesikalar ancak bunun teferruat meselelerini izha yardım edebilir. Kafkasya'nın eski çağlardan zamanımıza kadar şarktan ve şimalden olduğu gibi, Selçuk istilâsından sonra, İran ve Anadolu'dan da daima Türk kavimlerinin faaliyet sahaları içinde oluşu bu bölgenin Türk tarihi bakımından neden büyük bir ehemmiyet taşıdığını anlamak için kâfidir. Türklerin şimali Kafkasya'da yaşadığına dair sarih kayıtlar Milad'ın ilk asırlarına kadar çıktığı halde cenubi Kafkasya'da mevcudiyetlerine ait malûmat V inci asırda başlamaktadır. Batlamyüs daha ikinci sırda bile Ural (Yayık) nehrine Türkçe Dayık yani sonraki telâffuza göre Yayık - yayılmış adı veirldiğini söyler ki bu, o sahanın en eski halkının Türkler olduğunu açıkça gösterir. Hunlar uzun zaman buralarda yaşadılar ve Avrupa'ya olduğu gibi cenubî Kafkasya, İran ve Şarkî Anadolu'ya da buradan yayıldılar. Marquart, Mugan'da kurulmuş olan Balasagan şehrinin onlar tarafından kurulduğunu meydana koymuştur, ki Türkistan'daki Balasagun şehrinin adı ile bunun ayniyeti aşikârdır. Hunlardan sonra Sabır, Bulgar ve Ağaçeri Türklerinin Kafkasları geçtiklerini, Kars havalisine yerleştiklerini kaynaklardan öğreniyoruz. Ermeni tarihçisi Horenli Moyiz 460 yıllarında Bulgarların buralarda yaşadıklarını, 468 de Ağaçerilerin cenubî Kafkasya'da yerleştiklerini kayderer. Selçuklar zamanında Şarkî Anadolu'da kalabalık bir küt-

le teşkil eden ve bir zaman da devleti uğraştıran Ağaçeriler de bu menşeden gelmişlerdir.

Kafkasya'nın bütün tarihinde ilk ve son büyük siyasî teşekkül hiç şüphesiz Hazar Türklerinin eseridir. Başlangıçta Kırım'a kadar bütün bu sahalar Gök Türk devletinin hâkimiyetinde iken Hazar'lar, onların Kafkasya'da, bir uç beyi vaziyetinde idiler. Fakat bu devletin zayıflamasından sonra Hazar'lar gittikçe büyüyen bir devlet halinde tarih sahnesine çıktılar. Dört asır kadar uzun bir ömre sahip olan bu devlet, önce Sasaniler ile Bizanslılar, sonra da Araplar ile yine bu sonuncular arasında bir müvazene unsuru olmuş, garpte Kiyef'e kadar hudutlarını genişletmiştir. Bu münasebetle sonradan meydana çıkan Kiyef - prensleri - Hazarlar'a bağlı olduğu için onlardan aldıkları hakan unvanını kullanmışlardır. Hazarlar VIII ve IX uncu asırlarda büyük siyasî ve medenî faaliyetler yaratmışlar; İslâmlar ve Bizanslılarla ticarî ve kültürel münasebetlere girişmişler. İtil, Balancar ve Sarıg - şar gibi büyük şehirler kurmuşlar ve bu sayede Kafkasya da tarihinin en mesut günlerini yaşamıştır. Evvelce bunlara karşı Nûşirevan'ın yaptığı ve zaman zaman İslâmların tahkim ettiği Demir - kapı surları Hazar akınlarını durdurmağa kâfi gelmemiştir. Bizanslılar önce Sasanilerle, sonra da İslâmlara karşı daima bunların yardımını sağlamağa çlışmışlar ve bu gaye için de sıhri münasebetlere girişmişlerdir. Hazar denizi tarihi adını bu uzun hâkimiyete borçludur. Hattâ XI ve XII nci asırlarda Karadeniz'e de Hazar denizi denildiğini, son defa Kırım'da küçük bir beylik halinde tutundukları için oraya da Hazarya adı verildiğini bu asır kaynakları yazmaktadır.

Araplar Kafaksya'ya geldiği zaman Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Şarkî Anadolu Hazarlerin idaresinde bulunuyor ve bu memleketlere Müslümanlar «Hazar'lar memleketi» diyorlardı. Karabağ'ın merkezini Arap kay-

naklarının Hazaran adiyle anmaları burasının Hazarlarla meskûn olduğunu göstermektedir. Azerbaycan'da Abbasîler adına isyanları bastıran (IX uncu asır) Türk kumandanı Buğa, Şemhur'u Hazarlarla iskân etmişti .Halife Muâviye «Azerbaycan nedir?» diye sorulduğu zaman onun «eskiden Türklerin memleketiydi» tarzında cevap verdiği rivayet ediliyor. İslâmlar zamanında Hazarlar bir defa 764 de ellerinden çıkan Gürcistan ve Şarkî Anadolu'yu geri aldılar. Daha sonra Harun Reşit zamanında Musul'a kadar ilerlediler. Araplar zamanında Kafkasya valisi Tiflis'te otorur, Gürcistan'ın vergisini alırdı. İslâmlar buralara yerleştikleri zaman bir kısım Hazarları da Şaberan civarına yerleştirmişlerdi. Bununla beraber Hazarlar X uncu asır da bile İslâm ve Bizans memleketlerinde dindaşları olan Yahudileri himaye etmek için bazı teşebbüslere girişebilmişlerdir. Malûmdur ki Hazar'ların yüksek tabakası VIII inci asırda Şamanıliği bırakıp yahudi dinini kabul etmişler ve uzun müddet, bu dinlerden başka Hıristiyan ve Müslüman dinlerinin de burada bir arada yaşamasına, Türklerde maruf müsamaha dolayısiyle, imkân vermişlerdir.

2. Gürcü tarihi

Bütün bu tarih devirleri cereyan ederken, aralarında ırkî ve lisanî bir münasebet tesbit edilemiyen küçük Kafkas kavimleri gibi Gürcülerin de henüz tarih sahnesine çıkmadıklarını görüyoruz. Diğer komşuları gibi onların da menşeleri karanlıklar içindedir. Gürcülere ait ilk tarihi malûmat VII inci asırda, Bizans'lıların Kafkasya sahillerine yerleşmeleri ve bu münasebetle Hıristiyanlığın bunlar arasında yayılmasiyle başlar. Yalnız Gürcülerin şimalde, Karadeniz sahilinde komşuları olan Abhaz'ların orada mevcudiyetine ait kayıtlar romalı Plinius ve Bizanslı Prokopius

(VI ıncı asır) a kadar çıkar. IX uncu asırda Hazar hakanı Abhaz reisine bir kız verdikten sonra Hazarlar'a bağlı bir Ahbaz beyliği kurulmuştu. İşte bu asırda da Gürcüstan bu Abhaz'lar idaresine geçti. Aralarında dil ve ırk bakımından hiç bir münasebet bulunmadığı kabul edilen Abhaz'lar Gürcülere hâkim olunca idare sınıflarının Gürcü dilini kabul ettikleri görülüyor. Gürcüler ile Abhazlar arasındaki bu ilgi dolayısiyle Selçuklular Gürcü kırallarına bazan Abhaz bazan da Hazar kıralları adını verirlerdi. Bunlar gibi Hazarlar idaresinde yaşamış olan Çercez adlı bir kavmin mevcudiyeti de Bizans kaynaklarından kersketer şekliyle V inci asra çıkar. Gürcüstan, X uncu asır sonları ile XI inci asrın başlarında, İslâm dünyasının zâfa uğraması dolayısiyle, Kars havalisinde, Bizans'a bağlı bir devlet olan Bagratuni'lerin idaresine girdi. XI inci asır yarısından sonra bütün İslâm dünyası gibi Kafkasya ve Anadolu'da Selçuklular ülkesinin bir kısmını teşkil ediyordu. Alp Arslan 1064 de Karabağ ve Gürcistan'ı fetheyledi. Bu fetih işini bitirmek ve oralarda islâmiyetin tutunmasını sağlamak maksadiyle Alp Arslan Gürcistan'da beş ay kadar kaldı ve Tiflis'te bir cami inşa ederek döndü. Bu fetih, şarktan gelip Anadolu'ya akan, bir kısım Türk boylarının Kafkasya'ya yerleşmelerini, oradaki Türk kesafetini artırmalarını mümkün kıldı. Selçuklular buralara geldikleri zaman yerli bir takım Türklere raslamışlardır ki, Selçuk kumandanlarından Hasbeg Belengeri Hazar'ların Belenger kasabasına mensup idi. Bu Türkleşme daha sonra şimalden Kıpçaklar'ın, şarktan bilhassa Moğol istilâsiyle, göçen Türkmen, Kıpçak ve Kanglı unsurlarını asırlarca birbiri üzerine yığılması sayesinde kuvvetleşti. Bu suretle Gürcistan yarım asra yakın bir zaman kadar bir Selçuk vilâyeti haline geldi.

3. Türk - Gürcü savaşları

Onbirinci asrın sonlarında bir yandan haçlı savaşları, öte yandan iç parçalanma Selçuk devletini sarsmıya başlayınca Gürcüler bundan faydalanarak yavaş yavaş dağlık bölgelerden ovalara inmeğe ve nihayet, 1100 tarihinde, kıral David idaresinde Türk hâkimiyetinden kurtulmağa muvaffak oldular. Bu suretle bu zamana kadar tarihte hiç bir rolü olmıyan Gürcüler ilk defa olarak millî bir devlet kurmuşlardı. Selçuklular başlangıçta buna, tabiatiyle, hiç bir ehemmiyet vermediler. Fakat gittikçe artan gaileler Gürcülere Türk devletlerinin topraklarına saldırmak fırsatını verdi. Böylece Gürcü'ler bir asırdan fazla istiklâl sahibi oldular ki Kıraliçe Thamar'ın ölümüne kadar (1212) süren devir onlar için parlaklığını daima muhafaza eder. Bununla beraber Gürcüler ancak 1122 de, şimalde henüz müslüman olmıyan Kıpçak'ların (hükümdarları Atrak Han) yardımiyle, Tiflis'i islâmlardan alarak kendilerine merkez yapabilmişlerdir. Bu hâdise üzerine Melikşah'ın torunu Gürcü'lere ve Kıpçaklar'a karşı bir ordu gönderdi ise de Teflis'i kurtarmak mümkün olmadı (1125). Gürcü'ler 1161 de Kars civarındaki Ani şehrini ele geçirip Müslüman halkını öldürdüler. Ertesi yıl otuz bin kişi ile Azerbaycan'daki Duvin'i işgal, on bin Türk'ü katlettiler, cami ve mescitleri yaktılar. Bunun üzerine Ahlat şahı İkinci Sokman, Azerbaycan Atabeği İldeniz ve Meraga hükümdarı Aksungur idaresindeki elli bin kişilik Türk ordusu bir ay kadar Gürcistan'ı yağma ederek geri döndü.

İbn-ül-Esir'in rivayetine göre bu seferin başlangıcından önce bazı ileri gelen Gürcü'ler müslümanlığı kabul ederek, memleketin dağlık bölgelerinde hareket edebilmek için Türk ordusuna yardımlarda bulundular. Gürcistan tarihçisi Brosset, Gürcü'lerle İldeniz arasında 1195 de vukubulan muharebede Kıpçak hanının kardeş i Sevinç'in

idaresindeki kuvvetler Gürcü'lere yardım etmiş ve Kıpçak'ların Güscüstan'a yerleşmelerine vesile teşkil etmiştir. 1202 ve 1204 de Gürcü'lerin Duvin, Erciş ve Malzgird'e kadar ilerlemeleri Erzurum meliki Tuğrulşah ile Ahlatşah'ın Gürcistan içlerine kadar girmelerini ve büyük ganimetlerle dönmelerini mucip oldu. Osmanlı devleti Kafkasya ile uğraşmadığı iiçn Azerbaycan ve Dağıstan'da bir takım müstakil Türk hanlıkları kurulurken Gürcistan da Kıral Wahtang idaresinde yeniden meydana çıktı. Fakat Türkler'e, İranlı'lara ve Lezgilere karşı müşkül bir durumda kalan Gürcüler 1801 de memleketlerini Ruslara teslim ettiler.

Bu suretle Kafkasya'da artık Türkler Ruslarla karşılaşmışlardır ki 1828 savaşı Türk Rus hududunu, Ahiska ve Ahilkelek (Akşehir) Ruslarda kalmak (yani Batum hariç aşağı yukarı bugünkü hudut) üzere çizdi.

İşte Şarki Anadolu ve Kafkasya'nın tarihi, ana çizgileriyle, bu şekilde cereyan etmiştir. Gürcüler asırlarca Türk hâkimiyetinde yaşamışlar ve nihayet tarihlerinde ancak bir asırlık bir istiklâle kavuşabilmişlerdir. Bu devirde onların Anadolu'ya yaptıkları münferit akınlar hiç bir zaman siyasî ve etnik genişleme mahiyetini alamamış ve çok defa bütün memleketlerinin işgal edilmesini mucip olan Türk istilalarına sebep olmuştur. Karadeniz sahilinde ise Gürcüler burada komşu oldukları Bizanslılarlar dost geçinmişler ve 1204 den sonra da Trabzon'da kurulan Komnen'ler devletiyle de çok defa müttefik olmuşlardır. Bu suretle buradaki siyasî ve etnik hudutları aşağı yukarı bugünkü vaziyetini muhafaaz etmiştir. Bu sebepler dolayısiyledir ki Gürcüler şimdi hak iddia ettikleri bu topraklarda hiç bir zaman etnik bir mevcudiyet gösterememişlerdir. Bunun açık bir delili de bu havalinin bütün köylerinin gürcüce değil Türkçe adlarla adlanmış ve Türklere iskân edilmiş ol-

masıdır. Öyle ki büyük mikyaslı haritalara baktığımız zaman Anadolu'nun diğer parçalarına nazaran daha kuvvetli bir Türk damgasını taşıdığını görürüz. Asırlarca Anadolu'ya yapılan göç dalgalarının bir geçit yeri olduğu düşünülür ve hülâsasını verdiğimiz tarih göz önüne getirilirse bunun pek tabiî olduğu anlaşılır Ahlatşahlar devletinin dahili sarsıntılarından faydalanan Gürcüler 1206 da Kars'ı işgal ettiler; fakat Ahlat Eyübîlerin eline geçtikten sonra Gürcüler şiddetli bir surette cezalandırıldı. 1223 de Gürcülerin bir ordusu taammiyle imha edildi, kıral, yalvararak, ölümden kurtulan kumandanlarını büyük fidyelerle getirtmeğe muvaffak oldu.

Bu sırada Hazerimşah Celâleddin Garbî İran'da bir devlet kurmuştu. Bir asırdan beri müslümanları rahatsız eden Gürcülerden şiddetli bir intikam aldı, yirmi bin kişi öldürdü, Türklerin elinden çıkmış olan Tiflis'i ve Kars'ı kurtardı. (1226) de Gürcüler şehri yakarak geri çekildiler. 1232 de Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubâdın Kemaleddin Kâmiyar kumandasında gönderdiği bir ordu da Gürcüstan'ın bir kısmını Türkiye'ye ilhak etti.

Gürcü Kıraliçesi Rossudan sulhü temin için kızını Keykûbad'ın oğlu Keyhüsrev'e verdi ki İkinci Keykûbad bundan doğdu. İbn Bibi ve İbnül-Esir'e göre bu kraliçe kendisine koca olarak Erzurum meliki Tuğrul şah'ın oğlunu seçmiş idi ve bundan dolayı Keyhüsrev'i Gürcü zevcesi Selçuk nesli olarak telâkki edilmişti. Bu münasebetlei dolayısiyle Selçuk ordusunda, bu asırda, diğer unsurlar arasında bir miktar da Gürcü ücretli askerleri kullanmıştır. Bundan sonra Mogol'ların ikinci defa Kafkasya'ya gelişi ile Gürcü devleti tarihe karıştı. Mogollar birinci gelişlerinde Kıpçak'lara «biz ayni cinsteniz» diyerek onları taraflarına alarak Alan ve Gürcülerden ayırdılar. Bundan sonra Gürcistan İlhanlı, Karakoyunlu, Timür, Akkoyunlu ve Safevî gi-

bi Türk devletlerinin idaresine geçmiş, nihayet XVI ncı asırda Osmanlı İmparatorluğu bütün Kafkasya'ya yerleşmiştir; Özdemiroğlu Osman Paşa Kafkasya fatihi olarak bütün kabileleri itaat altına aldı. Osmanlı devlet adamları tarafından Gürcistan'da yapılan cami ve medreseler Evliya Çelebi tarafından tasvir edilmiştir XVIII. asırda İran ve Osmanlı tarihinde bu kadar mühim bir yer tutan; asırlarca Türk milletinin faaliyetlerine sahne olan bu topraklar, milletin şuurunda unutulmaz destanları, menkibeleri ve halk hikâyeleriyle de yoğrularak mukaddes bir vatan haline gelmiştir. Milletimiz bu toprakları vatan haline getirecek her şeyi buralarda bırakmıştır.

Halk dilinde hâlâ yaşıyan destanlar ve halk hikâyeleri, Erzurum, Kars, Muş, Van ve Oltu'yu Türk milletinin hafızasında ebediieştirmiştir. Bu destanlara giren kahramanların menkıbeleri halkın kalbindedir. Doksan üç harbinde elden çıkan üç vilâyet için kaç yeni destan doğmadı? 1828 de Ahiska'dan Kars, Erzurum ve Bayburd'a kadar göçen Türk muhacirlerinin vatan hasreti bu destanlarda hâlâ canlılığını kaybetmemiştir. Bu vatan parçasının tarihi, vekayinamelerden ziyade, Türk halkının vatan aşkını, duyuşunu terennüm eden Bayburtlu Zihnî'lerin ve ilim âleminee henüz meçhul daha bir çok halk şairlerinin destanlarında yaşamaktadır. Türk Milleti bu toprak parçalarını vatan haline getirmek için onları asırlarca kaniyle suladı, her bucağını menkibe ve hatıralarla nesilden nesile millî şuura yerleştirdi, Evliya ve kahramanlar yatağı ziyaretgâhlar haline getirdi; dağlarını, derelerini, köylerini Türkçe adlar ve onlar etrafında biriktirdiği efsanelerle millileştirdi. Bir toprak ancak bu âmillerle vatan olabilir. İşte biz bu tarihî haklarla bu toprakların sahibi olduk; ecdattan miras aldığımız bu şuur ve bu haklarla hâkimi kalacağız. Bu tarihî haklara sahip bir milletin, tarihî hak istemek sadece gülünç olmaktır. Fakat bence böyle bir iddianın gülünç olmaktan

ziyade hazin olduğuna, içtimai bir hastalığın bir dış belirtisi olacağına hükmetmek icabeder. Gürcistan'da bu gibi adamların profesör bulunuşu ve ilmin bir istihza mevzuu oluşu, cidden çok hazindir!

İÇİNDEKİLER

BU ESER HAKKINDA ... ...

GİRİŞ 13

TÜRKİYE'DE MANEVÎ BUHRAN

1 — Madde - Ruh, Muvazene 21
2 — İçtimaî Muvazenenin Bozulması 22
3 — Maneviyat Buhranı 24
4 — İslâm ve Avrupa Medeniyetlerine Girişimizin Mukayesesi 25
5 — Yeni Türk Kültürünün Esasları 28
6 — Sathî Taklitlerin Tehlikeleri 30
7 — Fikir Kısırlığı ve Mefkûre Bozukluğu 32
8 — Türk Ahlâk ve Mefkûresi 35
9 — Halk ve Münevver 38
10 — Devlet Kudsiyeti 42

TÜRKİYE'DE DİN VE LÂİKLİK

1 — Dinin Tarihî Ehemmiyeti 45
2 — Din Aleyhtarı Cereyanların Doğuşu 47
3 — Lâikliğin İnkişafı 50
4 — İslâmiyet ve Din Hürriyeti 54
5 — Türklerin Din Hürriyeti 61
6 — İslâmî Devlet ve Lâik Devlet 66
7 — İslâmî Devlet 69
8 — Lâiklik Vasıtasıyle Avrupalılaşma 73
9 — Lâikliğin Din Aleyhtarı Tatbikatı 79
10 — Din Hürriyetine Yasaklar 81
11 — Dinî İlimlerin Sükutu 83

12 — İrtica ve Gerilik Safhaları 85
13 — Muvaffak Olamayan Lâiklik 91
14 — İlmî ve Manevî İnhitat 95
15 — Millî Bünyenin Sarsılması 98
16 — Yeni Anayasa Din Hürriyetine Aykırıdır 105

BÜYÜK MALAZGİRT ZAFERİ VE ANADOLU'DA TÜRK DESTANI

1 — Malazgird'den Öncesi 116
2 — Malazgird Zaferi ve Neticesi 121
3 — Selçuklulardan Önce Anadolu 128
4 — Anadolu'nun Türkleşmesi 132
5 — Türkleşen Anadolu 137
6 — Anadolu'da Yükselen Türk Medeniyeti 140

İSTANBUL'UN FETHİ VE TARİH 146

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

1 — Meşrutiyet Devri 155
2 — Bugün Durum 158
3 — Millî Mefkûre Kuvveti 160
4 — Yeni Meseleler 161
5 — Milliyetçiliğe Aykırı Fikir ve Temayüller 163
6 — Türk Milliyetçiliğinin Şümûlü 165
7 — Sol Taassup Karşısında Milliyetçilik 166

MİLLİYET VE İNSANLIK İDEALLERİ

1 — Meselenin Mahiyeti 169
2 — Tarih Tedrisatında İnsanlık İdealinin İn'ikası ... 174
3 — İnsanlık Mefkûresine Göre Tarih Yapıcı Yeni Bir Görüş 182
4 — Birleşmiş Milletler İdealine Göre Tarihî Tedrisle Müşterek Esaslar 186

KÖY ENSTİTÜLERİ HASRETİ VE MİLLÎ ŞUÛRU KORUMA ZARURETİ

1 — Matbuatın İntikali 197
2 — Enstitülerin Kuruluş ve Kültür Sükutu 199

3 — Türk Köyünü İfsat Gayretleri 204
4 — İslahat ve Solcuların Temizlenmesi 209

MİLLÎ MEFKÛRE VE «DEVRİMCİ» ZİHNİYET

1 — Hayal Kırıklığı 215
2 — Fikir Perişanlığı 219
3 — İnkılâbın Tersine Zorlanması 224
4 — Milliyetçilerin Vazifesi 229

DİN ÖĞRETİMİ VE MAARİF VEKÂLETİ 231
Muvaffak Olamayan İnkılâp 235
Ahlâk ve Mefkûre Kuvveti 240

SOSYALİZM MODASI 244
TÜRK DİLİNİN MÜDAFAASI 250
SOYADLARI MESELESİ 263
MEVLÂNA'YI ZİYARET MÜNASEBETİLE 273
YENİ MECLİS AÇILIRKEN 283

BOLŞEVİK TALEPLERİ VE TARİH

1 — Siyasî Hudutlar Tayininde Tarihin Rolü 294
2 — Gürcü Tarihi 300

YAYINLARIMIZ

Kur'an-ı Kerim'den Âyetler (ciltsiz) M. Âkif Ersoy	35.—
Dost Görünen Düşman (tercüme)	10.—
Sahnenin Dışındakiler (roman) Prof. Dr. A. H. Tanınar	20.—
Adullah Efendinin Rüyaları Prof. Dr. A. H. Tanpınar	15.—
Yağ Yağmuru Prof. Dr. A. Hamdi Tanpınar	12.50
Bir Kültür Bir İnsan - Ahmet Hamdi Tanpınar ve Edebiyatımıza Bakışlar Turan Alptekin	15.—
Hasan Sabbahın Cennet Fedaileri (Roman)	20.—
Romayana - 2500 yıldır yaşayan eser - Yazarı : Valmiki (Tercüme)	15.—
Timur Devrinde İspanya'dan Semerkand'a Seyahat (Tercüme)	15.—
Ölüm Kampı Komünizm Hüseyin Yüzbaşı	12.50
Seçilmiş Resimli Hikâyeler İlhan Yardımcı	10.—
Geçmiş Zaman Aynası Mustafa Miyasoğlu	10.—
Fatih'in Hocası Ahşemseddin Makâmât-ı Evliyâ	6.—
Türkiye'de Komünizmin Kaynakları Prof. Dr. Osman Turan	15.—
Orman Zamanı (Hicivler) H. Cengiz Alpay	10.—
Canlılar Alemindeki İlâhî Hikmetler M. Doğan Tanju ...	15.—
Yunus'tan Günümüze Ölmez Mısralar M. Doğan Tanju	20.—
Harman Zamanı (Şiirler) H. Cengiz Alpay	7.50
Manzaraya Bakışlar (Hicivler) H. Cengiz Alpay	7.50
Gönülden Akışlar (Rubailer) H. Cengiz Alpay	6.—
Bir Nükte Bir Işık C - 5 Atiye Keskin	20.—
Kızılorduda On Yılım (Ter.) Orhan Eröcal	7.50
Romanımız ve İnsanımız Durali Yılmaz	10.—
Nakışlar (Rubailer) H. Cengiz Alpay	7.—
Gül Attılar (Rubailer) H. Cengiz Alpay	5.—
Şifa Hazinesi (Vitaminler) Baha Arıkan	7.50

Müjde!..

Prof. Dr.
Osman Turan'ın

On yıldan beri aranan
Şaheseri

Türk Cihan
Hakimiyeti
Mefküresi Tarihi'ni

Pek yakında 2 Cilt bir arada
NAKIŞLAR YAYINEVİ'nden
isteyiniz.